ВИДАВНИЦТВО
ТзОВ
АСТОН

Олеся Калинич, Світлана Дячок

Українська література

9

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)
К17

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 № 110)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено.

У підручнику подано навчальний матеріал за модельною навчальною програмою «Українська література. 7–9 класи»
(авт.: Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук, І. А. Тригуб).

Калинич О. В., Дячок С. О.

К17 Українська література : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти / *Калинич О. В., Дячок С. О.* // За редакцією проф. *Ковбасенка Ю. І.* — Тернопіль : Астон, 2026. — 304 с. : іл.
ISBN 978-966-308-995-9

Підручник містить теоретичний матеріал, тексти творів і завдання різного рівня складності з української літератури, зорієнтовані на вікові особливості дев'ятикласників (-иць). Крім того, текст підручника супроводжують додаткові навчальні матеріали, які подані за відповідними покликаннями й QR-кодами, а також відео- та аудіосупровід до певних завдань і художніх творів.

Для учнів / учениць 9 класу, педагогів (-инь) закладів загальної середньої освіти.

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)

Інтерактивний електронний додаток переглянути покликанням https://cutt.ly/hrHMzXk8 або QR-кодом.

ISBN 978-966-308-995-9

© Калинич О. В., Дячок С. О., Ковбасенко Ю. І., 2026
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2026

ЗМІСТ

ВСТУП. Зміст і форма, художність у мистецтві.
Художній аналіз літературного твору 4–7

ЛІТЕРАТУРА МОДЕРНІЗМУ. Українське відродження початку XX століття 8–10
Олександр Олесь. «Чари ночі». «Коли б ми плакати могли…» 11–18
Михайло Коцюбинський. «На камені» 19–26
Леся Українка. «Бояриня» 27–46
Особливості літературно-митецького життя 1920–1940-х років в Україні.
Розстріляне відродження 47–50
Володимир Сосюра. «Так ніхто не кохав…». «Сад» 51–56
Іван Багряний. «Тигролови» 57–110

ІЗ ЛІТЕРАТУРИ ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ. Національне відродження
початку 1960-х років. Покоління шістдесятників 111–114
Дмитро Павличко. «Ти зрікся мови рідної». «Два кольори» 115–118
«Я стужився, мила, за тобою…» 118–119
Володимир Підпалий. «Тиха елегія». «Мамо, було, покличеш…» 120–123
«Бачиш: між трав зелених…» 124
Віктор Близнець. «Звук павутинки» (уривки) 125–144

ІЗ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Крим в українській літературі 145–148
Ісмаїл Гаспринський. «Арслан-киз» («Дівчина-левиця») 149–159
Ервін Умеров. «Чорні ешелони» 160–168

ПАНОРАМА СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ. Україна в XXI столітті. Розвиток культури.
Постмодернізм і метамодернізм як провідні мистецькі напрями 169–174
Олександр Ірванець. Поезії із циклу «Уроки класики»: Урок I. Урок II 175–179
Поезія з війни. Російське вторгнення в Україну й героїчний опір українського
народу загарбникам. 180–181
Злет мистецької творчості в умовах війни. Провідні мотиви й образи
сучасної мілітарної поезії 181–182
Сергій Жадан. «Чекають вечора люди…», «З чого все почалося?..» 183–187

СУЧАСНА МОЛОДІЖНА ПРОЗА. Своєрідність сучасної української
молодіжної прози: теми і жанри 188–190
Олександр Михед. «Котик, Півник, Шафка» *(скорочено)* 191–206
Оксана Думанська. «Школярка з передмістя» *(скорочено)* 207–225
Дара Корній. «Гонихмарник» *(скорочено)* 226–275
Макс Кідрук. «Мексиканські хроніки» *(скорочено)* 276–301
Додаток. Літературознавчий словник 302–303

Авторський колектив: *Олеся Калинич*, *Світлана Дячок* (учительки й філологині), *Юрій Ковбасенко* (науковий редактор). Більше про них дізнаєтеся за покликанням *https://cutt.ly/MrTGb5Jh* чи QR-кодом.

У цьому підручнику вступні сторінки кожного розділу ілюструють колажі із зображенням гобеленів української мисткині *Ольги Пілюгіної*. Більше про неї та її роботи дізнаєтеся за покликанням *https://cutt.ly/xrYrFudM* чи QR-кодом.

Дороговказом вашої літературної мандрівки буде цей підручник, а в ньому — умовні позначення-аватарки героїв міфів і легенд, які створила художниця *Мар'яна Дячинська*.

Мавка
Поміркуйте і дайте відповідь.
Виконайте завдання

Сокіл-Род
Запам'ятайте! Пригадайте!
Теорія літератури

Світлячок
Цікава інформація.
QR-коди, інтернет-джерела

Домовик
Домашнє завдання

Вступ

- **Зміст і форма, художність у мистецтві**
- **Художній аналіз літературного твору**

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- Художні твори, які самостійно прочитали учні / учениці

Ольга Пілюгіна. Гобелен «Вірність». 2020.
Вовна, ручне ткацтво

ЗМІСТ І ФОРМА, ХУДОЖНІСТЬ У МИСТЕЦТВІ. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Зміст і *форма* — два взаємопов'язані елементи будь-якого художнього твору, де форма — спосіб вираження змісту, а зміст — ідея і тема, закодовані у творі. Зміст — наче вогонь, а форма — ліхтар, у якому він горить.

Зміст — ідея, тема, проблеми, які порушує автор у творі. Зміст може бути пов'язаний з реальним життям, а може — з вигаданим.

Форма — спосіб, у який автор виражає цей зміст. Це — жанр, композиція, сюжет і позасюжетні елементи, система образів, мова художнього твору, ритм, мелодика та інші елементи, відповідно до роду літератури, які впливають на сприймання змісту читачем / читачкою.

Художня інтерпретація[1] — процес, коли ми намагаємося зрозуміти й пояснити значення художнього твору, враховуючи як зміст, так і форму.

Літературознавець / літературознавиця здійснює наукову інтерпретацію, осмислюючи свої читацькі враження.

Є ще й творчо-образна інтерпретація — це «переклад» літературно-художніх творів мовою інших мистецтв.

Наприклад, відомо, що текст Старого Заповіту тлумачили як світ символів, закодованих у числах.

Святе Письмо пояснювали як буквально, так і містично. А міфи ще й зараз тлумачать як алегорично, так й історично, естетично, морально-етично — це все інтерпретації твору.

[1] *Інтерпрета́ція* — слово походить з латинської мови й має значення «роз'яснюю», «тлумачу», «перекладаю». Інтерпретація ґрунтується на загальному розумінні художнього твору — це можуть бути переживання, настрій, спогади, відчуття.

Аналіз літературного твору — осмислений поділ тексту на логічні частини й детальний розгляд компонентів твору: персонажів, сюжету і позасюжетних елементів, теми, ідеї, порушених проблем, історії написання твору, а також біографії автора / авторки, якщо це допомагає глибше зрозуміти зміст.

Щоб зрозуміти ідею та задум автора / авторки, потрібно враховувати *контекст* — історичні, соціальні, культурні обставини написання твору.

Художній образ — словесна інтерпретація людей, явищ, подій та інше, що відрізняється від реальних об'єктів, але все ще має зв'язок з ними. Таким чином, серед художніх образів вирізняють такі: персонажі (образи людей, або тих, хто діє, як люди), пейзажі, образи-події, образи-символи тощо.

Художність — особливість літературного твору, яка робить його не просто носієм інформації, а витвором мистецтва. Вона виявляється в емоціях, які викликає текст, у виразних образах, символах, мові та стилі автора / авторки.

Мова художнього твору — спосіб вираження думок у літературному творі за допомогою образів, емоційно забарвлених слів і художніх засобів.

Читацька грамотність — уміння аналізувати, інтерпретувати й оцінювати текст, використовуючи свої знання і досвід.

Особиста інтерпретація — індивідуальне бачення та пояснення змісту твору на основі прочитаного й власних життєвих вражень.

За допомогою аналізу й інтерпретації ми можемо краще зрозуміти художній твір, цінувати його унікальність і значення, а також розвивати свою читацьку грамотність.

Читацьку грамотність називають сучасною суперсилою, адже з-поміж величезної кількості текстів важливо не лише знати сюжет, а й уміти аналізувати твір, інтерпретувати ідеї, розуміти контекст (історичний, культурний) і, звісно, висловлювати власну думку.

Пам'ятайте: ви можете осмислювати в певному жанрі не тільки «традиційні» образи, а й ті, що близькі та важливі для вас. Головне — уміти це обґрунтувати. І якщо ви навчитесь аналізувати й інтерпретувати, жоден твір не здаватиметься нудним.

1. На основі прочитаного матеріалу створіть конспект у формі схеми чи таблиці.
2. Поміркуйте, із чим у вас асоціюються *краса, естетика, мистецтво*. Це тотожні поняття? Чому?
3. Створіть асоціативну хмаринку про художній твір (запишіть не менше десяти слів чи словосполучень).
4. Розгляньте зображення, пов'язані зі світлом. Чи всі вони є мистецькими творами? Думку аргументуйте.

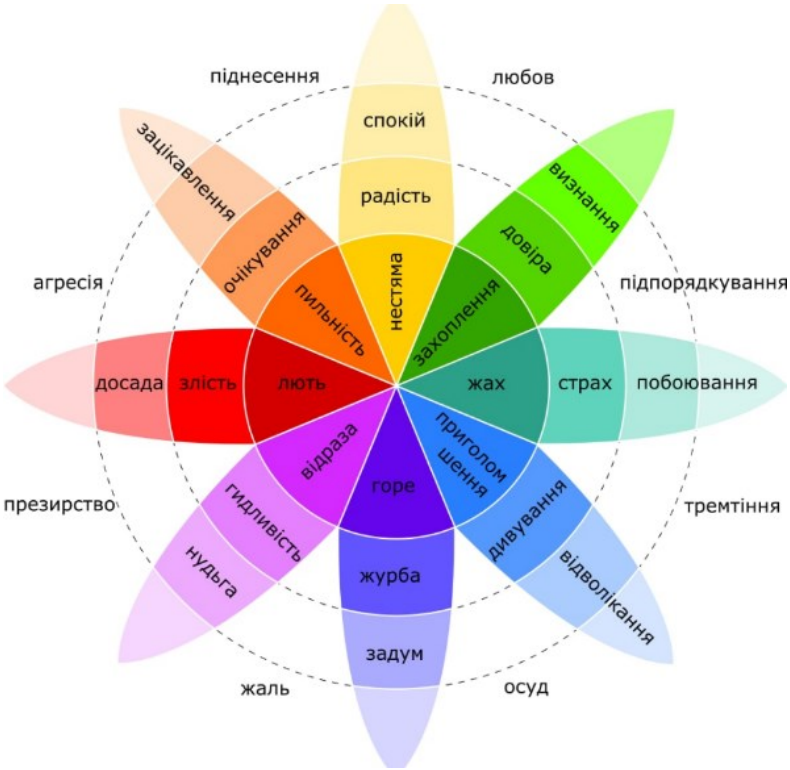

5. Заповніть кола Вена асоціаціями розуміння краси й потворності.

6. Розгляньте колесо емоцій американського психолога Роберта Плутчика. Які почуття може викликати художній твір? Чому? Від чого це залежить?

7. Одним із прикладів мінливості розуміння краси може слугувати мода. Прочитайте поданий нижче текст. Поміркуйте на тему краси й напишіть есе «Естетика мистецтва: хто визначає критерії красивого?».

Мода 1910-х років у західних країнах характеризувалася вишуканістю та розкішшю. А після початку Першої світової війни змінилася практичністю і запозиченням безлічі деталей з військової форми.

Часто розуміння краси виявляється і в буденних речах: те, що подобається одним, інші можуть вважати принаймні дивним або навіть потворним.

Література модернізму

- **Українське відродження початку XX століття**
- ***Олександр Олесь.*** «Чари ночі». «Коли б ми плакати могли…»
- ***Михайло Коцюбинський.*** «На камені»
- ***Леся Українка.*** «Бояриня»
- **Особливості літературно-мистецького життя 1920–1940-х років в Україні** (оглядово)
- ***Володимир Сосюра.*** «Так ніхто не кохав…», «Сад»
- ***Іван Багряний.*** «Тигролови»

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- ***Микола Вороний.*** «Блакитна панна», «Зорі-очі», «Інфанта»
- ***Леся Українка.*** «Давня казка»
- ***Спиридон Черкасенко.*** «Казка старого млина»
- ***Софія Андрухович.*** «Фелікс Австрія»
- ***Богдан Коломійчук.*** «Готель “Велика Пруссія”», «Експрес до Галіції»
- ***Наталія Довгопол.*** «Шпигунки з притулку “Артеміда”»

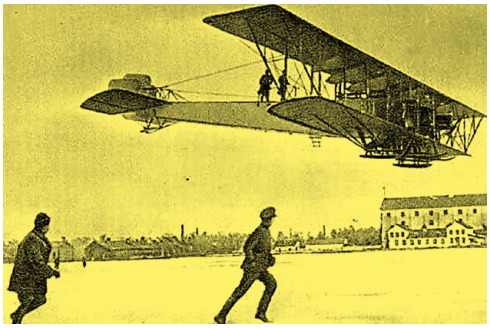
Ольга Пілюгіна. Гобелен «Воля». 2020.
Вовна, ручне ткацтво

УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Події на межі XIX–XX ст. були несхожі на явища попередніх періодів. То були часи нечуваної доти індустріалізації та стрімкого розвитку технологій.

На зміну вітрильникам прийшли пароплави, що підкорили океанські простори, надійніше зв'язавши материки. З'явилися авіація, автомобілі, залізниця, електрика. Люди почали звикати до новинок — телеграфу й телефону. Звісно, це були ще не інтернет-месенджери, але вже й не колишні поштові голуби чи коні.

Отже, швидкість обміну інформацією в усьому світі зросла в рази.

Символ початку XX ст. — аероплан, названий ім'ям київського богатиря «Ілля Муромець», сконструйований киянином Ігорем Сікорським. Світлина з вікіпедії

Завдяки появі ефективних сільськогосподарських механізмів стала непотрібною ручна праця величезної кількості людей. Зрозуміло, це спонукало до значного відтоку їх до міста. Недаремно тогочасний роман українського письменника Валер'яна Підмогильного, де зображена доля одного з таких колишніх селян, так і називається — «Місто» (1928).

Словом, саме на межі XIX–XX ст. мільйони людей на всіх континентах відчули чи передчули докорінні зміни віками усталеного укладу життя. Людство переходило до нового, *модерного* етапу свого розвитку.

Письменники й письменниці (як і інші творчі люди, наприклад художники / художниці тощо) почали шукати нові (модерні) творчі шляхи. Саме тоді й набуває ваги мистецьке явище, яке отримало узагальнену назву **«модернізм»**.

Що ж це таке?

> **Модернізм** (від фр. ***moderne*** — новітній, сучасний) — сукупність літературних явищ (напрямів, течій, угруповань, шкіл тощо), які сформувалися переважно на початку XX ст.

Модернізм заперечує художні принципи реалізму й натуралізму, натомість утверджуючи елітарність творчості, художню суб'єктивність, переважання форми над змістом.

Помітними явищами модернізму межі XIX–XX ст. були *символізм*, *імпресіонізм*, *експресіонізм*.

А для ***української літератури*** початок XX ст. став однією з вершин розвитку, поєднавши національну традицію з європейським модернізмом.

«УКРАЇНСЬКІ ВІДРОДЖЕННЯ» У ХХ СТОЛІТТІ

«Жінка, що розчісує волосся». Скульптор Олександр Архипенко. Світлина з вікіпедії

«Будинок з химерами». Київ. Архітектор Владислав Городецький

Панно «Чорне і біле» (фрагмент). Художник Михайло Жук. Світлина з вікіпедії

Не маючи власної держави, українці на початку ХХ ст. перебували у складі та під владою двох імперій водночас. На заході — Австро-Угорської, на сході — Російської. Але і там, і там тоді відчувалося пробудження національної свідомості, ідентичності — *українське національне відродження*.

Хай як Московія прагнула асимілювати українців, хай як нищила національних лідерів (розгром Кирило-Мефодіївського братства (1847), сумнозвісні Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876) тощо), хай як переконувала, що нібито українці й росіяни є «одним народом», але наші найсвідоміші письменники / письменниці завжди сповідували Шевченків принцип *«у їх (росіян) народ і слово, і у нас (українців) народ і слово»*, та й загалом *«в своїй хаті — своя й правда»*.

Тож «українські відродження» у ХХ ст. нагадують міцні кам'яні острови в драглистому імперському болоті.

На початку ХХ ст. творили Олександр Олесь, Михайло Коцюбинський, Володимир Винниченко, Леся Українка, Борис Грінченко, Іван Франко та ін. Яскраво заявили про себе також Михайль Семенко, Євген Плужник, Григорій Косинка, Олександр Довженко, Микола Куліш, Лесь Курбас.

Літературний процес продовжили Валер'ян Підмогильний, Микола Хвильовий, Євген Маланюк, Микола Зеров, Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра та ін.

Оскільки чимало українських митців у 1930-х рр. було репресовано московитським режимом і розстріляно, той період називають *Розстріляним відродженням*.

Після смерті Сталіна (1953 р.) репресії дещо послабилися, тож українська література змогла хоч і не на повні груди, але трохи «вдихнути повітря».

Творчу естафету в 1960-х рр. прийняли *шістдесятники*: Іван Драч, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Василь Стус, Дмитро Павличко, Володимир Підпалий, Віктор Близнець та ін.

Саме згадані й не згадані патріотично налаштовані митці та мисткині (поміж багатьох-багатьох інших і кожен / кожна по-своєму) сприяли тому, що в 1991 р. Україна стала незалежною суверенною державою.

1. Створіть конспект опрацьованого матеріалу у формі ментальної карти.

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ (1878 – 1944)

Україна отримала лірика,
якого очікувала ще з часів
Тараса Шевченка.
Михайло Грушевський

Олександр Іванович Кандиба (23.11.1878, Білопілля, Сумщина — 22.07.1944, Прага, Протекторат Богемії та Моравії, Третій Рейх) — український поет, драматург, представник символізму. Твори публікував під псевдонімом **Олександр Олесь.**
Батько поета і політичного діяча Олега Ольжича.

Пригадайте твір Олександра Олеся «Микита Кожум'яка», який вивчали у 5 класі. Про що йдеться в цій драматичній казці?

Олександр Олесь у колі дітей. Світлина з архіву Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

Уявіть собі хлопця з містечка на Сумщині, який ще в чотири роки сам навчився читати, а в одинадцять утратив батька, який трагічно загинув — утонув. Життя не було простим: у родині панували нестатки, адже мати — Катерина Кандиба — самотужки виховувала трьох дітей.

Проте любов до слова, книжок, мрія про вільну, культурну Україну виявилися сильнішими за життєві перипетії. Цього хлопця звали Олександр Кандиба, але світ його запам'ятав як Олександра Олеся.

Дитинство Сашка пройшло в селі Верхосулка, де дядько Василь прилучив його до дивовижного світу поезій Тараса Шевченка, творів Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка. Із дитячих років Олександр знав напам'ять майже весь «Кобзар».

Мати — пані Катерина — відчувала талант сина і, щоб пересвідчитись у цьому, повела його до священника, якого в народі вважали за пророка. Кажуть, той пильно глянув дитині у вічі й сказав: «Будеш великою людиною».

Мати поставила собі за мету дати синові гідну освіту. Отож Олександр закінчив початкову школу й двокласне училище в містечку Білопілля, а згодом— Деркачівську хліборобську школу неподалік Харкова. Освіта була платною, тому хлопець підпрацьовував приватними уроками. Водночас самостійно вивчав іноземні мови: болгарську, польську, сербську та інші.

Олександр Кандиба навчався, де тільки міг: у Києві, Харкові, працював статистом і навіть на скотобійні. До речі, він був не лише поетом. У 1902 р. закінчив Харківський ветеринарний інститут і певний час працював ветеринаром.

У 1903 р. на відкритті пам'ятника Івану Котляревському Олесь Кандиба познайомився з літературною елітою того часу — Лесею Українкою, Борисом Грінченком, Михайлом Коцюбинським. Саме в ті роки він починає писати, а в 1905 р. — публікує перші твори.

Український вільний університет у Мюнхені

Український вільний університет — приватний український університет, розташований у Мюнхені (Баварія, Німеччина). Перший заклад вищої освіти і друга наукова установа українських емігрантів за кордоном.

Олег Ольжич — син Олександра Олеся

Як же народився письменник Олександр Олесь? Звідки такий псевдонім? Кохана Віра називала його ласкаво Олесем — це ім'я й стало псевдонімом. Поет підписував ним свої найніжніші вірші. До слова, Олександр Олесь був і талановитим музикантом: грав на арфі, лірі, кобзі.

Життя початку XX ст. було буремним: 1917 р. — падіння царизму, відроджуються надії на вільну Україну. Олесь з ентузіазмом сприйняв революцію. Але потім — жовтневий переворот, більшовики, хаос — і руйнування мрій.

Поет виїздить за кордон — до Будапешту, Відню, Праги. Олександр Олесь бере участь у створенні Українського вільного університету, збирає гроші на підтримку України. Але сум за Батьківщиною не полишає його ніколи.

Син Олександра Олеся — Олег Ольжич, археолог, поет, борець за незалежність. 1925–1930-ті рр. були в його житті часом навчання й археологічних розкопок на заході України й у Чехословаччині. У 1941 р. Олег повернувся в Україну, аби допомагати ОУН. А вже в 1944 р. — арешт, катування, смерть у гітлерівському концтаборі Заксенгаузені.

Олександр Олесь помер 22 липня 1944 р. Поховали його в Празі. У 2017 р. прах поета і його дружини Віри було перепоховано в Києві.

Творчий шлях Олександра Олеся тривав понад сорок років: за цей час з'явилися збірки «З журбою радість обнялась» (1907), «Поезії. Книга II» (1909), «Поезії. Книга III» (1911), якими Олесь утвердився як поет-символіст.

На Олександра Олеся великий вплив мала західноєвропейська поезія, зокрема лірика таких символістів, як Стефан Малларме, Поль Верлен. Гасла з вірша «Поетичне мистецтво» Поля Верлена імпонували українському поетові: «Найперше — музика у слові». Проте його поезія не була настільки аполітичною[1], як верленівська. Із французьким поетом Олександра Олеся поєднували настрої смутку і зажури.

[1] *Аполіти́чний* — той, хто ухиляється від участі в суспільно-політичному житті та байдуже ставиться до політичних питань.

В еміграції митця непокоїла втрата Україною державності, проблема вимушеної еміграції найкращих представників українського народу. Про це свідчать поетичні збірки «Перезва», «Минуле України в піснях. Княжі часи», «Поезії. Книга X», «Кому повім печаль мою», «Цвіте трояндами», пройняті осмисленням долі рідного краю, ностальгією, патріотичним пафосом.

1. Створіть хронологічну стрічку життя письменника з ілюстраціями (дитинство, навчання, подорожі, еміграція, творчість).

2. Прочитайте вірш виразно та перейдіть за покликанням https://cutt.ly/zrTGnS2b чи QR-кодом і прослухайте романс «Сміються, плачуть солов'ї…». Виконайте запропоновані там завдання.

ЧАРИ НОЧІ

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її, —
Знов молодість не буде!

Ти не дивись, що буде там,
Чи забуття, чи зрада:
Весна іде назустріч вам,
Весна в сей час вам рада.

На мент єдиний залиши
Свій сум, думки і горе —
І струмінь власної душі
Улий в шумляче море.

Лови летючу мить життя!
Чаруйсь, хмелій, впивайся
І серед мрій і забуття
В розкошах закохайся.

Поглянь, уся земля тремтить
В палких обіймах ночі,
Лист квітці рвійно шелестить,
Траві струмок воркоче.

«Жінка в саду». Худ. Клод Моне

Чи суголосні, на вашу думку, картина Клода Моне і рядки поезії Олександра Олеся «Чари ночі»? Чому?

Відбились зорі у воді,
Летять до хмар тумани…
Тут ллються пахощі густі,
Там гнуться верби п'яні.

Як іскра ще в тобі горить
І згаснути не вспіла, —
Гори! Життя — єдина мить,
Для смерті ж — вічність ціла.

Чому ж стоїш без руху ти,
Коли ввесь світ співає?
Налагодь струни золоті:
Бенкет весна справляє.

І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, снів і млості.

Загине все без вороття:
Що візьме час, що люди,
Погасне в серці багаття,
І захолонуть груди.

І схочеш ти вернуть собі,
Як Фауст, дні минулі…
Та знай: над нас — боги скупі,
Над нас — глухі й нечулі…»
. . . . . .
Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її —
Знов молодість не буде!»

«Поцілунок».
Худ. Ґустав Клімт, 1908

Чому поезія, покладена на музику, стала відомим романсом[2]?

[2] ***Романс*** — це вокальний музичний твір для одного або кількох голосів (зазвичай сольного), який супроводжується інструментальним акомпанементом.

Що, на вашу думку, сприяло популярності як вірша, так і романсу?

3. Уявіть, що прочитаний вами вірш — саундтрек до фільму про кохання й швидкоплинність молодості. Намалюйте емоційний плакат до цього фільму.

Використовуйте кольори, символи, силуети, пейзажі або абстрактні образи, щоб передати мотив вірша — щирість почуттів, порив емоцій, миттєвість юності.

Поміркуйте, як можна візуально зобразити контраст:

- «сміються — плачуть»;
- «спів — біль»;
- «поцілунок — час, що минає».

Під час перебування в Харкові Олександр Кандиба познайомився з Вірою Свадковською, яка навчалася разом із його сестрою Марусею.

Це знайомство виявилося початком романтичних стосунків, що надихнули поета на створення вірша «Чари ночі» (1904), який став перлиною української інтимної лірики, а згодом — відомим романсом (музика Василя Безкоровайного).

У ліриці Олександра Олеся звучать мотиви неоромантизму й символізму.

Олександр Олесь і його дружина Віра Антонівна

Неоромантизм — напрям раннього модернізму кінця XIX – початку XX ст., пов'язаний з відродженням і розвитком ідей романтизму, але з новим поглядом на світ, де більше уваги приділяється індивідуальності, емоціям і духовним аспектам.

*Пригадайте **жанри лірики**. Наведіть три докази того, що вірш «Чари ночі» — зразок **інтимної лірики**.*

*Пригадайте визначення **персоніфікації**, наведіть приклади з твору «Чари ночі».*

*Який засіб художньої виразності називають **паралелізмом**? Наведіть приклади з твору.*

Якщо романтизм — це зоряна ніч, то неоромантизм — зоряна ніч з тривогою і невизначеністю бурхливих змін.

Характерні риси неоромантизму: увага до почуттів, відмова від типізації, використання символів, міфів, психологізм, прийом сну.

Неоромантизм має деякі спільні риси з романтизмом: неординарність героїв, їхні високі помисли, яскрава індивідуальність, інтелектуальність і чуттєвість.

Основоположницею українського неоромантизму вважають Лесю Українку. Неоромантизм притаманний і творам Ольги Кобилянської.

Символізм — напрям у європейському мистецтві й літературі останньої третини XIX – початку XX ст., що виник у Франції, а згодом поширився в багатьох країнах (зокрема в Україні). Зачинателі символізму проголосили основою творчості багатозначний символ — художній образ, що умовно відтворює усталену думку, таємну ідею, почуття.

У творах символістів — містика, метафори і загадковість.

Завдання митця — вгадати, відчути, побачити зв'язки між предметами і явищами, «розплутати» їх, показати таємничу взаємозалежність усього на світі. У творах символістів інформаційно-розповідна функція мови поступається місцем функції сугестивній (навіювання).

Символізму властиві багатозначність, складні метафори, натяки, асоціації. Предмети і явища для символістів — своєрідний інтерактивний екран, крізь який вони бачать дещо незвичайне, містичне, невпізнаване на перший погляд.

[3] *Вітаїсти́чний* (від лат. vita — життя) — життєствердний.

[4] *Алю́зія* — натяк на певний історичний, літературний, міфологічний чи побутовий факт.

[5] *«Фауст»* — філософська трагедія німецького письменника й мислителя Йоганна Вольфганга Гете. Її головний герой, доктор Фауст, магічним шляхом (завдяки втручанню потойбічних сил) повернув собі молодість і красу, через що в нього закохалася юна Маргарита. Але Олександр Олесь каже, що його читачам і читачкам сподіватися на повернення молодості марно, тож треба «ловити мить» юності.

«Дівчина в червоному капелюсі» (1903). Худ. Олександр Мурашко

«Україна, що захищає світ». Худ. Катя Дудник

Риси символізму притаманні творчості Олександра Олеся: вони наявні і в поезії «Чари ночі».

Так, цікавою є композиція цього твору — повторення строф на початку та наприкінці. Такий прийом називають *обрамленням*. Застосування цього художнього засобу підкреслює **головний мотив** поезії — заклик цінувати кожну мить життя та берегти почуття.

Твір насичений вітаїстичними[3] інтонаціями. Однак ліричний герой переживає й смуток через невблаганність часу. Таку думку увиразнює алюзія[4] на образ Фауста[5] Гете, який символізує марність спроб повернути минуле: *«І схочеш ти вернуть собі, / Як Фауст, дні минулі... / Та знай: над нас — боги скупі, / Над нас — глухі й нечулі»*.

Яскравим є персоніфікований образ весни, яка «іде назустріч» і «бенкет справляє», — це символ відродження і життєвої сили.

Надає твору емоційної виразності принцип паралелізму: природа відображає переживання ліричного героя: *«Поглянь, уся земля треммтить / В палких обіймах ночі, / Лист квітці рвійно шелестить, / Траві струмок воркоче»*.

У XX ст. вірш «Чари ночі» став популярним у виконанні народної співачки й артистки, Національної легенди України Ніни Матвієнко (див. покликання або QR-код на с. 13).

4. Чому вірш «Чари ночі» називають перлиною інтимної лірики?

5. Створіть хмару слів «Символи поезії “Чари ночі”»

6. Визначте провідний мотив поезії «Чари ночі». За допомогою яких художніх засобів поет його виражає?

7. Чому багато віршів митця стали піснями? Хто написав музику до цих віршів?
Дослідіть, хто їх виконує в наш час.

8. Які художні засоби найчастіше використовував Олександр Олесь? Чому?

9. У творчості Олександра Олеся помітна виразна робота з фольклорною символікою та міфологічними образами, що збагачує його поезію глибоким ліричним звучанням і національним колоритом. Відшукайте у творі народнопоетичні образи, запишіть їх у зошит.

10. Що таке символізм? Як він виражений у творчості Олександра Олеся?

11. Які ознаки неоромантизму наявні у творі? Думку аргументуйте.

12. Доведіть, що у творчості Олександра Олеся простежується синтез мистецтв.

13. Об'єднайтеся в пари і складіть запитання до вірша «Чари ночі» за *методом Квінтиліана*[6].

14. Прочитайте виразно вірш «Коли б ми плакати могли…».

[6] *Ме́тод Квінтиліа́на* — сім ключових запитань (*хто? що? як? де? навіщо? чим? коли?*) для з'ясування відомостей про подію чи об'єкт дослідження. Давньогрецький філософ Квінтиліан — найвідоміший із римських педагогів, ритор, автор «Повчання оратору» — найповнішого підручника ораторського мистецтва, який зберігся до наших днів.

КОЛИ Б МИ ПЛАКАТИ МОГЛИ...

Коли б ми плакати могли,
Які б річки з очей незрячих,
Які б річки із сліз гарячих
По Україні потекли!
Коли б ми плакати могли…

Коли б ми вірити могли,
Які б ми витерпіли муки,
Яку б вагу взяли на руки,
Які б хрести ми понесли!
Коли б ми вірити могли…

Коли б ми гніватись могли,
Які б пожежі засвітили,
Які б кайдани ми розбили,
Якого б ката розп'яли!
Коли б ми гніватись могли…

Цей вірш — глибокий, емоційно насичений і водночас стилістично стриманий, що промовляє голосом приглушеної, але вибухової внутрішньої сили.

За жанром твір — ліричний вірш (різновид — *громадянська лірика*).

Увиразнюють емоції ліричного героя три строфи, у яких відбувається трансформація почуттів: *сльози — віра — гнів*.

Анафора «Коли б ми могли…» звучить як заклик до пробудження, відродження слави України. Це увиразнює драматизм почуттів, контраст між силою потенціалу і фактом бездіяльності.

Ліричний герой переосмислює трагічні сторінки історії України: колоніальне гноблення, відсутність політичної участі, національна апатія в часи переслідувань і війни, які болем звучать між рядків.

Цей твір — не скарга, а нагадування про силу, яку час розбудити.

Вірш «Коли б ми плакати могли…» — приклад поєднання символізму і неоромантизму.

15. Розгляньте зображення. Що спільного між картиною Івана Труша та поезією Олександра Олеся «Коли б ми плакати могли…»? Думку прокоментуйте.

«Сосна. Триптих». 1925–1941 рр. Худ. Іван Труш

16. Прочитайте вірш Олександра Олеся «Коли б ми плакати могли…». Опишіть настрій твору п'ятьма прикметниками.

17. Сформулюйте і запишіть у зошит провідний мотив твору.

18. Зверніть увагу на побудову кожної строфи. Яку роль відіграє повтор «Коли б ми могли…»?

19. Випишіть образи-символи й коротко поясніть їх у формі схеми чи таблиці (сльози, річки, хрест, пожежі, кайдани, кат тощо).

20. Який засіб художньої виразності використано у вислові «річки з очей незрячих»? Як ви розумієте ці слова?

21. До якого жанру лірики належить твір? Думку аргументуйте.

22. Наведіть не менше чотирьох доказів — цитат із тексту на користь того, що вірш має ознаки символізму і неоромантизму.

23. Чому, на вашу думку, автор використовує у творі умовний спосіб дієслова («коли б ми могли…»)?

24. Напишіть четверту строфу до вірша, використовуючи анафору й звертаючись до подій сучасності.

25. Банк тестових завдань. Створіть інтерактивні тести на будь-якій зручній для вас платформі за вивченою темою.

26. Створіть власний медіаконтент — відео авторського читання поезії.

27. Завдання на вибір.

27-1. Напишіть есе «Найперше — музика у слові!» *(Поль Верлен)*.

27-2. Напишіть власний вірш, використовуючи символи.

28. Вивчіть один вірш Олександра Олеся напам'ять (за бажанням).

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ (1864 – 1913)

Людина культурна,
до найменших подробиць,
європеєць з голови до п'ят... був
справжнім аристократом Духа ...
Сергій Єфремов

Портрет Михайла Коцюбинського. Худ. Михайло Жук

Михайло Коцюбинський (5.09.1864, Вінниця, Поділля – 2 (25).04.1913, Чернігів) — видатний український письменник, громадський діяч, голова «Просвіти» в Чернігові, титулярний радник.

Як ви розумієте епіграф до теми? Що означає бути «аристократом Духа»? Чи є серед вашого оточення такі люди? Чому ви їх такими вважаєте?

Пригадайте твір Михайла Коцюбинського «Микола Джеря». Чому повість є зразком реалізму?

Що вам відомо про життя Михайла Коцюбинського?

[1]*Філокса́ра* — шкідник, що вражає листя і коріння винограду.

Пригадайте, що вам відомо про ***киримли****.*
Яку поезію називають ***ашикською****? Наведіть приклади такої поезії.*

За свої 48 років цей митець устиг фантастично багато: досяг життєвого успіху, за життя став класиком; естет, мандрівник і справжній європеєць на зламі XIX–XX ст. Це — Михайло Коцюбинський.

Життя Михайла Коцюбинського нагадує сюжет захопливого роману: небагата родина з Вінниці, прочитані українською книжки, нестримне бажання писати... Потім нагляд імперських жандармів, бо писав «підозрілі» твори...

Михайло Коцюбинський багато подорожував, здебільшого це були відрядження. Працюючи у складі державної філоксерної[1] комісії, яка займалася інспектуванням виноградників, він чимало часу проводив у робочих поїздках Бессарабією і Кримом. А згодом через необхідність у лікуванні побував в Італії (зокрема і на острові Капрі).

Враження від мандрівок лягли в основу багатьох художніх творів. У Криму Михайло Коцюбинський прожив загалом майже два роки: митець багато спілкувався з киримли, відвідував їхні кав'ярні, спостерігав за життям. До написання творів про киримли митець готувався дуже ретельно — до спеціального зошита записував не лише план майбутнього твору, а й навіть зробив собі невеликий татарсько-український словничок, який використовував під час написання новел «В путах шайтана», «На камені» та «Під мінаретами».

1. Виконайте завдання на вибір.

1-1. Створіть ментальну карту за життєписом Михайла Коцюбинського: у центрі — ім'я, а довкола — ключові дати, твори, люди, події.

1-2. Зробіть колаж до життєпису митця: фото, символічні образи творів, портрети, місця.

2. Прочитайте твір Михайла Коцюбинського «На камені».

НА КАМЕНІ

(Скорочено)

Акварель

«Берег моря. Крим». Акварель. Худ. Архип Куїнджі

З одинокої на піле татарське село кав'ярні дуже добре видно було і море, й сірі піски берега. В одчинені вікна й двері на довгу, з колонками, веранду так і перлась ясна блакить моря, в нескінченність продовжена блакитним небом. Навіть душне повітря літньої днини приймало м'які синяві тони, в яких танули й розпливались контури далеких прибережних гір...

Наближався човен — грек привіз сіль. Разом із ним був дангалак[1] Алі — вродливий юнак. Почався шторм, баркас грека пошкодився. Алі за наказом грека мусив лагодити човен.

Вітер тріпав червону хустину на голові дангалака, а він порався коло човна та курникав монотонну, як прибій моря, пісню. У відповідний час, як добрий мусульманин, він розстеляв на піску хустинку і ставав на коліна в богомільному спокої. Вечорами він розкладав над морем огонь, варив собі пілав з підмоченого рижу, що лишився на баркасі, і навіть лагодився ночувати при човні, та Мемет покликав його в кав'ярню. Там лиш раз на рік, як наїздили покупці винограду, трудно було здобути місце, а тепер вільно й просторо.

В кав'ярні було затишно. Джепар дрімав коло печі, завішаної блискучою посудиною, а в печі дрімав і попелів вогонь. Коли Мемет будив брата покликом: «Каве!» — Джепар здригався, схоплювався і брався за міх, щоб розбудити вогонь... *У хаті засідали найповажніші гості.*

Старий суворий мулла Асан, у чалмі й довгому халаті, що мішком висів на його кістлявому задубілому тілі. Він був темний і упертий, як вислюк, і за це всі його поважали. Був тут і Нурла-ефенді[2], багатир, бо мав руду корову, плетену гарбу і пару буйволів, а також заможний «юзбаш» (сотник), посідач єдиного на піле село коня. Всі вони були родичі, як і піла людність того невеликого закинутого села, хоч це не заважало їм ділитися на два ворожі табори. Причина ворожнечі таїлась у невеличкому джерелі, що било з-під скелі і стікало течійкою якраз посередині села, поміж татарськими городами. Тільки ця вода давала життя

[1] *Дангала́к* — наймит, слуга.

[2] *Ефе́нді* — пан, господар.

всьому, що росло на камені, і коли одна половина села спускала її на свої городчики, у другої боліло серце дивитись, як сонце і камінь в'ялять їм цибулю...

В одному вороги сходились: усі пили каву. Мемет, що не мав городу і, як комерсант, стояв вище партійних суперечок, усе шкандибав на кривих ногах од Нурли до юзбаша, зацитькував і мирив. Його гладке обличчя і голена голова лисніли, як у облупленого барана, а в хитрих очах, завжди червоних, блукав неспокійний вогник. Він вічно був чимсь заклопотаний, щось вічно розмірковував, пригадував, лічив і раз у раз бігав у крамничку, у льох, то знов до гостей. Часом вік вибігав з кав'ярні, піднімав лице уверх, до пласкої покрівлі, і кликав:

— Фатьме!..

І тоді од стін його дому, що здіймався над кав'ярнею, одділялась завинена в покривало жінка, тихо проходила через покрівлю до самого її краю.

Він кидав їй наверх порожні мішки або щось наказував різким скрипучим голосом, коротко і владно, як пан служебці, — і тінь зникала так само непомітно, як і з'являлась.

Алі раз побачив її. Він стояв коло кав'ярні і стежив, як тихо ступали жовті патинки по кам'яних сходах, що єднали Меметову хату з землею, а ясно-зелене феред же[3] складками спадало по стрункій фігурі од голови аж до червоних шароварів. Вона спускалась тихо, поволі, несучи в одній руці порожній кухоль, а другою притримуючи феред же так, що тільки великі довгасті чорні очі, вимовні, як у гірської сарни, міг бачити сторонній. Вона спинила очі на Алі, відтак спустила повіки і пройшла далі тихо і спокійно, як єгипетська жриця.

Алі здалося, що ті очі пірнули в його серце і він поніс їх з собою.

Над морем, лагодячи човна та курникаючи свої сонні пісні, він дивився у ті очі. Він бачив їх скрізь: і в прозорій, як скло, та, як скло, дзвінкій хвилі, і на гарячому, блискучому на сонці камені. Вони дивились на нього навіть із філіжанки чорної кави. Він частіше поглядав на село і часто бачив на кав'ярні, під одиноким деревом, невиразну фігуру жінки, що була звернена до моря, немов шукала своїх очей.

До Алі скоро звикли в селі. Дівчата, проходячи од чішме[4], ніби ненароком одкривали обличчя, коли стрічались з красунем турком, потому паленіли, йшли швидше й шептались поміж себе. Мужській молоді подобалась його весела вдача. Літніми вечорами, такими тихими й свіжими, коли зорі висіли над землею,

[3] *Феред же́* — різновид плаща, у який жінки-мусульманки, виходячи з дому, закутуються з голови до ніг, залишаючи відкритими тільки очі.

[4] *Чішме́* — джерело.

[5] *Зурна́* — традиційний музичний інструмент понтійських греків і киримли.

Зурна

Гра на зурні

а місяць над морем, Алі виймав свою зурну[5], привезену з-під Смірни, примощувався під кав'ярнею або деінде і розмовляв з рідним краєм сумними, хапаючими за серце згуками.

Зурна скликала молодь, мужську звичайно. Їм зрозуміла була пісня Сходу, і скоро в тіні кам'яних осель, перетканій блакитним світлом, починалась забава: зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, невиразний, безконечний, як пісня цвіркуна, аж робилось млосно, аж починало під серцем свербіти, й запаморочені татари підхоплювали в такт пісні:

— О-ля-ля... о-на-на...

З одного боку дрімав таємний світ чорних велетнів гір, з другого — лягло долі погідне море й зітхало крізь сон, як мала дитина, і тремтіло під місяцем золотою дорогою...

— О-ля-ля... о-на-на...

Фатьма теж слухала.

Вона була з гір. З далекого гірського села, де жили інші люди, де були свої звичаї, де лишились подруги. Там не було моря. Прийшов різник, заплатив батькові більше, ніж могли дати свої парубки, й забрав її до себе. Противний, неласкавий, чужий, як усі тут люди, як цей край. Тут нема родини, нема подруг, прихильних людей, це край світу, нема доріг навіть звідси...

...Тепер вона часто виходить на дах кав'ярні, притуляється до дерева і дивиться на море... Ні, не моря вона шукає, вона стежить за червоною пов'язкою на голові чужинця...

Алі здригнувся. Голос ішов зверху, з даху, і Алі підняв туди очі.

Фатьма стояла під деревом, а тінь од нього вкривала Алі. Він спалених і заїкнувся:

— З-під... Смірни... далеко звідси...

— Я з гір.

Мовчанка.

...

— Чого забився сюди? Тобі тут сумно?

— Я бідний — ні зірки на небі, ні стебла на землі... заробляю.

— Я чула, як ти граєш...

Мовчанка.

— Весело... У нас у горах також весело... музики, дівчата веселі... у нас нема моря... А у вас?

— Близько нема.

— Йохтер[6]? І ти не чуєш у хаті, як воно дихає?

— Ні. У нас замість моря пісок... Несе вітер гарячий пісок, і ростуть гори, немов горби верблюжі... У нас...

— Цсс!

Вона наче ненароком висунула з-під фередже білий, випещений вид і поклала з фарбованим нігтем палець на повні рожеві уста.

Навкруги було безлюдно. Блакитне, як друге небо, дивилось на них море, й лиш біля мечету просунулась якась жіноча постать.

[6] *Йохтер* — тут: нема.

— Ти не боїшся розмовляти зо мною? Що зробить Мемет, як побачить? Він нас заб'є, як побачить.

— Як він схоче...

Сонця не було ще видно, хоч деякі шпилі яйли вже рожевіли. Темні скелі виглядали понуро, а море лежало внизу під сірою поволокою сну. Нурла спускався з яйли і сливе біг за своїми буйволами. Він поспішався, йому було так пильно, що він не помічав навіть, як копиця свіжої трави зсувалась із гарби на спини буйволам і розтрушувалась по дорозі, коли високе колесо, зачепившись за камінь, підкидало на бігу плетеною гарбою. Чорні присадкуваті буйволи, покручуючи мохнатими горбами й лобатими головами, звернули в селі до свого обійстя, але Нурла опам'ятався, повернув їх у другий бік і зупинився аж перед кав'ярнею...

Нурла розповів Меметові, що його жінка Фатьма втекла з дангалаком Алі.

...Татари гули. Усіх тих родичів, що ще вчора розбивали один одному голови в сварці за воду, єднало тепер почуття образи. Зачеплено було не тільки Меметову честь, але й честь усього роду. Якийсь злиденний, мерзенний дангалак, наймит і заволока. Річ нечувана. І коли Мемет виніс із хати довгий ніж, яким різав овець, і, блиснувши ним на сонці, рішуче застромив за пояс, рід був готовий.

— Веди!

Нурла рушив попереду, за ним, налягаючи на праву ногу, поспішався різник і вів за собою довгу низку обурених і завзятих родичів.

Та ось виткнувся з-за каміння краєчок зеленого фередже, а за ним злазив на гору, мов виростав із скелі, стрункий дангалак. Фатьма йшла попереду — зелена, як весняний кущ, а Алі, на своїх довгих ногах, тісно обтягнених жовтими ногавицями, в синій куртці і червоній пов'язці, високий і гнучкий, як молодий кипарис, здавався на тлі неба велетнем. І коли вони стали на вершечку, з прибережних скель знявся табун морських птахів і вкрив блакить моря тремтячою сіткою крил.

Алі, очевидячки, заблудився і радився з Фатьмою, з тривогою оглядаючись на кручу й шукаючи стежки. Здалеку виднілась спокійна бухта Суаку.

Раптом Фатьма жахнулась і скрикнула. Фередже зсунулось з її голови і впало додолу, а вона з жахом втопила очі у налиті кров'ю скажені чоловікові баньки, що дивились на неї з-за каменя. Алі озирнувся, і в ту ж мить з усіх сторін полізли на скелю, чіпляючись руками й ногами за гостре каміння, і Зекерія, і Джепар, і Мустафа — всі ті, що слухали його музику і пили з ним каву. Вони вже не мовчали; з грудей їх разом з гарячим віддихом вилітала хвиля змішаних згуків і йшла на втікачів. Тікати було нікуди. Алі випростувався, уперся ногами в камінь, поклав руку на короткий ніж і чекав. Од його вродливого лиця, блідого й гордого, била відвага молодого орла. Тим часом за ним, над кручею, кидалася, як чайка, Фатьма. З одного боку було ненавидне море, з другого — ще більш ненавидний, нестерпучий різник. Вона бачила його побаранілі очі, недобрі сині уста, коротку ногу і гострий різницький ніж, яким він різав овець. Її душа перелинула через гори. Рідне село. Зав'язані очі. Грають

музики, і різник веде її звідти над море, як овечку, щоб заколоти. Вона розпучливим рухом закрила очі і втратила рівновагу. Синій халат в жовті півмісяці нахилився і зник серед крику сполоханих чайок...

Татари жахнулись: ця проста і несподівана смерть одкинула їх од Алі. Алі не бачив, що сталося позад його. Як вовк, поводив він навкруги очима, дивуючись, чого вони ждуть. Невже бояться? Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі й білі зуби — і вся ця хвиля лютості раптом наскочила на нього, як морський прибій. Алі оборонявся. Він проколов руку Нурлі і дряпнув Османа, та в ту ж хвилю його збили з ніг, і, падаючи, він бачив, як Мемет підняв над ним ніж і всадив йому між ребра...

Справа скінчена, честь роду визволена з ганьби. На камені, під ногами, — тіло дангалака, а біля нього стоптане й пошматоване феред же...

Мемет був п'яний. Він ухопив Алі за ногу і поволік. За ним рушили всі. І коли вони йшли назад тими самими стежками, спускаючись униз та злазячи на гору, розкішна голова Алі, з обличчям Ганімеда[7], билась об гостре каміння... Часом вона підскакувала на нерівних місцях, і тоді здавалося, що Алі з чимось згоджується і каже: «Так, так...»

[7] *Ганіме́д* — за грецьким міфом, красень-юнак, син Троя і німфи Каллірої.

Татари йшли за ним і лаялись. Коли процесія вступила врешті в село, пласкі покрівлі вкрились барвними масами жінок і дітей.

Сотки цікавих очей проводили процесію аж до моря. Там, на піску, аж білому од полудневого сонця, стояв похилений трохи чорний баркас, мов викинений в бурю дельфін з пробитим боком. Ніжна блакитна хвиля, чиста й тепла, як перса дівчини, кидала на берег мереживо піни. Море зливалось з сонцем в радісний усміх, що досягав аж ген далеко, через татарські оселі, через садки, чорні ліси — до сірих нагрітих громад яйли.

Все осміхалось. Без слів, без наради татари підняли тіло Алі, поклали його в човен і при тривожних жіночих криках, що неслись із села, з пласких дахів, як зойк наляканих чайок, дружно зіпхнули човен у море. Шурхнув по камінцях човен, плюснула хвиля, загойдався на ній баркас і став.

Він стояв, а хвиля гралась навкруги його, плюскала в боки, бризкала піною і потиху, ледве помітно односила в море.

Алі плив назустріч Фатьмі...

Імпресіоні́зм (франц. impressionisme, від impression — враження) — напрям модернізму, що базується на відтворенні митцем безпосереднього враження від об'єкта споглядання.

Значний вплив на імпресіоністів мав Едуа́р Мане́, який 1863 р. оприлюднив картину «Сніданок на траві», що стала поштовхом до формування нового художнього світогляду.

Імпресіонізм у літературі — це вишукані тексти, як емоційна мозаїка, а замість чітких форм — вібрація моменту. Для імпресіоністів нема

чіткого поділу на прекрасне й потворне. Важливішою є переконливість вражень. На перше місце виходить пейзаж — він стає динамічним, мінливим, митці роблять акцент на окремих промовистих деталях. Серед українських письменників імпресіонізм асоціюється насамперед з ім'ям Михайла Коцюбинського. У стилі імпресіонізму творили й українські художники Сергій Васильківський, Олександр Мурашко, Іван Труш.

«Враження. Схід сонця». (1872). Худ. Оскар-Клод Моне — один із засновників імпресіонізму

Композиція акварелі надзвичайно оригінальна: змальовуючи кохання Алі та Фатьми, гнів чоловіка молодої жінки, автор на перший план виносить не події, а кольори й переживання.

Акварель[8] «На камені» — новаторський твір у жанровому плані. У ньому нескладна фабула[9], автор зосереджений на внутрішніх переживаннях героїв.

У цьому виявляється *перша риса імпресіонізму*: замість детальних реалістичних описів давати лише окремі натяки, наче мазки акварельних фарб. *Друга риса* — висувати на перший план переживання героїв, а не фабулу творів. *Ще одна ознака імпресіонізму* — переплетення зорових і звукових образів: голоси людей у кав'ярні, шторм, морський прибій, мелодія зурни, пісня — усі звуки створюють динамічну картину й підсилюють психологізм твору.

[8] *Акваре́ль у літературі* — це короткі фрагментарні твори, у яких передано безпосереднє живе враження дійсності у пластично-зорових образах.

[9] *Фа́була* (від латин. fabula — розповідь, історія) — перебіг подій у творі в причиново-наслідкових зв'язках.

3. Створіть у зошиті схему «Основні риси імпресіонізму».

Новела — невеликий прозовий твір про одну незвичайну подію з динамічним сюжетом, дуже напруженою кульмінацією, чітко вираженими персонажами й увагою до психології героїв, а також несподіваним фіналом.

З одного боку, автор визначає жанр твору «На камені» як *акварель*. З другого боку, він подає «На камені» як заголовок, зазначаючи місце дії, а «акварель» як підзаголовок, натякаючи на палітру кольорів і почуттів. Звернімо увагу, що літературознавці жанр твору «На камені» визначають як *психологічну новелу*. Михайло Коцюбинський у творі відкриває нові можливості цього жанру. Він дозволяє наблизити слово до живопису. *Акварель* — один із найбільш колористичних жанрів у прозі того часу, і не тільки українській. Кольори роблять яскравішими акценти *художніх деталей*.

Заголовок «На камені» — це вже акварельний образ: село серед сірих кримських кам'яних скель на тлі моря й неба. *Сірий* — ахроматичний колір, точніше — множина всіх кольорів, отримуваних поєднанням трьох основних кольорів — червоного, зеленого і синього — у рівних

концентраціях. Можливо, саме тому художні деталі теж цих кольорів: хустка Алі червона, фередже Фатьми зелене, а море — синє.

Пригадайте визначення ***художньої деталі****. Наведіть приклади.*

У новелі «На камені» почуття розкрито через *художні деталі*: гірський крокус розквітає з коханням, а ніж у руках Мемета з'являється як натяк про трагедію — утечу Фатьми й Алі та помсту чоловіка. На цих скелях закарбувалася споконвічна історія страждань «людей на камені», які боролися за виживання. Яскраві, насичені кольори контрастують з кольорами мертвої скелястої породи, посилюють драматизм подій, сірі скелі зрадливо виказують яскраве вбрання Фатьми й Алі. Колористичні штрихи зливаються в єдину імпресіоністичну картину з драматичним малюнком і водночас піднесеною одою коханню.

Пейзаж у творі посідає важливе місце. У новелі природу зображено вічною, величною, водночас байдужою до людських трагедій. Цей контраст між красою довкілля і жорстокістю або благородством людських вчинків створює напругу між гармонією світу й моральною боротьбою, що розгортається між героями. Особливе значення має і *національний колорит* пейзажу. Через деталі природи Михайло Коцюбинський створює автентичний образ кримськотатарського світу, що дає змогу глибше зрозуміти культуру, побут, звичаї та світогляд місцевих мешканців, їхній культурний простір. Пейзаж не лише формує естетичну атмосферу твору, а й поглиблює психологізм, допомагає розкрити морально-етичні проблеми, слугує носієм національної ідентичності, наближає читача до розуміння універсальних питань людського буття.

4. Накресліть таблицю в зошит і заповніть її за зразком, який подано за покликанням *https://cutt.ly/Lr6t7Zk3* або за QR-кодом.

5. Визначте тему й ідею твору. Які художні засоби допомагають розкрити їх?

6. Назвіть морально-етичні проблеми, порушені у творі.

7. Як описано традиції й побут татарського села?

8. Як лексика киримли увиразнює побут і звичаї народу?

9. Стисло схарактеризуйте Алі та Фатьму.

10. Проаналізуйте роль кольорів у тексті. Простежте колір фередже, яке носила Фатьма. Як змінюється сприйняття цього кольору протягом новели?

11. Які звукові образи, на вашу думку, найвиразніші? Чому?

12. Доведіть, що в новелі «На камені» автор майстерно використав синтез різних видів мистецтва. Наведіть приклади на підтвердження свої думок.

13. Уявіть, що ви — режисер / режисерка. Яку сцену екранізували б першою і чому? Напишіть сценарій фільму.

14. Робота в парах. Розгадайте кросворд за покликанням чи QR-кодом, що на. с. 26.

15. Створіть ментальну карту / інтерактивний колаж, яка / який візуально відображатиме імпресіонізм новели: а) зобразіть центральний епізод твору; б) позначте на малюнку героїв; в) конфлікт; г) кульмінаційний момент; ґ) символічні деталі (червона хустка, камінь, море тощо); д) звукові образи; е) емоційний настрій твору (кольорами).

Напишіть короткий коментар (3–5 речень) під малюнком про те, які риси новели вам вдалося передати візуально, що стало головним у творі.

16–27. Перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на с. 26, і виконайте запропоновані там завдання.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА (1871 – 1913)

Ми хочемо, щоб театр
і у нас, як у інших народів,
розширював наш розумний
виднокруг, освітлював
ті питання, що турбують
інтелігента наших часів.
Леся Українка

Леся Українка (справжнє ім'я — Лариса Петрівна Косач, у шлюбі Косач-Квітка; нар. 13.02.1871, Новоград-Волинський — померла 19.07.1913, Сурамі, нині Грузія). Письменниця, перекладачка та культурна діячка, співзасновниця літературного гуртка *«Плеяда»* і групи *Українська соціал-демократія.*

1. Пригадайте біографію Лесі Українки, відповівши на запитання.
- ✓ Хто батьки Лесі Українки?
- ✓ Чому Леся Українка здобувала освіту вдома?
- ✓ Як хвороба вплинула на життя письменниці?
- ✓ Чим відрізнялося дитинство Лесі від дитинства її однолітків?
- ✓ Що в дитинстві Леся читала, чим захоплювалася?
- ✓ Хто з родини письменниці також був письменником / письменницею або культурним діячем / діячкою?
- ✓ Які мови, крім української, знала Леся Українка?
- ✓ У яких країнах перебувала Леся Українка під час лікування?
- ✓ Яку роль у її житті відіграв дядько Михайло Драгоманов?
- ✓ Які твори Лесі Українки вам запам'яталися найбільше? Чому?

Леся Українка — не лише видатна письменниця, перекладачка й культурна діячка. Без сумніву, у наш час вона б могла бути не менш знаменитою тревел-блогеркою.

Щоправда, на межі XIX–XX ст. про свої враження Леся Українка найчастіше розповідала в численних листах. Проте загалом і в її художніх творах відчутний вплив культури інших країн.

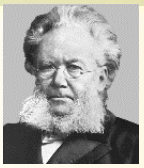

2. Пригадайте особливості драми.
3. Які драматичні твори вам відомі? Де відбуваються події в цих творах?

Леся Українка розширила можливості драми як літературного роду: вона поєднала у своїх творах ознаки лірики, епосу й драми, дала оригінальне трактування світових образів.

Саме в 1900-ті рр. драма як жанр переважає в її творчості: з-під пера мисткині з'являється понад двадцять драматичних творів, які представляють нову жанрово-стильову сторінку українського письменства. То були з-поміж інших значущих творів і такі: «Блакитна троянда» (1896 р.) — перша психологічна драма в українській драматургії; «Одержима» (1901 р.), «Кассандра» (1901–1907 рр.) .

Її драматургія посідає гідне місце поряд із творами Генріка Ібсена, Ґергарта Гауптмана, Гуґо фон Гофмансталя та інших.

Ге́нрік І́бсен — норвезький драматург і поет, реалістичні та суперечливі п'єси якого змінили європейський театр.

Ґе́ргарт Га́уптман — німецький письменник, драматург. Лауреат Нобелівської премії з літератури (1912).

Гу́ґо фон Го́фмансталь — австрійський поет, драматург, виразник ідей декадентства в австрійській літературі кінця XIX ст. – початку XX ст.

Леся Українка намагалася осмислити глибинні проблеми з життя українського суспільства через античну та біблійну тематику. Про це свідчать драматичні поеми: «Кассандра», «На руїнах», «У пущі», «Вавилонський полон», «На полі крові», «Камінний господар».

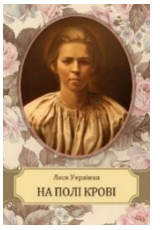

Драматична поема — невеликий за обсягом віршований твір, у якому поєднуються особливості драми та ліро-епічної поеми. Основу драматичної поеми становить внутрішній динамічний сюжет — конфлікт світоглядних і моральних принципів за відсутності широкого тла зовнішніх подій. Ліричні чинники у творах цього жанру переважають над епічними та драматичними.

«Бояриня» — патріотично-феміністична драматична поема Лесі Українки, написана впродовж трьох днів (27–29 квітня 1910 р.) у місті Хельва́н (біля Каїра, Єгипет-Міср), де письменниця лікувалася від сухот. Водночас «Бояриня» — єдиний твір Лесі Українки, який ґрунтується на історії України.

Дія в «Боярині» відбувається в другій половині XVII ст., після смерті Богдана Хмельницького, коли Московське царство почало порушувати статті Переяславської угоди.

Звернення до цього трагічного періоду дало змогу письменниці актуалізувати проблему національної пасивності й зради.

4. Прочитайте драму й поміркуйте над запитаннями наприкінці кожного розділу.

5. Дайте назви кожному розділу. Запишіть їх у зошит.

БОЯРИНЯ

Драматична поема

(Скорочено)

І

Садок перед будинком не дуже багатого, але значного козака з старшини **Олекси Перебійного.** Будинок виходить у садок великим рундуком, що тягнеться вздовж цілої стіни. На рундуку стіл, дзиґлики, на столі прилагоджено до вечері. Стара **Перебійниха** дає останній лад на столі, їй помагає дочка її **Оксана** і **служебка**.

Через садок до рундука ідуть **Перебійний** і **Степан**, молодий парубок у московському боярському вбранні, хоча з обличчя його видко одразу, що він не москаль.

У гостях у Перебійного молодий боярин-українець Степан.

Іван *(Оксанин брат, молодий козак, увіходить з будинку).*

Ба ні, я тут. Давайте, мамо, їсти.

Перебійниха

Ти б уперед хоч привітався з гостем!

Іван *(сідаючи, недбало)*

Ми вже віталися там, коло церкви.

Перебійний

Він буде мешкати в нас до від'їзду.

Іван *(так само)*

От як? Що ж, добре... Слухай-но, Оксано,
ця страва вже простигла, принеси
свіжішої.

Оксана *(уражена його недбалим тоном)*

Служебка зараз прийде,
то й накажи їй.

Іван

Ба, яка ти горда.
(До Степана).
У вас там на Москві, либонь, дівчата
так бришкати не сміють?

Степан

Я московських дівчат не знаю.

Оксана

Як же се?

Степан

Я, власне,
недавнє на Москві. Поки ще батько
живі були, я в Києві, в науці,
при Академії здебільше пробував,
а вже як батько вмерли, я поїхав
до матері на поміч.

Перебійниха

Чом ти ліпше
сюди не перевіз матусі?

Степан

Трудно.
Нема при чім нам жити на Вкраїні.
Самі здорові, знаєте, — садибу
сплюндровано було нам до цеглини
ще за Виговщини. Були ми зроду
не дуже так маєтні, а тоді
й ті невеликі добра утеряли.
Поки чогось добувся на Москві,
мій батько тяжко бідував із нами.
На раді Переяславській мій батько,
подавши слово за Москву, додержав
те слово вірне.

Іван

Мав кому держати!
Лихий їх спокусив давати слово!

Перебійний

Тоді ще, сину, надвоє гадалось,
ніхто не знав, як справа обернеться…
а потім… присягу не кожне зрадить…

Іван *(іронічно)*

Та певне! Краще зрадити Вкраїну!

Степан *(спалахнув, але стримався)*

Не зраджував України мій батько!
Він їй служив з-під царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
з-під польської корони.

Іван

Та, звичайне,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські!..

Степан

А багато
було таких, що самостійно стали?

Драма Лесі Українки «Бояриня» на сцені Національного драматичного театру імені Марії Заньковецької (м. Львів). Автор світлини невідомий

(Перебійниха, нахилившись синові до вуха, шепоче щось. Той нетерпляче стріпує чубом).

Перебійний *(до Івана)*

Сутужна, сину мій, вкраїнська справа…
Старий Богдан уже ж був не дурніший
від нас з тобою, а проте ж і він
не вдержався при власній силі.

Іван

Батьку!
Що там замазувать? Кажімо правду!
Се річ не власна, се громадська справа!
Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок прочесавши,
понадились на соболі московські
та руки простягали до тієї
«казни», як кажуть москалі…

Перебійниха *(Сіпає сина за полу).*

Іване!

Степан

Не задля соболів, не для казни
подався на Москву небіжчик батько!
Чужим панам служити в ріднім краю
він не хотів, волів вже на чужині
служити рідній вірі, помагати
хоч здалека пригнобленим братам,
єднаючи для них цареву ласку.
Старий він був обстоювати збройне
за честь України…

Іван

Ти ж молодий, —
чому ж ти не підіймеш тої зброї,
що батькові з старечих рук упала?..

Перебійниха показує гостеві, де той буде ночувати. Увечері Степан зустрівся в саду з Оксаною. Юнак обіцяє заслати до дівчини старостів, але водночас застерігає: Оксані доведеться поїхати з ним на Московщину.

Степан

Що тільки дам тобі я на чужині
замість веселощів рідного краю?
Своє кохання вірне, більш нічого…

Оксана

Не думай, ніби я пуста панянка,
що тільки має на умі забави
та залицяння. Сі трудні часи
думок поважних і дівчат навчили.
Якби ти знав, як туга кров гнітить!..

Степан

Кров?

Оксана

Так. Не раз, вернувшися з походу,
лицарство з нами бавиться при танцях.
Простягне руку лицар, щоб узяти
мене до танцю, а мені здається,
що та рука червона вся від крові,
від крові братньої… Такі забави
не веселять мене… Либонь, ніколи
не прийняла б я перстеня з руки
такого лицаря…

(Гладить йому руку).

Оця рука від крові чиста.

Степан

Се не всі вважають за честь.

Оксана

А я відразу привернулась
до тебе серцем за твою лагідність.
Скажи, чи всі такі в твоїй родині?

Степан

Родина в нас мала: сестра, й матуся,
та брат маленький. Так, вони у мене
всі не лихі.

Оксана

Твоя матуся, може,
не злюбить незнайомої невістки?..
Що я тоді почну там на чужині,
далеко так від роду?

Степан

Ні, Оксано, того не бійся.
Мати будуть раді, що привезу я жінку з України, —
мій батько, умираючи, бажав,
щоб я десь в рідним краю одружився.

Оксана

Авжеж. І, знаєш, якось я не дуже
боюся тої чужини.

Степан

Зо мною?

Оксана *(усміхається)*

Тим певне, що з тобою. Але й так,
хіба ж то вже така чужа країна?
Таж віра там однакова, і мову
я наче трохи тямлю, як говорять.

6. Чому Степан вважає, що служити цареві — це не зрада України, хоча Іван має протилежну думку?

7. Які аргументи Перебійний використовує, щоб виправдати дії гетьмана Богдана Хмельницького?

8. Чи погоджуєтеся ви з твердженням Івана про однакову підлеглість «лядським» і «московським» панам? Чому?

9. Як впливає розмова про минуле на стосунки між Іваном і Степаном?

10. Чи можна вважати, що Степан виправдовує компроміси задля вищої мети? У чому полягає вища мета, на його думку?

11. Які моральні межі простежуються в роздумах Оксани про «кров на руці»? Що для неї важливіше — честь чи сила?

12. Чи можна стверджувати, що образ Оксани — приклад трансформації жіночої свідомості в часи соціальних потрясінь? Чому?

13. Наскільки виправдане рішення Степана забрати Оксану до Москви з огляду на її занепокоєння та патріотичні почуття?

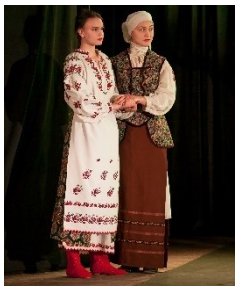
14. Яке значення має фраза «се річ не власна, се громадська справа» в контексті дискусії Івана?

15. Чи відчуває Степан внутрішній конфлікт між лояльністю до імперії та вірністю Україні?

II

У Москві.

Світлиця у Степановім дому прибрана по-святковому. Знадвору чутно гомін дзвонів. **Мати Степанова** і **Оксана** увіходять убрані по-вкраїнськи, — мати в намітці і в темній сукні з широким виложистим коміром. Оксана в кораблику, в шнурівці та в кунтуші.

Сцена з вистави «Бояриня» Національного драматичного театру імені Марії Заньковецької (м. Львів). Автор світлини невідомий

Мати *(сідає на ослоні, важко дишучи)*

Спочину трохи, поки йти у терем...
Стара... не носять ноги...

Оксана *(сідає поруч)*

Ви, матусю,
казали б ліжко перенести в діл,
бо вам сутужно лазити на сходи.

Мати

Ой ні, голубонько, нехай вже там,
у теремі... Тут, на Москві, не звичай,
щоб жінка мешкала на долі. Скажуть:
ото, стара, а звичаю не тямить.

Оксана

Ви ж не в тутешніх звичаях зросли.

Мати

То що? Вони, Оксанко, не питають,
хто як там зріс… Адже ми тута зайди, —
з вовками жий, по-вовчи й вий.

Оксана *(зо сміхом)*

Ой лихо! чи тобто й я по-вовчи маю вити?

Мати

А ти б як думала? Сьогодні в церкві
що шепоту було навколо нас:
«Черкашенки! Хохлуши!»

Оксана *(трохи посмутнівши)*

Та… я чула…
гріха десь не бояться: в церкві божій,
замість молитися, людей все гудять,
а ще й виносяться так благочестям
поперед нас…

Мати

Так скрізь воно по світі:
що сторона — то звичай, а що город —
то й норов, кажуть люди. Дивно їм
на наше вбрання. Тут жінки зап'яті,
а ми, бач, не вкриваємо обличчя.

Оксана

Чи ми ж туркені?

Мати

Хай господь боронить!
Воно ж пак і московки не туркені,
а так чомусь ото в них повелося.
Та вже ж як ти бояриня московська,
неначебто воно тобі й годиться
вбиратися по-їхньому.

Оксана

А ви ж? Адже ж і ви бояринова мати.

Мати

Що мати, то не жінка. Люди бачать,
що я вже лагоджусь у божу путь,
то де ж таки мені міняти вбори.
(З лагідним і журливим усміхом).
Не варт уже й справляти щось нового.
Адже й старенький мій — нехай царствує! —
в козацькому жупані вік дожив,
так і на смерть його я нарядила —
в мережану сорочку…
(Втирає хустинкою очі. Оксана, зворушена, дивиться на неї. Коротке мовчання).

Оксана

І навіщо
Степан убрався в те боярське фантя?

От як стояв зо мною під вінцем
у кармазиновім жупані, мамо,
ото був…

(Засоромившись, уриває).

Мати *(добродушно киває їй головою)*
Та, либонь, був до сподоби тоді комусь…

(поважніше)

Проте ж не можна, дочко,
йому царського нехтувати вбрання.

Мати розповідає про московські звичаї.

Сцена швидко переміняється. Терем. Крім Оксани і матері, в теремі ще є **Ганна**, молода дівчина, сестра Степанова. Ганна убрана як бояришня.

Ганна, Степанова сестра, також розповідає Оксані про московські звичаї. Виявляється, дівчина заручена за посередництвом свахи, але ніколи не спілкувалася з майбутнім чоловіком.

Її називають Аннушка, а Оксану зватимуть Аксиньєю.

Оксана розповідає дівчині про українські звичаї.

Степан *(увіходить поспішно)*
Оксаночко, перевдягнися швидше
в московське вбрання. Там прийшли бояри.

Оксана
Та мати ж кажуть, що жінкам не можна
між чоловіцтвом бути.

Степан
Бачиш, любко, ти маєш тільки їх почастувати
та й знов у терем вернешся.

Оксана
Отак? А як же частувати їх, Степане?
По-нашому, чи, може, як інакше?

Степан
Ти винесеш їм на тарелі меду, —
матуся прилаштують, як там треба, —
уклонишся, боярин поцілує тебе в уста…

Оксана
Степане! Що ти кажеш?
Мене бояри цілувати мають?
Чи се мені причулося?

Степан
Ні, серце, воно так є, та в тім нічого злого, —
то тільки звичай!

Оксана
Се ще так же звичай!
Нехай йому абищо! Не піду!

Степан *(понуро)* Як хочеш, тільки ти нас тим загубиш.

Степан, мати і Ганна умовляють Оксану виконати прохання Степана, бо старий боярин дуже мстивий.

Оксана врешті-решт погоджується на поцілунок.

Степан

Я й не казав тобі, що тута воля.
Та якби ми не гнули тута спини,
то на Україні, либонь, зігнули б
у три погибелі родину нашу
московські воєводи… Ось ти млієш
з огиди, що тебе якийсь там дід
торкне губами, а як я повинен
«холопом Стьопкою» себе взивати
та руки цілувати, як невільник,
то се нічого?

16. Як змінюється ідентичність Оксани після переїзду до Москви? Чи може вона залишатися собою в новому середовищі?

17. Чи є виправданим підкорення чужим звичаям заради безпеки та соціального статусу, як це робить Степан?

18. Чому мати Степана зберігає українське вбрання, навіть мешкаючи в Москві, тоді як Степан приймає місцеві звичаї? Чи робить він це щиро? Чому?

19. У чому полягає конфлікт між традиціями українськими та московськими? Які цінності стоять за кожною із цих систем?

20. Як символічно показано втрату культурної самобутності через зміну імен (Оксана — Аксинья, Іван — Ваня, Ганна — Аннушка)?

21. Чи справедливим є тиск, який чинять на Оксану родина й обставини, щоб вона погодилася на поцілунок боярина? Чому?

22. Як виявляються влада і приниження в сцені, де Степан змушений називати себе «холопом Стьопкою»? Яке лексичне значення слова «холоп»? Чи можна тут його ототожнити з поняттям «блазень»? Чому?

23. Чи погоджуєтеся ви з позицією Степана, що поступки — єдина можливість зберегти сім'ю? Чи могли бути інші варіанти?

24. Чи можливий компроміс між честю та виживанням в умовах імперського тиску, з погляду героїв? А як вважаєте ви?

25. Чи можна сказати, що мати, Степан, Ганна й Оксана представляють різні стратегії адаптації до чужої культури? У чому полягають ці стратегії?

III

Дальня кімнатка у горішньому поверсі в Степановім домі. У Степана гість з України, він розповідає, що московські посіпаки гірші за татар. Розмова пошепки, бо можуть підслухати, а це — небезпечно.

Гість

Ми присяги не хочемо ламати,
але нехай же цар нас оборонить
від тої галичі.

Степан

То трудна справа.
Адже когось він там держати мусить
для нагляду, а всі ті воєводи
один від одного не ліпші. Звісно,
за ними й інші всі порозпускались…

Гість

Послав би цар з українців кого,

в Москві ж тут є такі, от хоч би й ти,
що здавна і цареві служать вірне,
і рідний звичай вміють шанувати.

Степан

Нас не пошлють…

Гість

Чому?

Степан

Бо нам не вірять.

Гість

Отак! Та ви ж тут наче всі у ласці!

Степан

То тут, на очах, а з очей спустити
нас надовго не зважаться. Так, часом
ненадовго послами посилають,
і не самих, а вкупі з москалями…
Щоб воєводами ж настановити,
того не буде й зроду!

Гість

Не здивуйте ж,
як ми відкинемось до Дорошенка!

Степан

(робить рух рукою, мов хоче гостеві затулити вуста)
Крий боже, пане-брате, що ти кажеш?

Гість *(схаменувшись)*

Так часом зірветься з досади слово…
Найгірше, пане-брате, догорає
оте, що нам не вірять. Мій свояк,
Черненко, знаєш?

(Степан потакує головою).

Так був уклепався,
що ледве-ледве вирвався з душею!

Степан

Черненко? Він, здається, з найвірніших
царевих приятелів.

Гість

То-то й ба!
А хтось там наклепав при воєводі,
що ніби він послав у Чигирин
листа якогось. От було біди!
Що жінка плакала, в ногах валялась
у воєводи…

Степан *(гірко всміхнувшись)*

Є прислів'я, брате: «Москва сльозам не вірить»…

Гість

Вже так, що цупко затягли супоню
на наших боках. А проте є люди,
що не бояться, йдуть, мов на одчай,
бо, сказано, терпець їм увірвався!

(Присунувшись зовсім близенько до Степана, говорить пошепки).

Дівчата наші, — декотрі ще вкупі
були з дружиною твоєю в братстві. —
гуртом пошили корогву й послали
у Чигирин… звичайне, крадькома…
Іван, твій шурин, сам її одвозив…
Ніхто не знає ще. Якби дізнались,
то страшно здумати, що б там було!

(Одсунувшись, трохи голосніше).

Отак, як бач, одважуються люди…

(*Степан в мовчазній задумі сіпає кінець свою пояса. Гість устає).*

Що ж, пане-брате, то нема надії
полегкості дістати від царя?

Степан *(отямившися з задуми, теж устає)*

О ні, чому ж, я спробую. От згодом
в царя я буду на малій беседі.
Як буде він під чаркою, то, може,
я догоджу йому, він часом любить
пісень «черкасских» слухати, та жартів,
та всяких теревенів, не без того,
що й тропака звелить потанцювати.

Гість

Ото! Хіба ти в нього пахоля?

Степан

Ба знаєш, як то кажуть: «Скачи, враже,
як пан накаже»… Та ладен я, брате,
уже хоч би й на голові ходити,
аби чогось добутися для тебе
та для Вкраїни. Дай мені супліку,
оту, що ти приготував цареві, —
як влучу слушний час, то я подам
до власних рук йому.

Гість

(виймає загорнений у хустину папір з печатками)

Ось, пане-брате,
хай бог тобі поможе! Не минути
розливу крові братньої, як тільки
супліка сяя марна буде.

Степан

Боже, не попусти!

Гість

Бувай здоров. Піду вже.

Степан

Хай бог тебе провадить, пане-брате.

Степан просить Оксану не передавати гроші братчиці, не запрошувати Яхненка, не спілкуватися з братом Іваном...

Оксана

А що ж? Хіба я тут, не як татарка,
сиджу в неволі? Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану,
мов ханові? Скрізь палі, канчуки...
холопів продають... Чим не татари?

Степан

Тут віра християнська.

Оксана

Тільки ж віра!
Та й то... прийду до церкви — прости, боже! —
я тут і служби щось не пізнаю:
заводять якось, хтозна й по-якому...

Степан

Оксано, се вже гріх!

Оксана

Ой чоловіче!..
Та й осоружна ж ся мені Москва!..

IV

Степан повертається з царського бенкету, він передав супліку[1] цареві.

Степан

Та що ж... ніяк. Цар каже: «Прочитаєм,
Подумаєм»... Чували вже ми теє!
Оксана починає ридати.
Степане! Ти хіба не бачиш?
Я гину, в'яну, жити так не можу!
(В знесиллі похиляється на кросна)

Степан

Се правда, не ростуть квітки в темниці...
А я гадав...
(Ходить по хаті в тяжкій задумі, потім спиняється перед Оксаною).
Оксано, заспокойся, поговорім ладом.

Степан просить Оксану повернутися в Україну, а він залишиться в Москві, бо цар не відпустить. Оксана не хоче залишати чоловіка й пропонує втекти якщо не в Україну, то будь-куди — у Польщу, у Волощину.

Степан

Що з того?
Змінюємо чужину на чужину...
Приблудами чужі пороги будем
там оббивати... все одно, що й тут.

Оксана

Ні, там вільніше.

[1] *Супліка — застаріле слово, що означає письмове прохання, заяву, скаргу або благання, спрямоване до вищої інстанції, духовної особи чи керівництва. Слово походить від латинської мови, де означало уклінне прохання.*

Степан

Треба заслужити
чимсь ту сусідську ласку. Чим же більше,
коли не зрадою проти Москви?

Оксана

Так їй і треба!

Степан

Присяга, Оксано,
велике діло. Цар мені не верне
так присяги, як я тобі вернув.
Та й я йому не можу повернути
всього, що я приймав з його руки.

Мовчання. Починає сутеніти. Десь у церкві тихо дзвонять.

Оксана

Степане, вже не говорімо більше
про се ніколи.

Степан

Так, не треба, люба…

Приходять мати й Ганна — вони готуються до Ганниного весілля.

26. Яка природа внутрішнього конфлікту Степана? Чи насправді його вибір залишатися в Москві зумовлений вірністю присязі, чи є й інші, більш особисті або прагматичні причини?

27. У чому полягає відмінність між сприйняттям свободи Оксаною та Степаном? Чи є втеча актом свободи, як вважає Оксана, чи проявом зради, як припускає Степан? Чому?

28. Як змінюється образ Москви в уявленні героїв?

29. Чому гість порівнює московських воєвод з татарами, а Оксана каже, що навіть церква в Москві не схожа на християнську?

30. Чи справедливе твердження, що Україна в добу Руїни між «двох вогнів»? Чому?

31. Яке значення має сцена пошиття корогви й передачі її до Чигирина? Чи можна цей крок вважати символом пасивного спротиву або натяком на глибинну незгоду з московською політикою?

V

Степанів садок. Будинок виходить у нього задньою стіною Видко ґратчасті вікна терема і піддашок зі сходами. Збоку в садку зроблена повіточка садова, вся в зелені та в квітках; у повітці приладновано великий турецький ослін з подушками. З терема по сходах надвірних помалу спускаються **мати** й **Оксана**. Оксану ведуть попід руки **дві служниці**.

Оксана у простій широкій хатній сукні, без кички, голова зав'язана на український лад шовковою хусткою. Оксана хвора, очі позападали, але дуже блищать, на щоках хворий рум'янець.

Степан розповідає матері, що спілкувався з німецьким лікарем про хворобу Оксани, той рекомендує відвезти жінку в Україну. Степан має намір просити царя про дозвіл.

Степан

Цар пустить. Вже ж тепера на Вкраїні утихомирилося.

Оксана *(гостро)*

Як ти кажеш?
Утихомирилось? Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,
се мир по-твоєму — ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні.

Степан

Ти оджившся на Вкраїні.
Москва ж не може заступити сонця,
Зв'ялити гаю рідного, зсушити
річок веселих.

Оксана *(понуро, уперто)*

Годі, не кажи.
Нікуди я тепера не поїду.

Степан

Чому ж?

Оксана

Не хочу!

Степан

Що се ти, Оксано?
Мені аж дивно! Що се ти говориш?

Оксана *(розпалившись, підводиться)*

А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московськім,
поки лилася кров, поки змагання
велося за життя там, на Вкраїні, —
тепер, як «втихомирилось», ти їдеш
туди ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребущі,
та гаєм недопаленим втішатись.
На пожарині хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крові?

Степан

Ти тепер картаєш...
А як сама колись мені казала,
що ти прийняти можеш тільки руку,
від крові чисту?

Оксана

Правда, я казала...
Ми варті одне одного. Боялись

розливу крові, і татар, і диби,
і кривоприсяги, й шпигів московських,
а тільки не подумали, що буде,
як все утихомириться… Степане, дай руку!

Степан

Се навіщо?

Оксана

Ти не хочеш?

Степан

Ні, чом же? *(Дає руку Оксані).*

Оксана *(дивиться на свою й Степанову руки)*

От, здається, руки чисті,
проте, все мариться, що їх покрила
не кров, а так… немов якась іржа…
як на старих шаблях буває, знаєш?

(Пускає його руку і лягає знов
Говорить повільніше, з перервами).

У батенька була така шаблюка…
вони її закинули… ми з братом
знайшли… в війну побавитись хотіли…
не витягли… до піхви прикипіла…
заржавіла. Отак і ми з тобою…
зрослись, мов шабля з піхвою… навіки… обоє ржаві…

Степан

Ти, Оксано, вмієш зарізати словами без ножа.

Оксана

Та тільки ж се я вмію, більш нічого.
Що-небудь же і я повинна вміти…
(Мовчання).
Як я умру, то не бери вже вдруге
українки, візьми московку ліпше…

Степан

Оксано!

Оксана

Всі ми ріжемо словами,
а тут жінки плохі, вони бояться…

Степан *(з мукою)*

Та пожалій себе й мене хоч трохи!

Оксана

Занадто я жаліла… В тім і горе…
Якби я мала сили не жаліти,
то вирвались би геть з сії кормиги —
і ти б ослобонився від іржі…
А так, вже чисто: ні собі, ні людям!

Степан

Оксаночко! Поїдем на Вкраїну!
Ну, я тебе прошу! Там батько-мати,

родина, приятелі, там ти з ними
розважишся.

Оксана *(одвертається)*

Я й в вічі не насмію
їм глянути…

Степан

Ну, в Київ подамося,
помолимось, нехай нас Бог простить,
нехай тобі здоров'я верне!

Оксана

Нащо? Кому потрібне те моє здоров'я
та й я сама?

Степан

Мені, моя єдина!
Я ж так тебе люблю!

Оксана

Тобі здається.
Ти жалуєш мене, але любити…
таки й нема за віщо… Я тепер
така недобра стала, вередлива…

Степан

Ні, ні, моя хороша!

Оксана

Я — хороша?
Хоч би й була коли яка краса,
то вже давно вона з обличчя спала…

Степан *(гладить її руку, низько похиливши голову)*

Ти шарпаєш себе речами тими.
Не треба стільки говорити…

Оксана

Правда…

Степан

Та й що картатися словами, люба?
Нас доля так уже скарала тяжко,
що, певне, й бог простить усі гріхи.
Хто кров із ран теряв, а ми із серця.
Хто засланий, в тюрму замкнутий був,
а ми несли кайдани невидимі.
Хто мав хвилини щастя в боротьбі,
а нас важка, страшна душила змора,
і нам не вділено було снаги
ту змору подолати…

Оксана *(спокійніше й лагідніша, ніж досі)*

Так, се правда.
Але ніхто сього не зрозуміє,
поки ми живі. Отже, треба вмерти.
Ти, певне, довше проживеш, ніж я, —

до рук тобі свій заповіт віддам я,
а ти його передаси родині
і братчикам, хто ще живий лишився.

Степан *(з гострою тугою)*

Ой, краще б я тобі таке казав!

Оксана *(підводиться й прихиляє його до себе)*

Ні, любий, ти на світі потрібніший,
тобі ще є про що й про кого дбати.
Борцем не вдався ти, та після бою
подоланим подати пільгу зможеш,
як ти не раз давав… На бойовиську
не всі ж померли, ранених багато…
поможеш їм одужати, то, може,
колись там… знов зібравшися до бою,
вони тебе згадають добрим словом…
а як і ні — не жалуй, що поміг.

Сидять якийсь час мовчки, обнявшись.

Степан *(підводиться і подає Оксані руку)*

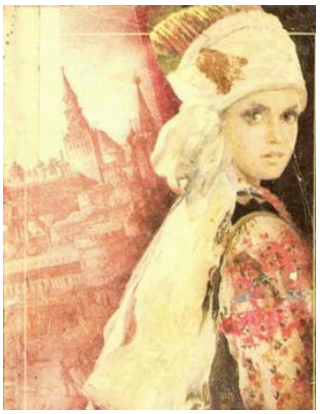
Ходім, я заведу тебе до хати.
Бач, сонце вже навзаході.

Оксана

Ходім.

(Спираючись на руку Степанову, іде до будинку. Не доходячи рундука, спиняється і обертається, дивлячись на західне сонце, що вже зникає за обрієм).

Добраніч, сонечко!
Ідеш на захід…
Ти бачиш Україну — привітай!

Худ. Олександр Івахненко. 1991 р.

32. Що символізує «іржа на шаблі»? Яке значення має ця метафора в контексті втрати сили, чистоти, ідеалів?

33. Чи можна сказати, що Оксана стала жертвою не лише чужини, а й власного вибору? У чому полягає її трагедія — в обставинах чи у власному внутрішньому конфлікті?

34. Чому Степан не хоче втікати з Москви? Які причини він наводить? Як Степан намагається виправдати своє бездіяльне «сидіння в московському запічку»? Чи є його аргументи переконливими з погляду моралі?

35. Яку роль відіграє в цьому уривку тема пам'яті та заповіту? Чому Оксана хоче, щоб її пам'ятали саме як людину, що допомогла пораненим «після бою»?

36. Що символізує прощання Оксани із сонцем? Чи можна цей момент вважати кульмінацією її духовного й емоційного шляху? Думку аргументуйте.

Звернення до трагічних часів Руїни дало змогу Лесі Українці актуалізувати проблему національної пасивності й зради.

Головна героїня твору Оксана переживає конфлікт між любов'ю до Степана і неприйняттям його пасивності, що рівноцінна зраді.

Степан наділений багатьма чеснотами: інтелігентний, освічений, розсудливий. Проте він змушений постійно чинити над собою моральне насильство: інтелектуально й духовно вищому від московського оточення Степанові важко бути «Стьопкою» — блазнем царя. Але страх за своє життя й життя рідних призводить його до остаточної деградації.

Степан і Оксана, за словами літературознавця Михайла Драй-Хмари, — «два типи тогочасних інтелігентів: перший зрікається національного й поступово адаптується до життя в чужій культурі; другий — усвідомлює себе українцем, але на чужині не має сил боротися й вирватися на свободу».

У драмі «Бояриня» художня мова відзначається стилістичною вишуканістю, емоційною насиченістю й етнографічною автентичністю. Щоб передати історичну атмосферу XVII ст. і відтворити дух епохи, авторка використовує **архаїзми** та **історизми**.

Пригадайте, які слова називають архаїзмами, а які — історизмами? Яка відмінність між ними? У чому полягає їхня роль?

Через архаїзми драматургиня виразно розмежовує культурні простори України і Московії, що поглиблює конфлікт твору: у ньому зображено контраст між народнорозмовними українськими формами і канцелярсько-адміністративною московською лексикою. Архаїзована мова героїв слугує також засобом підкреслення національної гідності. Архаїзми в діалогах часто мають експресивне забарвлення, вказуючи на моральні або духовні стани героїв.

37. Використовуючи доступні вам джерела, з'ясуйте, коли вперше надруковано «Бояриню». Як ви вважаєте, чому?

38. Поясніть, як ви розумієте поняття «національна пасивність». Як це поняття виявляється в образі Степана, його родини, Оксани та її брата Івана?

39. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/grTGWpgQ чи QR-кодом й опрацюйте таблицю узагальнених характеристик основних психотипів особистості (це допоможе краще розуміти поведінку, мотивацію та спілкування людей); з'ясуйте психотипи персонажів твору «Бояриня». Також (за бажанням) виконайте тестові завдання щодо розуміння себе як особистості.

40. Порівняйте образи Оксани й Степана. Як вони уособлюють різні моделі поведінки в умовах національного гноблення?

41. Поясніть, чому Леся Українка для зображення проблем свого часу обрала саме історичний період після смерті Богдана Хмельницького.

42. Що символізують «московські пазурі» в драматичній поемі? Як ця алегорія увиразнює ідею твору? Простежте мовлення персонажів.
Чому можна стверджувати, що московські пазурі роздирають і мову?
Як це зобразила Леся Українка?

43. Чи можна виправдати поведінку Степана? Аргументуйте свою думку, добираючи цитати з тексту.

44. Чи актуальні проблеми, порушені в «Боярині», для сучасної України? Як саме? Наведіть приклади.

45. Порівняйте образ Степана з типом героя у творах романтизму та неоромантизму. У чому полягає внутрішній конфлікт Степана? Який вибір робить герой твору й чому?

46. З'ясуйте, які історичні події зображено в драмі. Поясніть, як ви розумієте одну з ознак неоромантизму — поєднання історизму з глибокою емоційністю, переживаннями.

47. Перегляньте виставу в класі та обговоріть її. Для перегляду перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 45.

48. Прочитайте уривки з поезій Тараса Шевченка і Лесі Українки. Проаналізуйте зміст цих текстів і дайте відповіді на запитання.

Тарас Шевченко. *«І мертвим, і живим…» (1845)*	*Леся Українка.* *«Бояриня» (1910)*
…Раби, подножки, грязь Москви, Варшавське сміття — ваші пани Ясновельможні гетьмани. Чого ж ви чванитеся, ви! Сини сердешної Украйни! Що добре ходите в ярмі, Ще лучше, як батьки ходили. Не чваньтесь, з вас деруть ремінь, А з їх, бувало, й лій топили.	*С т е п а н (спалахнув, але стримався)* Не зраджував України мій батько! Він їй служив з-під царської руки не гірш, ніж вороги його служили з-під польської корони. *І в а н* Та, звичайне, однаково, чиї лизати п'яти, чи лядські, чи московські!

48-1. Чим суголосні ці фрагменти творів Тараса Шевченка (середина XIX ст.) і Лесі Українки (початок XX ст.)?

48-2. Як ви гадаєте, чому деякі представники тогочасної козацької еліти (шляхти, старшини, інтелігенції) ставали на службу чи то Варшаві (Речі Посполитій, Польщі), чи то Москві (Московії, Російській імперії), а не служили українському народові (Києву)?

48-3. Яке виправдання колаборації із загарбником з'являється у творі Лесі Українки? У чому насправді криється небезпека такої «співпраці»?

48-4. Чи актуальна ця проблема сьогодні? Відповідь аргументуйте.

49. Завдання на вибір.

49-1. Напишіть есе на одну з тем:
а) «Оксана — неоромантична героїня в тенетах трагічного вибору»;
б) «Мова — маркер нації».
Використайте приклади з тексту.

49-2. Поясніть поняття «неоромантизм» у формі схеми чи таблиці. Наведіть приклади художніх прийомів у «Боярині», які підтверджують належність твору до неоромантизму (наприклад, символізм, ідеалізм, трагізм вибору тощо).

49-3. Розіграйте одну сцену (на вибір) або створіть мініфільм за твором.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ 1920–1940-Х РОКІВ В УКРАЇНІ. РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Обкладинка збірки «Розстріляне Відродження»

...культура Розстріляного відродження,
в усіх видах і жанрах, обіцяла такий
внесок у скарбницю людства,
втрата якого не відшкодовна.

Оксана Забужко

Двадцяті роки XX ст. виявилися феноменальними. Європа (і світ загалом) оновлюється: Перша світова війна закінчилася, найагресивніші імперії розпалися, більшість держав почали розвиватися. В англомовних країнах навіть з'явився вислів «шалені двадцяті», який саме й описував енергію розвитку та відродження.

Україна — теж складова світового прогресу. Літературному відродженню 1920-х рр. передували потужні процеси. У ці роки формувалися нові мистецькі, наукові, освітні організації. Українці ставали розвиненою модерною нацією.

Але ж як так раптом трапилося, що радянська влада «заплющила очі» на націєтворчі процеси в Україні?

Насправді більшовики вдаються до тимчасового стратегічного маневру — проголошують нову економічну політику (НЕП). Вони розвивають підприємництво, а також коренізацію[1], тобто відродження «національних коренів», а звідси — політика українізації.

Напрями політики українізації:

- активізація діяльності державних органів влади, участь громадян / громадянок у процесі ухвалення рішень;
- з'являються культурні організації — письменницькі, театральні, музичні, художні та інші;
- засновано Всеукраїнську академію наук;
- утворено розгалужену мережу освітніх закладів (загальноосвітніх шкіл, училищ, університетів);
- активно розвивається українське книгодрукування, преса тощо.

Отже, наприкінці 1920-х рр. масштаби національного відродження стали такими потужними, що більшовики побачили загрозу втратити контроль, тож почалися утиски: згортали політику українізації, провокували українських культурних діячів, а з 1930-х рр. Україна захлиналася від хвилі масових репресій.

[1] Українізація 1920–1930-х рр. була складовою загальносоюзної кампанії *коренізації*. Її мета — розширити комуністичну партійну мережу із залученням корінного населення. Необхідною умовою для коренізації було урахування національних особливостей та інтересів неросійських народів. Як свідчить історія, влада у такий спосіб виявляла справжніх українців, щоб потім їх знищити.

На початку XX ст. здебільшого в Харкові (тоді — столиці України) утворилися літературні групи, у які письменники й письменниці об'єднувалися як за соціальним походженням, так і за художньо-стильовими особливостями творчості: «Плуг», «Біла студія», «Музагет», «Ланка», «Гарт», ВАПЛІТЕ, ВУСПП, «Молодняк».

Усі літгурти були мистецькими, у них панував дух творчості.

Історичною серед літературних явищ стала літературна дискусія (1925–1928), започаткована Миколою Хвильовим. Він написав памфлет[2] «Про "сатану в бочці", або Про графоманів, спекулянтів та інших "просвітян"», де розкритикував тогочасних графоманів[3]. Цей памфлет спричинив важливі диспути в Харкові та Києві.

Гостро постало й питання оцінки текстів, адже через літературну критику з творчими людьми розправлялися ідеологічно, фабрикуючи звинувачення у політичній неблагонадійності. Влада вдавалася до репресій, що тривали до початку Другої світової війни.

Ті митці, яким вдалося вижити, змушені були служити сталінському режиму. Так народився **соціалістичний реалізм**, який на Всесоюзному з'їзді радянських письменників (1934) затвердили як «єдино правильний» творчий метод. Від митців вимагали класового підходу — нещадного ставлення до «ворогів радянської влади» (куркулів, священників, інтелігентів) і водночас лише позитивного змалювання вождів, чекістів і комуністів.

Забороненими стали такі теми, як: • Голодомор в Україні 1932–1933 рр., голод 1921–1923 рр.; • Українська Народна Республіка (УНР); • сталінські репресії; • мордування українців у в'язницях і концтаборах; • тема українізації та коренізації; • українська державність й історія (під заборону потрапило й козацьке минуле).

Про цей час розповідають і кінострічки (за QR-кодом чи покликанням https://cutt.ly/mrTGExpp): «Червоний ренесанс» (реж. Віктор Шкурін, Олександр Фролов); «Ціна правди» (реж. Аґнєшка Голланд).

Слуги сталінського режиму на допитах під тортурами доводили митців до божевілля й самогубства; знищували морально та фізично.

Покоління українських письменників і письменниць, художників і художниць, режисерів і режисерок, а також інших діячів і діячок культури, які були ув'язнені, розстріляні, зникли безвісти чи дивом урятувалися в сталінських таборах, називають українським *Розстріляним відродженням.*

Цей термін уперше вжив у 1950-х рр. публіцист і громадський діяч Є́жи Ге́дройць: він запропонував літературознавцеві Юрію Лавріненку саме так назвати антологію української літератури 1917–1933 рр. (Париж, 1959). До покоління *Розстріляного відродження* належали й жінки, хоча їх імена менш відомі. Це письменниці Олена Журлива (Пашинківська), Марія Галич, Мирослава Сопілка (Юлія Мисько), Зінаїда Тулуб.

[2] *Памфле́т* — різновид літературного / публіцистичного твору, зазвичай спрямований проти політичного устрою, проти тієї чи тієї соціальної групи, партії, управління тощо.

[3] *Графома́нія* — хворобливий психічний стан, який призводить до написання безладних і плутаних тверджень, що часто вироджуються в безглузду послідовність слів або навіть нісенітницю.

Про долю письменників *Розстріляного відродження* розповідає і проєкт «Будинок “Слово”: Нескінчений роман» (англ. «Slovo» House: Unfinished Novel) — український повнометражний художній фільм режисера Тараса Томенка. Це драматична історія письменників, яких зібрали в одному будинку, щоб змусити працювати на систему. Ідеться про обіцяний владою комуністичний рай перетворився на пекло.

1. За покликанням чи QR-кодом, що на сторінці 48, перегляньте офіційний трейлер фільму «Будинок “Слово”: Нескінчений роман». Українська прем’єра фільму відбулася в Чернівцях у 2022 р. на фестивалі *Миколайчук OPEN*.

2. Доведіть або спростуйте думку (наведіть три докази) про те, що українізація стала стратегічною пасткою більшовиків, а не виявом національної політики.

3. Проаналізуйте, як змінювалася політика влади щодо української культури протягом 1920–1930 рр. У чому полягала справжня причина коренізації?

4. Чи можна вважати митців і мисткинь *Розстріляного відродження* переможцями в культурному сенсі попри їх фізичне знищення? Оцініть вплив цього покоління на розвиток української літератури. Що залишилося з їхнього спадку?

5. Поясніть, як ви розумієте слова Оксани Забужко, узяті за епіграф до теми.

Модернізм в українській літературі — літературний стиль і період в історії літератури, що досяг найбільшого поширення в 1900–1940 рр., хоча його елементи простежуються в літературному процесі до 1980 рр.

Одним із гасел модернізму була ідея служіння красі й відмова від суспільно-політичної ангажованості. Модернізм на поч. XX ст. знаменує глибинний переворот естетико-художнього мислення й творчості.

У нашій літературі модернізм, що вже процвітав у Європі, мав три основні етапи: • *початковий* — декаданс (занепад), поява модерністських збірників, часописів, апробація модернізму письменниками старшого покоління — Іваном Франком, Лесею Українкою, Олександром Олесем, Миколою Вороним, Михайлом Коцюбинським; • *утвердження модернізму* (20–30-ті рр. XX ст., творчість митців і мисткинь *Розстріляного відродження*); • *завершальний етап* (1960-ті рр. – кін. XX ст.).

Найвизначніші напрями модернізму кінця XIX – поч. XX ст. — *символізм* і *неоромантизм* — пов’язані з *романтизмом*, це його пізні різновиди. Водночас зародився й *авангардизм* — переворот, започаткований модернізмом, у радикальних і навіть екстремальних формах. Авангардизм мав знищити все старе, розчистити літературний або мистецький процес від гальмування.

Українка.
Худ. Михайло Бойчук

«Каруселі».
Худ. Давид Бурлюк

Дослідники й дослідниці вважають, що *модернізм* утверджує елітарність творчості митця, перевагу форми над змістом, художню суб'єктивність, використання «потоку свідомості», застосування «монтажу», авторську міфотворчість тощо. Вони також акцентують, що, на відміну від *раннього модернізму* кінця XIX ст., до якого належать передовсім *імпресіонізм* і *символізм*, модернізм початку XX ст. можна визначити як *зрілий модернізм*, але частіше його називають просто **модернізмом**.

У чому ж полягає принципова відмінність між раннім і зрілим модернізмом? Насамперед — у різному ставленні митців / мисткинь до реального життя та його проблем.

У художній літературі часто змальовують контрастні «два світи» — буденний і фантастичний. Дослідники наводять приклад — цикл творів Джоан Роулінг про Гаррі Поттера. Тут використано прийом співіснування світів — світ маглів і світ магів. У буденному світі головний герой є упослідженим сіромахою, а в чарівному — він має незаперечні авторитет і повагу.

Антитезою неприйняття буденності, негативного ставлення до неї ставали вигадані світи, культ Краси й Мистецтва, покликані «тягар життя… зробити легшим, а всесвіт — менш гидким!» *(Шарль Бодлер)*. Такі мотиви пронизують твори багатьох письменників останніх десятиліть XIX ст.

Модернізм 1910-х рр. пов'язаний із нереалістичним зображенням явищ соціального й матеріального світу, дійсності як абсурду, хаосу, ворожої стихії.

Мистецтво письменників *Розстріляного відродження* живе й сьогодні. Так, популярним став альбом «Тріумф слова» гурту «Гайдамаки»: він містить пісні на слова митців *Розстріляного відродження* (Михайла Драй-Хмари, Миколи Хвильового, Олекси Влизька, Євгена Плужника, Михайля Семенка, Тодося Осьмачки, Павла Филиповича).

6, 8, 12. Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 48. Послухайте пісню «Рівновага» (сл. Євгена Плужника); виконайте завдання та дайте відповіді на запитання, які запропоновані там.

7. Чому український модернізм виник дещо пізніше, ніж європейський? Щоб відповісти, проаналізуйте політичні, культурні та соціальні умови розвитку української літератури наприкінці XIX – на початку XX ст.

9. Чи можна вважати авангардизм продовженням модернізму, чи це окремий, принципово інший напрям? Проаналізуйте спільні й відмінні риси модерністської та авангардної поетики, зокрема ставлення до традиції, ролі митця і функцій мистецтва, заповнивши кола Вена.

10. Як використання прийому «двох світів» у художній літературі (наприклад, у циклі творів Джоан Роулінг про Гаррі Поттера) співвідноситься з модерністськими пошуками? Поміркуйте, який іще прийом можна використати для вираження внутрішніх і зовнішніх конфліктів особистості в модерному світі.

11. Використавши доступні вам джерела, укладіть альбом сучасних пісень на слова українських поетів і поеток доби *Розстріляного відродження*.

ВОЛОДИМИР СОСЮРА (1897 – 1966)

Любіть Україну всім серцем своїм
і всіми своїми ділами.
Володимир Сосюра

Володимир Сосюра (25.12.1897 [6 січня 1898], станція Дебальцеве, Катеринославська губернія, Російська імперія – 8.01.1965, Київ, Українська РСР) — видатний український поет і перекладач.

[1]*Ма́занка* — дерев'яна хата (з тополі й дуба) або плетена з хмизу (турлук), помазана глиною із соломою, іноді з кінським послідом.

Хто ж він — Володимир Сосюра?

Романтик, що писав про свою любов до України, як про кохану жінку? Боєць, що воював за незалежність, а потім — за життя і слово в радянській системі? А може, хлопчина з бідного селища *Третя Рота*, що жив у мазанці[1] з тарантулами, де тулилася величезна родина (батьки й восьмеро дітей), але мріяв про велике? Насправді в кожному із цих запитань прихована життєва правда. І саме вона надає його біографії драматизму.

Народився Володимир Сосюра в 1898 р. Його дитинство — не казка: злидні, голод, важка праця з одинадцяти років на содовому заводі.

Уявіть собі хлопця, який замість смартфона тримає в руках молоток і заробляє п'ятак за день. А живе він у напіврозваленій мазанці, звідки мати привела його на завод зі словами: «Може, візьмуть учнем...». Але цей хлопець читав книжки, писав вірші, мріяв.

Війна змусила юнака швидко подорослішати. Вона стала трагічним зламом у біографії поета.

Спочатку Володимир Сосюра був козаком армії Української Народної Республіки (УНР). Згодом у віршах митця з'явиться образ гайдамаки, повстанця — і недарма: Володимир Сосюра потрапив у полон до денікінців, поборов смертельну хворобу (тиф), вижив. А далі — Червона армія, Харків, навчання, літературні гуртки, поезія і перша збірка «Пісні крові». Не випадковими і не вигаданими є наскрізні образи: кулі, сльози, відчай, любов і Батьківщина.

Але чи легко бути чесним поетом у країні, де правда могла коштувати життя? Тому Володимир Сосюра балансував на межі — і віршами, і долею. Його твори «Тарас Трясило», «Мазепа», «Любіть Україну» стали голосом народу навіть тоді, коли цей голос намагалися змусити мовчати.

Біографія Володимира Сосюри — не просто перелік фактів. Це історія про те, як із бідного хлопця з Донбасу виростає митець, що пише про

свободу, кохання і боротьбу. Це нагадування всім нам: незалежно від того, де ти народився — у мазанці чи в палаці — ти можеш змінити світ, якщо маєш серце, що палає.

То хто ж він, Володимир Сосюра? Поет-революціонер, мрійник, що не зламався, і водночас той, хто навчив нас любити Україну.

1. Як вплинули умови дитинства Володимира Сосюри на його подальше життя і творчість?
2. Створіть ментальну карту за біографією митця. У доступних вам джерелах знайдіть не менше трьох цікавих фактів із його життя й позначте їх на ментальній карті.
3. Уявіть, що ви — журналіст / журналістка, берете інтерв'ю в молодого Володимира Сосюри. Запишіть три запитання, які б йому поставили про:
   а) дитинство;
   б) участь у визвольних змаганнях під час Української революції (1917–1921 рр.), під час яких поет воював у складі двох протиборчих сторін;
   в) поетичний шлях.
4. Поясніть, як ви розумієте слова, узяті за епіграф (див. сторінку 51). Чи можна стверджувати, що поетичні рядки — життєве кредо поета? Чому?
5. Виразно прочитайте поезію. Яким ви уявляєте ліричного героя?

ТАК НІХТО НЕ КОХАВ...

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання.

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

В'яне серце моє од щасливих очей,
що горять в тумані наді мною...
Розливається кров і по жилах тече,
ніби пахне вона лободою...

Федір Кричевський. Триптих «Життя. (Любов. Сім'я. Повернення)»

Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..
Де ви бачили більше кохання?..
Я для неї зірву Оріон золотий,
я — поет робітничої рані...

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання..

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

Картина-ілюзія «Закохані» із серії «Двовзори». Худ. Олег Шупляк

6. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/GrT9BZSr чи QR-кодом і послухайте сучасне виконання пісні.
7. Які емоції хотілося б висловити через музику вам? Думку прокоментуйте.
8. Пригадайте визначення *неоромантизму*. Назвіть яскраві постаті представників / представниць напряму.

Вірш «Так ніхто не кохав...» яскраво відображає поетичну естетику неоромантизму, напряму, що постав на зламі XIX–XX ст. і приніс в літературу оновлене розуміння духовності, індивідуальності та емоційної напруги. Цей твір розкриває не лише глибоку інтимну драму, а й філософію почуття кохання, яке перетворюється на абсолют, гідний міфологічного або космічного масштабу.

Однією з рис неоромантизму у вірші є культ індивідуального почуття. Ліричний герой постає як виняткова особистість, що переживає любов як найвище й найтрепетніше з усіх почуттів: *«Так ніхто не кохав...»*.

Характерною для неоромантизму є сакралізація[2] любові. Любов у творі — не просто почуття, а вищий сенс буття, духовне одкровення. Весна, зорі, земля, небо — уся природа в поезії оживає й віддзеркалює емоції ліричного героя: *«В день такий розцвітає весна на землі / І земля убирається зрання...»*.

[2] *Сакралізáція* (в літературі) — процес надання твору чи його елементам священного, надзвичайного значення.

Типовим для неоромантизму є поєднання протилежностей: щастя і муки, життя і вмирання, натхнення і страждання. *«В'яне серце моє од щасливих очей»* — це межа, де насолода — біль, а краса — терпіння. Таке гіперболізоване зображення любовних переживань відповідає емоційній напрузі неоромантичного письма.

У структурі поезії важливі й повтори (*«в день такий розцвітає весна»*), які наче наближають твір до гімну або молитовного заклинання.

У вірші звучать не лише мотиви кохання, емоційної окриленості, а й мотив духовної жертви — це також маркер неоромантизму: ліричний герой готовий зірвати *«Оріон золотий»* — образ неможливої, сакральної посвяти, що має коріння в міфології.

Отже, вірш «Так ніхто не кохав...» — це зразок неоромантичної інтимної лірики, де поєднуються особиста емоція і філософська глибина, природа і космос, страждання і захват. Усе це створює образ любові як духовного переживання, непідвладного часові, і набуває абсолютного звучання.

9. На основі прочитаного створіть літературний паспорт твору, заповнивши таблицю і врахувавши особливості художньої мови та віршової форми. Щоб виконати завдання, перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 53.

10, 12–13. Виконайте завдання, подані за покликанням чи QR-кодом, що на с. 53.

11. Пригадайте ознаки *романтизму*. Що спільного, а що відмінного він має з *неоромантизмом*? Які ключові відмінності та подібності ви можете виокремити?

14. На якому засобі художньої виразності побудована назва твору? Чому? Чи не знижує надмірна емоційність і гіперболізація почуття (наприклад, *«де ви бачили більше кохання?»*) художню цінність вірша? Висловте власну думку, навівши приклади як з тексту, так і з літературного контексту.

15. Створіть власне відео до поезії: доберіть образи, слова з мелодією.

16. Прочитайте виразно вірш «Сад». Читаючи текст, створюйте в зошиті образи, які виникають в уяві.

САД

В огні нестримної навали
рубали, різали наш сад...
А ми дивилися назад
і за минулим сумували.

Руками власними тюрму
творили ми собі одвічну...
О будьте прокляті,— кому
назад повернуте обличчя!..

Кати нас брали на штики
за слово, правдою повите...
Ви ж розумієте?! Віки
не знали ми, чиї ми діти!..

Хтось застромив у серце шило
в чеканні марному весни...
В саду розкішному лишились
одні пеньки та бур'яни.

Кати на струни наші жили
тягли із рук, як сон, блідих...
І з нас співців собі купили,
щоб грали їм на струнах тих.

Ми йшли кривавими стежками,
нам тільки снився волі гук.
І похоронно над полями
кричав і плакав чорний крук...

Він нам кричав про волі гнів,
щоб ми повстали, захотіли!..
Й кривавий дзюб об струни-жили
в безкраїм розпачі точив...

Коли ж приходили раби
володарям на стунах грати,
серця не тисло від журби
і не обурювали грати...

А струни плакали... Не в бій —
вони нас кликали в утому...
Та от прийшов співець новий
і в струни вдарив по-новому.

І ми здригнули!.. Душі громом
залив музичний буревій,
що мчав, мов рокоти ріки,
що рвався вдаль крізь піну шалу!

І розцвіли старі пеньки,
і бур'яни травою стали...
Це вдень було, коли той спів
так схвилював серця всім хорі...

А уночі вже сад шумів
і крізь гілля сміялись зорі...
Так несподівано і скоро
наш сад постав і зашумів...

Його рубали, а він ріс!
На місці зрубаного дуба
росли нові!.. І навіть хмиз
угору дерся!.. Краю любий!..

Ми дочекалися весни,
ми вже підходимо до брами!..
Це ти той сад, о краю мій,
колись порубаний катами!..
Над золотими берегами
ти знов шумиш, такий рясний…

«У квітучому саду».
Худ. Михайло Беркос

17. Які кольори переважають на малюнках, які ви створювали, читаючи твір? Чому?

Поезія про знищений, але відроджений сад — яскравий приклад неоромантизму в українській літературі. Цей напрям поєднує романтичну віру в духовну силу народу з трагізмом історичного досвіду та алегоричним мисленням. У вірші крізь художні образи простежується не лише особиста, а й національна драма.

Символ твору — **сад** — уособлює Батьківщину, культуру, народну душу. Його нищення — алегорія насильницьких дій загарбників / тоталітарного режиму, які руйнують національну ідентичність. Рубання, різання, пожежі — **символ духовної катастрофи**.

Неоромантичним є і образ **катів**, які «брали на штики за слово». Вони постають як антагоністи поетів, як символ зла і бездуховності. Отже, **поет** набуває героїчних рис, стає пророком і духовним провідником нації.

Алегорія **струн-жил** — один із сильних образів. Жили — це метафора людської сутності, душі, внутрішньої музики. Їх перетворення на інструменти для тиранів — трагедія, у якій творча сила мусить слугувати ворогові.

Особливо потужно звучить мотив **зради**: поети, які погодилися грати на струнах у руках володарів — критика бездуховного мистецтва, що зраджує своє покликання. Цей мотив — наскрізний у неоромантичній літературі, де постає питання відповідальності митця.

Неоромантизм виявляється і в образі **чорного крука**, що плаче й кричить над полем. Це містичний вісник, що символізує народну свідомість, яка ще жива навіть серед катастрофи. Його «кривавий дзьоб», що «точить струни-жили», — знак болючого пробудження, заклик до волі.

Переломним моментом є поява **нового співця**, що «вдарив по-новому». У неоромантичному ключі він — месія, новий пророк, здатний пробудити націю. Його музика — буревій, грім, ріка — це символи духовного очищення, оновлення, бунту.

Кульмінація твору — **відродження саду**, що розцвітає попри знищення. Це образ національного відродження, сили народу, який здатен пережити будь-яке лихо. Пеньки дають нове життя, бур'яни стають травою — це поетична алегорія оновлення навіть у найглибшій руїні.

Неоромантизм тут виявляється і в **оптимізмі**, у фіналі: настає весна, сад оживає, країна повертає собі свою красу. Весна — традиційний символ воскресіння, надії, визволення.

Зрештою, ця поезія — не увиразнення трагедії, а **гімн відродженню**, приклад того, що через страждання народ приходить до пробудження. Героїчний пафос, глибока символіка, алегоричне осмислення історії — усе це вияв неоромантичної естетики, що надає твору епічного масштабу.

18. Що символізує сад у поезії? Чому його нищення й подальше відродження мають таке глибоке значення?

19, 21–24, 26, 28. Виконайте ці завдання, які подані за QR-кодом або покликанням, що на с. 53.

20. Чим відрізняється новий співець від тих, які «грали катам»? Яке значення має його поява в структурі твору?

25. Проаналізуйте образ *співця нового*. Яку роль у перетворенні суспільства виконує мистецтво?

27. У чому ліричний герой звинувачує народ? Чи вважає він, що зміни можливі? Які рядки це підтверджують?

29. Напишіть есе, відповівши на одне із запитань (на вибір): а) Чому автор обрав саме *сад* як провідний образ для зображення змін у суспільстві? Що свідчить про відродження і надію? б) Чи несе людина відповідальність за свою долю? Як ви зрозуміли рядок *«руками власними тюрму творили ми собі одвічну»*?

30. За бажанням вивчіть одну з поезій Володимира Сосюри напам'ять.

31. Напишіть власний вірш (за бажанням).

Хвилі еміграції. Українське культурне життя на чужині

Їдьте, але повертайтесь.
Любомир Гузар

1. Перейдіть за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/brTGE8GM і прослухайте пісню «Журавлі». Чи здогадалися ви, хто співає її? Що вам відомо про співачку? Чи суголосна її доля темі розділу? Чому?

Історичні події були причиною вимушеного виїзду людей за кордон. Історія української еміграції налічує п'ять хвиль, різних за причинами, складом і впливом на культурне життя діаспори[1].

Перша хвиля (кін. XIX – поч. XX ст.): економічна еміграція із заходу України до Канади, США, Бразилії, Аргентини.

Друга хвиля (міжвоєнний період): політична еміграція через поразку національно-визвольних змагань і перемогу радянщини. Виїхавши з України, люди долучилися до розвитку культури: започатковували інститути, видавництва, мистецькі об'єднання, доносячи до світу правду про Україну.

Третя хвиля (після Другої світової війни): політичні емігранти й емігрантки, прихильники УПА проводили культурну діяльність, створювали школи, театри, видавали книги, пресу тощо. *До цієї хвилі належав Іван Багряний.*

Четверта хвиля («заробітчанська», з кінця XX ст. дотепер) — через економічні труднощі. Ця хвиля різноманітна за складом і переважно аполітична.

П'ята хвиля (лютий 2022 і дотепер) — через вторгнення російських загарбників в Україну. Прагнучи безпеки (насамперед для жінок, дітей, родичів похилого віку, хворих тощо), українці й українки опинилися в багатьох країнах світу.

[1] Термін *«діáспора»* науковці вживають на позначення осіб, зокрема й українців, які мешкають за межами своїх етнічних земель.

Дослідіть, у якій країні найбільша діаспора українців. Спробуйте пояснити причину цього явища.

Чи є у вас рідні / друзі / знайомі, які зараз перебувають за кордоном? Коли і чому вони покинули Україну?

Поясніть слова Любомира Гузара, що взяті за епіграф до теми.

ІВАН БАГРЯНИЙ (1906 – 1963)

...моя душа від природи —
це душа поета і митця.
Іван Багряний

Іван Багряний (справжнє прізвище Лозов'яга) народився 19.09.1906, Охтирка (тепер Сумщина) — помер 25.08.1963, Баварія, Німеччина) — український поет, прозаїк, драматург, публіцист, журналіст і політик.
Голова Української національної ради. Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (посмертно).

[1]*Бамлаг* — Байкало-Амурський виправно-трудовий табір; каральний підрозділ ГУЛАГу.

[2]*ГУЛАГ* (ГУТаб) — Головне управління виправно-трудових таборів у СРСР (1930–1950 рр.).

Тайга. Бамлаг[1]. Підрозділ ГУЛАГУ[2]. 1936 р. Утеча українця Івана Лозов'яги (Лозов'ягіна) сколихнула весь концтабір.

А втікач, блукаючи тайгою та переховуючись в оселях мужніх далекосхідних мисливців-звіроловів, нащадків вихідців з України, уже виношував задум все це описати у творі, первісна назва якого «Звіролови».

Так, у 1943 р. народився роман із назвою «Тигролови», який побачив світ через рік і був відзначений премією на літературному конкурсі у Львові. Цікаво, що до оприлюднення результатів конкурсу Іван Багряний (саме під таким псевдонімом друкувався автор) тримав свій роман у таємниці. Назва «Звіролови» більш прямолінійно вказувала на життя мисливців і втечу в тайзі. Зміна на «Тигролови» додала твору символізму й підкреслила небезпеку і силу головних героїв, які «полюють» на свободу, а також їхню боротьбу з тоталітарною системою, яку уособлює майор Медвин.

«У сміливих щастя завжди є!..»

Будинок, у якому мешкав Іван Багряний. Місто Охтирка

Не варто плутати назву сучасного гурту «*МУР*» із *Мистецьким українським рухом* (організацією українських письменників, які мешкали в таборах для переміщених осіб у німецькій еміграції після Другої світової війни). Прикметно, що і сучасні мурівці, і мурівці минулого століття пов'язують свою назву із віршем Василя Стуса «Що ти сказав?», де є рядок: *«Я — ворог твій — тобі мурую мур Імперії»*. Отже, не випадково назва гурту «МУР» співзвучна з організацією *Мистецький український рух*.

Фрагмент обкладинки книги Івана Багряного «Сад Гетсиманський»

Пізніше роман переклали європейськими мовами, і він отримав позитивні відгуки літературознавців. Українська діаспора в Європі та Північній Америці відразу оцінила роман «Тигролови». Його публікували в емігрантських виданнях. Саме завдяки діаспорі світ дізнався про цей сильний твір української літератури.

А в радянській Україні про роман не знали майже тридцять років. Тривале замовчування було пов'язане з політичною позицією Івана Багряного, із його критикою радянського режиму. На Батьківщині роман вийшов друком лише в 1991 р.

Іван Лозов'яга народився в родині муляра. Навчався в церковно-парафіяльній школі, потім — у початковій, ремісничій, а також у художньо-керамічній, що свідчить про його різнобічні інтереси й прагнення до знань.

Відтак був Київський художній інститут, але диплом там майбутній письменник не отримав через політичні погляди. Те, що він писав вірші українською мовою всупереч російськомовному середовищу, стало проявом його національної свідомості. А далі — арешт і заслання.

Після втечі із заслання Іван повернувся додому. Знову арешт, але через недостатність матеріалів для повторного засудження звільнений. Емігрує на Захід.

У Мюнхені веде активне політичне життя, є лідером УРДП (Українська революційно-демократична партія), належить до літературної організації «МУР»; у Нью-Йорку захопився літературною та публіцистичною діяльністю.

Іван Багряний — жертва тоталітарного комуністичного режиму. Він відчув на собі, що таке репресії й нищення людини. Тож зрозумілим є відкритий лист до всієї світової громадськості *«Чому я не хочу повертатися на родіну...» (СРСР)*, перекладений багатьма мовами світу.

У 1950 р. митець написав роман «Сад Гетсиманський» про страхіття катівень як продовження болючої теми сталінських репресій.

1. Відшукайте лист Івана Багряного в друкованих чи інтернет-джерелах, прочитайте його і коротко поясніть, чому українець не хоче повертатися в СРСР.

2. Поміркуйте, як яскравий насичений відтінок червоного кольору може відблискувати у псевдонімі письменника. Чи випадково це, на вашу думку?

3. Знаючи деякі факти з біографії письменника, спробуйте за назвою здогадатися, про що твір «Тигролови».

ТИГРОЛОВИ

Частина перша. Розділ перший

ДРАКОН

...Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі і нетра і вогненним хвостом замітаючи слід, летів дракон.

Не з китайських казок і не з пагод Тибету — він знявся десь з громохкого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами... Над безмежжям Уралу... Через хащі Сибіру... Через грізний, понурий Байкал... Через дикі кряжі Зайбакалля... Через Становий хребет, — звивався над ним межи скель і шпилів... Високо в небі, сіючи іскри й сморід, летів і летів у безмежній ночі.

...Палахкотів над проваллями... Звивався над прірвами... Пролітав із свистом спіраллю над диким бескиддям і нагло зникав десь у надрах землі — занурювався, як вогненноокий хробак, зі скреготом і хряском у груди скелястих гір, свердлив їх з блискавичною швидкістю, розсипаючи іскри. Зникав... І раптом вилітав з-під землі далеко, мов пекельна потвора, потрясаючи реготом ніч. Пряв вогненними очима, зойкав несамовито і, вихаючи хвостом, як комета, летів і летів...

І гнали у безвість луни, мов духи гірські, — розлітались горами, стрибали в провалля... За ними летів дракон.

Чи здогадалися ви, що це за «дракон»? Чи вдале таке авторське порівняння?

Чим страшний і небезпечний «дракон»? Символом чого він є?

Який історичний період описує автор?

Як ви про це здогадалися? Відповідь обґрунтуйте цитатами.

Куди і з якою метою прямує ешелон?

То не фіктивна потвора з наївних китайських казок і не дракон Далай-лами. Ні, то реальний, то єдино реальний, справжній дракон, найбільший і найстрашніший з усіх драконів. Ані Микита Кожум'яка, ані сам Юрій Переможець не в силі б його подолати. На сталевих лапах, з вогненним черевом, з залізною пащею жахкотів він, немов щойно вилетів з пекла.

Шістдесят коробок-вагонів — шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненноока голова — велетенський двоокий циклоп — надпотужний паротяг «Й. С.» (Йосиф Сталін). Ззаду — такий же надпотужний паротяг «Ф. Д.» (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор — довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона — щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак... Ні, мов дракон! І гнався зі скреготом.

Шістдесят суглобів у дракона — то шістдесят рудих домовин, і в кожній з них повно проглинених жертв, повно живих мертвяків. Крізь заґратовані діри дивилися тоскно грона мерехтливих очей, — дивились крізь темряву десь на утрачений світ, десь туди, де лишилась країна, осяяна сонцем, де лишилась Вітчизна, озвучена сміхом дитинства і юності рано одтятої, де лишилася мати... родина... дружина... Мерехтіли грона очей і летіли десь у темряву чорну, у прірву. Ними натоптане черево вщерть у дракона. І тягне їх циклопічний «Й. С.», і підпихає їх демон «Ф. Д.».

В цілому — то є *етап*, то є «ешелон смерті», — ешелон ОГПУ – НКВС.

Дракон. І мчить він без зупинки, хряскотить залізними лапами, несе в собі приречених, безнадійних, змордованих, — хоче замчати їх у безвість, щоб не знав ніхто де і куди, — за тридев'ять земель, на край світу, мчить їх у небуття. І нема того Кожум'яки... І ніхто-ніхто їх не визволить і вже не врятує, і ніхто навіть нічого не знатиме й не почує про них. Ніч. Чорна, безмежна ніч...

...Так не ходить жоден експрес, так ходить лише цей етап, цей дивовижний ешелон смерті, — спецешелон ОГПУ — НКВС. Він — один з багатьох таких ешелонів; женуть вони отак божевільним темпом через глуху піч і крізь ще глухіший Сибір, оповиті таємницею...

Фантастичні і реальні, дивовижні аксесуари нерозшифрованої жаскої легенди — таємничої легенди про зникнення душ.

На окремих пунктах ешелон зупиняється. На мить, на коротку мить. Тоді по нім біжать аргати, біжать по дахах, перестрибуючи з вагона на вагон, і стукають палками в залізо — чи не проломлено де?! Чи немає диверсій?!

Бо ж «дєло слави, дєло чєсті», діло їхньої «доблєсті і гєройства» довезти цей етап до призначення, — до тієї прірви, що десь утворилася і що її від років уже вигачують людськими кістками та душами і не можуть ніяк загатити.

І тоді ж так само вздовж ешелону пробігає начальник етапу. Він вибігає десь від «Й. С.» і, задерши голову, стурбовано мчить очима від вагона до вагона, — чогось шукає. Так він довго жене попри низку понурих, герметично закритих, рудих коробок, тих, що кожен з них «на сорок чєлавєк ілі восемь лашадєй», і нарешті коло середнього вагона зупиняється. Відсапується якусь мить. А тоді, задерши голову до заґратованої діри, владно гукає в гроно мерехтливих очей і блідих облич, що поприлипали, мов паперові, до ґрат.

— Многогрішний!

Обличчя зникають. Гроно мерехтливих крапок розсипається. Натомість з'являється одна пара таких же самих, з глибини вагона наближається до ґрат, а голос понуро, ніби з могили, відповідає:

— Я…

— Звать!?.

Павза. І повільно, тяжко й так само понуро:

— Григорій!..

Начальник якусь мить мовчки вдивляється в дві мерехтливі цятки. Потім, заспокоєний, обертається і йде назад.

Дві цятки наближаються до ґрат і миготять, проводжаючи. Бліде обличчя прикипає до заліза. А голос, виходячи десь з нутра, десь з пекельного клекоту серця, вибухає крізь зціплені зуби:

— Бережеш-ш-ш?!. С-с-собака!..

І знову люто, розпачливо:

— Бережеш-ш-ш?!?

Другий голос десь з глибини вагона глухо, насмішкувато:

— Оттак!.. Ти, браток, як генерал! Великої честі доскочив. Сам великий начальник не їсть і не спить — все прибігає з поклоном…

Третій понурий голос, потішаючи:

— Нічого… Одбудеш двадцять п'ять — станеш маршалом. Ех-х!.. — і раптом вибухає зливою страшних, нестерпних прокльонів, — в закон, в світ, пекло і в самісіньке небо…

Чому така пильність щодо одного із в'язнів?

Чому вартовий забороняє співати?

Ешелон зривається і летить далі.

В грюкоті коліс зринає пісня, важка, бурлацька. І наростає, наростає…

Вона починається з одного голосу — з того голосу, що говорив «Я… Григорій!..». Понурий і глибокий, він починає пісню, ніби віддираючи стьожку від серця:

«Та забіліли сніжки… Забіліли білі… Ще й дібровонька…»

Кінчаючи рядок, мелодія завмирає, губиться в грохоті коліс, ось-ось загубиться. Тоді другий голос, як побратим, враз підхоплює її, міцно, дерзко: «Ще й дібровонька!..»

І разом з першим на повні груди: «Та й заболіло тіло бурлацькеє біле… ще й голівонька…»

Два голоси — два друзі. До них долучається третій. Пісня б'ється, як птах у домовині. А далі, вириваючись геть з тієї домовини, з того черева драконового, покриваючи грюкіт і вищання коліс, тая пісня в три голоси здіймається на крила, вилітає назовні і летить слідом, шугає і б'є крильми над спиною дракона.

Вартовий оскаженіло б'є колбою в стіну вагона:

— Адставіть пєсні!!! — І гатить колбою рушниці щосили, пересипає грюкіт фантастичною лайкою. — Ад-стт-а-ві-і-іть!!.

«…Ще й голівонька… та ніхто не заплаче по білому тілу…»

Вартовий перестає бити у стінку, не в силі обірвати пісню. Мелодія все більше стає потужною, кипить, вирує…

Поїзд летить зі скреготом і гулом, і, може, то не пісня вже, може, то йому в цім вирі скреготу і шалу мерещиться вже колись чуте, а може, колись і самим співане; може, то поїзд свистить і гуде, може, грюкотять і клекочуть колеса; може, то вітер сибірський гуде стоголосо… Вартовий обійняв рушницю і так стоїть, важко спершись спиною об стінку…

«...Може, я й умру... може, я й умру...Та зроби ж мені, брате, товаришу рідний, з клен-древа труну...»

Поїзд вривався в тунелі і скажено просовгувався крізь них, як набій крізь люфу гармати, намагаючись зітерти пісню і кривавий слід за собою, та не одставала пісня і не уривалися криваві жилки.

Миготіли сильвети гір... Приамурські нетрі... Сопки і кряжі Малого Хінгану... Роз'їзди... Блокпости і станції. Запобігливі семафори ще здалеку підіймали руки і злякано брали «на караул» — йде етап!! ще здалеку дзеленчали попередливі сигнали в блокпостах:

— Йде е т а п!..

Все розступалося, і він пролітав зі свистом і ревом, цей привид.

По якомусь часі ешелон знову зупинився... Знову бігли аргати по дахах вагонів... І знову біг начальник етапу й спинявся біля середнього вагона, задерши голову:

— Многогрішний!!.

— Я...

— Звать?!.

— Г р и г о р і й!..

Начальник вертався назад, а його проводжали дві мерехтливі цятки і здушене, щодалі, то розпучливішим гнівом наснажене:

— Бережеш-ш?!. С-с-собака!..

Так повторювалося на кожній черговій зупинці. І після кожної нової зупинки в начальника було все менше хапливості, а в його тоні все менше тривоги. Він уже запитував насмішкувато, а наостанку ще й додавав глузливо: «Маладєц!»

Ешелон-бо доходив своєї мети...

...Він уже мчав по інших широтах, круто повернувши на південь, і прогримівши над широченним Амуром. Він ішов туди, де кінчається земля. Пролітав через кряжі інших гір, полохав інші, ще не бачені нетрі, проходив останні безконечні тунелі... Днями було видно, як красувалась і цвіла земля, розливаючись морем квітів. По них блукали розпучливо очі тих, що мали щастя припасти до ґрат... Обрії були заставлені сизими, фіалковими, синіми пасмами гір та гребенястих лісів. Блакитні широкі долини розстелялись і крутились казково, вкриті буйними травами, квітами, свічадами озер... Дивна якась, небезпечна, фантастична країна. Та не сюди, не в цю дивну країну мчав їх дракон. Пориваючись до волі, приречені крізь грати просували руки, пхали в них очі і лиця, втискались в залізо, — тоді вздовж ешелону лунали постріли. Та ніхто на них не зважав, лише поїзд припускав ще дужче, ще скаженіше. Не сюди, не сюди везе він вантаж, він його мчить до іншої мети...

Нагло земля обірвалась. На п'ятнадцятій добі шаленого гону раптом земля обірвалась. Ешелон вилетів до синього моря і зі скреготом став. Тяжко випустив рештки диму і пари. Став. Все. Скінчилась земля.

Ешелон дійшов до своєї мети. Важко дихаючи і відсапуючись на кінцевій станції Океанській, він став витрушувати з себе вантаж — викидати з черева те, що привіз, з усіх своїх шістдесяти суглобів.

Дивно! Скільки могло вміститися люду в цих брудних, рудих коробках! І як вони витримали! Як вони не розпалися?!

Тисячі! Тисячі обірваних, брудних, заростих, як пращури, і худих, як скелети, людей! І все старих, згорблених. І хоч серед них багатьом по 20–25 років лише, але всі вони гейби діди. Тисячі завинених в дрантя і коци і так — напівголих, викинених з вітчизни, з родини, з спільноти, погноблених, безправних, приречених… Так, приречених на загин, десь там, куди ще вони не дійшли. Ешелон дійшов до своєї мети, та не дійшов ще мети етап — оці тисячі мучеників.

Вони купчились отарами, зігнані в великі купи, мов вівці, і, оточені шпалерами варти, тупо дивилися вперед — на сиву пустелю, в заткане легким туманом безмежжя.

Туди стелився їм шлях — через те море Японське та й через той океан Тихий безмежний. Етап іде на Магадан десь. Це ще тисячі кілометрів водяною пустелею до понурої, невідомої Колими а чи й далі.

Та ніщо їх не зворушувало і не лякало. Вони були тупі і байдужі, виснажені, дивились просто себе на воду… Кияни, полтавчани, кубанці, херсонці… — діти іншої, сонячної землі і іншого, сонячного моря.

Варта розігнала всіх цивільних зі станції і оточила місцевість, — пильнувала, тримаючи рушниці і псів-вовчурів напоготові.

А з вагонів вилазили все нові й нові арештанти. Інших тримали попід руки… Вони вже негодні були йти, і їх друзі тримали попід руки, апатично і байдуже допомагаючи пройти останній пруг землі… Може, взагалі останній шмат життєвого шляху.

І ось тут нагло зчинився алярм! На самім краєчку землі нагло зчинився алярм.

Коли всі вилізли і стояли вже на землі, начальник повів очима по масі людей, а тоді побіг до вагона, до того середнього вагона:

— Многогрішний!!!

Мовчанка.

— Многогрішний!!!

Мовчанка. Ніхто не відповідав: «Я» і ніхто не відповідав: «Григорій». Мов ужалений, начальник підскочив, вихопив пістоля і стрибнув до вагона, — порожньо. Вибіг перед людський натовп і зарепетував:

— Ложись!!! — і закипів брудною, скаженою лайкою.

Дем'ян Многогрішний — гетьман Лівобережної України часів Руїни в 1668–1672 рр.

Був людиною твердої вдачі; непоступливий і задиристий. Ставши спільником Дорошенка, боровся проти Москви. Дем'яна зрадила старшина, видавши в полон до Москви. Там його катували та заслали до Сибіру.

Герой твору «Тигролови» Григорій Многогрішний — вигаданий нащадок Дем'яна. Григорій, подібно до свого славетного пращура, був засуджений ОГПУ – НКВС і вивезений до Сибіру.

Про які риси характеру Григорія Многогрішного свідчить телеграма ОГПУ і цитати, наведені на колажі?

Юрба апатично лягла в пилюку ниць.

— Многогрішний!!!

Начальників крик звучав люто і водночас благальне, — не то він погрожував, не то він кликав, просив. Нема…

На команду варта заметушилась навколо порожнього ешелону і по всій території. Зі станції задзвонили телефони… Стрільці та їхні пси обшукали всі кутки, діри й закапелки на станції та навколо — нема. Собаки нишпорили разом із «сотрудніками», накидаючись на випадкових людей.

Нема. Нарешті було знайдено «секрет». Та не знайдено самого збігця. Всіх лежачих перерахували — всі є. Нема лише одного. А виявлений «секрет» був такий: у вагоні, у тім, середнім, тридцять другім, знайдено сліди диверсії — чотири дошки були двічі перерізані ножем упоперек. Над буфером. Саме там, де того найменше можна було сподіватися. Тільки арештант, тільки той, хто має надлюдське терпіння і надзвичайну волю, може проробити таку роботу. Тож на те пішло багато ночей. Тож різано, либонь, від самого Уралу і пильно масковано вдень. Потім вийнято… Ясно! Той божевільний, той маніяк вистрибнув… Так, вистрибнув на ходу поїзда.

Стрибнув у певну смерть, але не здався. 99 шансів проти одного було за те, що від нього залишаться самі шматки, але стрибнув.

— Диявол!.. Диявол!!! — кипів начальник; беріг він — і не вберіг, пильнував, як ока, — і марно. І душила його скажена лють. Ще одне йому було зрозуміло: хтось допомагав, заклав діру і замаскував пильно.

— Встать! — гримнув начальник. Всі встали. Всі стояли, похиливши голови, намагаючись не дивитися на начальство, щоб не показати очей, так раптом і так дивно змінених.

— Хто допомагав?!. Мовчанка.

— Тридцять другий вагон!.. Згною!.. Роздавлю!.. Хто допомагав!?

Тихо. Тридцять другий вагон відокремили. Біля 60 людей стало окремою купкою.

— Хто спільник?!.

Люди стояли понуро, схиливши голови. Мовчали. Але в кожного тіпалося серце. Не від страху, ні, від буйної радості. Від злобної радості та й від гордості за того «диявола», за того сміливця. Вони знали, як і де він стрибнув. Далеко звідси. Викинувся вночі зі скаженого поїзда.

Але ніхто не пустив і пари з вуст. Є така солідарність, є такий закон неписаний, є така арештантська мораль, що подібної до неї більше немає у світі, — мораль упосліджених, святиня арештантської дружби.

Люди стояли байдужі. А рука не в одного тяглася до шапки, щоб стягти її до сирої землі: «Земля тобі пером, безумний сміливцю!» Пригадувались слова, кинені якось ним у темряві ночі зі стогоном:

— Ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи.

Та з розпукою крізь стиснені щелепи:

— Жить!

— Відплатить!!.

Як ви розумієте виокремлені грубим шрифтом слова?

Чи погоджуєтеся з позицією автора?
Думку прокоментуйте прикладом з тексту.

…Або вмерти. По цілій масі змарнованих, знеосіблених людей ніби хто струм пропустив. Геть скільки їх тут стояло — в кожного

сколихнулося серце. Давно розчавлена людська гідність підводилась рвучко… Лиця обертались туди, навад, і виростали крила у тих, хто був заломився вже зовсім. А серця калатали в схудлих, вимучених грудях, прориваючись геть. Шепіт летів по юрбі.

— Утік!..

У смерть, але втік!..

Начальник, відчуваючи недобре, розмахував пістолем — квапив тих, що йшли до арешту за кару. Решту теж погнали до порту.

А вже як повантажились на пароплав, як уже всі знали подробиці про того «диявола», про того юнака, на двадцять п'ять літ каторги приреченого, що переступив «трибунал» і вистрибнув у смерть зі скаженого поїзда, — люди, стоячи на чардаку і відпливаючи в сиву пустелю, оберталися обличчям на захід — дивились-дивились широко відкритими очима…

Прощались із землею, прощались із усім. А ввіччю, либонь, стояв відтворений образ того, хто не здався, хто лишився таки там. Образ, як символ непокірної і гордої молодості, символ тієї волелюбної і сплюндрованої за те Вітчизни…

Пароплав канув у сивім тумані. А за ним поснувалась легенда про гордого сокола, про безумного сміливця…

Недосказана легенда про нікому не відомого, гордого нащадка першого каторжанина Сибіру, правнука гетьмана Дем'яна Многогрішного.

Тим часом по всій Транссибірській магістралі і по всіх прикордонних заставах летіла телеграма-блискавка про втечу і розшук страшного державного злочинця, з підкресленням важливих прикмет: «Юнак — 25 літ, русявий, атлет, авіатор[1] … Суджений на 25 років… На ймення — Григорій Многогрішний».

[1] *Авіатор* — людина, професія якої пов'язана з авіацією; пілот; конструктор літаків.

Розділ другий
СВІТ НА КОЛЕСАХ

Поблискуючи нікельованими ручками м'яких купе, сяючи яскраво освітленими вікнами, тим же маршрутом по Транссибірській магістралі йшов інший потяг — «Тихоокеанський експрес нумер один»…

…Це найліпший і наймодерніший експрес в СССР; найкомфортабельніший експрес у так званій робітничо-селянській державі. Мавши маршрут майже на пів земної кулі, маршрут «Нєгорєлоє — Владівосток», тобто від понурої Прибалтики і до берегів Японського моря, маршрут на 12 тисяч кілометрів і стільки ж назад, він був до того відповідно пристосований і устаткований, — до комфорту і вигод в десятиденній мандрівці. Чудо цивілізації, вершок людської вибагливості і фантазії…

…У м'яких купе мрійно і затишно. Заставлені квітами, набиті валізами і патефонами, осяяні світлом різнокольорових абажурів, вони були заселені експансивними і горластими мешканцями різного віку й статі. Цілий експрес був набитий ними, творячи окремий світ — світ на колесах, і в той же час відтворюючи копію тієї фантастичної «шостої частини світу» — копію в мініатюрі, лише трохи причепурену і розгальмовану.

...Інженери і авіатори, ударники і так літуни, партробітники і туристи, колгоспні колективізатори і радгоспні бюрократи, раціоналізатори й індустріальні авантюрники, прокурори і розтратники, потенціальні злодії й імпотентні фарисеї... Цивільні і військові... Працівники органів «революційної законності» і контрабандисти... І літні «відповідальні» панії, і ексцентричні, але так само «відповідальні» панни, чи то пак «товаришки» пані і «товаришки» панни з коханцями й без коханців, з портфелями і без, з партстажем і без... Закохані «кішечки» і ще більш закохані «котики»... Відповідальні відрядженні і безвідповідальні рвачі та дезертири, з партквитками і без, з дисциплінарними стягненнями і без...

Усе це мандрівники, шукачі щастя й пригод, а найбільше — кар'єри.

Із якою метою автор використовує прийом контрасту?

Як це називається в літературі?

...Поїзд іде Забайкаллям. Розважаючи пасажирів, якийсь професор історії — кругленьке пузце, окуляри над бородавкою і розчепірені перед носом карти — викладав історичну довідку про найперших каторжників Сибіру, про перших-найперших політзасланців, що склали тут свої кості, і саме в цім найсуворішім закутку Східного Сибіру.

І було їх двоє, тих піонерів: навіжений протопіп Аввакум... Але цей розкольник був другим. А першим був — бунтар і «ізмєннік» — «малоросійський» гетьман на ймення Дем'ян Многогрішний.

Це вони були відкривателями тієї жахливої сторінки, першої сторінки в епопеї невимовних людських страждань на цій землі...

За ними пішли чередою безліч інших, більших і менших, відомих і безіменних каторжників... Серед них багато славних, оспіваних до того, а особливо після того, національних героїв цілої низки народів...

...Все кинулося до вікон. Боже ж мій!.. Так ось вони!!. Справжні, реальні, невигадані і — незчислимі. Як розгадка болючої і жаскої таємниці. Як сама таємниця, на яку страшно було дивитись...

А вони стояли безконечними шпалерами, безконечною тичбою — вимучені, виснажені... Стояли і дивились... Проводжали експрес — мерехтливе чудо небаченого чи давно забутого світу...

Неголені... Забрьохані... З хворобливо запаленими очима... Безконечні лави людей, списаних геть з життєвого реєстру, обтикані патрулями з рушницями і псами... Одні махали руками. Інші дивились байдуже, тупо, чекаючи, поки він пройде... І не було їм кінця, і не було їм краю...

Прокладали шлях, прокладали нову магістраль, вимощуючи її своєю розпукою, гатили собою прірви, й баюри, й провалля... А тепер ось стояли як на параді. Полтавці... Чернігівці... Херсонці... Кубанці... Нащадки Многогрішного і нащадки того Аввакума вільнодумного... Каторжники. Ті, що про них потім будуть розповідати легенди й співати тягучі, понурі пісні, такі тягучі, як забайкальські вітри узимку...

З вікон експресу нагло починають летіти речі... Спершу від паротяга, — як сигнал, — кілька пачок махорки. А потім, мов на команду, з усіх вікон полетіли: цигарки... плитки шоколаду... цитрини, черевики, шматки хліба, пакунки, завинені в папір... — ціла веремія найрізноманітніших речей.

Бамлагівці кинулися до подарунків, топчучи один одного. Почалася стрілянина. Та все це промайнуло, як марево. Натомість прийшли нові враження ще екзотичніші...

* * *

У салоні-вагоні було ясно і затишно. В стелі крутились віяла, оберталися нечутно по горизонталі, творючи лагідний вітер...

...Це лише тут, у цій екстериторіальній державі — у цім експресі. Тут-бо свої закони, свої звичаї і свій режим. Це-бо окремий світ. Тут-бо іноді бувають чужинці — якісь дипломати, міністри чи гості з далеких заморських країн...

Лише кілька людей у салон-вагоні. Один із них — майор, років за тридцять. Попиває червоне бордо і читає «Правду». Студіює промову вождя. Іноді щось олівцем підкреслює.

...Майор виглядає, як саме втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави. В цілім експресі не тримається ніхто так гідно, так незалежно і гордовито, ба навіть трохи презирливо, з таємничою мінною і незрівняним почуттям вищості.

Майор іде на полювання, дістави нову високу посаду.

До салон-вагона зайшло двоє в гумових плащах, в елегантних хромових чоботях і в узбецьких — таких модних влітку — тюбетейках. Сіли біля крайнього столика, відкоркували пляшку пива, п'ють. З нудьги блукають очима по салопу, придивляються до химерної люстри, прислухаються до сміху і гомону. Дивляться собі на майора, дивляться собі на веселу компанію... Перезираються.

Потім один встає і підходить до хлопців. Спиняється напроти того, що в френчі й галіфе кольору кави. Якийсь час пильно вдивляється в нього, а тоді в тиші, що запанувала на хвильку, виголошує урочисто:

— Следуйте за мной!..

Юнак у френчі подивився знизу вгору і спокійно взявся до пляшки:

— Пробачте, ви до мене?— Так, до вас!

— Я вас слухаю...

— Следуйте за мной! — повторила тюбетейка з притиском, засовуючи руку в кишеню.

— Ого... Чи правильно я вас зрозумів і чи правильно — чи туди ви втрапили?

— Мовчать! — гримнув гість у тюбетейці. Другий підійшов і став поруч, посміхаючись і прудко бігаючи очима по компанії та по салону.

— Мовчать!.. — повторив перший погрозливо. — Слухать, коли приказують! Ви заарештовані! Слєдуйте за мной...

— По-перше — я ще не заарештований. По-друге — я не збираюсь поки нікуди «слєдовать». А по-третє — то ми ще подивимось, хто і куди буде зараз «слєдовать»... — Юнак помалу звівся і, стиснувши щелепи, став, пристукуючи обцасом та спершись на спинку стільця рукою:

— Слухай-но... Ти... Чи я п'яний, чи ти п'яний? Чи я осел, чи ти... Ану — ваші документи!!? — раптом випалив він до обох зразу. — Ордер на арешт?.. Будь ласка, ордер на арешт!?!

— Прошу… — І гість у тюбетейці вийняв з кишені пістоля й підніс його арештованому до носа: — Ось ордер на арешт.

— Браво! — скривився зневажливо юнак. — Але дурню ти! То фальшивий ордер. Такий самий ордер і я маю, прошу, ось… — і одвернувши полу френча, зухвало поляпав рукою по кабурі, що висіла з пістолем на пасі ззаду.

Вмить його підбито під руку. Завернуто руки методом джіу-джитсу за спину… Але юнак видерся, поваливши стільці і збивши з ніг одного з нападників. По короткій, але завзятій боротьбі його знову скрутили, роззброїли… Наробили матюкні і лементу на повен салон-вагон. Перелякані кельнери товпилися в дверях.

У цей час звівся майор і ступив два кроки:

Проаналізуйте поведінку арештанта під час слідства.
Які риси характеру героя вражають?

— В чім справа, граждане?!.

Один з тих, що в тюбетейках, підлетів до майора, виструнчився і відрапортував щось пошепки… В майора полізли очі на лоба.

— Многогрішний!?!

— Так… — і подав шпаргалки, світлини. Майор навіть не глянув на те все, одвівши рукою. Він протер очі, постукав долонею по лобі і враз люто крізь зуби вилаявся. Прошипів страшну лайку осатаніло. Але опанував себе і спокійно та суворо до тюбетейки:

— Звільніть… Це ж не той, не він… Я того знаю особисто… — Павза. — О, я того добре знаю…

Розділ третій
НАВЗАВОДИ ІЗ СМЕРТЮ

У глибокій, дикій тайзі йде виснажений утікач — молодий чоловік, що п'ятий день тікає від смерті. Його серце сповнене прагнення волі, і він біжить навпростець крізь хащі, мріючи вирватися за межі неволі й колись повернутися додому як переможець. Але сили зникають, голод і втома виснажують його тіло, а тайга здається байдужою зеленою пустелею.

… Пустеля! Мовчазна, зелена пустеля. Проте він же сполохав раз уночі якусь тварину. Значить, вона є. Але… чим він її добув би, коли б і здибав? Зі ста шансів дев'яносто дев'ять було за те, що його самого заполювало б таке страхіття. Проте страх до нього не доходив, просто не доходив до свідомості. Він вирвав з землі навмання якесь коріння й гриз, гриз і спльовував. А раз погриз і проглинув щось таке, що йому в очах потемніло і тіло вкрилося холодним потом; довго блював, пив воду і знову блював, думав, що з нього всі нутрощі вискочать крізь горлянку.

Прокляття! Проте відчай не брався його. Дуже-бо багато він перетерпів, щоб ще впадати в відчай. Він уже мав нагоду безліч разів умерти, і це велике щастя, що він іде цим зеленим, безмежним океаном. Коли б трішки, хоч трішки поїсти, і він був би щасливий! Ішов би, плив би цим морем весело і радів би буйно, як радіє все живе на цій землі, як ті кедри, що вигналися геть під хмари. Ні, він не впадав у відчай. Лише зціплював

дедалі дужче щелепи і йшов, і йшов. Його гнала вперед надзвичайна впертість, сто разів випробувана і загартована мужність. Вперед, наперекір всьому! А спокійний його розум констатував, що все ж таки він гине, йде тонюсінькою гривкою, як лезом меча, межи життям і небуттям. Один подув — і він звалиться в чорну безодню. Ні!!! Щось у ньому люто поривалося з самої глибини і підкочувалось до горла клубком. Провів язиком по кривавих, зашерхлих губах і, затискуючи між бровами посмішку, переклав зручніше голову. В голові наморочилось. Потім розплющив очі. Спокійні й ясні, вони якийсь час дивились просто себе, дивились байдуже. І враз здивувався: навпрост сидів смугастий звірок. Теж витріщив очі і теж дивився на гостя пильно і з цікавістю. Цикнув, кивнув хвостиком. Схилив голівку набік і цикнув ще раз. «Не ворушиться»...

Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/VrTGRD0Q або відскануйте QR-код. Перегляньте відеофрагмент. Який твір екранізовано?

Пригадайте історію повернення двох золотошукачів з Аляски додому. Чи не суголосна ця історія з описом втечі Многогрішного? Відповідь обґрунтуйте.

...А на нього дивилась пара очей, здивованих і жадібних. До горла підкочувалась клубком слина:

— Диви! Їсть... Стерво.

Мандрівник помалу, тихенько звівся. Не спускаючи очей із звірка, хижих, запалених раптовим вогнем лютого голоду, почав ледве помітно підкрадатись. «Піймати». Ним заволоділо непереможне бажання піймати цей живий шматочок крові і м'яса. Це ж у ньому його порятунок! Поволеньки, як неживий, приплющивши очі, він посувався дедалі ближче, ближче... Звірок гриз свій горішок і ніби не помічав нічого... Почав зводити руку. Ближче. Ближче... Уже лишилось тільки рвучко зімкнути пальці, — як звірка враз ніби вітром здмухнуло. Він зіскочив у траву, впустивши горішок, і подався, перелякано цикаючи. Мисливець стрибав незграбно за ним, намагаючись притоптати, привалити його травою. Звірок добіг і гулькнув у дупло велетенської колоди. Сховався. Сидів там мовчки. Мисливець почав люто бити босою ногою в колоду.

...Раптом рука намацала щось. Загріб, витяг... Горіхи! Пробував — горіхи! Цілі. Прекрасні. Одібрані. І як їх багато! Пхав їх у кишені, вони висипались з дірок. Тоді загорнув край надірваної поли і вибрав їх туди. Скарб! Цілий скарб — з добру миску горіхів. Він трощив їх, мов вепр, а рука мацала далі. Все... А бурундучок з жалем і страхом дивився, як і двоногий розбійник грабував комору, і не міг зарадити. Чи думав він, старанно добираючи ще минулої осені, всіх професійних знань докладаючи, носивши їх в защічних мішечках по одному-два, що така їх доля стріне?

...Він їв, і обдурений голод помалу вщухав. Повертався спокій. Поверталась потроху сила. І не так від горіхів, як від тієї надії, від очевидного доказу, що ще не так кепсько.

Бурундучок наблизився до колоди, побачив зблизька, яка страшна руїна упала на його дім, і, жалібно цикаючи, сів засмучений на гілці, повернувся до напасника: «Цик-цик-цик!» — скаржився комусь.

— Диверсія, братку! Грабунок!..

Мандрівникові повернувся його добрий гумор, і він, дивлячись на пограбованого, співчував йому: «Грабунок, братку, каюсь. Але що зробиш? Могло бути гірше, адже правда? Але знай, — з усіх злочинів, сотворених мною за і життя, — це найбільший і за це варто приліпити мені двадцять п'ять років. А то мені приліпили лихо його знає за що... Але це, я тобі скажу, було цікаво! Вони мене везли, берегли як! А я взяв та й утік! На край світу завезли, а я взяв та й утік! Ха-ха!.. Стрибнув у чорну ніч, у смерть, із скаженого поїзда. Е, це там начальник лютує! Як він піклувався про мене! Беріг! Тільки-но зупинимось де, підбігає до віконечка, та:

Як можна пояснити виділені грубим шрифтом слова? Чи справді козаки — щасливі люди?

— Многогрєшний!..

— Я...

— Звать!

— Григорій!..

І не вберіг. Ха-ха!»

Ось так мандрівник сидів і розповідав бурундукові, як його везли етапом з України на Колиму. Присудили до 25 років каторги і везли десь поховати в сніги. Потім із жалем подивився на те, що залишилося від горіхів — на купу лушпиння, підтягнув міцніше паска, виломив палицю і пішов стежкою. Ще й кепкував із себе: «Вперед, Робінзоне! ***Бог не без милості, козак не без щастя***».

У мандрівника немає ні рушниці, ні сірників. Лихоманить, як під час пропасниці... Йому здається, що він — маленький на пасіці в дідуся. Раптом схоплюється, бо пригадує, що недалеко є житло. Це його порятунок! Але втікач не натрапляє на житло. Шостого дня йому знову примарилося дитинство, Ворскла, Дніпро, пісня матері... Раптом чує постріл і жахливий крик людини. Хлопець схоплюється і біжить на крик. На галявині він побачив, що якась людина відбивається прикладом рушниці від величезного чорного ведмедя. Утікач намацав ніж і, гнаний жагою помсти, пішов на звіра. Устромивши ніж прямо в горлянку хижака, сам упав непритомний.

* * *

По кряжу їхало троє вершників.
Один із них когось віз поперек сідла.

Розділ четвертий
РОДИНА ТИГРОЛОВІВ

Пісня виводила з небуття. Спершу була темрява, липка й волохата. Потім з'явився звук чи тонюсінький промінь, — він десь почався з нічого і наростав, наростав...

Ой, летять, летять три соколи через сад.
— Ге-ей.. Ге-ей... Ге-ей...

І теє «Гей», як мрійна хвиля, і підгонить її ніжний дівочий голос:

Зачепили ж вони кри-леч-ками ви-но-град...

І високо-високо, аж понад той виноград сягає мрійний голос, аж туди, де сонечко тріпотить промінням, чи два соколи — два товариші летять.

Це, либонь, Наталка, його сестра, співає. Атож. Це вдома. А він лежить виснажений, поранений. Це ж під Жаботином, в тім Холоднім Яру… Як пак воно вийшло? Ага… Той пес рудий, недовірок, партійний, кинув гранату йому під ноги, він її підхопив і… Ха-ха!.. їх було четверо… Як воно і його зачепило?.. Голова гуде, і йому ліньки розплющити очі.

А сестра, сестра його любая, жалібниця вірная, Наталочка, журиться. Але не журба в тім голосі… Ха-ха! Він знає, що то за сокіл там у неї, що зачепив крилечками виноград, і так зачепив, що й сниться, либонь, їй отой сокіл, отой Олекса-бузувір.

А дівочий, вередливий голос над ним:

— Грицьку! Чого ж ти не підпрягаєшся? Ну ж бо:

«Цілувалися ми із тобою один раз»…

Йому смішно. Він — Грицько ж таки, а тепера Григорій — крадькома розплющує одне око. Насилу розплющив. А друге вже розплющилось само швидко і витріщилось здивовано…

Перед ним сиділа дівчина. Але не Наталка, не сестра. Зовсім не вона. Чужа якась дівчина. Але така ж хороша і та бистроока, із стрічкою над чолом, і юна, смаглява від сонця.

— Тату, тату! — це дівчина радісно. — Уже!.. Дивиться вже!.. Боже мій! Живий!

— От і добре, — це дебелий, спокійний голос. Батьківський. Такий сердечний, а гуде, як із барила, і жартома: — Що ж ти, синку? Упився, мабуть, га? — Як у тумані підійшов. Кремезний, броватий, волохаті груди в пазусі. — Довго вихмеляєшся!..

А дівчина нишком киває комусь рукою:

— Грицьку! Ось іди поглянь, який він окатий. Тільки… Він, мабуть, не при умі, — диви, як лупає.

— Наталко, — каже батько, — а піди лишень скажи матері, щоб чарку нам сюди. Козакові, либонь, душа до ребер присохла… Ану ж, коза!

В голові Григорієві наморочилось від явної галюцинації. Він покотив її по подушці вправо — глянув, вліво — глянув. Роздивився по хаті. У кутку рясніли образи, королівськими рушниками прибрані, кропило з васильків за Миколою Чудотворцем. Чорні страстяні хрести напалені на стелі… Він лежить на великому дерев'яному ліжкові, роздягнутий, накритий вовняною ковдрою чи киреєю… Пахне васильками… У вікно знадвору зазирає сонце. Мати в очіпку і в рясній стародавній спідниці, посміхаючись, несе тарілки в двері… За нею бистроока дівчина виступав, мов горлиця… Біля вікна, тримаючи козацьке сідло й ушивальник, звівся і стоїть густобровий, кремезний парубок…

Григорій заплющує очі. Дівчина щось говорить, а йому зринає нагло… Що це? Той голос, той шалений, передсмертний крик мисливця, припертого ведмедем, — останнє враження, що він виніс із життя. Але ж то був чоловік, у штанях, у шкірянім, мисливськім одязі… Так, то був чоловік, юнак…

Григорій розплющує очі — перед ним стоїть дівчина з червоною чарочкою і говорить насмішкувато:

— Грицьку! Кого ти сідлати збираєшся? Кидай та йди ось…

Парубок біля вікна, майнувши чубом, чіпляє сідло на гак, а батько:

— Поїдеш у Київ, Грицьку, та той… Іди лишень сідлай коні.

— Де це я?! — аж скрикнув Григорій, нагло зводячись.

— Заспокойся, ляж, Бог з тобою! — це матінка, це стара, поклала руку на голову і схилила йому її назад на подушку: — Лежи, лежи, серце. Ач який, мов з хреста знятий… А ви! І не тю на вас, лоботряси! Добре, що самі, півроку, як воли, а хлопцеві не до розмов.

Старий:

— Ото… Це хлопець із наших! Скільки я його попотовк упоперек сідла, непритомного, при смерті, скільки днів тут зі смертю воює — і, диви, живий! Спасибі Богу, синку, що все добре. Тепер уже все добре. А то я хотів уже одвезти тебе до Києва — це ж тут недалечке, — там би ти вмер, і я так і не знав би, хто ти.

— Де це я? — прошепотів Григорій розгублено, злякався за свій розум.

— Та в нас же, в нас, дома, сину…

На стіні рясно карток — дівчата у вишиваних сорочках, у намисті, парубки в шапках і киреях.

— Який… Який це район?

— Та Київський же, — каже дівчина. І так вона сказала те «Київський», проворкотіла, аж за серце взяла. Григорій звівся, витріщивши очі, — в них і радість, і жах.

А батько:

— Може, ти тамтешній? Може, тобі краще б додому?..

— Ні-ні!.. — злякався, відчув, як у нього мороз пішов поза спиною: — Ні-ні! — В пам'яті зринула Лук'янівська в'язниця… Київське ОГПУ – НКВС… Отак! Утікав, утікав і потрапив назад… Як же це?.. Він порива-ється йти: — Пустіть… Я не хочу… Я піду собі… То я так, то я навмисне…

Його силою вдержали. Тоді він швидко і покірно ліг, нацупив ковдру аж до носа, по тілу виступив піт.

«Змилив!» Стара перехрестилась нишком і шепотіла з сльозою:

— Боже мій, Боже! Бідолашний, не сповні вже… Що теє лихо з людьми робить!..

«Тікати! Тікати!» — поривається в нім усе, але він удає спокійного, байдужого:

— А далеко до міста?

Батько:

— Та ні! Це близько, верстов 400. Ми ж з Київського району. А ти хіба звідки? «Сказати чи не сказати?»

— Я?.. Теж… Київського району.

— Овва! А з села?

— Та з Трипілля ж…

— Боже мій! — аж скрикнула і сплеснула руками матінка. — Дитино моя! Та це ти не з того Київського! Це ж ти з України… Мати моя теж із Трипілля… Земляк. А Боже мій!..

І враз так ніби хто попустив страшне гальмо — чорна гора зсунулась… зсунулась… Стало легко, і радісно, і дивно. Біля нього стояли рідні, близькі люди. На далекім, далекім краєчку землі, після всього жаху — близькі й

рідні люди! Стурбовані за нього, упадають біля нього, як мати, як батько, як сестра і брат. І Київ ще тут є десь один. Григорій потер чоло і засміявся. А всередині йому гейби хлоп'я танцювало і било в долоні: «Жив! Жив! Житимеш!» І хотілося сказати щось хороше-хороше.

— Мамо... — і затнувся, дивлячись на матір: — Дозвольте вас так називати, бо ви ж така... як і моя мати.

— Нічого, нічого, дитино, — заметушилась мати, витираючи нишком сльозу. А Григорієві вернувся його спокій, його мужність гартована, його давній гумор:

— Так, кажете, я дома, мамо?

— Дома, дома, синку.

— Чудесно... Привіт вам із Трипілля.

— Спасибі, синку, спасибі. А як там?.. Як воно там, на тій Україні? Чи давно звідти? І як це сюди?

Григорій засміявся.

— Ну, годі, годі, — втрутився господар. — Знайшли час до розмови. Видужувати треба. Ану лиш, вивірко (це до дочки)!..

...Чорнявий, високий Грицько стояв і з посмішкою дивився на нього.

— Готові, батьку.

— Добре. Ми поїдемо, а ти будеш лежати собі. Як тебе звати?

— Григорій.

— Чув? — це до сина. — Добре... Я б тебе й не питав, та таке, бач діло трапилось... Нумо ж, сину! — Підніс руку. Цокнулись. — Будьмо!

Григорій пожартував:

— А за віщо ж пити?

— Пий...

Випив Григорій. Спирт, вогненний, та чомусь гіркий. По жилах потік вогонь. Випив дід, витер вуса, а тоді:

— Оце, сину, за дочку, що ти її мені вирятував, і за тебе, що тебе вона вирятувала... Будь же здоров...

Григорій витріщив очі, переводячи їх то на одного, то на другого. «За дочку, що врятував? За яку, де?»

Мати подала рибу на тарелі:

— Їж, їж, синку. Риба тая біла та сита.

— Ну, а нам пора, — обізвався дід до сина, закусивши. Устав із-за столу, перехрестився. Надів шапку.

— Дивися ж мені, стара...

Простояв ще біля порога, подумав, подивився ще раз з-під волохатих брів на хворого і сказав:

— Ти тут, вдома. Зрозумів? На багато верстов кругом тут тільки праліс та звірі, а людей нема. Чи втямки? Я ще не знаю, хто ти, але моя хата — твоя хата. Лежи ж собі. Такий закон тут. Наш закон. Навіть коли б ти був не християнська душа, а якийсь г о л ь д чи навіть к о р е є ц ь, то й тоді цей закон по твоїй стороні. Будь же веселий і щасливий... Гайда!

Відтак вийшов із хати, за ним син.

Десь у дворі зацокали підковами коні. Заскавуліли собаки. «Нерпа! Заливай! А, вражі діти, — добувався знадвору дідів голос. — Вже, вже їдемо...»

Тупіт зірвався з місця, пройшов поза хатою і швидко затих, віддаляючись.

Григорій хотів розпитувати, він хотів про все довідатися, але міцна горілка і те зілля, що в ній, і риба та, що він з'їв — якась чудна та сита, — і всі ті нервові стусани, що пережив сьогодні, — все це його обтяжило, зробило млявим. Думки ще вовтузились, але важка втома, непереможний сон і спокій підступили і збороли його... По короткій боротьбі він здався. Змикаючи очі, бачив лиш, як дівчина ходила по хаті, мов пливла, ставна та горда і заразом насмішкувата...

* * *

Сонце залляло стіл і ткало золоті прошви на білій скатертині. На столі сиділо ведмежа і кумедно хапало себе передніми лапами за писок — ловило бджолу, що хоробро вилась навколо, намагалась на той писок сісти. Малий ласун, що вічно тикав свого носа у солодке, бо бабуня його мизила, мав тепер з того клопіт. Він сердився, бив у повітря лапою, а то так оперіщив себе по носі, що аж запирскав. А бджола дзижчала, вилась між сонячним промінням і не відступала, мов зачарована.

Дзижчання тече, як звук срібної струни, проснувало осяяну сонцем тишу і наче бриніло в серці Григорієві. Він лежав, спершись на лікоть, і дивився просто себе. Чи довго він спав? Здається, вічність. Але тепер усе те страхіття, що пережив, як дивовижне маячіння, відійшло кудись у небуття. Почуття легкості володіло ним. Так, ніби нічого не було, і водночас сталося щось таке, чого він не міг збагнути. Так, як колись у дитинстві, і не так ніби... Ні тривог, ні турбот на душі, такий безмежний сонячний спокій.

Чудно йому. Глянув на себе — він у білій мережаній сорочці. Глянув просто себе — рясно на покутті купчаться святі, прибрані королівськими рушниками, та ще такими, які в його бабусі були, там, у Трипіллі. Там, звідки його вигнано. Там... на тій рідній, але, мабуть, навіки втраченій землі. Вщипнуло за серце, але й минулося враз.

Справжні королівські рушники на покутті! Різьблений мисник. Піч помальовано квітами, межи квітами — два голубії цілуються. Чи два соколи... Два соколи!

Стривай! Кого ж це він вирятував, яку дочку? Де? Коли? І як він взагалі сюди потрапив? Озирнувся: в хаті було порожньо. Біля печі стоять рогачі й кочерги, пахне свіжопеченим хлібом. Все, як дома, тільки долівка не така — мощена з дощок і так вимита та вишкрябана, що аж мигтить. Та ще... Що це? Просто над ним, на білій стіні, висять дві рушниці...

...Раптом у сінях зашаруділа хода. Григорій натягнув ковдру і прикинувся, що спить.

В хату щось увійшло. Підійшло до нього і нависло над ним. Чути, як дихає. Розплющив очі: над ним, витягнувшись, як вуж, і випнувши груди, перехилилась дівчина чіпляла на стіну ще одну рушницю. І так витяглась, аж матерія тріщала на грудях. Йому запаморочилось у голові, і він заплющив очі, але не витерпів і знову розплющив, — дівчина глянула згори вниз.

— О, я тебе розбудила...

Відхилилась від стіни і стала, обсмикуючи блузку на грудях.

Так, ніби байдуже, але помітно зашарілась і, щоб відвести очі, спитала:

— Ну, як, козаче? Григорій посміхнувся:

— Гарна...

Дівчина насупилась, набурмосилась і від того ще покращала. Яка вона хороша! Такої він, далебі, ще не бачив. Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна. Він дивився на дівчину і почував себе ніяково, як школяр, їй найбільше вісімнадцять років, а таке сердите.

— Гарна, кажу, моя пригода, — мовив, кліпаючи очима. — Так як же, чорнява, тебе звуть?

Дівчина зовсім почервоніла, але не відвела очей, дивилась з-під насуплених брів, наче націлялась з рушниці:

— А так... Звуть-звуть та й покличуть. А ти звідки такий-о?

— Який це «такий-о»?

Засміялась:

— Та такий... чудний.. Звідки ти?

— Е, це так далеко, що ти й не мрієш.

— Знаю. Що ти з України, це я знаю. Ба більше: знаю навіть, що в тебе там є любка і що звуть її Наталка.

— Дурна, — бовкнув Григорій.

— Чого ж ти лаєшся?

— Що є Наталка, то правда, але то не любка, а сестра... А звідкіля ти все знаєш?

Прочитайте твердження, подане нижче, і наведіть цитати з тексту, які доводять про його правдивість.

Наталка — горда українка, вправна в мисливстві та звіроловленні, хоче в усьому бути першою. Але водночас вона ніжна й любляча донька, тонко відчуває красу природи і живе в злагоді з нею,

...Дівчина загнала його на слизьке, але розповісти правду... Навіщо? По павзі, суплячись, стурбовано:

— Слухай... Наталко...

— Так, мене звуть Наталка, — посміхнулась дівчина.

— А по батькові?

— Денисівна. Але зви просто Наталкою, в нас не звикли.

— Добре. Може, скажеш і прізвище?

— Воно не цікаве для тебе. І, як кажуть русаки, «хохлацьке».

— А все ж таки?

— Сірківна, — вимовила дівчина з гордістю. — Мій батько — Сірко, і дід — теж Сірко, і прадід. Всі Сірки. І тут уже розвелося до лиха... А знаєш, що про тебе батько казали?

— Ну?

— Ти щось хотів ще питати. Питай. Бо піду... — роздумала враз. І додала строго: — Ти вже їсти хочеш, кажи?

— Слухай, Наталко... (Завагався). Так... Я знаю, що ви всі думаєте про мене хтозна й що. Але запевняю вас... Але слухай, що я скажу: що б ви не думали і як би не думали, я хочу лише сказати... що я чесна людина. От. Потім сама побачиш. Ну, як би це тобі сказати...

— Ніяк, — обрізала дівчина насмішкувато. — Знаєш, що батько сказали? Сказали, що відколи ти в цій хаті — вони відповідають за тебе...

як за сина, от. І нічого не хочуть знати. Все. А батько в нас… Та от поживеш — побачиш. І Грицько теж. Ого! — і жартома:

— Бог тобі братика дав, і ти не будеш шкодувати…

— Підожди. А кого то я вирятував? І де? Яку таку дочку? Що за нісенітниця? Чи не тебе? — пожартував Григорій. На серці йому було легко.

— Мене.

— Ні, будем говорити серйозно. Ніколи в світі я тебе не бачив і не рятував, так що не мороч голови. І чого це ви, змовились, чи що? Я пам'ятаю — це було недавно… Я й не рятував, а так вийшло… Якийсь дивак розмахував прикладом рушниці у щілині… Але ж я не п'яний був і роздивився, що то був якийсь бузувір у штанях…

Дівчина почервоніла. Супилась, супилась. А далі, як зарегочеться…

— Чого ти?

— Так, кажеш, бузувір? Ха-ха-ха! Чудне слово.

— Авжеж. На нього насідав сатана чорна та здоровенна, а він її товче прикладом…

Наталка раптом перемінила розмову:

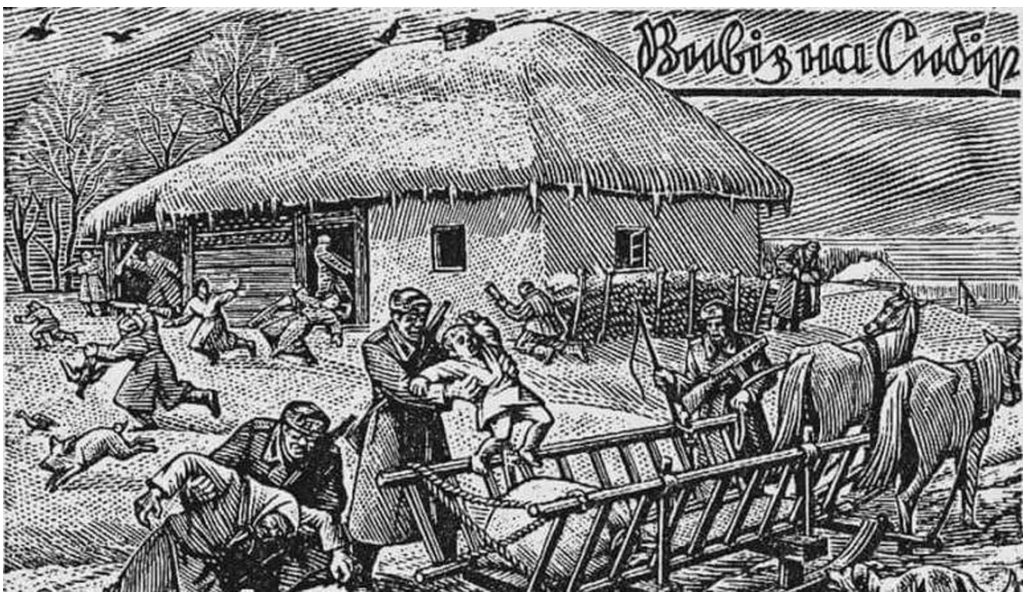
— Ой! Ти ж глянь, що воно робить! А щоб тобі!..

Ведмежаті набридло сидіти, воно перелізло на ослін, сп'ялось до стіни і почало «порядкувати»: поздирало лапою всі фотографії і пробує на зуб, лиже їх, пирскає — не смачні! А далі давай змітати їх додолу. Дівчина схопила ведмежа за карк і пошпурила геть. Ведмежа забилось у куток і заскімлило, мов дитина.

— Ах ти ж чортеня! Добре, що не потовкло. Шибеник ти такий!

...Подала всі жужмом і ще кілька зняла зі стіни. А заразом говорила до ведмежати.

— Заскімлило… Ах ти ж дурненьке! Ну, йди сюди! У, дурне маля!..

Переселення до Сибіру. Дереворит Ніла Хасевича — українського графіка, активного громадського й політичного діяча, члена ОУН і УГВР

А ведмежа хлипало, мов дитина. Григорій тим часом розглядав фотографії. Дівчина взяла ведмежа на руки, підсунула стільця до ліжка і сіла, посадивши ведмежа на коліна. Пестила його. Ведмежа притихло і цікаво пряло очима, пхало носа і собі до фотографій.

Цікаві світлини. Дівчата у вишиваних сорочках та в намисті, у чоботях якихось чудних, хутрових. Ось дружки весільні. Молодиці — групами і по одній. А ось — ціла родина. Величезна родина! Діди, батьки, онуки й правнуки... Цілий рід! Дід з бабою посередині, решта, згідно з родинним станом, розташувались обабіч і ззаду. Діти рядочками стояли обабіч діда й баби, у парадних кашкетиках і чобітках... І все це на тлі гір. Українська степова родина на гірському тлі. Як десь на Закарпатті. Чудне... Ось хлопці верхи — чоловік з дванадцять — цілий загін з рушницями через плечі, в папахах, оточені зграєю здоровенних гостровухих собак. Коли б не ці мисливські собаки, можна б подумати, що це козацький загін. А таки козацький, бо це ж уссурійські козаки.

Донька переселенця Е. Я. Черниш у святковому вбранні; с. Чернишівка, Чернігівський р-н, Владивостоцька округа. Фото Аркадія Заремб'ського, 1929 р.

Ось окремі фотографії, теж дореволюційні: козацькі осавули, хорунжі, отамани... В формі уссурійських та амурських козаків. Та все вусаті, з шаблюками, декотрі з медалями. Всі з лампасами... Це все давні світлини.

А ось нові... Інші вбрання, інший зміст... Але все такі ж расові обличчя. Одна... Друга... Дівчата, хлопці, червоноармійці... А ось проста, але не зовсім звичайна світлина.

Сіється сніг. В дерев'яній клітці здоровенний тигр роззявив пащу, реве. Збоку стоять мисливці, виструнчившись перед оком апарата, спираючись на рушниці. Один старий мисливець і три молодих. Всі в чуднім одязі — в шкіряних штанях, химерних, у шкіряних піджаках, підперезані набійнищами. Три в шапочках, один — без. І той «без» — Наталка! Так, Наталка! Стоїть, спершись на вінчестер, дивиться насмішкувато. Вуста стулені, очі примружені, голова непокрита, і на неї падають сніжинки...

Серце Григорієві чомусь застрибало, мов дурне. Він нишком глянув на Наталку — бавиться з ведмежам — і крадькома поклав світлину наспід. Ясно... А серце здуріло, чого й що? Це ж той «бузувір», що кричав у розколині. Точна копія. Взявся пильно розглядати різних козаків та дівчат стародавніх. Наталка посадила ведмежа на ліжко.

— На, це ж твій дружок. І це ти його посиротив. Забавляй.

— Тобто як посиротив?

— Ти ж його мамку вбив.

— Хіба?.. Так ото... А подібне, таке ж білогруде.

— Отож, ото... Чи ти придурюєшся, чи таки не вповні розуму був?

— Коли хочеш — твоя правда. Але хоч би я й уповні розуму був, то звідки мені знати було, що то його мамка? А ти б мені краще сама дещо розповіла. А головне — як я сюди потрапив?

— Дуже просто. От… — дівчина взяла ведмежа на руки і, пестячи його, розповіла все коротко:

— Були ми на Зміїній паді — солили солонці для пантовки… Ось скоро поїдемо пантувати, і тоді взнаєш, що то таке… Це далеко звідси. От я й пішла якось до шатра застрелити тетерку або рябка на юшку. Та й зайшла грець його зна й куди. А пішла з дробовиком, ще й усього два набої, така думка — встрелю поблизу десь яку пару — та й назад. Навіть ножа не взяла з собою, як на лихо. Цього ніколи не бувало. А рябки мов поздихали — нема… І ось замість рябка я надибала ось це маля. Кумедне. Я за нього, а тут мамка. І вистачило ж дурі хапати мале, але в гущавині не видно, та ще й забула, що в малят неодмінно буває мамка. Я маля геть, а мамка таки до мене. Сказилась. А це з чорних, а чорні ті, коли здуріє, то мов сатана робиться. Утікати!.. Ге, куди там! Я повернулась і ляснула в неї зопалу з дробовика, мов у горобця. Ну, й зовсім натворила біди. Сатана була б роздерла, коли б я не вскочила в розколину межи скель. Я її по лапах, по морді прикладом, я й ще раз стрелила, але вже хтозна-куди… А вона ж думає, що дитинча за мною дереться… Я: «Гриньку! Гриньку!» Е, де там, далеко… Вперше на віку я перелякалась — смерть же… Смерть. Аж тут щось як не виломиться з кущів… Якийсь звір, бо на людину не схоже. Боже мій! Я думала — другий ведмідь. Волохате, чорне, очі як у скаженого, — і всторч на ведмедя!.. Я думала, він голіруч… А як ведмідь навалився на нього, я ще дужче перелякалась, скочила та давай відтягати. Коли ведмідь мертвий… Одвернула трохи — а під ним хлопець — і теж мертвий… Обідраний, худий, аж чорний, і з ножиком. Ніщо не поламане, руки, ноги, голова — цілі, а мертвий…

Ну, потім ми забрали всіх — ведмежа (само прийшло до мами), мамину шкуру і тебе. Зразу думали одходити там, на Зміїній, але батько глянули, послухали (а вони тямущі!). «Е, — кажуть, — пропаде тут: гарячка. Додому мерщій, додому, бо пропаде». А вдома є чим рятувати в них…

* * *

Перед хатою цвітуть гвоздики. Насаджені дбайливою дівочою рукою, вони змагаються з пишними тубільними саранками, — червоними, жовтими, фіалковими, що розбіглися ген скрізь по схилу до річки і аж у ліс і перегукуються пишними кольорами серед безлічі інших квітів в морі яскравої зелені, буйної і соковитої. Великими суцільними масивами рожевіє плакун. А з-за хати повиходили черемхи, — повтікали з тайги і стоять, як дівчата, запишались, заквітчані. Стережуть невеличкий город і пасіку — десятків зо два вуликів.

Кругом хати снують бджоли, бо кругом хати квіти. Всюди квіти, на землі і вгорі. І всюди є діло для робочих, золотих працівничок, для цих сонячних комах. І над річкою он цвітуть черемхи, видивляються в бистру воду… Це там, унизу. Перед хатою плай. Двір не двір — вибитий плай. Не обгороджений ніяким тином і без ніяких воріт. Бо тут усе це двір і все це господа — всі ці нетрі, що розіллялись навколо ген сизого високого пасма гір, яке обійшло здалеку хату дугою…

…І вона одна тут на великому просторі. До найближчого селища, що зветься Копитонівка і складається з кількох таких хат, понад

50 кілометрів. Григорій це вже знав, і це його тішило: небезпека від людей була тут найменша. А ці люди, що в них він жив, навіть охороняли його.

Дома тепер були він, мати й Наталка. А батько з Грицьком як поїхали, то ось уже два тижні їздять.

Як сподівалась мати, вони мали прибути ще вчора, а як учора не було, — то, значить, сьогодні. Чекаючи їх, Григорій нікуди не ходив уже, а сидів з самого ранку на призьбі і виглядав. І хвилювався. Так, хвилювався, — як то вони поставляться до нього? Може, вже не так, як перше, коли він був хворий? Знічев'я бавився з ведмежам, спостерігав навколишній світ...

— Хороші в мене діти, синку...

Григорієві хотілось враз по-дитячому обійняти її і поцілувати, так, як це, напевно, зробила б Наталка. І він ледве утримався від цього. А стара з непідробним, глибоким переконанням казала далі.

— ***В сміливих щастя завжди є!..*** От хоч би й ми. Приїхали сюди... Боже! Яка страшна і дика пуща була! І нудьга смертельна. І лихо скрізь навколо, і злигодні, і смерть... Чужа чужина... А бач, оббулися... І дивись — зажили ж як потім! І пущі здолали, і край скорили, ще й залюднили. І звикли, полюбили. А нові діти народились — це вже їхня батьківщина тута, — то такі, ніби Бог знав, де їм доведеться жити, та й вдачу їм дав таку, як треба...

Поясніть виділені слова. Чи погоджуєтесь ви із цією думкою?

Чому в тексті твору вони повторюються кілька разів?

Григорій слухав з великою увагою, а як стара примовкла, спитав:

— Так ви пливли кругом світу?

— А пливли ж. З Одеси сіли... В якому пак? Ага, в 1887 році, навесні... Скільки тієї води. Боже! І скільки тих країв та людей різних! Але я тобі негодна про все розповісти. То нехай дід колись. Він хоч і не говіркий, та іноді й на нього находить балакучка. Тоді вже тільки слухай. Він-бо старший за мене і тоді вже парубійком був, то й усе пам'ятає добре. Він тебе тут дечого навчить, а то, мабуть, ти вже занудився?

— Ні... Тут усе нове для мене і... чудне.

— Чудне?

— Так. Я от скільки днів дивлюсь на оцю хату вашу — і мені якось дивно. Всередині вона вибілена, ще й розмальована по-нашому, а зокола — вигляд сибірський або поліщуцький.

Мати засміялась:

— А так. Я сама, синку, довго не могла звикнути, не по-нашому це. Але ж це ми тільки тут так. А як жили в селі... Тепер це містечко, Києвом зветься... Так там, та й у всіх наших селах тутешніх, хати білені зокола, як на Україні. З нас за це всі тут сміялись, що от, мовляв, скільки лісу, а «хохли» хати з глини ліплять та білять. Ні, тут хати зовсім такі, як на Україні. А не раз і кращі, бо на дощанім помості і криті здебільша цинковою бляхою. Колись, до революції, здорово жили тут наші люди. Довго борюкались із злиднями, але ж потім і жили добре. Тут край працю любить та й винагороджує її щедро. Тут рай був, а не край, як для робочого. І ліс, і золото, і риба, і земля хліб родить, і ягода всяка, і все —

бери тільки. Лишень треба рук. А народ наш робочий. То ми й жили колись! Ге, побачив би ти! І не в такій хаті. Ця хата була збудована для промислу. Мисливці наші виходили сюди на осінь та на зиму і тут отаборювались. І ми жили добре… А сім'я у нашого діда була велика… Ти такої не бачив! Понад п'ятдесят чоловіка сімейка! Синів сім мав, женив — не відділяв. Дочок заміж віддавав — на сторону не відпускав, зятів у прийми брав. Двір у нього був — не двір, «економія». Нас, невісток, було сім, а дочок було вісім, то й зятів вісім, та малих у кожного! Разом — ціла зграя, і які хочеш завбільшки, такі й є. Чоловіків та парубків — громада. Сірків куток — то ціле село. Весело жилося. Коней мав старий Сірко — він їм ліку не знав, і корів, і свиней… Та, Боже мій!.. Пасіка була вуликів з двісті… Трудилися щиро, то й мали. І те сказати — було що робити і де заробляти: хліб сіяли, промишляли звірину, ходили з хурами в Маньчжурію і в Китай, копали золото, ловили рибу, брали ягоди та кедрові горіхи, ловили звіря живцем, «пантували»… Ми хліба сірого, синку, не їли! І коли навіть недорід тут був, то ми мали борошно закордонне, японське або американське, і риж з Китаю, як золото, і крам різний… А які рушниці та всіляке начиння наші хлопці добували!.. Жили ми тут ліпше, як дома. Це була наша друга Україна, нова Україна, синку, але щасливіша. І назви наші люди подавали тут свої, сумуючи іноді за рідним краєм: Київ, Чернігівка, Полтавка, Україна, Катеринославка, Переяславка тощо. Тут, де не поїдеш, — то з Києва виїдеш, а в Чернігівку приїдеш, з Чернігівки виїдеш — в Полтавку приїдеш, в Катеринславку, в Переяславку… По всім Уссурі і по всьому Амуру, як дома… Але це там, де все люди наші осіли понад річками, де можна сіяти хліб. Жили! Жили ми, синку!.. Ну, а потім пішло все шкереберть… Десь прогнівили Бога. Нові часи, нові порядки. І настало таке, що люди за голови хапаються. Прийшла совєтська власть і все перевернула.

...Григорій слухав лагідну, спокійну мову цієї жінки, цієї матері, і було йому дивно приємно. Аж наче кров швидше пульсувала, коли слухав цю матір: така вона, як і там, на Україні, і не така. Розборкана — он яка. Скільки тієї мужності простої, скільки тієї певності, може, неусвідомленої, а звичайної, стихійної. І скільки тієї гордості волелюбної, природної, як оті могутні кряжі гір!

Тому в неї і Наталка така дика та горда.

— А за Україною ви й не скучаєте? Та ви її й не пам'ятаєте, мабуть?

— Чому ж? Пам'ятаю, але… Ти колись розкажеш, синку, як матимеш охоту, про тую Україну, як там живуть тепер. Дуже цікаво мені послухати. Я часто згадую своє дитинство і рідну землю. А надто, було, мати моя. Дуже вона тужила за рідною стороною та з того, мабуть, і померла. Все мріяла і просила, щоб її відвезли вмирати додому, на рідну землю, на кладовище до батьків. Іноді й на мене находить туга, особливо, як згадаю матір. Але я й цю землю люблю. Тут-то зросла, тут віддалась, тут діток породила, та в цій землі чотирьох і поховала. І матір, і батька поховала тут. Ні, від цієї землі вже несила відірватись. Але й туди тягне. Як згадаю материні розмови, тії сади вишневі, тії степи широкі, ріки тихі, ночі ясні, зоряні і все, про що мати розповідала, та й сама

бачила, хоч малою була... От я тут живу вік, а волошок тут не бачила. А там я з них, та барвінку, та з чорнобривців вінки на Купала плела. Нема їх тут. І васильків нема тут... Зберігся пучечок, з України завезений — якось нові переселенці подарували, — і пахнуть вони рідним краєм, тією Україною... Як напосядуть згадки про край той рідний, сонячний і тихий, — далебі, журба бере, так би й полетіла туди...

Григорієві серце стискалось. Хотілось йому сказати цій матері, що немає вже того тихого краю, України тієї, ясної, сонячної. Що садки вишневі повирубувані, ріки збаламучені, степи сльозами обпоєні, і небо ясне людям потемніло... Але він мовчав. Нехай. Нехай любить її такою, якою пам'ятає. А мати снувала думку далі:

— Отак, синку. Ти ще повернешся туди, дитино. ***Ти тут не маєш коріння. Та й не матимеш його тут...*** І час не той, і ти не такий...

Поясніть слова Наталчиної матері. Чи є в них правда?

— Їдуть, мамо! Їдуть, — заалярмувала Наталка дзвінко й радісно.

Мати приклала руку до очей і стала дивитись на стежку... Григорій аж схопився. Захвилювався. Вп'явся молодим зором геть за падь, на стежку. Але там було порожньо. Де вона їх бачить? Де їдуть? Так само марно напружувала зір мати. А собаки вже забачили Григорія коло води. Вони його зразу проминули були, а тепер, люто ревучи, вихором накинулись на чужого. Коли б не Наталка, то вони б його з'їли, мабуть. А так — зупинились, погарчали і кинулись знову до дівчини. А дівчина сміялась, гомоніла до собак:

— Не чіпайте його, бо руками вас порозриває...

А на стежці вже цокали підводи. Йшли чередою коні, тяжко нав'ючені. П'ятеро коней.

Попереду дід. Не дід, а вусатий дідуган, дебелий, високий, червоновидий, волохаті груди випинаються з білої пазухи. На ногах ічаги, на голові пропотілий кашкет, ватяні штани на нім, дарма що така спека, при боці мисливський ніж, а коло сідла в переднього коня приторочена гвинтівка. Позаду Грицько. Високий, як батько, дебелий красень. Молодий — років 25. На ньому військовий, старенький френч. На ногах ічаги, на голові набакир кепка, а з-під неї буйний чуб кучерявиться. При боці — ніж, а за плечем новенький дробовик.

Обоє забачили Григорія, посміхаються.

— Ого, синку! Брикаємо вже? — зрадів старий Сірко, бредучи через воду навпрост.

— А ми тобі гостинця доп'яли!

І, перейшовши воду, старий став, широко розставив обійми. Григорія ніби невидимою силою підштовхнуло, як малого, але він витримав. Урочисто обнялись, як батько з сином, за старим звичаєм і поцілувались. Грицько просто подав кріпку руку. Привітно посміхався. Обидва вони були однакові зростом, і однакові віком, і однакові вродою, як близнята. Два Грицьки. Аж Наталка замерехтіла очима, глядючи на них.

— Два ведмеді! Ось гляньте, мамо.

Та мати вже бачила й так: вийшла швиденько з хати назустріч.

— Подивимось, який ти стрілець, синку!.. На ось, це тобі, — і дід подав гостинець.

В руках у Григорія була новенька трилінійна гвинтівка.
А вже як розв'ючували коней гуртом, старий Сірко додав:
— І коня матимеш, синку… Оцього ось, гнідого…
— Ану лиш, стара, — обідати!
Та в «старої» вже все було готове.

Розділ п'ятий
«П'ЯТНУВАННЯ»

Доведіть, що Сірко, як старійшина роду, мудрий і виважений чоловік.

Другого дня зранку чистили зброю. Весело лаштувалися в далеку дорогу, на промисел, виконуючи Сірків наказ: ***«Як на промисел рушати, то найперше — треба зброю в порядку мати».***

Тож не в жарт готувалися до поважного діла, як на війну йдучи. Посідали на призьбі напроти сонечка, порозкладали причандалля перед собою на траві — і закипіла робота. Кожний чистив свою зброю…

Сім'я Сірків готувалася до далекого промислу в тайзі, чистячи й перевіряючи зброю. Григорій розібрав свою нову трилінійку, щоб упевнитися, що все справне, а Наталка вміло показувала мисливську вправу — «сікла локшину». Старий Сірко, згадавши молоді роки, вирішив продемонструвати свою влучність і стріляв по мідяках, які Гриць кидав угору. Так Сірки весело відбували муштру, тренуючи око, тверду руку й вірність рушниці перед довгою дорогою.

Розділ шостий
В ПРАЛІСАХ СІХОТЕ-АЛІНЯ

На марші

Лише день перепочили коні, і старий Сірко наказав збиратися в дорогу. Мати з Наталкою наготували всього… На світанку експедиція вирушила в дорогу. Грицько розповідає Григорієві про своїх собак, кажучи, що таких немає у цілому краї! Надвечір усі вийшли на новий кряж і йшли довго ним на північ. Усі потомилися — мучила спрага, надокучлива мошка. У Григорія вже з'явилися пухирі на обличчі та руках, але він «терпів героїчно».

Зустріч з Морозами

З настанням сутінків мандрівники, родина Сірка, які поспішали знайти зручне місце для ночівлі, несподівано зіткнулися на гірській стежці із родиною Морозів. Зустріч виявилася величезною несподіванкою, що швидко перетворилася на радісне впізнавання. Морози і Сірки — давні друзі та куми. Собаки першими привіталися, а потім люди вибухнули вигуками і сміхом. Гриць, один з мандрівників Сіркової групи, почав жартувати з Марійкою. Старші чоловіки, Мороз і Сірко, привіталися, а жінки традиційно обмінялися поцілунками.

Під час розмови старші обговорювали життя та страшні події, що відбувалися в Комсомольську. Оскільки стемніло, вони вирішили розбити табір і заночувати разом. Однак найбільшою проблемою була сильна спрага. Вмитися та напитися води було нездійсненною мрією. Молодь страждала найбільше.

Сутінки спускалися швидко, ніби змагаючись із старим Сірком, щоб не дати йому завидна дійти до зручного місця для ночівлі, не дати йому до темряви пройти становик і спуститися в розпадок, де б тік, такий бажаний для змучених мандрівників, благословенний струмочок чи ключ.

До ближчого такого розпадку було яких кілометрів з десять. Сірко квапився, розвиваючи темп. Але їм не судилося дістатися до такого благословенного комфорту. На найбільшому розгоні Сіркова група нагло зупинилась. Сталась подія, що все перерішила по-своєму...

Нарешті Григорій не витримав і пішов шукати воду. Гриць, взявши собаку, теж вирушив з ним, хоч і не дуже охоче. Їх не було довгенько, але згодом повернулися з баклажками води. Дівчата взялися готувати вечерю. Усі їли, пили, веселилися, а Григорій згадував Слобожанщину.

Після вечері молоді поснули, а діди все гомоніли. Старий Мороз розповідав про місце каторги, що стали пеклом для українців.

...Григорій слухав, зціпивши зуби, понуро, і сон тікав від нього. Він до болю чітко уявляв ті арештантські колони і цілу ту, колосальних масштабів, арештантську трагедію, цілу ту пекельну епопею того прославленого Комсомольська... А в уяві зринало пережите самим... Брязки тюремних затворів... Зойки мордованих... Етапи...

По тілу виступав холодний піт, як від пропасниці. Напнуті нерви бриніли, так, як бринить часом дріт восени на стовпах серед понурого степу, — тоскно, тривожно. А дід Мороз бубонів...

Він ще розповідав і про те, як останні місяці почало вже те «НеКеВеДе» добиратись і в тайгу. Про «розкуркулювання» та обеззброєння старовірів. Про висилку десь цілого селища старовірського. Про арешти, яких досі не чувати було. Про закон щодо зброї, про заборону користатись нею та її тримати її без дозволу спеціального...

І кляв на чому світ стоїть. Аж зять цикнув і показав очима туди десь, де лежав Григорій. Сірко, димлячи люлькою, махнув рукою, мовляв: «Не бійся, дурню, то свій чоловік, то інженер». А Мороз кляв:

— Зброї їм!.. Хазяї теж!.. Та ми вік тут прожили, їх не бачили, та й їх не питали. Де вони були тоді, як тут і нога людська, християнська не ступала, га?!. Іроди!.., — І хитав головою скрушно. І зітхав:

— Пропав світ! Не дадуть віку спокійно дожити. Ой, не дадуть...

А цибатий понуро:

— Трясця! Не в одного очі на лоба вилізуть... То ще подивимось...

— Та й розповідав про те, як у них, на Голих Горах, брали братів Кирпиченків. П'ять років пошукували і не могли дати ради. А вони вчотирьох мали «штаб» там, де сам дідько не дістанеться. І цілий «цехавуз» зброї та припасів всяких... Аж поки їх не вистежили та не оточили...

Це минулої зими. Три дні билися… Але не взяли ні одного. Билися, як на «пазиції»… А тоді Кирпиченки з боєм перейшли в Китай…

У Григорія все переплуталось в голові… Лише одно не могло заплутатись ніде та й загубитись — гостре відчуття, що доля його не відстає від нього. Що то вона женеться за ним. Вона вже давно тут. Чигає та й готовить йому й на цій землі всякі несподіванки…

І так, ніби хто зрушив шар попелу над купою жару, звільнив його та й почав роздмухувати той пекельний, всепожирающий вогонь в його серці, що тут був притух в цім едемі зеленім, — вогонь всесокрушающего, але… і безсильного гніву. Отого гніву, що стискав п'ястуки до хруску і змушував серце скиглити, як мала дитина, ні, як в'язень на тортурах, якому насіли на руки й на ноги і заткнули уста ганчіркою…

Так лежав Григорій і думав свої думи. А вони — то летіли вихором, то пливли, як чорні, понурі хмари… Пливли по опаловому небі над тривожною землею… над м'ятежною землею… Освітлювані мовчазними заграваами… Пливли…

Так незчувся, коли й заснув. Сон таки взяв своє, налігши всією силою.

А як розплющив очі — вже світало. Ватра давно погасла. Стояла тиша. Лише порскали коні.

Тихенько повернув голову… Під столітнім дубом лицем угору лежала Наталка. В головах сідло. Дівчина дивилась широко розплющеними очима просто себе вгору і лише зрідка кліпала — з віт падала роса.

* * *

Сірки та Морози розійшлися на світанку кожен своїм шляхом. Знайшовши добру стежку, Сірки швидко дійшли до мальовничої Голубої паді з водоспадом. Там розбили табір, розвели багаття і сховалися від комах. Лежачи в наметах, вони розмовляли. Так минула їхня ніч у нетрях.

Діалог під накомарниками

Ось тут і відбулося справжнє хрещення Григорія. Батько запитав у Наталки, де вона поклала вухналі (цвяхи для підковування коней). Дочка відповіла, що поклав вухналі Грицько. Брат, тріумфуючи, зауважив, що хай угадають, котрий з них. Наталка сміючись відповіла: «Інженер же, чи що», — нагадуючи батькові, що той хвалився учора Морозам фахом Григорія. Сірко хотів нагримати на дочку, але Григорій засміявся, і коли його спитали, чому він сміється, відповів: «А я ж таки справді інженер, авіаконструктор». Усі аж замовкли від несподіванки. На запитання дівчини Григорій пояснив, що він той, хто вигадує й будує літаки. Відтоді домовилися Григорія звати інженером.

Падь Голуба

Другого дня к обіду, після, здавалось, безконечних спусків та петляння по становиках, прийшли, нарешті, на Голубу.

Хата з ґанком і прибудовою. Коло хати стіжок торішнього сіна, окремо дашок на стовпчиках і конов'язь. Під хатою лежала перевернута догори дном байда.

Тут уже мисливці розташувались, як дома, бо таки це й була справжня їхня господа. В хаті була добра селянська піч, складена з дикого каменю, дощана підлога, широкий піл. Перепочили, і закипіла робота. За годину навели лад, немов тут увесь час жили. Помили, упорядкували все. В вікнах уже стояли квіти. Пишні, різнобарвні, яскраві дикунки. Це вже Наталка. Поки хлопці порались з в'юками, вона збігала за річку, на луку. Пишні саранки, ромашки, і мак, в'юнки, І плакун, і ще, й ще — всі, які трапились, прибули гості.

Зброю і весь вантаж склали до комірчини, а звідти повикочували великі кадовби. Грубі й дебелі, вони порозсихались без діла, їх виставили до річки і поналивали водою.

Старий Сірко заходився варити надворі обід.
Наталка повела коні під водоспад.

Пантовка

Текст цього підрозділу подано
за покликанням або QR-кодом, що на с. 69.

Сіркове чаклування

Удома старий Сірко, як шаман, взявся за обробку оленячих пантів. Він обмотав їх марлею, пояснюючи, що м'які панти треба зробити твердими, інакше зіпсуються. Раніше їх заварювали, але це довго. На базі використовують електрику, але це далеко. Сірко ж мав свій простий спосіб — запікати їх у печі. Розпаливши піч, він вигріб жар і, визначивши потрібну температуру навпомацки, «посадив» панти в піч, закривши заслінку.

Тим часом Григорій з Грицьком пішли «ховати ізюбрів» — вони викопали дві глибокі ями до криги і встановили там кадовби, зробивши природні льодовні, які добре закрили від сонця та звірів.

Наталка ж запідозрила батька в неправді щодо того, хто вбив ізюбрів, помітивши різні рани від різних видів зброї. Але Сірко наполягав на своєму.

Згодом панти урочисто вийняли з печі. Вони стали твердими, чистими та оксамитовими. Старий Сірко був задоволений результатом і сказав, що Григорію пощастило, бо він думав про нього під час процесу. Грицько та Наталка з нетерпінням чекали своєї черги.

Щастя, як трясця

— Щастя, як трясця, як нападе, не скоро покине, — казав Сірко. — Ось побачиш, діло піде. Це фарт. Почався фарт — не зівай.

Фарт — це щастіння, сліпа фортуна. Мабуть, ніхто так, як мисливці, не покладається і не вірить у щастя. А такі корінні — особливо. В щастя вони вірять, як у долю, як у Бога, і ніщо тую віру не може похитнути. Мисливці взагалі забобонні. А життя їх підтримує з усієї сили. Коли почалося щастя, фарт — не лови гав. Удосвіта Сірко розбудив Григорія.

— А вставай-но, синку! Вдень доспиш. Коло хати стояли сідлані коні, вірьовки на сідлах. Поїхали. Григорій не питав, як завжди, знав,

Худ. Євген Харук

що неспроста. А дід чув уночі, як тричі поспіль вистрелило. Там, на Голубій. Коли Григорій висловив був думку, що, може, не вони або й могли обмилитися, Сірко покрутив головою:

— Там Наталка.

І так це було сказано, що ніякого сумніву не могло бути.

— Вона двічі вистрелила. Щаслива вона в мене. Коли приїхали на той другий солонець, біля берега сиділи Грицько з Наталкою, бовтали у воді босими ногами.. Чекали.

— Чого ви пригнали?! — це Грицько. — Пусте діло! Оця напсувала… Вчинила стрілянину по комарах.

Старий посміхнувся в вуса: бреши, мовляв.

В хаті було дві пари пантів. А біля річки в траві — дві туші.

Дорогою, сміючись, Грицько розповідав беззлобно, як його сестра підурила. Умовилися стріляти заразом. Як стануть зручно, тоді й стріляти… А сама стрелила двічі, «на ходу»… А він уже пальнув у собачий слід.

Наталка щиро виправдувалась, що не втерпіла та що, «якби не стрелила, — було б гірше». І розповідала жваво, з захопленням, як все було. Григорій слухав, дивився на неї, і йому аж моторошно було трохи: «Яка запальна! Хижа! Ні, не хижа, — дикунка. От. І в ній кров бурхає так, як і в кожної тварини тут, як у пантери, чи в рисі, чи в тигра».

Але це було хвилину. Дівчина якось урвала на півслові і далі ішла мовчки вже. Але задоволена, як переможниця. Старий Сірко, перш ніж покинути солонець, пильно оглянув його, висловив здогад, що було цю ніч там щонайменше чотири бики і стільки ж самиць.

Грицько й Наталка признались, що дійсно було аж чотири пантачі і три самиці. І ті, що втекли, були наче ліпші, але ці були ближче.

— Нічого, дітки. Добре! Дуже добре. Тепер пождем. А там Бог дасть, може, дощ. А там, може, й ще добудем що.

Золоті арабески

Після невдалого полювання на солонцях, Наталка та Григорій знайшли нову розвагу — «лучили» рибу ночами. Наталка з азартом орудувала острогою, вражаючи тайменів та харіусів, тоді як Григорій переважно пильнував вогонь і милувався нею. Дівчина захоплювала його своєю грацією й дикою красою. Одного разу, зачепивши острогу за пень, Наталка розсердилася, але Григорій спокійно допоміг її витягти, чим здивував дівчину. Ці чарівні ночі на річці в пралісі закінчувалися їхнім поверненням до хати на світанку втомленими, але щасливими.

1. Що це за «дракон», якого описує автор на початку твору «Тигролови»? Яке символічне значення образу? Свою думку обґрунтуйте.

2. Поміркуйте, у який історичний час могли відбуватися події твору. Поясніть, чому ви так вважаєте, використовуючи історичні факти.

3. Наведіть цитати з тексту, які характеризують Многогрішного як сміливу і відважну людину. Створіть гроно характеристики героя.

4. Об'єднайтеся в групи. Намалюйте схематично родовід Сірків. Виконуючи роботу, використовуйте різні види та сервіси презентації: малюнки і схеми, застосунки Canva, Gamma чи NotebookLM (Google).

1 група. Доберіть цитати до характеристики кожного персонажа. Презентуйте роботу.

2 група. Опишіть побут сім'ї Сірків.

3 група. Опишіть звичаї і традиції родини Сірків.

5. Дослідіть з історичних матеріалів, які події спонукали українців залишати свої домівки і відправлятися далеко, за тисячі кілометрів.

6. Перегляньте родинний альбом. Відшукайте світлини бабусь, дідусів, прабабусь, прадідусів. Дослідіть вбрання, побут і звичаї у вашій родині.

7. Напишіть твір на тему «Чому важливо берегти пам'ять про тих, кого немає з нами?».

ЧАСТИНА ДРУГА

Розділ сьомий

MEMENTO MORI

Григорій милується Наталкою, її уважністю під час полювання. Та раптом низько над деревами заклекотали мотори... Це були літаки! Їх було вісім. Вони щось шукали.

Приголомшений Григорій стояв посеред двору як вкопаний. Відчував, як у грудях скажено билося серце. Так, ніби його кинуто з височенної скелі на землю, в провалля. Змішане почуття тривоги, здивування, скаженого руху, неспокою... — ціла буря найдивовижніших почувань та асоціацій опанувала ним. Помалу буря уляглась, а натомість росло невиразне, бентежне передчуття чогось страшного. Вовчий інстинкт прокинувся, як у того Рушая, і віщував недобре.

Він тормосив чуба, хмурив брови і стояв так посеред двору, дивлячись в блакитний обрій, де в сонячній імлі зникли літаки. Мов загіпнотизований. Навіть не бачив, як осторонь, оддалік стояла Наталка і широко розкритими очима дивилась на нього. Дивилась з тривогою, притиснувши руку до грудей. Не літаки приголомшили те «дівчисько». Літаки її здивували, але й тільки. Ні, далебі, щось інше вразило її. Якийсь інстинктивний відрух, чи, може, страшний здогад, а чи десь незбагненний жах, — хтозна...

Вона дивилась на нахмурені Григорієві брови, на стиснені щелепи і намагалася рукою стримати серце.

А ранок стояв сонячний, мерехтливий, запишаний перлами і веселковими барвами. Усміхнений, золотий ранок.

Тунгуз[2] Пятро Дядоров

Того ж дня в обідню пору до табору завітав ще один несподіваний гість...

Там по схилу, чіпляючись за кущі, спускалась людина. В хутрянім капелюсі, у ватяних штанах, у жупані з голої, обшворганої козулячої шкіри, підперезанім мотузкою; через плече набійниця, при поясі ніж, а рушницею обпирався, як палкою.

[2] *Тунгу́з (тунгус) — представник етнолінгвістичної групи, утвореної носіями тунгуських (маньчжурсько-тунгуських) мов. Походять із Сибіру та Північно-Східної Азії.*

— Глянь! Глянь!.. — здивувався старий Сірко. — П я т р о!.. Д я д о р о в! А бий тебе коза хвостом!

Це був добрий знайомий Сірка тунгуз Пятро Дядоров, перший мисливець у краї, який на вимогу великого начальника шукає в тайзі аероплан, що впав. Сірко розповідає, що цьому «золотому чоловікові» не пощастило із дружиною-росіянкою Фійоною, яка зраджувала йому із цим великим начальником.

Історична довідка

...І залитий хвилею спогадів, під монотонний акомпанемент дощу, старий Сірко розповідав про мандрівку навколо світу, та про життя на Україні колись, та про дику землю, де вони висіли, куди їх закинула доля.

Напала на діда балакучка. І можна було б цілу книгу списати, надзвичайну книгу про те, як жили колись Сірки на Полтавщині, коло славного города Переяслава, — батьки Сіркові жили. Та як і діди, і прадіди ще жили — в Запоріжжі козакували, на Крим і в Туреччину ходили, на «ночвах» море перепливали, та страху усім наганяли, та ще й на галерах не раз бували і звідтіля утікали...

А потім і онуки на галерах попливли тим морем Чорним... Рідну землю покидали, уклін їй складали, береги сльозами поливали і довго-довго руками та шапками з моря Чорного махали, у краї чужі, далекі, за тридесять земель-морів, на край світу мандрували, щастя-долі шукали...

...Отак і пливли. Здорово мандрували. І чого тільки, чого не надивились, не набачились! А в край дикий, аж під Японію, як прибули та на землю як стали, то все його кляли-проклинали. Чи їли, чи спали, — все свій край далекий, ясний споминали.

Для початку з половини перемерли. А далі позвикали. А позвикали — то й зажили! Ого! Ще й як зажили! Ось так... Дід, правда, розповідав докладніше, але в цьому ж стилі, — задумливому. Ще й приправляв усе добрим гумором.

І слухали його казку-бувальщину нове покоління роду Сіркового — Сірченко й Сірківна. Ще й нащадок гетьмана Дем'яна Многогрішного... А дощ — аж сюрчить. А над паддю Голубою вже небо виясняється.

Співуни

Іноді на дозвіллі Грицько із сестрою співали пісень, лежачи горілиць на березі. У Наталки був гарний, сильний голос. Грицько вторив лагідним тенором. Старий Сірко, прислухаючись до їхнього співу, і собі підтягувати починав. А закінчували вони неодмінно піснею про мисливця.

Заколот і капітуляція

Григорій носив у серці ту хворобу, що його напала, — кохання до химерної лісової дівчини Наталки — і боровся сам з собою. Кохав, але... здається, безнадійно. Отим-то й воював з тією хворобою з усією наполегливістю тверезого розуму. Він кликав його на допомогу, той тверезий розум, і всю свою міцну вдачу й учиняв сам над собою суд.

Розум юнака боровся із серцем. Григорій втікав до водоспаду і просиджував там годинами.

Борюкався сам з собою, не знав, як бути. Піти утореним шляхом і добиватися приязні, залицятися, зваблювати, задурювати він не смів і не міг. Та й ба, всі засоби з випробуваного запасу всесвітніх залицяльників тут були б безсилі. Це не та людина, це щось інше. Відтоді, як він з першого ж дня опікся, він більше не насмілювався. Вона ж... Вона — так йому здавалось — навіть у голову собі не клала того, що з ним діялося. Вона — дитя ще незайманого спокою. Вона, здавалось, навіть не розуміла, що воно таке, те кохання. Та й потім — що він їй і хто він їй? І навіщо він їй? З його становищем він просто не мав права. Хто він? Вепр, що сховався в хащах від мисливців. Без права на життя, без пашпорта. Вепр! Завтра його наслідять, і треба буде кидатись напропад, ламаючи кущі головою. Або йти грудьми на видиму смерть. І якби дівчина відповіла на його почуття, то це було б велике нещастя для обох.

Проаналізуйте думки і переживання Многогрішного. Чому автор так багато уваги приділяє роздумам героя?

Отак він терпів. Але коли б йому запропонував хто покинути це все і піти геть, він не схотів би, та й навряд чи зміг би. Ні, свідомо не схотів би. Бо він був щасливий біля неї. Він відчував, як у нім кипіла і вирувала кров від самого звучання її голосу. Голос той відгукувався у нім дивним, багатим відгуком, з болем, з мукою. І це було щастя. Болюче, але велике, майже недосяжне для розуму щастя. І розум капітулював.

Слухаючи, як шумить водоспад, він пригадував його назву, пригадував чарівну легенду про дівчину-удегеєчку і кепкував похмуро сам із себе. «Отак би й тобі теж... Тільки якби ти став водоспадом, то не мрійна вода б лллялась, а, далебі, каміння падало б».

Мавка

Спостерігаючи зовнішній світ, Григорій намагався забутися...

...А раз, никаючи отак далеко від заїмки, понад річкою, натрапив на слід полоза. Про цю велетенську гадюку з сім'ї давунів він багато читав і чув, але не бачив. А тут враз натрапив. Власне, натрапив на суху шкіру, так званий «виповзок», що лежала, як величезна панчоха, межи гілляччям. Сам полоз, очевидно, був десь поблизу. Це тут він, линяючи, скинув своє старе убрання, а сам, напевне, десь тут і живе, бо таку операцію він проробив рано по весні біля того місця, де зимував, тобто біля домівки. Зашаруділа трава і загойдалася в напрямку до річки. Григорій кинувся назирці, намагаючись обійти... Щось шелеснуло і плюснулось в воді. Завмерло...

Обережно, тихесенько, щоб не злякати, розсунув кущі і перехилився.

І враз ніби його хто вдарив під серце. Аж дух захопило. Захвилювався, розгубився... На камені, по тім боці, зігнувшись, як лозина, і мерехтячи на сонці голим тілом, стояла мавка і викручувала мокру косу... Вода плюскотіла, збігала срібним струмочком. Наталка! Гола і дивна, як мавка лісова. Вигиналась, сяяла блискучими росинками на тілі в сонячній купелі...

Григорій враз заплющив очі, круто повернув і — геть! Геть!.. Швиденько, як злодій, пішов. Ні, втік...

Боже мій! Як же де він так! А що, як вона бачила? Йолоп! Ідіот!

І довго блукав по околиці. У висках товклася кров, гуготіла. Блукав і не наважувався йти до табору. Аж поки не почали його кликати. Чути було й Наталчин голос. Приклавши руки ,до уст, вона змагалась з Грицьком, кричали вдвох — один; грубо, друга — тоненько, насмішкувато:

— Інженере!!! Агов!

А як снідали, Григорій намагався не дивитись на Наталку, намагався зосередитись на їжі. Але ніяк не міг. Дивився на руки, а в очах — мавка викручує косу і мерехтить... Насуплювався і не дивився туди, де була дівчина. Сидів, як на гарячому. А Наталка навпаки — пильно гляділа на нього чистими очима. Аж ось зустрілися поглядами... Григорій почув, як душа похолола; почервонів. Наталка подивилась мовчки — і одвернулась.

Невже вона бачила? Але ні. Не може бути! Очі в неї не такі. Чисті, задумливі і наче здивовані..

...Увечері того ж дня вони втрьох сиділи на колоді, що лежала через річку, як кладка, супроти хати. Григорій на прохання Грицькове похмуро розповідав про інші краї, про інші ліси, про степи широкії, як море. Про весну з жайворонками, з солов'ями, з зозулями, з одудами та з безліччю інших співучих пташок. Про перепілок у пшеницях, про всяку всячину, що за нею так стужилося його серце, і жартома імітував пташиний спів.

То кував зозулею, та так, що аж старий Сірко вийшов з хати, здивований. То бив перепелом, то одудом, а то вдавав соловейка. Дуже подібно.

Наталка поглядала збоку, чудувалась, але не вірила, щоб так птахи співали. То чого ж вони тут не співають так? Лише — «чи пить, чи не пить?».

Грицько схопився і подався геть, щось згадавши. Григорій замовк. Враз почув себе безпомічним, залишившись на самоті з дівчиною... Слухав, як йому гуде в висках, а серце стукає, як колись уперше на велелюдній залі перед промовою. А коли обізвався, сам не впізнав свого голосу.

— Наталко, — мовив потиху. — Чого ти така?

Дівчина зиркнула спідлоба, ніби холодною водою облила.

— Яка ж я?

— Ніколи й не обізвешся до мене, все наче сердишся...

Вона не зразу відгукнулася на це — мовчала. А потім обізвалась:

— Чого б же я сердилась? Ще що вигадай...

Сиділа, обіпершись рукою об колоду, і та її рука була близько від Григорія. Він обережно, ніби не навмисне, присунув свою руку.

— Ет! — скинулась дівчина нервово і відсмикнула руку. А потім скочила на ноги і пішла геть. Коли вона зникла, Григорій пішов понад річкою, заліз у воду, занурив голову... Хотів так себе заспокоїти.

В гирлі Мухені

Пантовий місяць кінчився. Пролетів, як день. Сірко з Наталкою поїхали відвозити панти, а хлопці зробили пліт, поставили на нього бочки із засоленим м'ясом ізюбрів і попливли річкою.

Через три дні дісталися до гирла, туди, де Мухень впадає в Амур. Там стояв заготівельний пункт «Дальзаготхутро», і завідував ним давній Сірків приятель Мокієнко.

Зустрів він хлопців гостинно, з почуттям власної гідності,
охоче взявся виконати доручення —
відправити м'ясо пароплавом до Хабаровська...

Розділ восьмий.

ОСІНЬ У ТАЙЗІ

Коли достигає виноград

Непомітно минало літо. Наставала золота осінь, коли достигає виноград у тайзі.

Після пантування хлопці побули вдома лише п'ять днів, то й ті п'ять днів косили траву на старій пасіці, кілометрів за десять, «за харч», мовляв Грицько, кепкуючи. А накосившись досхочу, Грицько з Григорієм вибули вдвох на верхів'я річки Іман.

Старий з дочкою порався вдома на пасіці — брали мед...

За ці дні вдома Наталка ще більше наче зчужіла — сторонилась Григорія. Чи то зумисне, чи то так виходило, але все десь обминала і була якась задумана, сумна ніби. Тож Григорій зрадів нагоді помандрувати десь подалі. Хай, може, воно в нім уляжеться, лихо оте його, хвороба ота. А коли хлопці від'їхали, забравши з собою Нерпу з Рушаєм, Наталка стала ще сумніша. Іноді така сердита, що навіть на Заливая гнівалась. Заливай лишився вдома, хоч поривався був разом з іншими побігти, та господиня його не пустила.

...А то десь зникала на цілого півдня — десь лежала чи блукала в лісі, а приходила з вогкими очима і тиха така, слухняна, лагідна.

Мати бачила все, дивилась на дочку пильно, зі смутком, але нічого не говорила. Розуміла — дівчина на порі, от і нудиться. Такий вік дівочий. Сама не знає, чого їй треба. Теж була такою.

А раз мати запропонувала їй:

— Може б, ти, доню, поїхала до тітки в Київ та погостила. (Така думка — там і хлопців, і дівчат доста, хай покрутиться межи людьми, подуріє). Пам'ятаєш, як ти їздила торік улітку, саме оце, як виноград достигав?

Наталка обійняла матір і засміялась:

— Ні, мамо! Чого я там не бачила? Я хочу бути коло вас...

А хлопці їхали собі на південь схилами Сіхоте-Аліня.
Через чотири дні прибули на місце, оселилися в бараці на давній
Сірковій заїмці. За сто кілометрів не було жодного житла.
Безлюддя. Побратими пеклися на сонці, годували комарів,
ловили рибу, косили сіно за батьковим наказом...

Бог кохання

А в нетрях уже ревіли ізюбри. Надійшла золота пора — пора кохання. Могутній дивний бог вийшов на золоті, осяяні вечірнім сонцем бескеття, і в рожевій імлі надвечір'я оголосив її прихід — просурмив на всі чотири сторони і стоголосі луни рознесли той клич по всіх усюдах:

Як ви розумієте цитату: «Затикав Григорій вуха, а бог сурмив, сурмив у них»? Який художній прийом використав автор? З якою метою?

Яку домедичну допомогу надали б ви в ситуації з укусом гадюки? Чи варто наражати себе на небезпеку заради інших? Чому? За яких обставин?

«Любіться! Шалійте! Божеволійте! Бийтеся за неї — за любов! Протинайте один одному груди! Ламайте кості, збивайте роги!.. І беріть, беріть тих мрійнооких самиць за правом сильного! Любітесь! Множтесь!.. Слава хоробрим! Слава сильним!»

...По нетрях, по бескеттях ходив бог з золотою сурмою, бог кохання.

Затикав Григорій вуха, а бог сурмив, сурмив у них. Ранками і вечорами Григорій просиджував цілі години, впиваючись відголосками тієї стихії. Було йому тужно.

І кипіла в ньому кров. І хотілось йому стати і заревти, потрясаючи все, викликаючи свою долю до бою, і поламати її ребра, потоптати її ногами. В лютім нападі помсти розтрощити її...

Давно було пора додому, і вони були б уже поїхали, бо, мабуть, батько бурчить уже там, та Григорія вкусила гадюка, як босі складали сіно, — тож вони мусили ще лікуватися. Грицько перелякався був, сам Григорій теж розгубився, але не показав цього. А вкусив щитомордник — страшна, отруйна гадюка. Перше, що Григорій зробив, це піймав щитомордника і розчавив його. А потім став випробовувати всі будь-коли чуті засоби — такі відомі серед усіх тих, кого гадюки ніколи не кусали.

Григорій допоміг Грицькові вилікуватися — за кілька днів юнак одужав.

Коли вирує кров

Хлопці надумали були вже збиратися додому, як тут прибіг Заливай, а слідом за ним приїхала... Наталка. Кінь під нею був мокрий і аж тремтів, — тож гнала без сталого відпочинку, без зупинок, либонь. А сама... сама була спокійна. Побачила іще здалеку, що хлопці живісінькі, і була спокійна, весела. А до Григорія навіть байдужа. Не наближалась до нього, уникала зустрічатися поглядами...

...Григорій сидів поруч з Наталкою, У нім вибухнуло те, що він був приспав уже. Вибухло з дикою силою, заболіло, застогнало, та він сидів і мовчав. Слухав, як у скронях товчеться кров. А Наталка байдуже, зосереджено, замріяно майструвала щось із кори. Вправно. Мистецьки. «Почекайте, ось буде диво». У неї була вже готова сурма — ріг з молодої кори... Приклала до уст і стала чекати задумано. А коли знову проревів далекий ізюбр, Наталка нахилилась і, підіймаючи сурму вгору, відтворила пристрасний, боєвий ізюбриний рев. Шалений клич. Луни пішли вистрибом, покотились: туди, на поклик. Артистична провокація!

Секунди бігли з дзвоном. І раптом пролунала відповідь... Знову виклик... Знову відповідь... Ближче... Ближче... Розпалений бик гнав десь, забувши про обережність, ламаючи хащі. Мимоволі у кожного руки самі намацали зброю, підкоряючись стихійному, сліпому інстинктові мисливця. А Наталка викликала і за кожним разом тихше, віддаляючись.

І вже чути було, як тріщало суччя під ногами розпаленого рогатого лицаря. Тупіт… Ось він, близько десь, слухає. Чмихає…

Наталка мовчить, завмерши, мерехтить очима…

Раптом з другого боку, — і зовсім близько, — інший рев. Другий бик! Поспішав, видно, мовчки, до ревища двох.

Перший, зачувши, проревів так, що в Григорія і серце затремтіло. Не від страху, ні. Не від азарту, ні, — від почуття в тім реві сили, стихії, мужності розпаленого самця, що його пристрасть та ревнощі доводять до самозабуття, до божевілля…

Два демони, дві сили, — втілення цілого цього світу. Стали один проти одного, витягли вниз шиї, нагнувши голови — ріг проти рогу. Копають землю, аж вона летить геть, водять боками. Чмихають. Раптом зводяться цапки і б'ють один одного ногами з ляскотом, із стогоном… Одного такого удару досить, щоб пробити людину наскрізь.

Розходяться, копають землю і знов… Упираються рогами один в одного, аж лускіт іде.

Григорій не витримав, вистрілив із рушниці.
Мов ударені блискавкою, ізюбри кинулися врозтіч.

Тут тремтлива дівоча рука схопила міцно його за лікоть, його наче вдарило струмом, — повернув голову… Але Наталка дивилась не на нього, вона аж нахилилась вперед, впинаючись блискучими очима в ізюбрів. А очі, очі!

Чи це вона йому звеліла натиском руки, чи це було нагле, шалене почуття ревнощів, — він швидко підкинув рушницю і вистрілив, не здаючи собі справи.

Мов ударені блискавкою, ізюбри кинулись врозтіч. Один щез в хащах, а другий чкурнув просто на них. «Влучив» — майнуло Григорієві в голові. Ізюбр, мало не потоптавши, пролетів над ними, мов вітер, і подався хащами. Всі втрьох схопились і, як хорти, подались слідом. Гнали, пригинаючись до трави, опановані непереможним, диким інстинктом пращурів. На травинках де-не-де були краплі крові…

Довго тропили. І догнали…

На марі, зав'язши по черево всіма чотирма ногами, лежала горда тварина, витягши по траві гарну, пишнорогу голову, і зрідка стогнала. Піднімала голову вгору, вгору на витягнутій шиї, хапала ніздрями повітря і знову клала її на траву із стогоном… І знову…

Григорія наче хто враз шеминув ножем у серце: «Це ж ти! Це ж ти так… Зацькований… Ось так…»

Зацькована, смертельно поранена тварина, не в силі видертися, в останній агонії піднімала голову високо і дивилась, дивилась здивованими вогкими очима на сонце… З ніздрів, разом з повітрям вилітали криваві росинки… А потім клала тую голову на траву із стогоном — «у-ф-ф!!.»

Григорій миттю підняв рушницю і вистрілив. Повернувся круто і пішов. Пішов. — «Ще не хватало, щоб тебе живцем вовки гризли». Бачив лише, як тварина, немов ударена громом, рвонулась, вихопилась із багна усіма чотирма ногами і впала набік нерухома.

— Куди ж ти? Куди ти?! — гукала до нього. Але він, не обертаючись, ішов далі. Навпростець. А в очах…

А в очах йому стояли сльози.

Розділ дев'ятий
ЗИМА

Перед великим полюванням

Пішли сніги. Вдарили морози. Тайга вбралась у нові шати. Осінь тут золота, але швидка, коротка. Уже в жовтні почалась зима. Зайшла пора білків'я — гаряча пора для мисливців — пора полювання на вивірку та на всякого хутряного звіра.

...Григорій у мисливстві намагався забути про все — про свою дурну долю, про невідоме майбутнє; намагався не дивитися вперед, забувши про весь світ. Хай, все одно, там нічого не видно. Ліпше не думати, жити, поки можна, дихати, дивитись на сонце, що сліпило геть, сяючи та мерехтячи в снігах, підставляти груди під вітер, слухати, як шумлять кедри верховіттям… Часто, заслухавшись того шепоту, тієї казки зимової та замилувавшись вивіркою, забував навіть, що йому саме в неї, в ту вивірку, треба стріляти. Вивірка з того мала користь — рятувалась від смерті.

...Старий Сірко з Наталкою повернулись на Бікін теж. Воно на Голубій було й нічого, та Наталка в одну душу — на Бікін та й на Бікін. І сниться їй той Бікін. Там, мовляв, ліпше. На Голубій вони трохи пополохали вепрів та закапканили три рисі. А одну Наталка піймала живцем.

...Було багато страшного. Було багато веселого. Було багато радості й сміху… Але хто про це знає! Наталка бавилась, як мала. Там, де треба було серйозності, вона дуріла. Псувала іноді полювання, але нітрохи тим не журилась. Вона була навіть смілива, як дитина, бо їй, либонь, невідоме було почуття страху. Лише Григорія вона боялась. Та він з тим звикся. Він і з того вже радів, що вона тут. Ніколи не забути йому одного епізоду з цих днів, що був у нього з нею, з цією дикункою, зв'язаний.

Ціною дружби. «Злодюжка»

Якось Григорій пішов білкувати з дубельтівкою. Зайшов далеко. Задерши голову, спостерігав, як вивірка порається з кедровою шишкою… Хотів іти додому, та раптом побачив, що на нього суне ціла череда якихось тварин. Це були дикі свині…

Роздратований Григорій вистрілив у розлюченого вепра, який кинувся на нього, але раптом звірі розбіглися — десь поруч, мабуть, був тигр. Зрозумівши небезпеку, Григорій пішов далі, шукаючи порятунку від холоду й темряви.

Уночі поруч із ним заснула Наталка, і, зворушений її довірою, він несвідомо поцілував дівчину, коли та спала.

Прокинувшись, Наталка збентежено втекла, а Григорій гірко дорікав собі за вчинок, називаючи себе «злодюжкою». Повернувшись до табору, він тихо залишив її зброю і пішов геть, а згодом почув веселий сміх дівчини — наче нічого й не сталося.

Різдво в пралісах

Ішли майже без зупинок день і ніч, і знову день і ніч.

— А вже ж Святвечір післязавтра, — лічив старий Сірко і хвилювався. Як то він загаявся так! Такого ще й не бувало. І квапився.

А сніги глибокі, а стежки непроторені, як не чхай — вище себе не скочиш. Йшли не перепочиваючи: їли і спали на ходу і коні, і люди. Коли б крила — льотом полетіли б. А так — брьохались в снігах по вуха.

Повернення Сірків додому на Святвечір із колядками не змогло розвіяти тугу Григорія, думки якого про несправедливість, викликану дорогою, знову сповнилися бажанням ризикнути та кинути виклик долі, вирушивши до Хабаровська.

Розділ десятий
РЕЙД НА ХАБАРОВСЬК

На третій день свят Гриць з Григорієм вирушили до Хабаровська...

Два Грицьки посідлали коні — гнідого й буланого, — приторочили мішки з хутором, вівсом для коней, і наплічники з їжею для себе і вибралися.

«Як на сватання», — кепкувала Наталка, поглядаючи на хлопців заздрісне, що дійсно вибралися ніби на сватання чи на зльоти десь до царівни щонайменше, — таких два соколи, таких два пишних королевичі: в гаптованих лапчатих унтах, що являли собою своєрідне чудо мистецтва, в добрій новенькій мисливській своїй уніформі, гаптованій і оздобленій по-тубільному, підперезані набійницями, а назверх — пишні оленячі дохи до п'ят з величезними одкладними ковнірами; на головах козулячі папахи. Бронзові обличчя, засмалені вітром, сліпучим сонцем і морозами, були ніби вирізьблені за ідеальною моделлю мужеської краси вправним майстром з суворого металу — наснажені життям, силою. Один похмурий, а один веселий, — але обидва красені, ніби від одної мами.

Два молодих королевичі, два богатирі...

«Два ведмеді!»

Перекинули рушниці по-козацькому через плечі, скочили на коней — і гайда.

Тільки й бачили...

До залізниці — до станції Лазо — їхали верхи...

Неподалік від станції хлопці заїхали на заїмку до доброго батькового знайомого мандзи Кім-Гі-Суна і подарували йому всю свою здобич. Там вони відпочили, залишили коней і зброю та зайві речі і помандрували далі поїздом

ЕКСПРЕС, «который возіт дрова і лєс»

Гриць їздив не вперше в цивілізований той світ, але все почувався трохи безпорадно. Не так, як вдома, в нетрях. Через те мусив взяти на себе ініціативу Григорій, інакше-бо вони з цієї станції не виїдуть.

Пройшло кілька потягів, але годі на них було сісти.

Нарешті надійшов знаменитий на весь Далекосхідний край «експрес». Григорію з Грицем ледве вдалося пробитися у вагон.

Е к с п р е с!.. Не експрес, а ціла республіка на колесах.

...У вагоні, куди всіли наші хлопці, було ідеально тісно і поночі, стояв густий гамір, ще густіший сморід і вже зовсім нестерпно густий дим

від махорки. Хлопці потрохи оговтались і втиснулись в юрбу з максимальним комфортом, — Грицеві, наприклад, не треба було стояти власними ногами на брудній підлозі, ні, він якимось чудом тримався в повітрі...

...Вагон говорив всіма діялектами його — Григорієвої — мови: полтавським, херсонським, чернігівським, одеським, кубанським, харківським...

...Основний контингент його пасажирів — Україна, ота зірвана з місця і кидана по всіх світах — поза геттю. І хоч цей «експрес» ходив по маршруту «Владивосток — Москва», але то була своїм мовним і пісенним фольклором та всім іншим — Україна. Екстериторіальна Україна. Україна «без стерна і без вітрил».

Хтось розповідав про Сахалін — «будь він трижди Богом проклятий!» — куди вони їздили цілою округою на рибні промисли, як «вербовані». І такі ж «вербовані», що їздили на «дальстрой — будь він розстопроклятий!» — слухали і подавали репліки, приперчені міцним словом та безсмертним українським гумором...

...Дні, тижні, місяці мандрують вони отак в бруді, в холоді, в голоді. Окрилені надією, повзли спершу на схід і опановані розпукою та апатією, повертали на захід. А на їхнє місце — нові посувалися. Йшли безконечні ешелони таких же, як і вони, шукачів щастя, примусових і добровільних ентузіастів. Гомоніли, сварилися тією ж мовою, скалозубили, співали пісень, кляли понуро, саркастично, невідомо що і кого.

...В темряві, в галасі, в смороді плакало немовля. Квилило тоненько, і безнадійно, і безконечно...

...Григорій слухав весь той гамір, зціпивши зуби, і йому наморочилась голова. Те, що він почав був забувати — ціла ота трагедія його народу — навалилась на нього всім тягарем, кидаючи серце, мов м'яч, у всі боки.

Уся! Уся його Вітчизна ось так — на колесах позагеттю, розчавлена, розшматована, знеосіблена, в корості, в бруді... розпачі!.. Голодна!.. безвихідна!.. безперспективна!.. Стискав зуби, аж но набрякли щелепи.

А журливий голос, як материнка в полі під вітром:

— Ну ж, моя крихітко... моє сонечко... моя ластівко... — гойдається на вітрі, тремтить безнадійно над дитячою агонією.

Поїзд гримотів, конвульсійне здригаючись, в темряві. Зупинявся і довго стояв на станціях і роз'їздах.

На якій станції до вагона вдерлося двоє з ліхтариками.

— НКВС!.. — прошелестіло вагоном.

Там, де кондуктори і контролери не мали сили ані совісті вдертися, там ці вдерлися і господарили, як вдома, шукаючи за чимсь, що їм потрібне. Світили ліхтариками в обличчя, ступаючи по людях, як по дровах.

Григорій чекав спокійно, приготовившись до найгіршого. Лише тут збагнув, який він дурень — виліз в світ, не мавши документів. Але не додумав цієї думки до кінця, як йому присвітили ліхтариком в обличчя. Сперш Грицеві, потім йому. Дивились мовчки, водячи світлом згори вниз. Пильно дивились на розцяцьковані унти і дохи... І полізли далі. Либонь, взяли їх за двох «відповідальних», екзотично вбраних представників влади з місць, а то й з центру.

Григорій засміявся про себе: «Раз!..» — цебто пронесло раз. Ясно, таке екзотичне вбрання виключає одразу всякі підозріння. Таке вбрання недоступне для будь-кого, бо то задорого коштувало б, а доступне лише хіба для дуже великих відповідальних осіб та й то не для всіх, а лише для тих, що мають з тайгою до діла, що командують там; або представникам влади з тих нетрів — головам сільрад та директорам золотих копалень...

...Хтось маячив уві сні. Хтось помирав від спраги... Велике переселення народів! І таке враження, ніби всі це котиться десь у прірву.

...Назустріч підкотився інший ешелон і став поруч.

У Григорія серце задрижало: крізь заґратовані віконечка дивились бліді обличчя, поприлипавши до ґрат... Етап !!!

З другого боку «експресу» стояв такий же етап, лише в другий бік. На гальмових площадках маячіли патрулі з тригранними багнетами.

...Вже ешелони розійшлись, а той беззвучний мефістофельський сміх стояв, як привид у фантазії вимученої, невиспаної людини, як мара в чорній безодні ночі.

Хтось з'їхав з глузду в цій країні. З одного кінця землі гнав етапи в другий, а їм назустріч гнав такі ж етапи, І нема їм кінця-краю. А межи ними котив цей плач на колесах, цей неетапний етап, цей найдемократичніший «експрес», ні, — ковчег горя проклять і сліз материнських.

Змазчики перестукували букси, лаючись на чім світ на лютім морозі. Чи то вистукували колеса, ляскотіли буфери і чиргикали та скиглили гальма?.. Вимучені люди вже спали, похилившись одне на одного. «Експрес» стрясав ними, обдавав їх димом та смородом, ревів до них із скреготом, — та вже не в силі був їх розбудити. Лише ячіло мале дитя. Ячіло тихенько, безпомічно, безнадійно вже...

Проаналізуйте розділ «Експрес...» Які почуття викликав у вас цей текст? Спробуйте пояснити їх.

Та не спав ще Григорій — думав свою понуру думу, притримуючи на плечі Грицеву голову.

Надворі помалу сіріло.

Хабаровськ

Смішні й печальні походеньки

Поясніть, чому там на сході так багато нашого, українського.

...Хабаровськ — столиця цілого Далекосхідного краю, цього химерного ельдорадо.

Проте Григорієві це місто сподобалось, — воно дуже нагадувало Київ. Скований кригою і вкритий криговими торосами, широченний Амур огинав його внизу попри гору. Від Амуру починалася широка головна вулиця, обставлена модерними будинками. Вона була коротка, але європейська. Замалим не Хрещатик. Деякі будинки були дуже гарні, п'яти-шестиповерхові і модерної архітектури. Низка будівель саме будувалась — стояли високі риштування, що ось-ось розпадуться, розлущаться, і з них, як з горіха, вилупляться імпозантні споруди. Вже

з риштовань пробивався претензійний розмах будівничого, що замірився на високу скалу.

У «Дальзаготхутрі» хлопці здали хутро, поновили контракти, одержали багато грошей. Потім пішли виконувати головне завдання — знайти старшого інспектора, доброго приятеля Сіркового, Васю Потаюка, щоб зареєструвати зброю. Цей Вася часто гостював у Сірків, ходив з ними на полювання. Потаюк був чимось засмучений, а згодом розповів, що почалися арешти. Хлопці приїхали з метою зареєструвати зброю, тож зараз це непросто зробити, треба в НКВС особисто з'явитися для реєстрації.

Григорій ступав поруч із Грицем, зважившись на зухвалий вибрик — сміливий візит. Гриць переконав Григорія не йти. Потім розповів, яка увага була до нього в НКВС, бо ж він із роду Сірків, і як розпитували, чи ніхто до них не заходив. Їм відмовили реєструвати зброю. Та хлопці не засмутилися, бо полювати можна й так. А їсти хотілося дуже, от і пішли в ресторан.

Не ходи босий!

Хлопці вже трохи пройшли, як Григорій відчув, що за ними стежать. Хміль одразу вивітрився. Трохи повиляли вуличками, щоб відволікти того, хто за ними слідкував.

Уже майже біля вокзалу перед Григорієм виросла в темряві постать. Наставивши пістолет, невідомий скомандував: «Руки вгору!». Поки Григорій повільно зводив руки вверх, Грицько зацідив незнайомцеві у вухо, люто промовивши: «Не ходи босий!». Невдалий Пінкертон упав, а хлопці чимдуж побігли до вокзалу.

Коли їхали, то роздумували, що не все так просто. Зупинилися на тому, що їх хотіли пограбувати, але Григорій підозрював інше.

Тільки в тайзі мисливці відчули себе вільно. Тут — вони вдома! О, тут вони господарі!

Вдома Гриць розповідав Наталці про їхні парубоцькі походеньки. Про химерних розмальованих дівчат, про музики, про мащені фарбою губи, про дивацькі танки… Про весь той «цирк».

Дівчина, що знічев'я перебирала ізюбрині лапки, готуючи їх до шиття унтів, і пильно розглядала їх — особливо ті чотири — ревичні, з того ізюбра, що дурів з пристрасті й загинув, — слухала братові теревені й була дуже сердита.

Навіть не тішилась з подарунків, що їх навезли хлопці…

— От два дурні! Зовсім-зовсім два дурні, два ведмеді! Ані тобі з дівчатами не вміли добре потанцювати, ані пістоля їй в подарунок забрати… А то навезли катзна чого, ніби вона якась панянка мальована… Хто це добирав всі ті цукерки, ці шоколядки, ці «духи», ці гребінці тендітні?..

Розділ одинадцятий
НА КІШКУ

Старий Сірко вагається щодо поїздки на лови кішки через відсутність Миколи. Наталка наполягає, і вони вирушають учотирьох. Сірко розповідає про сліди двох кішок біля Іману, де багато вепрів. Стара Сірчиха проти поїздки, але Сірко вирішує спробувати, призначаючи Григорія за Миколу.

Збираються ретельно, одягаючи теплий шкіряний одяг. Беруть намет, піч, харчі, собак, лижви та необхідне спорядження. Коні йдуть легко, вони пробираються тайгою, де сліди на снігу свідчать про життя. Мороз сягає сорока п'яти градусів, тому вони чергують їзду на конях з ходьбою на лижвах. Григорій вправно катається на широких мисливських лижвах. Ночують просто на снігу біля багаття. Сірко заварює мисливський чай з гілочки ліщини.

Іхні обличчя засмагають від сонця та вітру.

На річці Бікіні бачать замерзлий водоспад неймовірної краси. У кедрачі збивають горіхи з рушниць. На Іман-річці бачать сліди двох підвод старовірів, які їхали вгору. Григорій на снігу читає дивний напис: «ФІЙОНА МЕДВИНУ ПРИВІТ ПЕРЕДАВАЛА».

Фійона — це ж красуня, жінка того тунгуза, на прізвище Дядоров, краля писана. Росіянка. З старовірів. І дало ж йому зв'язати своє життя з чужинкою, та ще з такою! Та ба: вона — красуня, чиста тобі дворянка, як пава, — ну і погнався. І він її любив, Богу на неї молився, упадав біля неї, а вона… Ну, сказано, не пара. А вона до інших ірже, до своїх. До неї ж охочих — Боже мій! Гарна. І здорова, як кобилиця. Всі начальники, які в тих місцях бувають — чи то різні уповноважені, чи міліція, чи НКВС — всі там пасуться. А Дядров місяцями дома не буває — промишляє все, трудиться. А як узнав, хотів її порубати. І начальників порубати. Забрали його, подержали і пустили настрашивши…

Прізвище Медвина викликає в Григорія жахливі спогади про колишнього ката. Він намагається переконати себе, що це випадковість. Написи повторюються, тривожачи Григорія.

Він згадує чутки про військові комісії та НКВС у тайзі, будівництво укріплень. Думки рояться в голові через згадане прізвище. Біля Іману вони повертають на схід, до нетрів. Зустрічають старого, майже сліпого Інокентія Петровича, колишнього шамана, який живе самітником. Сірко залишає йому чай та тютюн і домовляється, щоб той доглянув коней.

Тигролови вдягають шкіряний захисний одяг, беруть харчі та спорядження. Вони йдуть на лижвах зі собаками на повідках. Морози та вітри зробили сніг щільним. Сірко розповідає Григорію про полювання на кішку: головне — сміливість, швидкість і крик.

Худ. Євген Харук

— Отож, синку, слухай, примічай, щоб ти знав. Це ти замість Миколи… Бачиш, тут діло таке — дружно, тай вийде щось. Сміливо, один за одного, як свій за свого Того ми й ходили лише рідні, чужих не брали, бо чужий за чужого не підставить своєї голови. А воно, бач, без того не можна, таке діло… Не знаю, синку, як там їх ловлять, кішок цих, по книгах, ми їх ловимо по-своєму — голіруч і вчотирьох лише. Ну й собаки, без них не можна. Хоч кішка й велика, і хитра тварина, та людина хитріш, Старої ми, правда, не вловимо, бо її не можна впіймати. Ми її стріляємо, та й усе. А ловимо молодшу. Ну, це така ж завбільшки зростом, тільки що легша — всього пудів на вісім, — молода й дурніша. Вона, правда, доброго лошака візьме в зуби, як мишу, скине собі на хребет та й занесе грець його знає куди. А от, як ми за неї візьмемось, то вже їй нікуди дітись. Головне — сміливість, швидкість і неодмінно крик. Як уже насядемо, тоді крик.

Під час багаточасового переслідування двох тигрів уздовж річки Даубіхе мисливці врешті-решт загнали одну кішку, яку Григорій, кинувшись на неї голіруч, допоміг спіймати, після чого вони знайшли вбитою і другу, більшу самицю. Однак, повернувшись до табору, Григорій побачив недопалок дорогої сигарети — слід чужинців, який змусив його зі зброєю кинутися навздогін, де він з божевільним серцебиттям натрапив на людей біля перевернутих саней.

Постать схопилась і хотіла кинутись до лісу. Друга — шалено, хапливо вибивала сніг з цівки гвинтівки, а далі шарпнув за кобуру пістоля.

— Стій!! — гукнув Григорій. — Зброю геть! Руки вгору! Три ступні вбік! Так стояти!..

Стоять… Григорій підійшов. І нагло… Серце закалатало йому безумно, шалено. А очі вп'ялись в того, що в кашкеті… І він зареготався страшним, жаским і… радісним реготом.

— Медвин?!.

Боже мій! Мить. Мить подиву. Мить буйної радості. Є, є Бог на небі! Ось він. Ось той, з ким їх і Бог не розсудить.

А Медвин — бравий герой і грізний суддя та володар душ людців і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів, — стояв і тіпався… Так, тіпався. Губа йому тіпалась, а очі… очі гидкого, сопливого боягуза. Три шпали на ковнірі — як мазки крові.

— Великий начальник?! Так… Поздоровляю…

Другий тихенько відступав назад, непомітно; з однією шпалою — якийсь начрайону. «Чорт його припарував, дурака», — подумав Григорій, а вголос промовив:

— Так… Ну, все, таваріщ следователь! Все. — І важко задихав: — Кінчаю слідство… — І підніс голос, повільно, грізно:

— Тут… я тобі… й рев, тут я тобі й трибунал! — Підкинув гвинтівку і вистрелив. Аж тому з голови пихнуло.

Другий кинувся упоперек, до лісу. Григорій дивився услід, слухав, як у грудях стукає серце, напоєне помстою… Тут утікач обернувся і вистрелив. Уже майже видряпався на урвище до лісу. Куля тьохнула десь у сніг.

— Хіба так стріляють? — промовив Григорій задумливо. Пересмикнув закривку і стрельнув.

Постать підкинула руки, майнула ними в повітрі й покотилася з урвища.

Мить Григорій стояв нерухомо. Думки летіли вихором… Так. Все. А тепер — в Маньчжурію, в Китай, в Японію. до чорта в зуби. От. Все відтяв за одним разом — і ворогів і друзів, і спокій — все…

— Стривай! За мої вчинки відповідати ж ніхто не мусить.

Подивився на чисту пелену снігу, а тоді написав пальцем великими літерами:

«Судив і присуд виконав я — Григорій Многогрішний. А за що — цей пес сам знає».

Ще й розписався.

— Так… Куди ж тії бідолашні коні побігли? Загинуть… Шкода… Ну, добре. — Хвилинку постояв. Зітхнув. Потім махнув рукою, почепив гвинтівку на шию і повернувся…

На нього дивилась пара очей. Наталка!

— Що ти зробив?

Григорій взяв її за руку і потяг геть за собою. Вона не опиралась — покірно йшла поруч, лише відчував, як її рука тремтіла.

А в неї рука тремтіла не з переляку, ні.

— Що ти зробив?

— Слухай, Наталко! Те, що я зробив, — те я мусив зробити. Розумієш? Я вбив одного дракона… Ти цього не бачила! Не бачила! Розумієш? Не бачила! А вже, як я буду далеко звідси, — тоді ти про все розкажеш своїм…

Дівчина дивилась на нього, і в неї затремтіли губи. Прошепотіла здивовано, розгублено:

— Куди ж ти?..

— Стривай. Вінчестер зареєстрований?

— Ні.

— Гаразд. Чудесно. Дай мені твій вінчестер. На тобі цю гвинтівку. Вона теж не реєстрована, але… хай батько допильнує…

— Але стривай… Ну, добре. Ти зробив, як вважав за потрібне, добре, тобі видніше, але куди ти?! Куди ти підеш?

Що мав на увазі Григорій, коли сказав, що вбив одного дракона?

Скільки ще потрібно вполювати драконів, щоб було спокійно жити героєві твору?
А нам, українцям?

Боже мій! Скільки сказано в одному тоні! Все, про що мовчала місяцями. Григорієві аж горло стисло. А дівчина благала:

— У нас цілком безпечно… у нас… Та можна ж іще далі зайти в нетрі…

Григорій взяв її за руку і стис. Вона не віднімала своєї руки.

— Дурна, ти дівчинко. Ти не знаєш, що то за один. За тиждень тут всі нетрі поставлять догори ногами — шукатимуть… Це великий собака. Але Бог є на небі! Є! Цей пес відбивав мені печінки, ламав кості, розчавлював мою молодість і намагався подряпати серце, якби дістав. Так довгих-довгих два роки він мене мучив. А потім спровадив до божевільні. І все за те, що я любив свою батьківщину.

І я ще тоді поклявся іменем матері моєї, що відірву йому голову. Я втік з божевільні… Потім мене знову піймали і знову мучили такі, як він, — його помічники… А потім присудили до двадцяти п'яти років каторги. Двадцять п'ять років! А я всіх маю двадцять п'ять. І все тільки за те, що я любив свій нещасний край і народ…

Я поклявся, що буду їх вбивати, як скажених собак.

І я втік з ешелону. Вони мене везли з України на каторгу, на повільну смерть, і берегли, як пси. А я втік. Вистрибнув на ходу з скаженого поїзда, — стрибнув у ніч, у смерть, на щастя. І я мав щастя… Я потрапив до вас, я мав щастя. Сміливі завжди мають щастя, як казала твоя мати… Обійми її міцно за мене і поцілуй її за мене… сестро.

Наталка враз нагло припала до нього і вибухнула буйним плачем. Безпорадно, по-дитячому. Ясно — це розставання. Це навіки. Боже мій! І поцілувала… Ой, як шалено! Все вклала в цей поцілунок, всю душу.

А тоді враз відірвалась, зціпила зуби, хутко-хутко відстебнула набійницю, повну набоїв до вінчестера, ткнула в руки.

— Візьми! — Мовчки взяла його патронташ. Повернулась і пішла. Хутко-хутко… Зупинилась… Завагалась… Пішла… Зникла…

А за хвильку з хащів почувся її голос, суворий, але з зле прихованими слізьми:

— Ітимеш оцією річечкою. Дійдеш до заїмки — візьмеш коня, харчі… сірники… Батько нічого не скажуть, я їм поясню, як приїдемо… Ітимеш далі розпадками на захід… На Уссурі. Й на Маньчжурію…

За слізьми не договорила — подалась. Все.

Бідолашна… Горда… Дика… Наївна і… надзвичайна Наталка…

І десь зринула в пам'яті і бриніла в вухах пісня, як кров у висках, бриніла боляче і чітко:

«…Цілувалися ми із тобою один раз»…

Ху-у! Серце Григорієве ніби хто поклав у жорстокі лещата. Він стояв, зціпивши зуби до хруску, щоб не ревнути дико, нестямно. А по щоці повзла помалу сльоза. Вирвалась-таки! Так, як вирвався він колись із скаженого поїзда.

Згори почав падати густий лапатий сніг. Засипав сліди. Засипав усе…

І сідали рядочком сніжинки, як білі голуби, на сталеву сизу цівку вінчестера.

Розділ дванадцятий
НАВЗАВОДИ З ЩАСТЯМ

Григорій Многогрішний не може просто втекти, не попрощавшись із Сірками, тому долає довгий шлях до заїмки…

У хаті панує гнітюча мовчанка після розповіді Наталки про намір

Григорія втекти. Усі мовчать.
Раптом у хату заходить Григорій, блідий і схудлий.
Мати кидається до нього зі сльозами.
Григорій стає на коліна, називає її матір'ю.

І ще буйніше котилися сльози у матері; вона за сльозами його не бачила, простягаючи руки, щоб підвести: — Бог... Бог тобі простить, дитино... Бог тобі суддя, та й мати Божая. — І витирала буйні сльози, а вони, неслухняні, лилися далі. — І нащо ж ти так?..

— Ну-ну, стара... — закректав старий Сірко вдоволено. — Козакові — козацьке діло!

Як Григорій увійшов, він встав назустріч і стояв так. Григорій звівся, допитливо дивлячись старому в очі. А старий заховав їх під волохаті брови, і вони так посміхалися самі собі під бровами нахмуреними. Стояли так один проти одного. Стояли так, як той Тарас Бульба з Андрієм, тільки це не Андрій, — це Григорій, і голова в нього не схилена погноблено, а гордо піднесена; лише блідий, але напропале затятий. Старий покрутив головою загадково. Либонь задоволене:

— А я й знав, що ти прийдеш, сину, аге ж... Ну, ось...

Запанувала мовчанка. А Наталка... Боже мій! Впустивши оторочки і голку, вона стояла край столу, смертельно бліда, не пустила й пари з уст. Якби хто знав, що з нею діялось! Аж помертвіла. Бідолашна дівчина! Припала очима до гостя. Аж Грицько — брат її — подивився на неї, потім на Григорія і відвернувся. Він знав сестру і вгадав, що то значить.

— Так. Я прийшов... Мені треба поспішати... Я прийшов попрощатись з вами усіма... Простіть, коли чим завинив, може, вже не побачимось (і посміхнувся), хіба на тім світі... — Очима зустрівся з Наталчиними.

Дівчина спалахнула. Прочитала в його очах те, що було в його серці. Почервоніла до сліз, та помалу кров відплинула з обличчя, і вона ще більше зблідла. Чула, як крізь завірюху:

— Я мушу поспішати... Простіть і побажайте мені, як бажаю я вам...

Рвучко ступнула, враз повернулась і вийшла, либонь, до хатини...

— Бог простить, синку, — це мати, витираючи сльози. — Прости ж і ти нас, коли що...

— Щасти тобі Боже, синку! — це батько урочисто. — Шкода, та що ж... Не барись, синку, бо скоро світатиме. А ти дорогу знаєш?

— Та знаю... Я весь час вивчав. Думаю на весну, та от...

— Будь же обережний. А в Маньчжурії — в Харбіні та в Сахаліні є наша рідня. Та ти ж, пак, знаєш.

Григорій кивнув головою.

— Спасибі. Гаразд.

— Ну, сядьмо, щоб іще зійтись колись...

І за звичаєм вони урочисто сіли. Григорій примостився край лави. Сиділи хвилину мовчки... Потім, як на знак якийсь, звелись. Попрощались.

Мати, плачучи, тикала Григорієві до рук набитий наплічник. Батько застібав корячкуватими пальцями ґудзик йому на грудях.

— Бувай же здоров, синку! Патронів досить? Добре…

Тут увійшла Наталка. Пристібаючи на ходу діловито набійницю, вона увійшла виряджена, як на полювання. Брови рішуче зсунені, вуста стиснені. Бліда, як смерть, але спокійна. Стала посеред хати біля Григорія.

— Куди ж це ти, дочко?! — сплеснула мати руками. А батько примружив очі вражено. Наталка ж стала проти Григорія з непокритою головою і мить дивилася йому в вічі з мукою, запитанням… Мить коротку і мить безконечну… І знайшла там відповідь, — у тім погляді — в тій мішанині з любові, жалю і розгубленості від свідомості про нездійсненність щастя. Потім взяла його за руку, відчуваючи, як на ній товчеться жилка — товчеться кров, пориваючись до неї, — опустилась навколішки перед враженими батьками…

— Ой, Боже мій! — тільки й змогла промовити мати. А Наталка дивилась на них мерехтливими очима, запаленими іскринками сліз та безповоротною рішучістю:

— Як уб'ють мене — то я не вернусь. А як судилось мені щастя… то нехай же я буду, мамо, щаслива! І ви, тату!.. Благословіть!..

Пауза, гнітюча пауза збентеження. Очі Наталці замерехтіли слізьми, а брови рішуче заломались:

— За свої вчинки відповідатиму я… перед людьми і перед Богом. Ні, перед Богом і перед вами…

Батько суворо, допитливо дивився на Григорія, а той аж шарпнувся був, та Наталка перехопила його рух.

Кадри з фільму за романом Івана Багряного «Тигролови» (1994). Режисер Ростислав Синько; у ролі Наталки — Ольга Сумська, у ролі Григорія — Олег Савкін

— Григорій не має права говорити! Я знаю, що він скаже! Але він збреше! Він зрадить сам себе ради вас. — І, заломивши руки: — Я мовчала довгі місяці, як камінь. Я змагалась із собою… Я не знала, а сьогодні я бачу, тепер я бачу, що я загину. То ж ваша кров у мені. Ви ж знаєте, що я ваша дочка… Не губіть же мене!

Мовчанка. А Наталка благала:

— Тату! Нехай я буду щасливою! Може ж, я буду щасливою!.. — І враз рішуче, з докором, хоч і крізь сльози: — Я не переступила вашої волі, в мене ваше серце, ви його мені дали таке, — то й хай же Бог буде суддею.

Старий Сірко бачив, що нічого не вдієш. О, то Сіркова кров заговорила! Начувайся! І він слухав дочку й дивився на Григорія з-під брів: «Обоє рябоє». І посміхнувся схованим оком під насупленою бровою.

«То хай же Бог буде суддею…» І уже була б звелась, але тут Григорій, бачачи, до чого може дійти, мовчки опустився на коліна поруч, тяжко похиливши голову, як під сокиру; бачив, що дівчина може переступити батьківське слово заради нього.

А Наталка, ухопивши нотку в його голосі, пожвавіла.

— Як загину — що ж, Микола ж он загинув… А як загине він — то хоч знатиму, де він лежатиме, та й тоді повернуся до вас. Але нехай ми будем щасливі, тату! Мамо! Смерті ж і конем не об'їдеш. Он Микола…

Тут мати не витримала і крізь сльози:

— Чого ж ти мовчиш, батьку?!.. Твоє ж насіння! Але не було в тім докору, лише розгубленість і далебі… співчуття. Так, співчуття. Вона дійшла серцем того, що старий доходив розумом.

Сірко почухав голову і зітхнув важко:

— Такі часи, бач… Таке життя… Ну, що ж…

Матері тільки цього було й треба. Вмить витерши сльози, вона хутенько зняла ікону — ще своє благословення — і, намагаючись бути веселою (щоб була ж дочка щаслива), благословила, а тоді віддала старому і стала коло нього.

— Нічого, стара! Бог не без милості, козак не без щастя… Нехай же шляхи вам будуть рівні, люди привітні і щастя довіку, — щоб ні сили темнії, ні око злеє, ні куля ворожа… От… Та й не баріться, діти!

Наталка квапилась. Шалено обіймала батька та матір. І потішала. І гомоніла збираючись:

— Не журіться… Та я ж усі шляхи і доріжки знаю… А там же тітка і родичів скільки… Боже… Ми візьмемо Заливайка, і він принесе вам вістку, як уже будемо в безпеці…

І цілувала батьків і брата, щаслива і радісна.

— І все буде добре, ось побачите. Ми тоді покличемо вас на весілля.

Батько хитав головою, дивлячись на дочку:

— Сіркова кров.

— Дай Боже, дай Боже, — це мати, підступивши. — На ось ліпше оце, божевільна ти… — І висипала їй з пригорщі в пригорщу дрібнички — дукачі стародавні, обручки, сережки золоті. Потім зняла з себе золотий хрест і наділа дочці на шию. — Може, здасться, дитино…

Надворі швидко сіріло. Грицько збирався проводжати, але Наталка заступила дорогу, обхопила руками за шию і, дивлячись в очі, ніжно, але заперечливо:

— Твій побратим — нехай мені, і я відповідаю за нього головою. Так? А мати й батько — тобі, і ти відповідаєш за них головою. Так? Дай же слово, що ти берегтимеш їх. І одружившись, будеш коло них. Ну ж… — І, тільки діставши слово, поцілувала й пустила.

Ще не розвиднилось гаразд, як з Сіркової заїмки в мороз, що стояв туманом, вийшли і попливли помалу по снігу двоє озброєних, на лижвах, з наплічниками за плечима, а за ними великий якутський пес. Перейшли падь і пірнули в нетрі.

Плачучи від щастя, Наталка припадала до Григорія і цілувала його в нестямі, не стримуючи почуттів.

— М і й!.. М і й!.. — І шаліла від безумної радості, невисловленої любові, безоглядної вірності. — Ми підем тепер… На тую… на твою Україну!

Обвилась руками за шию і припала до мужніх грудей, слухаючи, як товчеться там до неї суворе, розбурхане серце, — і тріпотіла на них. Вперше цілувала, сама цілувала та й дала серцю волю.

І так само дав серцю волю Григорій. Забрав її всю в обійми, зацілovував тії дикі, тії неприступні, тії незаймані вуста, тії очі насмішкуваті і великі, як у дикої козулі, тії руки, морозами попечені і порохом посмалені, — такі жорстокі в бою і такі ніжні до нього от… Аж ось де він догнав своє щастя!

І дуріли обоє, опираючись тим щастям до нестями.

А великий якутський пес Заливай зп'явся на задні лапи і, тихенько скімлючи, намагався лизнути обох в ніс.

Лемент на кордоні помалу вщух.

Далека пожежа погасла. В Пашковім було тихо. Лише десь далеко-далеко зрідка ще лопотіли постріли.

Наталка послухала якусь мить. Потім розстебнула Григоріїв наплічник, вийняла великий шмат м'яса і дала Заливаєві:

— Їж… Ну!.. У, мій милий, мій вірний друже!.. — І пестила його рукою попід шиєю.

Пес лизнув руку і тихесенько заскімлив, відчуваючи собачим серцем наближення якоїсь зміни в своїй долі. Але на м'ясо накинувся жадібно.

— Давай записку…

Григорій вийняв з гільзи маленьку записку, обачливо приготовлену ще вранці. Наталка оддерла стьожку від хустки, прикріпила ту записку до Заливаєвого нашийника зісподу та й примотала її стьожкою. Готово… А тоді довго гладила Заливаєву голову, розмовляла з ним, термосила за вуха, поклавши голову собі на коліна. Аж но хотілось заплакати — так шкода було розставатися з вірним другом. Та враз звелась рішуче і суворо:

— Заливай!

Заливай скочив на ноги і завмер, готовий до послуху. А Наталка завагалась хвильку, а тоді жорстоко і твердо, махнувши рукою:

— Д о д о м у !..

Заливай прянув стрімголов… та й враз вернувся. Дивився очікуючи. «Не рухаються». Жалібно заскімлив, бив хвостом по снігу, позирав запитливо то на Наталку, то на Григорія. «Чого ж вони не йдуть?» Але він уже знав, чого вони хочуть. Він добре знав свою господиню і прекрасно її розумів, як завжди, з самої інтонації голосу. Та, либонь, не хотілося псові розставатися. Шкода було пса. Але не було випадку ще, щоб Наталка, сказавши раз, міняла наказ. А зараз — тим більше. Так мусить бути. Вона нагнулась до пса, що, скориставшись з того, лизнув її в губи, і повторила, ніби людині, умовляючи лагідно:

— Додому! Так, додому… Чуєш? — І, поторсавши ніжно за шию, враз випросталась:

— Заливай! — Та й простягла руку туди, звідки вони прийшли:

— Додому!!!

Пес шарпнувся, потоптався на місці, водячи очима то на одного, то на другого. А тоді враз тихесенько гавкнув… Та й враз, розпачливо скімнувши, зірвався з місця і погнав скільки духу.

Щез. Чути лише, як десь шелестів сніг унизу…

— Втрапить? — подумав вголос Григорій. Наталка мовчала.

— Як виплутається в Пашковім — втрапить. А не виплутається — верне і дожене нас. Але… Заливай не вернеться вже.

Трохи було смутно. Та не було на той смуток місця в безмежному, героїчно здобутому щасті.

Шлях їм прослався вперед, в невідоме. Десь навколо світу. Приготовані на всі труднощі, на жорстоку боротьбу й на втрати, вони спалили всі кораблі за собою та й вірили в свою зорю, що присвічувала їм шлях, — шлях в життя. Шлях туди — десь на ту далеку, для одного з них зовсім незнану, сонячну Україну. А чи в героїчну битву і смерть за тую далеку, за тую незнану, за тую омріяну Україну.

Шлях прослався вперед, а думки летіли назад, — тим своїм безконечним слідом через снігові пустелі і нетрища, що ними мчав одинокий пес, вірний і до кінця відданий товариш, припадаючи к сліду по-вовчому, — туди, до загубленої в нетрищах домівки суворих тигроловів

Григорій і Наталка йдуть далі, вірячи у своє щастя.
Думки їхні линуть додому.
Краєва преса рясніє сенсаційними повідомленнями про «банду»
Григорія Многогрішного, яка «звіряче замордувала» начальника
НКВС Медвина. Друга сенсація — «провокація» на кордоні.
Згадуються «два негідники з гігантським псом», які напали
на начальника застави. Оголошена велика премія «за зловлення того
страхітливого “отамана банди” — Григорія Многогрішного».

Старий Сірко, привізши тигра до Хабаровська, слухає ці новини
і сміється. Він розуміє, що «два негідники» — це Григорій і Наталка.
Він згадує їхні щасливі моменти. Вдома стара Сірчиха сумує.
Сірко читає газети, але нічого нового не знаходить
і викидає їх у піч.

На другий день повертається схудлий і здичавілий Заливай.

Стара мерщій насипала псові їсти, краючи хліб, мовби людині. А Грицько тим часом обшукав Заливая.

І знайшов записку!

То був радісний день у Сірків. Старий розправив тремтячою рукою малесенький шматочок паперу і тримав його, наче бозна-яку газету. «Депеша прийшла!» В хаті було темно. Тоді засвітили каганець та

й заходились читати. Тую «депешу» читати. Заходився, власне, старий Сірко, водячи пальцем од літери до літера. А в тій «депеші» печатними літерами стояло:

«ЖИВІ. ЗДОРОВІ… О! (це вже “о” від діда). ОБІЙМАЄМО ВСІХ. ЦІЛУЄМО. ВЖЕ ПЕРЕЙШЛИ ДО ТІТКИ!»

Стара Сірчиха плакала від зворушення.

— Ну, читай же, читай…

— Що тобі ще читати? Хіба мало? Ого! Все.

— Ну, читай ще…

Але Сірка не треба було змушувати. Він сам, помовчавши урочного, брався до «депеші» знов. Перечитував її з насолодою. Клав її на стіл. Закурював люльку, пихкаючи поволі. Розгладжував вуса. А тоді знов брався оглядати депешу. Обдивлявся пильно з усіх боків, — чи не написано часом чого-небудь ще десь у куточку.

Ні, не написано.

Тоді перечитував, уже десять разів чуте, та й все приголомшуюче:

«ЖИВІ. ЗДОРОВІ… ОБІЙМАЄМ… ЦІЛУЄМ…»

— От «негодяї» так «негодяї»! Я ж так і знав!.. Таки Бог їх одне для одного сотворив!

Цікавішого чогось в своєму житті Сірко ще не читав, відколи був письменний.

Нарешті стара відібрала у діда записку і віднесла до сховку. В хатині поцілувала її нишком, так, ніби обох їх цілувала, так, як у ній було написано, а тоді завинула в шовкову хустинку і поклала в скриню на самий спід, де лежали-зберігалися всякі дрібнички Наталчині. А потім, вклякнувши на коліна та мерехтячи очима, повними сліз, молилася до старенької Божої Матері. Нишком вимолюючи зовсім-зовсім небагато — зустрічі. Бодай на старість. Бодай наостанку літ.

* * *

Гриць прип’яв Заливая, щоб не втік. Так звеліла мати. І вона вже біля нього ходила, як біля дитини. Годувала та доглядала, та й розмовляла з ним. Але Заливай скучав. Скучав смертельно. Вірний пес не міг звикнути без веселої своєї господині, без тієї товаришки вірної, що він був до неї прип’ятий міцніше, аніж такою мотузкою. На п’ятий день вранці Заливая не дошукались. Вірьовка була, а Заливая не було. Зринув десь вночі і втік. Одчайдушний і безмежно вірний пес розумів дружбу по-своєму і зробив так, як веліло йому собаче серце. Подався доганяти без надії догнати. Але — сміливі завжди мають щастя.

Ілюстрації до роману «Тигролови»
від художника-татуювальника Дениса Темного

1. Які хвилі еміграції українців / українок вам відомі? Визначте найвагоміші причини еміграції людей. До якої хвилі еміграції належав Іван Багряний? Що спонукало його залишити рідну країну? Чому він не міг повернутися в Україну?

2. Чи можна ототожнювати життєву долю Григорія Многогрішного з біографією Івана Багряного? Обґрунтуйте свою думку.

3. Які риси авторської особистості, на вашу думку, переважають у романі «Тигролови»: *патріот-політик, шукач пригод, мисливиць за жіночим серцем*?

4. Яке значення героїчного вчинку Григорія — утечі з «ешелону смерті»?

5. Доведіть / спростуйте думку «Григорій Многогрішний — супермен, надлюдина».

6. Як ви оцінюєте вчинок Наталки, описаний наприкінці твору? Який вибір зробили б ви? Чому?

7. Пригадайте, що таке «пригодницький роман». За якими ознаками «Тигролови» — пригодницький роман?

8. Окресліть проблематику твору. Чи вдалося вам отримати відповіді на певні життєві питання?

9. Накресліть в інфографіці сюжет і створіть сторінки героїв твору «Тигролови» в соцмережах, використовуючи і правильно оформлюючи цитати.

10. Дослідіть символіку образу дракона і подайте результати дослідження у вигляді презентації.

11. Проаналізуйте образ природи у творі. Яку роль відіграють пейзажі у ньому? Які ще риси неоромантизму наявні в «Тигроловах»?

12. Організуйте й проведіть дискусію на тему «Многогрішний — багрянівський ідеал не лише українського інтелігента 1930-х рр, а й сьогодення».

13. Зробіть висновок у вигляді меседжа сучасному та майбутньому поколінням, проаналізувавши ідею роману «Тигролови» Івана Багряного.

14. Твір екранізовано. Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 69. Перегляньте художній фільм «Тигролови» (режисер — Ростислав Синько).

15. Напишіть відгук про переглянутий фільм.

16. Прочитайте інформацію про Багряного-ілюстратора. Спробуйте і себе як ілюстратора / ілюстраторку твору «Тигролови». Візьміть участь в організації виставки робіт у вашому класі.

У невеликому архіві Івана Багряного, що зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, є унікальний документ — альбом з рисунками Івана Багряного. Роману «Тигролови» присвячено кілька ілюстрацій. Простим олівцем чіткими впевненими лініями письменник намалював постаті Григорія Многогрішного та родини Сірків. Його герої — фізично сильні, красиві, волелюбні й наполегливі.

17. Поясніть письмово останні рядки твору, навівши відповідні аргументи.

Пригодницький роман — роман, сюжет якого насичений незвичайними подіями й характеризується їхнім несподіваним поворотом, динамікою розгортання.

Для пригодницького роману характерні мотиви викрадення й переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування.

«Тигролови» Івана Багряного — пригодницький роман. Юрій Шерех зазначав, що письменник цим твором «стверджує жанр українського пригодницького роману, українського своїм духом, усім спрямуванням, усіма ідеалами, почуттями, характерами. Цим він говорить нове слово в українському літературному процесі».

Оригінальність роману в тому, що наявний мотив переслідування, а художня атмосфера твору таємнича і з напруженими переживаннями.

«Тигролови» — роман багатоплановий. У творі йдеться про патріотизм, любов до людини, здоров'я, силу, міцність і лицарство. Водночас це твір-протест проти порушення елементарних людських прав.

У «Тигроловах» відчувається вплив пригодницької літератури Джека Лондона та Ернеста Сетона-Томпсона, особливо в описах природи та взаємодії людини з диким світом. Однак Іван Багряний наповнив цей жанр глибоким національним змістом і філософськими роздумами про свободу та гідність.

Тайга в романі не просто тло подій, а й важливий символ свободи, сили та незалежності. Вона стає притулком для втікача і водночас випробуванням його мужності та витривалості.

18. Пригадайте тлумачення терміна «фабула», з яким ви ознайомилися, коли аналізували новелу Михайла Коцюбинського «На камені».

19. Прочитайте ще одне визначення цього поняття (з літературознавчого словника-довідника за редакцією Романа Гром'яка та ін.) і порівняйте обидва тлумачення; проаналізуйте, чи є між ними відмінності. Якщо так, то які саме?

Фабула (від латин. fabula — байка, розповідь, переказ, казка, історія) — чинник сюжету, його ядро, що визначає межі руху сюжету в часі й просторі; розповідь про події, змальовані в епічних, драматичних, ліро-епічних творах, на відміну від самих подій — сюжету твору.

Авантюра — ризикований, непевний захід, дія, справа, розраховані на випадковий успіх; пригода.

20. Поміркуйте і запишіть власний варіант визначення терміна «фабула», пояснюючи його на прикладі твору «Тигролови».

21. Поясніть зміст термінів «авантюра», «сюжет твору», «авантюрний сюжет», «проблематика твору» на прикладі роману Івана Багряного «Тигролови».

22. Об'єднайтеся в групи. Дослідіть тему України у творі «Тигролови». Презентуйте результати свого розслідування через різні види мистецтва.

Із літератури покоління шістдесятників

- **Національне відродження початку 1960-х років**
- ***Дмитро Павличко.*** «Ти зрікся мови рідної», «Два кольори», «Я стужився, мила, за тобою…»
- ***Володимир Підпалий*** «Тиха елегія», «Мамо, було, покличеш…», «Бачиш, між трав зелених…»
- ***Віктор Близнець*** «Звук павутинки» *(скорочено)*

Позакласне читання

- ***Улас Самчук.*** «Юність Василя Шеремети»
- ***Микола Вінграновський.*** «Манюня», «Сіроманець»
- ***Григір Тютюнник.*** «Зав'язь»
- ***Іван Драч.*** «Балада про соняшник», «Балада про випрані штани», «Бабусенція», «Так, саме так», «Сонячний етюд»
- ***Борис Олійник.*** «Сива ластівка», «Ринґ», «Парубоцька балада»
- ***Ольга Мак.*** «Бог вогню»
- ***Віра Вовк.*** «Легенда про колоски»
- ***Зірка Мензатюк.*** «Як я руйнувала імперію»
- ***Олена Захарченко.*** «Хутір»
- ***Ніна Бічуя.*** «Шпага Славка Беркути»
- ***Петро Яценко.*** «Союз радянських речей»

Ольга Пілюгіна.
Гобелен «Мелодія». 2010.
Вовняні нитки, джут, ручне ткацтво

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ПОЧАТКУ 1960-Х РОКІВ. ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Насправді, це чудово, що Україна
знову перетворюється на
літературоцентричну країну!
Ліна Костенко

Чи бували ви на морі? На морі під час шторму...

Уявіть собі цю хвилю потоку. Саме з нею можна асоціювати повітря свободи, національної свідомості на початку 1960-х рр. як спротив радянській системі, яка міцно тримала Україну у своїх жорстких обіймах.

Поясніть словосполучення «національне відродження».

Що для вас означає слово «відродження»?

Чи відомо вам щось про покоління шістдесятників?

Назвіть відомих шістдесятників / шістдесятниць, твори яких читали.

Це було *національне відродження*, а його рушійною силою стало покоління шістдесятників / шістдесятниць.

Хто ці люди?

Це були письменники й письменниці, художники й художниці, музиканти й музикантки, режисери й режисерки, науковці й науковиці, громадські діячі та діячки, які не побоялися виступити проти тогочасного тоталітарного ладу, відстоюючи українську мову, культуру та історичну пам'ять. Вони прагнули відродити Україну та повернути їй справжнє обличчя.

Шістдесятники вирізнялися творчою сміливістю, стремлінням до оновлення традицій і відходом від канонів соціалістичного реалізму, що панував у радянському мистецтві. Вони були переконані в необхідності:

- **відновлення історичної пам'яті.** Багато хто звертався до заборонених чи замовчуваних сторінок української історії, намагаючись відновити правду про репресії, Голодомор, діячів *Розстріляного відродження*;
- **морально-етичного пошуку.** Шістдесятники порушували важливі питання моралі, справедливості, свободи людини й відповідальності особистості;
- **національного самоусвідомлення.** Шістдесятники активно відстоювали право українського народу на власну мову, культуру та історію. Вони виступали проти русифікації й культурної асиміляції;
- **боротьби за права людини.** Хоча діяльність шістдесятників стосувалася переважно культури, вона мала виразний правозахисний характер. Протестувальники виступали проти політичних репресій, цензури і порушення громадянських свобод.

Найяскравішими представниками / представницями покоління шістдесятників у літературі є:

- ✓ **Микола Вінграновський** — поет, прозаїк, кінорежисер, чия творчість відзначається ліризмом та оригінальністю;
- ✓ **Іван Драч** — поет, який експериментував з формою і змістом, внісши свіжий струмінь в українську поезію;

- ✓ **Ліна Костенко** — видатна поетеса, яка відродила філософську лірику. У творах вона звертається до глибоких моральних і національних тем;
- ✓ **Дмитро Павличко** — поет, перекладач, громадський діяч, автор відомих пісень;
- ✓ **Василь Стус** — поет-дисидент, який став символом незламності духу й боротьби за правду, чия творчість пронизана трагізмом і філософськими роздумами.

Крім літераторів, до шістдесятників належали такі видатні особистості, як літературознавець **Іван Дзюба**, художниця **Алла Горська**, режисер **Сергій Параджанов**, правозахисник **В'ячеслав Чорновіл** та багато інших.

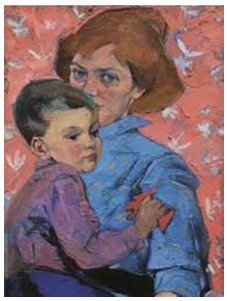
Діяльність шістдесятників мала величезне значення для української культури й національного руху. Вони розхитали основи радянської ідеології, повернули українській культурі її глибинний, національний зміст, підготували ґрунт для подальшого дисидентського руху та для здобуття Україною незалежності. Хоча багато хто з них зазнав переслідувань, арештів та ув'язнень, психологічного тиску, їхній внесок у збереження і розвиток української ідентичності залишається неоціненним.

Мистецькі генерації — умовне поняття, яке позначає групи митців / мисткинь, які належать до одного покоління або сформувалися в той самий історичний період, мають спільні або споріднені художні погляди, ідеї, принципи й естетичні уподобання.

Часто групи мистецьких генерацій об'єднуються в неформальні групи, течії, або школи. Члени груп можуть спілкуватися, обмінюватися ідеями, підтримувати одне одного, або ж, навпаки, конкурувати, але їхня взаємодія формує спільний художній ландшафт. Вони створюють певний етап у розвитку мистецтва, вносячи нові ідеї, стилі чи напрями, стають «носіями» змін, що відрізняють їх від попередніх поколінь митців / мисткинь.

Можливо, ви читали твори цих поетів і поетеси або натрапляли на цитати в соцмережах?

Пригадайте, про що вони. Чим особливі?

«Автопортрет із сином». Худ. Алла Горська

Алла Горська — видатна художниця-шістдесятниця. Натхнення черпала із глибин української самобутності.

Її роботи порівнювали з полотнами мексиканської мисткині Фріди Кало.

Алла Горська увійшла в історію не тільки завдяки неперевершеним картинам, а ще і як діячка суспільно-політичного руху.

Її боротьба полягала не у двобої із системою, а в наданні допомоги тим, хто став жертвою репресивних дій режиму.

За свою політичну позицію була страчена за таємним вироком радянської влади в 1970 р.

Можливо, тобі відомі сучасні мистецькі генерації або ти є учасником / учасницею їхніх проєктів. Поділися думками під час обговорення у класі.

Прикладом митецької генерації є покоління шістдесятників.

Шістдесятники — українські культурні діячі / діячки, які виступали на захист мови і культури, боролися проти русифікації в 60-х рр. XX ст.

Іван Драч

Василь Стус

Григір Тютюнник

Василь Симоненко

Борис Олійник

Володимир Дрозд

Євген Гуцало

Ліна Костенко

Микола Вінграновський

Валерій Шевчук

Юрій Іллєнко *Євген Сверстюк* *Лесь Танюк* *Сергій Параджанов* *Алла Горська* *Іван Світличний*

Загалом шістдесятники / шістдесятниці зробили значний внесок у формування сучасної української культури та національної самосвідомості. Їхній досвід та ідеї залишаються актуальними й сьогодні.

Пам'ятають про це і вороги України — російські окупанти. Недарма ж у захопленому Маріуполі вони знищили видатну пам'ятку культури — мозаїку Алли Горської «Боривітер»...

Але у 2025 р. в Києві художники / художниці-монументалісти та дослідники / дослідниці з точністю до найменшої деталі відновили панно.

Мозаїка «Боривітер» у Маріуполі: до нападу російських загарбників і після

Відновлений шедевр у центрі Києва

ДМИТРО ПАВЛИЧКО (1929 – 2023)

Віку двадцять першого
предтечо,
я до тебе одного молюсь...
Всіх вельмож, рабів німих
і подлих,
Скинь в геєну, а слова хули,
Потурнацький[1], безголовий
мотлох
На вогнях оновлення спали...

Дмитро Павличко

Дмитро Павличко (28.09.1929, Стопчатів (нині Івано-Франківщина) – 29.01.2023, Київ) — поет, перекладач, літературний критик, публіцист, шістдесятник, громадсько-політичний діяч. Герой України. Кавалер орденів князя Ярослава Мудрого IV і V ступенів, ордена «За заслуги» III ступеня, ордена Свободи). Лауреат Національної премії Тараса Шевченка.

[1]*Потурнацький* — прикметник, який походить від застарілого, зневажливого слова *потурнак* — іменника, що означає людину, яка зреклася своєї віри, звичаїв, мови.

Проаналізуйте довідку про Дмитра Павличка. Чи здогадуєтеся, за яку діяльність поета відзначили стількома нагородами?

[2]*Сонет* (італ. sonetto — звучати) — твір ліричного жанру, що складається з чотирнадцяти рядків п'яти- або шестистопного ямба, двох чотиривіршів (катренів) і двох тривіршів (терцетів) з усталеною схемою римування: *абба*, *абба*, *ввд*, *еед* або (рідше) перехресною *абаб*, *абаб*, *вде*, *вде* тощо.

Характер бунтівної людини, яка не мирилася з несправедливістю, приниженням, формувався в Дмитра Павличка ще з дитинства. У 16 років він став повстанцем, обравши псевдо Дорошенко. Разом із хлопцями із рідного Стопчатова в 1945 р. приєднався до сотні, якою командував Спартан. Це був свідомий вибір, адже перед тим гітлерівці спіймали його брата Петра, бандерівця, який перебував у школі старшин УПА в Карпатах, і розстріляли. Батьки, боячись за долю ще одного сина, не пускали Дмитра з дому, але хлопець твердо вирішив помститися за брата.

Цей крок вступу в УПА став причиною ув'язнення поета. Від осені 1945 р. до літа 1946 р. Дмитро перебував у в'язниці за звинуваченнями в належності до УПА.

Мати прищепила синові любов до поезії Тараса Шевченка й Івана Франка. Отож уже в першій збірці поезій Дмитра Павличка, яка має назву «Любов і ненависть» (1953), переплелися два сильні почуття. Пізніше побачили світ поетичні книги «Моя земля» (1955), «Чорна нитка» (1958), «Правда кличе» (1958). Величезний тираж останньої з перелічених збірок вилучили з продажу й знищили за вказівкою партійних цензорів. Це сталося через сонет[2] «Коли помер кривавий Торквемада», у якому поет відверто сказав правду про сталінську добу, її

жорстокість, фарисейство, лицемірство — саме так відреагував на смерть Сталіна-тирана.

Після Другої світової війни вступив на філологічний факультет Львівського університету. Навчаючись в аспірантурі, досліджував сонети Івана Франка. Згодом працював у редакції журналів «Дзвін» і «Всесвіт», у секретаріаті Спілки письменників України.

Саме завдяки Дмитрові Павличку вперше українською мовою з'явилося повне зібрання творів Вільяма Шекспіра. Дмитро Павличко уклав антологію перекладів «Світовий сонет» (1983). Так українці ще більше дізналися про світові літературні шедеври, адже поет перекладав з іспанської, італійської, французької, португальської, німецької та інших мов (твори Данте Аліг'єрі, Мікеланджело Буонарроті, Вільяма Шекспіра, Шарля Бодлера, Павола Орсага Гвездослава, Янки Купали).

Проголошення незалежності України. Світлина Ukrinform

Дмитро Павличко вів активну громадську і політичну діяльність. Після 1989 р. виступав як активний політик-демократ. Він — один із засновників *Народного руху України за перебудову*, *Демократичної партії України*, був першим керівником *Товариства української мови імені Тараса Шевченка*. У 1990-х рр. Дмитро Павличко — посол України в Польщі та Словаччині.

1. Чи віддзеркалюють позицію Дмитра Павличка як патріота, громадського діяча слова, узяті за епіграф? Відповідь аргументуйте.
2. Пригадайте, звідки вам відомо, що таке *сонет*. Дайте йому визначення. Чим особливий цей жанр? Сонети яких авторів ви читали? Як гадаєте, чому Дмитро Павличко часто вдається до сонетної форми віршування?
3. Чому так важливо читати твори письменників інших народів? Як це формує національну культуру? Проаналізуйте внесок Дмитра Павличка в перекладацьку діяльність, зокрема в шекспірознавство.
4. Доведіть або спростуйте думку: «Дмитро Павличко — амбасадор української культури».
5. Прочитайте виразно вірш Дмитра Павличка «Ти зрікся мови рідної».

ТИ ЗРІКСЯ МОВИ РІДНОЇ

Ти зрікся мови рідної. Тобі
Твоя земля родити перестане,
Зелена гілка в лузі на вербі
Від доторку твого зів'яне!

Ти зрікся мови рідної. Ганьба
Тебе зустріне на шляху вузькому…
Впаде на тебе, наче сніг, журба — порівняння
Її не понесеш нікому!

Ти зрікся мови рідної. Нема
Тепер у тебе роду, ні народу.
Чужинця шани ждатимеш дарма —
В твій слід він кине сміх — погорду!
Ти зрікся мови рідної…

Часто поетичне слово Дмитра Павличка виконувало не лише політичну функцію, а нагадувало українцям про нашу ідентичність, зокрема про важливість мови в усіх сферах життя. Поет стверджує, що зречення рідної мови рівнозначне втраті зв'язку із землею, природою, власним корінням і навіть родом та народом. Це не просто відмова від способу спілкування, а зрада ідентичності, що призводить до самотності, ганьби й зневаги. Рідна мова є основою національної самосвідомості, духовності та життєвої сили.

6. Яка ідея вірша? Думку прокоментуйте.

7. Які наслідки зречення рідної мови називає Дмитро Павличко? Наведіть конкретні приклади з тексту, оформивши їх як сторінку буклета про значущість мови.

8. Знайдіть у вірші порівняння і метафори. Яку роль вони відіграють у підсиленні емоційного впливу?

9. Як ви розумієте рядки *«Твоя земля родити перестане»* та *«Зелена гілка в лузі на вербі / Від доторку твого зів'яне!»*? Про що вони свідчать?

10. Чому, на думку автора, людина, що зрікається мови, не матиме *«роду, ні народу»*? Як це пов'язано з ідентичністю?

11. Яку роль відіграє повторення фрази *«Ти зрікся мови рідної»* на початку строф? Якого ефекту досягає автор таким прийомом?

12. Які почуття викликає у вас цей вірш? Чи актуальний він?

13. Поміркуйте, що могло спонукати Дмитра Павличка до написання поезії *«Ти зрікся мови рідної…»* як гнівного засудження національного відступництва.

14. Прочитайте виразно вірш Дмитра Павличка «Два кольори».

ДВА КОЛЬОРИ

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами,
Сорочку мати вишила мені
Червоними і чорними нитками.
Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Мене водило в безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги,
Переплелись, як мамине шиття, порівняння
Мої сумні і радісні дороги. епітети
Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Вишивка соломкою. Худ. Наталія Лашко

Мені війнула в очі сивина, метафора
Та я нічого не везу додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя на ньому.
Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне —
то журба.

15. Чому, на вашу думку, червоний і чорний — центральні символи твору? Яке їхнє значення?

16. Цензура УРСР вважала, що пісня «Два кольори» — «гімн націоналістів». Поміркуйте і поясніть, що саме стало причиною такого висновку. Яких кольорів боялася радянська влада? Чому? Відповідь обґрунтуйте.

17. Як у творі «Два кольори» переплелися образ рідної землі та доля людини?

18. Яке значення має вишита сорочка в контексті вірша? Що вона символізує для ліричного героя?

19. Окрім чорного і червоного, чи є інші кольори у вірші, які мають символічне значення? Прокоментуйте відповідь.

20. Назвіть у вірші інші символи (наприклад, дорога, життя тощо) і поясніть їхнє значення.

21. Як образи природи (наприклад, вітер, тополя, жито) переплітаються з життям ліричного героя?

22. Прослухайте, перейшовши за покликанням https://cutt.ly/grYrF6GR або QR-кодом, пісню на слова Дмитра Павличка у виконанні Квітки Цісик. Чи заворожує виконання твору? Свої емоції передайте словами, кольорами, емодзі тощо.

23. Перейдіть за QR-кодом або покликанням, що на цій сторінці, і проаналізуйте паспорт вірша «Два кольори» Дмитра Павличка. Доповніть матеріал у таблиці.

Рядки легендарної пісні «Два кольори» наспівує не одне покоління українців. Музику створив композитор Олександр Білаш. Пісенна лірика Дмитра Павличка — це справжній феномен української культури, що глибоко закорінений у народній творчості й водночас вирізняється винятковою особистісною глибиною.

Вірш «Два кольори» став популярною піснею, символом долі українського народу, материнської любові та життєвого шляху. Поезія є уособленням пісенної майстерності автора, адже твір зумів «піти в народ» і стати частиною української культурної ідентичності.

Пісенна лірика Дмитра Павличка вирізняється надзвичайною емоційністю і глибиною почуттів. Вона охоплює широкий спектр тем: від інтимних переживань, кохання («Я стужився, мила, за тобою...») до філософських роздумів про життя, долю, Батьківщину.

24. Прочитайте вірш Дмитра Павличка «Я стужився, мила, за тобою...». Визначте основний мотив твору. До якого різновиду лірики належить цей вірш? Чому?

Я СТУЖИВСЯ, МИЛА, ЗА ТОБОЮ...

Я стужився, мила, за тобою,
З туги обернувся мимохіть
В явора, що, палений журбою,
Сам-один між буками стоїть.

Грає листя на веснянім сонці,
А в душі — печаль, як небеса.
Він росте й співає явороньці, метафора
І згорає від сльози роса.

Алмазна мозаїка «Козак і козачка». Худ. Алла Марковська

Сніг летить колючий, ніби трина, **порівняння**
Йде зима й бескидами гуде.
Яворові сниться яворина
Та її кохання молоде.

Він не знає, що надійдуть люди,
Зміряють його на поруби,
Розітнуть йому печальні груди,
Скрипку зроблять із його журби. **гіпербола**

«Таємні сади».
Худ. Джорджіана Романов

Дмитро Павличко у пісенній ліриці часто порушує важливі морально-етичні питання, оспівує вічні цінності: любов, вірність, пам'ять про рідний дім і матір, зв'язок з рідною землею. Загалом, пісенна лірика митця — це гармонійне поєднання народної мудрості, щирих почуттів і високої поетичної майстерності, що дозволило багатьом його віршам стати невіддільною частиною української пісенної скарбниці.

У вірші «Я стужився, мила, за тобою...» оспівується сила кохання. Туга ліричного героя, його страждання від нерозділеного кохання спонукають до творення краси. Автор вірить, що з високих почуттів народжується справжнє мистецтво.

Головний образ (ліричний герой) поезії Дмитра Павличка «Я стужився, мила, за тобою...» не припиняє свого існування: він перетворюється в нову естетичну форму — явір, який, сумуючи за яворицею, засинає в журбі... Далі — нове перетворення, нова естетика: зовнішні сили (природа, зима, майстри) створюють з деревини явора скрипку. Журба та сум вселяються в неї й грають-співають печальних пісень, краючи серця. Тут і журба, і сум, і скрипка символізують силу мистецтва, що, як відомо, живе вічно.

Віршовий розмір твору — п'ятистопний хорей: «я стужився, мила, за тобою, / *З туги обернувся мимохіть / В явора,* що, *палений журбою,* / Самодин між буками стоїть»; вид строфи — катрен (чотиривірш); тип римування — перехресне: абаб (*тобою / мимохіть / журбою / стоїть*).

25. Яка роль художніх засобів у розкритті почуттів ліричного героя твору «Я стужився, мила, за тобою…»? Укладіть паспорт вірша.

26. Вивчіть один із віршів Дмитра Павличка напам'ять. Запишіть відеоролик читання поезії. Поділіться ним (за бажанням) у соцмережах.

27. За інструкцією, що подана нижче, створіть буклет-порадник для сучасного українця / українки «Як не втратити національну ідентичність».

Інструкція

1. Поясніть, що таке *національна ідентичність* (своїми словами, коротко і зрозуміло).
2. Використайте ідеї з творчості Дмитра Павличка *(любов до рідної мови, повага до традицій, громадянська позиція, відповідальність за майбутнє України)*.
3. Сформулюйте 5–7 порад про те, як зберігати мову; як протистояти впливу чужої культури; як бути свідомим громадянином.
4. Проілюструйте буклет; додайте цитати (за бажанням).
5. Формат виконання — паперовий буклет (А4, складений у 2–3 частини) або електронний (PowerPoint, Canva, Google Slides).

ВОЛОДИМИР ПІДПАЛИЙ (1936 – 1973)

Кожен пише себе, як уміє:
«Я — орга́н… Я — Усесвіт… Я…»
Володимир Підпалий

Володи́мир Підпалий (народився 9.05.1936, село Лазірки на Полтавщині — помер 24.11.1973, Київ) — український поет, прозаїк, перекладач.

Помер Володимир Підпалий від променевої хвороби — є версія про його отруєння.

Похорон перетворився на символічний реквієм за свободу духу, яка нездолання навіть в обставинах імперського режиму.

Використавши вміння та навички з медіаграмотності, дізнайтеся більше про долю талановитого українського поета.

З дружиною Нілою та дітьми — Олею й Андрієм

Професор Флоріан Неуважний писав: *«Підпалий-поет нагадує мені пахуче українське зілля, що, черпаючи енергію від сонця, дарує її пригорщами людям без решти, повністю. Почитаєш вірші Володимира — наче криничної води нап'єшся. Треба тільки вміти знайти дорогу до криниці, відвести вбік кущі, траву, а часом і павутиння лінивства, щоб переконатися, яка це чиста, своєрідна і новітня поезія. Треба Підпалого читати й читати».*

Володимир Підпалий про свій рід, дитинство писав так: «Мати Ольга Степанівна — козачка з хутора Макарівщини, а батько Олексій Лукович — виходець з-під Великої Багачки. Мати знала тьму казок і приповісток, шанувала загадки й уміла знаходити до них ключ… Уміла й любила працювати, кохалася у квітах (уся хата була великим квітником…) і чистоті.

Батько працював на залізниці, любив сади і бджільництво, ненавидів тютюн і горілку. Загинув під Києвом 1943 р. Якби я володів пензлем, то відтворив би образ батька: качає мед; садить дерева; іде до армії і т. д. … Ще й сьогодні у селі пам'ятають, як він співав…»

Майбутній поет навчався у Величанській семирічній і Лазірківській середній школах. Як згадував пізніше поет, він любив історію, літературу, але не розумів точних наук. Після школи працював у колгоспі, був мобілізований на флот, але через хворобу демобілізувався й вступив до Київського університету на філологічний факультет.

Перша збірка Володимира Підпалого — «Зелена гілка». Був талановитим редактором. Писав елегії та новели. Поет мав вразливу душу й чисте серце, був порядною людиною.

Слова письменника жили тоді, коли говорити правду означало виклик. Його поезія — медитація і опір, стогін землі й поклик неба.

У 2008 р. Володимира Підпалого було посмертно нагороджено Міжнародною літературно-мистецькою премією імені Григорія Сковороди за цикл віршів «Сковородинські думи».

Євген Гуцало назвав побратима по перу *«художником лицарських чеснот»*. А Ліна Костенко сказала: *«Замість Володимира залишились вірші, замість Володимира залишилось світло, яке ми зараз відчуваємо»*.

Могила Володимира Підпалого на Байковому цвинтарі у Києві

У Володимира Підпалого не було окремо біографії і творчості — це єдиний корінь, з якого виросло дерево, що шумить донині. Його поезія — як колос, що проріс із каменю. Його образ — як оберіг для тих, хто вірить у слово, здатне рятувати.

1. Створіть хронологічну стрічку життя письменника з ілюстраціями (різної форми — цитати, світлини, рисунки, спогади тощо).
2. Пригадайте, що називають елегією. За потреби зверніться до словника. Прочитайте виразно вірш.

ТИХА ЕЛЕГІЯ

Коли мене питають: «Любиш ріки,
річки, і річечки, і потічки?» —
відмовчуюсь: вони в мені навіки,
а для мого народу на віки…

Коли мене запитують: «Народу
чи зможеш прислужитись, як і де?» —
мовчу: на ясні зорі, тихі води
хай випадкове слово не впаде…

Коли мене питають: «Любиш землю,
степи, озера, яблуні в саду?» —
я знов мовчу: від них не відокремлю
себе й тоді, як в землю перейду…

Коли мене питають: «Рідну мову
чи зміг би поміняти на чужу?» —
моя дружина сину колискову
співає тихо… Краще не скажу…

Коли мене питають: «Батьківщину
чи зможеш ти забуть на чужині?» —
кричу: «Кладіть **отут** у домовину
живим!.. Однаковісінько мені…»

3. Уявіть, що прочитаний вірш — саундтрек до фільму про справжню, а не вдавану любов до Батьківщини. Намалюйте емоційний плакат до цього фільму. Використовуйте кольори, символи, силуети, пейзажі або абстрактні образи, щоб передати головну ідею вірша — щирість почуттів, порив емоцій.

4. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/nrYrGmAB чи QR-кодом і прочитайте вірш Тараса Шевченка «Мені однаково…». Розгляньте ілюстрації. Поміркуйте, чи можна стверджувати, що поезією «Тиха елегія» Володимир Підпалий спонукає нас до переосмислення відомого твору Кобзаря? Чому?

Автор у вірші «Тиха елегія» звертається до мотиву любові до Батьківщини та духовної єдності з рідною землею.

Ліричний герой уникає гучних декларацій — натомість обирає мовчання як форму найвищої щирості. У поезії звучить думка, що справжня любов до народу, природи, мови не потребує слів, бо вона є частиною самої особистості.

Автор використовує образи річок, землі, зоряного неба та колискової, щоб передати нерозривний зв'язок людини з Україною. Повторення риторичних питань і відмова від прямої відповіді підсилюють драматизм і глибину почуттів. У творі немає пафосу — лише тиха сила, гідність і незламність духу. Такий вірш формує усвідомлення національної ідентичності й викликає щире емоційне переживання.

Вірш розкриває глибокі патріотичні почуття, мовчазну, але потужну любов до рідної землі, мови, природи.

Твір побудовано на повторюваній *риторичній фігурі* — запитанні. Ліричний герой не дає прямої відповіді, підкреслюючи глибину, невимовність своїх почуттів. Це *прийом мовчання* як найвища форма відповіді — красномовної і символічної.

5. Проаналізуйте, чому ліричний герой обирає мовчання як відповідь на більшість запитань.
Чи доречним тут є прислів'я «Мовчання — золото»? Чому?

6. У яких рядках найяскравіше виявляється патріотизм ліричного героя? Наведіть приклади й поясніть.

7. Як змінюється настрій поезії від початку до останньої строфи? Чим це зумовлено?

8. Порівняйте образ природи в цьому вірші з образом природи в інших поезіях, де є образ народу, Батьківщини (наприклад, вірш Володимира Сосюри «Сад»). Відповідь подайте у формі схеми.

9. Чи актуальний вірш у сучасних умовах війни в Україні? Чому?

10. Як ви вважаєте, мовчання є слабкістю чи силою в цьому творі? Думку обґрунтуйте.

11. Що важливіше: декларувати любов до Батьківщини чи тихо, але щиро її відчувати?
Як ця поезія відповідає на запитання? Доберіть відповідні цитати.

12. Напишіть есе про ваше особисте ставлення до мовної, національної, культурної самобутності? Чи близька вам позиція ліричного героя?

13. Прочитайте вірш виразно.

МАМО, БУЛО, ПОКЛИЧЕШ...

Мамо, було, покличеш,
казку почнеш казати,
доленьку світлу зичиш,
років життя багато.
Зір одвести не смію:
казка — моя утіха...
Знаєш ти все і вмієш,
бачила щастя й лихо...
Мамо, долоні милі
в праці важкій згрубіли,
зморшки чоло покрили,
коси не чорні — білі...
Чомусь ніколи тільки
сліз я твоїх не бачив...

Портрет матері.
Худ. Володимир Сидорук.

Шибки торкнеться гілка,
стукає хтось неначе.
Може, до мене мати
вечором йде імлистим —
очі осяють хату,
рідні, як совість, чисті...

Може... даремно ждати
в гості тебе, єдину:
Дивиться сумно мати
з картки на сина...

У цьому зворушливому вірші центральним образом є **мати**, що постає символом безумовної любові, турботи та духовної сили. Її образ переданий через спогади дитинства: казки, ласкаві побажання, теплі долоні, що формують уявлення про затишок і доброту.

14. Які риси характеру матері передано у творі через опис зовнішності?
15. Чому син згадує дитинство саме через казки? Що вони символізують?
16. Яке значення має фраза: *«Очі осяють хату, рідні, як совість, чисті»*?
17. Яку роль у вірші відіграє образ картки із зображенням матері?
18. Чи вважаєте ви матір у цьому творі ідеалізованим образом? Чому?
19. Чому ліричний герой акцентує на тому, що ніколи не бачив сліз матері?
20. Як би ви описали провідний мотив вірша одним реченням?
21. Уявіть себе режисером / режисеркою, що працює над створенням відеолистівки про матір. Напишіть сценарій відео, продумайте кадри, доберіть титри — цитати з поезії та мелодію. Презентуйте роботу в класі.

Художник-графік В'ячеслав Левандовський за роботою. Він був першим українським мультиплікатором і в 1927 р. створив мультфільм «Солом'яний бичок»

22. Прочитайте вірш виразно.

БАЧИШ: МІЖ ТРАВ ЗЕЛЕНИХ...

Бачиш: між трав зелених,
як грудочки, пташата...
Станьмо ось тут навшпиньки
спокій їх берегти.
Може, не зможу батьком –
стану їм старшим братом;
будь їм, маленьким, сірим,
просто сестрою ти...

Кажеш, що не зумієш,
не маєм любові й хисту...
Що ти?! А руки?! Серце?!
Куди заховати їх?!
Яструб-розбійник свисне
раптом над беззахисними,
ляже на нашу совість
за нашу байдужість гріх...

Треба в житті любити
гаряче і багато:
сонце, дощі зернисті,
дороги в пилу,
траву!
... Бачиш: в гнізді малому,
як грудочки, пташенята,
немічні ще, невміло ворушаться
і живуть!..

23. Кого або що символізують пташенята в цьому вірші?
24. Яке значення має образ яструба-розбійника? Кого або що він уособлює?
25. Чому герой говорить: *«Станьмо ось тут навшпиньки»*? Який емоційний підтекст має ця дія?
26. Як вірш поєднує мотиви природи й моралі?
27. Які художні засоби створюють у вірші відчуття ніжності й тривоги?
28. Чи є фраза *«ляже на нашу совість за нашу байдужість гріх»* ключовим посланням поезії? Чому?
29. Як автор закликає до відповідальності без прямих наказів?
30. Що означає вислів: *«Треба в житті любити гаряче і багато»*?
31. Як би ви схарактеризували емоційний стан ліричного героя — надія, сум, страх, любов?
32. Яка роль людини в збереженні не тільки природи, а й моральних цінностей?
33. Доведіть, що поезія є алегорією людської відповідальності, співчуття, глибокого гуманізму, покликом до дії.
34. Напишіть есе на одну з тем (на вибір).
- **34-1.** «Чи має серце достатньо сили, щоб захистити беззахисне?».
- **34-2.** «Відповідальність починається з дрібниць: чому байдужість — це гріх?».
- **34-3.** «Світ, у якому є любов до найменшого, — світ, у якому варто жити».

35. Виконайте завдання на вибір.
- **35-1.** Використовуючи матеріал підручника, створіть ментальну карту «Особливості поезії Володимира Підпалого». Позначте жанри, образи, мотиви, а також цитати.
- **35-2.** Створіть літературні паспорти творів, накресливши їх у зошиті й заповнивши таблицю, зразок якої є за покликанням або QR-кодом, що на с. 122.
- **35-3.** Одну з поезій вивчіть напам'ять (за бажанням).
- **35-4.** Напишіть власний вірш.

ВІКТОР БЛИЗНЕЦЬ (1933–1981)

Немає більшої насолоди для письменницької душі, як писати книгу для юних. Це немовби свіжий подих вітру вранці, десь на лузі дитинства, коли тільки-тільки сходить сонце...

Віктор Близнець

Віктор Близнець (10.04.1933, с. Володимирівка, Кропивниччина – 2.04.1981, Київ) — український письменник-прозаїк.
Видав низку популярних дитячих творів — від казок, оповідей до повістей, серед яких «Звук павутинки» (1969), «Женя і Синько» (1074) і «Земля світлячків» (1979).

Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/3r6t5sWB або QR-кодом й опрацюйте статтю про літературну премію. Якщо ви знайшли помилку, то статтю можете відредагувати. До речі, вікіпедію може редагувати кожен / кожна. Проте є певні правила. Перед редагуванням опрацюйте їх.

1988 р. Віктору Близнецю посмертно було присвоєно звання лауреата літературної премії імені Лесі Українки, а 2003 р. Міжнародним освітнім фондом імені Ярослава Мудрого започатковано Літературну премію «Звук павутинки» імені Віктора Близнеця.

Хто ж цей письменник?

Оскільки під час німецької окупації свідоцтво про народження хлопця загубилося, то дату появи на світ його мати визначила приблизно: «в голодовку перед Пасхою» — 10 квітня 1933 р. Попри непросте дитинство у Віктора Близнеця залишилася багато яскравих спогадів. Численні життєві ситуації та спомини ставали сюжетами його книжок. За словами дружини, «в літературу його привела не лише робота у дитячих видавництвах, а й враження дитинства, покликання душі — чистої та наївної». Пізніше письменник згадував: *«Побачив світ, далекі імлисті обрії, сиві полинові рівнини. ...Небо й степ — оце й заповнило душу, все моє життя»*.

Близнеці були багатодітною родиною селян-колгоспників, а Віктор — четвертою дитиною в сім'ї. Після війни батьки оселилися на Кіровоградщині (тепер Кропивниччина) й зажили мирним життям, плекаючи свою родину. Найдорожчою людиною для Віктора був батько, який працював столяром, умів дуже гарно про все розповідати. Для своїх шістьох дітей він був «...першою книгою, першою школою, відкривав землю батьків, ...це було як причастя до святині, до таїни нашого земного

бога». Мати зналася на звичаях, побуті й повчала: «Не свисти в хаті, не гойдай ногами, не тарахкоти ложками...».

Змалку Вітько тягнувся до книжки, до знань. Та лиш хлопець пішов до школи, як почалася війна, довелося пережити голод, страх... Віктор був старанним і допитливим учнем, багато читав і потай писав вірші. Школу закінчив із золотою медаллю.

Відтак у 1952 р. Віктор Близнець подався до столиці й успішно склав іспити на факультет журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка. Його однокурсником, до речі, був Василь Симоненко. Після закінчення університету Віктор працював за фахом у різних газетах і журналах.

Перебування у творчому та інтелектуальному середовищі, а також робота редактором у видавництвах надихнули Віктора Близнеця на власні літературні спроби. Згодом він переніс на папір свої переживання, спогади і мрії, результатом чого стала збірка оповідань для дітей. Незабаром Віктор наважився показати свою роботу відомому автору, яким виявився його старший наставник і друг Всеволод Нестайко.

У 1963 р. побачила світ перша книжка Віктора Близнеця — збірка оповідань «Ойойкове гніздо». Так українська громадськість дізналася про Віктора Близнеця. Його найталановитішими й найпопулярнішими читачі вважають книжки письменника для дітей. Усе написане Віктор Семенович пропускав через свою душу і серце. Герої його творів усвідомлюють себе особистостями, знають, що таке справжня дружба, готові захистити слабшого, живуть у злагоді з довкіллям.

Обкладинки дитячих книжок Віктора Близнеця

Вікторові Близнецю доводилося писати і на замовлення.

Можливо, сумлінним виконанням соціальних замовлень Близнець прагнув заробити право на правду в наступній книжці для дітей? А це також роз'ятрювало його надзвичайно вразливу душу, розхитувало нервову систему... Навесні 1981 р. письменник пішов із життя.

ЗВУК ПАВУТИНКИ

1. СРІБНИЙ ЧОЛОВІЧОК

— Дзинь…

— Дзінь…

— Бумс!

Я лежу, сповитий темінь-темнотою, і слухаю, як він бавиться. Він давно живе в нашій хаті, може, у запічку, а може, під лавою, де, згорнувшись клубком, дрімає Сопуха. Він зовсім не боїться Сопухи і часто спить на її м'якеньких лапах. А рано-вранці, коли дома нікого нема і вікна закриті віконницями, він приходить до мене в гості. Сідає на бильце мого ліжка і видзвонює срібними підківками.

— Дзинь…

— Дзінь…

— Бумс!

Зараз він у кутку біля мисника. Там чорна діжа з водою, там вогко й темно, але я бачу його. Він тоненький, як стеблинка, той химерний чоловічок. І світиться — синім вогнем. А бистрий, моторний — не вслідкуєш за ним. Шасть, шасть! — так і бігає по долівці, та все скоком-при-скоком, так і пурхає по хаті, і здається: блискає світлячок у пітьмі. Крильця у нього легкі й прозорі, як у трав'яного коника, і коли він змахує крильцями, вони тихо шерхотять, майже нечутно потріскують: трісь-трісь-трісь…

…Ось він пурхнув з полиці на ослін і застрибав до мене. Диви, диви, то він дражниться: стриб-стриб — підскочить до мене, а тоді стриб-стриб — тікає назад. І язиком прицмокує, наче примовляє: «Буц, буц, не боюц!»

Ага, думаю, ти в мене дограєшся. Зараз я тебе зловлю…

Тихенько просовую ногу з-під ковдри; і тільки я висунув п'яти — мурашки побігли по тілу, побігли… аж до теплих грудей…

Ні, я геть не злякався, просто подумав, що впав у глибоченьку яму, і в мене дрижать коліна. Ось я трошки постою, подивлюсь, куди мені

Звуки чого передано на початку твору?
До якої частини мови належать ці слова?

Пригадайте, що звуконаслідування — це відтворення або імітація звуків реального світу за допомогою мовних засобів. Наприклад, «гав-гав» імітує гавкіт собаки, а «дзень-дзень» — дзвін.

Що вам відомо про давньоукраїнську міфологію?

Яких персонажів давньоукраїнських міфів ви знаєте? Які з них подобаються / не подобаються вам? Чому?

Як ви розумієте виділені слова?

йти. Внизу так і дише темінь, і холод хапає за спину. Може, назад? Ліжко ось тут, ковзь — і сховаюсь під ковдру… Еге ж, а той чортик? Він же дивиться з кутка і сміється. Ну чого ти сміешся? Думаєш, я злякався? Стривай, піймаю тебе за хво, тоді побачиш. (А ти знаєш, що таке хво? Ахві? Ахва? Не знаєш? Отож-бо! Це хвостик у хвалька… такого, як ти)...

...Я лежу і сміюсь (бо таки спритно втік), і щось шумить в голові, десь ніби клепають ковалики. Можна скільки завгодно слухати, як веселі ковалики один з-перед одного молотять по ковадлу, можна й побачити їх, вогнисто-червоних коваликів, але зараз мені не до цього. Я настовбурчив ковдру, вийшов гарний курінь над головою; тихцем виглядаю з того куреня і бачу, яке чудернацьке видовище снується в хаті.

Сонячне кіно!

Мати думає, що вранці я сплю, і зачиняє віконниці. Хай зачиняє — так ще краще. **Бо в одній віконниці, щоб ви знали, є маленьке вічко.** Там був сучок, він, мабуть, висох, розхитався й випав, і зробилось у дошці кругле віконце — дучко. Крізь те дучко падає у хату довгий жмут проміння.

Це моє кіно. Дивіться, що воно буде...

...Лежу й думаю: звідки він узявся, хоробрий такий чоловічок? Мабуть, народився з крапель. Гусінь, метелики, коники, рогаті жуки — всі вони народжуються з личинок або лялечок, натоптаних ватою. А срібний чоловічок народився, мабуть, з падучої краплі. Крапелина розбилась — дзум! — він тут же вискочив, стряхнувся і шмигнув під лаву. Там підсох, розправив крильця і, як почув, що капає вода зі стелі, зразу ожив, та давай стрибать і пурхать між краплями, і ловить їх, і дзенькать підківками. Такий дрібненький, а нічого не боїться — ні темряви, ні павуків, ні Сопухи. Бач, з маху кинувся на піратів. Я ще думав, збирався, виглядав з-під подушки, а він блиснув шаблиною і на судно: вперед! Цікаво, як його звати?

— Гей, чоловіче, як тебе звати? — гукнув я туди, де стоїть діжа й хитається чорна тінь.

Мовчок. Ані звуку. Тихо й темно, як у вусі.

— Буме! — раптом озвалась крапля. «Ага! — зрадів я. — Тепер знаю: тебе звати Буме». Буме, Бумсик, Бумсюк… А де твоя Бумсиха, де мале Бумсеня? Де дід Бумсило і баба Бумсючка? Ну, скажи! Мовчить. І дух затаїв.

Мені дуже хочеться взяти Бумса в руки, роздивитися, похукати на нього, погладити крильця. А може, й сховати в коробку… Е, ні! Він умре. Він засохне… Я думаю: що, якби ніч-сліпота забрала мене у свої

печери і там привалила б камінням і залишила навіки. Що я робив би сам-самісінький… під землею… де кажани, холод і тьма? Як би я плакав, і бився об стіни, і блукав би сліпцем — то страшне.

А метелик? А той метелик, якого я посадив у коробку? У нього крильця були жовто-білі, а на лапках, на вусах — золотистий пилок. Він був такий вертун, такий насмішник, так виводив мене по двору, поки я не спіймав його. Він упирався, не хотів лізти в коробку, шамотів, просився: пусти! Я не пустив. Я поклав його у коробку, а коробку в запічок і… забув. Аж восени, як сушили вишні, згадав. Кинувся до метелика — що це? Сухі шкаралупки… порохня… попілець. Зотлів бідолаха взаперті.

Для чого вбивати живе? Чуєш, Буме?

Гуляй собі в нашій хаті. Бігай, стрибай де хочеш. Я тебе не чіпатиму. Ніколи.

Ось тобі крихти на лаві, ось молоко у блюдечку — їж, поправляйся. Чуєш, Бумсюк?

2. СОПУХА

Я вже великий і знаю, що Сопухою лякають дітей. Було, крутишся в ліжку, мати нагримає й скаже:

«Ось покличу Сопуху…» Скаже, погасить світло і піде сама на кухню. А ти лежиш, і страшно-страшно тобі; ноги, як у равлика, потиху втягуються, втягуються під груди, і шия втягується, і ніс ховається між колінцями.

Ти скрутився калачиком, лежиш — нічичирк. Все в тобі заніміло, зіщулилось, тільки вуха ростуть. Ростуть вуха, як лопухи, пнуться в темряву, ловлять найтихіше шкряботіння. О, почалось!.. Це вона!.. Там, під лавою, у найчорнішому кутку, сопе Сопуха, так сопе, аж вітер ходить по хаті. Я накриваюсь подушкою, починаю казати про себе «га-ла-ла!», щоб заглушити звірюку, але де там! Щось шкребеться, щось дмухає і під подушку. І втямить не можу, чи то Сопуха сопе, чи сам висвистую носом. Ні, то вона чалапає!

…Не кричіть. Не жахайтесь. Не кличте мами. Знаєте, що треба зробити?

Треба сказати: «Буме, за мною!» — і стрибнути з ліжка. Так, це страшно, але з вами Буме, і ви командир, і за спиною кіннота, шаблі наголо. Рушайте в атаку, сміливіше! Стисніть кулаки, зціпте зуби, ви мужчина; темряву штовхніть плечем, грудьми вперед і примовляйте:

Барі-варі вде

Грім з громами йде!

Не оглядайтесь. Йдіть і кажіть Бумсові: «За мною, Буме! Вони тікають, вони розбігаються!» Ви з Бумсом уже в кутку. Не бійтесь, простягніть руки, помацайте лаву. Правда ж, вона гладенька, тверда, спокійна дерев'яна лава. І стоїть на місці, нікуди вона не ходила, то вам таке привиділось. А тепер помацайте під лавою. Стіна, долівка і більше нічого. Сопуха? Яка Сопуха? Невже ви повірили, що є на світі Сопуха — оте старе кудлате

ледащо, оте сонне сліпко, що цілісінький день спить у корчах, а на ніч залазить до людей.

У хату?

Не вірте. Ніякої Сопухи нема. Її придумали старші, щоб лякати дітей...

Мені здається: ***все, все на світі має свої дверцята***. І горище, і завалений погріб, і розчахнута бурею груша, і скеля над річкою. А старий годинник з зозулею, а розбитий ліхтар, а бабина скриня? Вони теж відкриваються. Треба тільки знайти, і якщо не дверці, то щілину, віконце, дупло, розколину. Знайти і заглянути всередину. І тоді таке побачиш, таке, чого ніхто й ніколи не бачив.

Були двері і в нашій хаті. Вони ганяли вітер, когось впускали й випускали, і блимало щось за ними, вода чи небо, я не знав. Деколи тривожився: куди зникають люди, переступивши поріг? І що з ними робиться там? І чого вони, повернувшись звідти, пахнуть то морозом, то погребом, то молоком, то динями.

Я довго придивлявся до хатніх дверей. Після дощів вони розбухали, ставали похмурі, слизувато-зелені. Нігтем, було, проведеш по дошці — виступає чорна юшка. І голос у них грубішав. Пробуєш відчинити — риплять, сердито, натужно, неначе стогнуть: у-у-уг! Тут, хочеш-не-хочеш, згадаєш бабиного Бурмила або мамине застереження: «Не смій за поріг! Упадеш!» Справді, поріг високий, дві приступки вниз, але ж і цікаво: що там? Що там, у сінях, де блимає світло, хитаються тіні і лупатим оком зирить на мене щось невідоме?

...Я помітив, що на стіні коржем відстала глина, і в схованку ту шмигнула ящірка. Прискакало мале жабеня, пузце біле, спина пухириста, сумно глянуло мені в очі і сховалось під призьбу. Довго дзуменіла оса, тикалась у лутку вікна, сердилась, щось шукала. Та ось знайшла дірочку, потрясла хоботком і полізла... куди полізла? До нас у хату?

Тут я задумався. Ящірка, жабеня, мурашки — де вони всіховаються? Мабуть, у стінах, у долівці, у вікнах. Вони з нами, наші сусіди, живуть в нашій хаті; там їхні гнізда, білі подушечки, мала дітлашня й вусаті комахи-няньки.

Я приклав вухо до призьби. Вона зашаруділа, як коробка, набита хрущами. Там, у призьбі, кишіло таємне життя. Напевно, там були свої комашині школи, були палаци, війська і відбувались святкові паради... Звідти, з того комашиного царства вилізла на сонце чорнява мурашка, повела вусом, лупнула на мене оком (здрастуй, мовляв, козаче!) і сховалась назад.

— Скажи, який світ! — застиг я здивований. — Скільки кругом живого народу!

3. КРИЛАТІ ДЕРЕВА

Ми з матір'ю готуємо обід...

...Обертаюсь і бачу: мати чистить картоплю, зігнулась над мискою, але губи у неї злегка тремтять і в очах сміхотливі блищики.

Я й забув, що поруч — старші.

Рука моя сама опускається, безкозирка зникла, як і не було її, а пароплав став ненаситною кабицею.

Присів я і знехотя взявся кочегарити...

...

Мати сидить у біленькій хустині, такий дашок зробила на очі, щоб не сліпило сонце; на лице їй упала тінь, і мати ще строгіша від того, замислена, заклопотана. Мабуть, не зжалиться. Скаже: «Самого не пущу».

Аби ж Рекс був, мій собака. Ми б удвох пішли.

Нема Рекса. Убив його Глипа...

...Рекс був добрий собака. До нього в будку ходили курчата, жило з ним криве гусеня, забігав сюди білий кролик. Налізе в будку малечі; Рекс ляже, витягне лапи, вуха по землі розстелить, зажмурить очі — блаженствує. Звірята обліплять його з усіх боків: кролик під пахву залізе і спить, як у гніздечку; гусеня до теплої шиї притулиться; курчата всядуться, де хто хоче: і на спині, і на лобі, а котресь — і на кінчик собачого носа. Рекс — як мертвий, вухом не здригне: хай собі гріються. Тільки розтулить око, ліве чи праве, сонно блимне: ну, як там, зручно всім? А ще він був учений собака. І любив смішити людей. Сиджу я під хатою, обнявши кудлатого Рекса, коли це виходить мати у двір, і якась вона заклопотана, ніби щось забула або загубила. З нею це часто буває: ходить, снує по хаті, шукає: «Де я поклала ніж?» — а ніж у неї в руках. І зараз видно: мати присмучена. Я ліктем тихенько штовхитьнув Рекса й кажу йому, сумно проказую: «Рекс, ти знаєш, я від'їжджаю — далеко. Прощавай». Рекс тут же схоплюється на ноги, знімає з кілка мій картуз, несе його в зубах і — хоп! — одягає мені на голову. Я кажу: «Рекс, може, ти й почистиш мене на дорогу?» Рекс хвостом, як щіткою, обмахнув сміттячко з моїх штанів, лизнув мене в руку, в щоку і весело зиркнув у вічі: все — чистий як нова копійка. Тоді я кажу: «Рекс, а ти не знаєш, де мій автомат?» Рекс — він був рудий-рудющий, мов огонь — притьмом кидається в сіни і несе в зубах мою зброю, бузинову палицю.

Мати, хоч і зажурена ще, трошки всміхається і мовить:

«Вас хоч обох у цирк»...

І такого собаку убив Глипа.

Я згадую Рекса, згадую, як ми боролися з ним і грались у шпигунів, як під кущами в саду... Але стоп! На кабиці давно закипів борщ, димок поволеньки в'ється з труби, і вже не голубі дерева, а синюваті мітелки вогню схоплюються над димарем.

Мати каже: «Більше не топи, хай борщ домліває на жару».

Ну от, обід зварено.

І мене зварило. Голова — як чугунок. Щось у ній потріскує. Наче там, у голові, відлущується полуда.

— Мам, я піду на річку.

— Не треба... Куди ти сам?

Знайдіть цитати на підтвердження того, що мати оповідача дбає про безпеку сина.

— А я не сам. Я з Рексом піду.

— З яким Рексом? — мати глянула на мене, немовби сказала: «Схаменись. Що ти плетеш, хлопче?»

Я не плету. Я знаю, Рекса нема, ну та й що з того?..

4. АДАМ

На нашому кутку, в Шатрищах, хлопців нема. Вважай, ми з матір'ю тут самі, бо що то за сусіди — під ярком Глипина хата (а Глипа цілими днями спить), далі забута й обшарпана оселя старої Сірохи, у котрої, кажуть, після війни два хлопчики підірвались на міні.

Від Шатрищів до села далеко, і мати не пускає мене туди. Я один блукаю в саду, сам один купаюсь на річці... А втім, чого це один? Коли я схиляюсь над річкою і довго-довго дивлюсь у воду, із тремтливого дна, із живої сутені випливають до мене двоє облич. То мої друзі — Адам і Ніна.

У мого друга товсте ім'я — Адам. От Ніна — тонке, прозоре ім'я. Попробуйте на язик: Ні-і-ін-на... Правда, бринить, як звук павутинки на вітрі? А тепер: Ад-ддам... Уявляєш собі величезний, немов козацька могила, дзвін і його стомлений вечірній голос: ддам!...

— Сер! — сказав чоловік. — Не називайте мене дядьком. Я не заслужив цього почесного звання. Звертайтесь просто: Адам. Так мене хлопці кликали в інституті.

— Адам? — прикахикнув я недовірливо. — Ви не той... не дурите?

— Ані грама. Моє прізвище Адаменко. Для зручності — Адам. Був такий перший чоловік на землі. Це ж непогано — десь і в чомусь бути першим... А вас як звати?

— Льонька.

— Не годиться. Льонька — щось бідненько. Будеш Лендом. Капітан третього рангу Ленд. Звучить?

— Ну вас... Смієтесь з мене.

— Грім на мою голову, якщо я сміюсь! Ви ж капітан цієї флотилії? — І він показав на щавлеві листки, що випливли на тиху воду і низкою, як справжні каравели, приставали до берега.

«Диви, — подумав я. — А таки догадався, що це флотилія. Бо в старших так: бачить листок і каже — листок. І не знає, що той листок може бути чим завгодно: на воді — човном, у повітрі — птахом, а на грудях — орденом... Мабуть, не дурний чоловік, цей Адам».

Адам закасав штани (і литки в нього були синьо-білі), закасав штани по коліна й сказав:

— Давай побродимо. Он там, — кивнув на чистий підводний камінь.

Ми трошки постояли на камені; Адам перегнувся, наче переламався в попереку, і довгим носом націлився у воду.

— Ленд, що то таке?

Край берега стирчала трухлява гілка, чорнильно-чорна, і ту гілку обліпили такі ж чорні буруб'яшки. Обліпили густо-густо, цілими купами.

— Що то воно? — спитав Адам.

— Черепашки, — сказав я. — Присмокталися до гілки й сплять. От якби цю гілку та кинуть туди на глибоке, то всі черепашки відлипнуть, бо їм насподі холодно. І виповзуть всі на мілке, на літню воду.

— А то що? — знов, як чапля, зігнувся Адам, позираючи на дно.

— Жуки-плавунці. Гляньте, не пливуть, а наче стрибають. Видно, у них моторчики є.

— А то? — показав Адам на листок лопуха, що звисав над водою.

— То жаб'яча хата. Пригляньтесь: листок не простий, з нього жаби капшук зробили. Ось так удвоє склали і добре склеїли. Зараз там ікра. А як тільки вилупляться пуголовки, кожен прорве собі дірочку і — плюсь у воду. Стрибав!

— Диви, чудасія! Нас такого і не вчили в інституті.

— А чого ж вас учили?

— Як зробити штучне сонце. Щоб світило сильніше за справжнє.

— О! — пришморгнув я носом. — Сонце!.. Більше за наше!

— А хіба тобі мало одного? І так підгорів, як папуасик.

— Але ж... два сонця. Одне вдень, друге вночі. Гуляй собі, скільки хочеш. Скажіть, скоро таке сонце зроблять?

— Розумієш, Ленд, — спохмурнів Адам, прищурив світло-сірі холодні очі. — Вчені робили сонце; думали, воно світитиме людям. А сонце вийшло неживуче; воно, як сірник, спалахне вогнем і тут же погасне. Тільки сірник той страшенно величезний... Землю може спалить. Скелі, ріки, небо — все згорить...

Я хотів уявити собі той страшецький вогонь. Що то за сірник, скажіть, і яка у нього головка, що може підпалити землю, небо і цілі моря?.. Проте думки мої обірвав Адам.

— Ет! — махнув він рукою. — Не морщ свого лоба. Тут, над річкою, просто рай, а ми з тобою завелись про пекло. Та й лікарі заборонили мені думати й говорити про це. Давай краще, знаєш, що зробимо? — Адам хазяйським оком оглянув кущі осоки, замулений берег нижче броду і сказав: — Давай краще зробимо греблю. І водяний млинок...

— Як зветься ваша річка? — спитав Адам.

— Ніяк не зветься. Річка та й годі. Хлопці дражнять — Жаб'яча.

— Погано, — сказав Адам. — Подумай: аби не було річок, ані джерельця, ані жодного струмка, що б робили люди? Вони вимерли б, як риби на піску. Річка дає нам життя. А ми пінимося дати їй навіть ім'я... Послухай зараз: як можна назвати річку?

Я нашорошив вуха: тиша, спокій на лузі, у саду туркоче горлиця, а за нашою греблею по-лелечому, невгамовно лопотить річка.

— Лопотиха, — вимовив я. — Може, так назвати?

— Лопотиха, — повторив Адам. — Добре ім'я. Завтра ж нанесемо на карту нашу річку. Щоб знали по всіх світах: є на землі тихе й тепле водоймище, яке відкрили для людства два капітани, Ленд і Адам.

У мене виникла підозра: а може, цей надзвичайно довгов'язий чоловік справді прибув з острова Скарбів, де живуть матроси і продавці лимонаду? Бо в нас у Шатрищах таких сухоребрих людей нема, це раз. А друге, ніхто не балакає тут, як славетні каштани в книжках. Словом, я мав таємну надію, що ми з Адамом ще помандруємо кудись невідомо куди...

— Адаме, — починаю розпитувати здалеку, — ви надовго приїхали?

Мовчить. Одвернувся, дивиться на верхів'я дерев, підзолочені сонцем.

Розсердився на мене, так чого? Може, не дочув? Я голосніше:

— Ви на врем'я, кажу, приїхали, чи будете жить у баби?

— Ні, — голос у нього з льодком. — Я приїхав сюди... помирать.

Він сказав це спокійно, так спокійно, що я відчув: із води побігли дрижні й холодними змійками поповзли мені по спині... Жартує Адам? А голос? Таким голосом не жартують.

Адам повернувся до мене. Плечі в нього були опущені; висохлі руки, як неживі, висіли вздовж тулуба. Я тільки зараз помітив: Адам світився. Сонце кидало на нього низьке проміння, і в Адама світилось прозоре обличчя, світились хрящуваті вуха, світилось немічне тіло.

Я зрозумів: Адам не жартує.

Його поїдає мертвий огонь.

— Розумієш, Ленд, — прищулив холодні очі Адам. — Є така невесела штука, називається білокрів'я... Ти бачив, як догорає свічка? Потроху, поволі полум'я злизує віск, аж до остатку. Так і хвороба — спалює кров, краплю за краплею, до останньої кровинки. Лікарі дивуються з того, що я ще й досі живу... Та, мабуть, недовго вже...

Він махнув рукою — ет, мовляв, к бісу журливі балачки!

Поспішали додому. Адам ривками дерся на гору, високо підкидаючи ноги. Я дріботів за ним, і мене гойдало хтозна-чого.

А між вербами, які вкутались присмерком, сонно лопотіла річка.

5. НІНА

Коли оповідач побачив, що річка Лопотиха повністю зруйнувала зведену греблю, він відчув тугу й самотність. Тоді ж він зауважив, як блакитний човник із блакитноокою дівчинкою пристав до берега...

Дівчинка розповіла про хворого Адама, який, попри заборони, таємно ходив будувати млинок.

Хвилі гойдали човник, і дівчинка гойдалася чи, може, печально хитала головою.

— Передай привіт йому, — мовила вона строго, — і ще передай: я на нього сердита. Хай береже себе.

— Від кого ж передати?

— Скажи, від Ніни. Він знає мене.

— А-а! Так це ти Ніна! — підвівсь я, здивований. — Ти якось приснилась була мені. Сниться, наче бринить павутинка на вітрі і тоненько-тоненько виводить: Ні-і-іна…

— Мені час, — промовила Ніна. — Одв'яжи човен.

Коли я подав їй прив'язь, вона відштовхнулась веслом і швидко понеслась з протоки. В блакитному платті, з білою стьожкою в косі, вона стояла в човні, освітлена сонцем, і здавалось — пливе по воді свічка з трепетним вогником.

— Прощай! — здаля махнула рукою.

— Прощай! — гукнув їй услід. — Ще приїжджай!

Човник поплив униз по течії, тінню промайнув між деревами, зник за крутим поворотом. І свічка, здавалось, погасла.

Вдруге вона припливла надвечір.

...Вона причалила до берега, привіталася, склала руки на колінцях і, зажурена, дивилася з човна у воду.

— Ніно, — почав я розмову. — Це багато, коли тридцять дев'ять і п'ять?

— Тридцять дев'ять — багато, — зітхнула вона, — а якщо й п'ять — ще більше.

— Така в нього температура. Кажуть, помре…

Ніна, схиливши голову, мовчала. Щось тихо булькнуло — може, впала сльозина у воду.

— Ти був у нього? — кліпнула на мене мокрими віями.

— Був. Його перенесли у двір під яблуню. Він лежить білий як сніг. І, здається, не дише. Очі заплющені, такі сині-сині, а в куточках білі росинки… Він мене спершу не признав. Я підійшов, поторсав за плечі: «Адам, Адам», — кажу. Як неживий. Тоді я ще поторсав — він ніби очнувся, рукою лап-лап… до мене потягся. «А-а-а, — каже. — Це ти, Ленд, — прошепотів губами. — Нічого, нічого, капітане. Ми ще з тобою змайструємо греблю, справжню, з цегли…» І втішає, рукою мене погладжує. Пальці в нього безсилі, тільки гарячі, з дрожем… Я хотів сказати, ну багато сказати йому, так мене відправили. Годі, мовляв, не треба, не можна його тривожити… Там, у Сірохи, якась жінка чужа, пухленька вся, в білому халаті…

...Не змовляючись, ми сиділи мовчки: я на березі, Ніна у своєму човні.

Сонце майже скотилось за гору; небо на заході було червоне, і червонясті відблиски падали на річку. Край берега, на стишеній воді, стояв білий човник, у ньому гойдалась дівчинка, і очі в неї були зажурені.

— Ніно, — сказав я неголосно. — Я хочу померти. Тільки ненадовго. Хочу подивитися, що робиться там, під землею. Ну, зберуться люди, поплачуть, поголосять, засиплять могилу і підуть. А далі? А що тоді? Лежиш у домовині. Тихо. Чорно. І ось… відчиняються двері, залізні,

скрипучі, і ти встаєш і спускаєшся вниз, начебто в погріб, а там, серед мороку — густо людей, тих, що померли колись…

— Не треба! — здригнулася Ніна, й обличчя в неї стемніло. — Звідти ніхто не повертається… Я знала багатьох, я з ними дружила, вони повиростали, і кого вбило, кого хвороба задавила, — ніхто не повернувся. Не смій помирати, чуєш! — пристукнула вона кулачком і строго глянула на мене. — І Адамові скажи: хто помре, той більше не житиме.

Я сидів ошелешений. «Як же так? — думав я. — Куди ж я подінусь? Ось у мене руки, ноги, голова, на голові чуб і вуха — хіба воно все пропаде? А я, крім того, бігаю, кричу, купаюсь, — хіба й це зникне? І нічого від мене не залишиться на землі? Е, ні! Тут щось вона, ця дівчина, переборщила». Я так і сказав їй: не вірю, щоб люди вмирали зовсім.

Ніна замислилась. І сказала повагом:

— Так, ***люди не вмирають зовсім.*** Коли вони лягають у землю і самі стають землею, то з них виростає трава чи дерева. З добрих людей виростає щось добре — яблуні, бузок, маргаритки. А хто злий, завидющий, то буде реп'яхом, кропивою, лишаєм повзучим.

Я тупнув п'ятою в землю й викрутив ямку. «Гм, — спало чомусь на думку. — А що виросте на місці Глипи?»

1. Як можна пояснити цікавість оповідача Льолі до всього живого?

2. Із якою метою автор використовує звуконаслідування?

3. Заповніть таблицю в зошиті «Реальне і фантастичне у творі». Зробіть висновок про поєднання автором двох світів у сюжеті твору.

4. У розділі «Ніна» оповідач каже, що хоче друга. Чи не суголосні ці бажання із сенсом мандрівки Маленького принца — героя твору Антуана де Сент-Екзюпері? Порівняйте пошуки сенсу життя персонажів українського твору й французького. Який висновок можна зробити?

5. Укладіть словник імен, які, на вашу думку, звучать, «як звук павутинки». За якими критеріями ви виконували завдання? Презентуйте словничок.

6. Напишіть есе «Яким я бачу призначення людини на землі?» або «Що варто залишити після себе на цьому світі?»

7. ЛІКАР БУСЬКО

Повний текст цього розділу подано за QR-кодом або покликанням, що на с. 125.

Адам розповідає, як у темному сараї сидить біля дверей і спостерігає за ластівками, що літають і граються біля коня Бакуна. Він милується їхньою спритністю, пригадує, як вони ліплять гнізда, і замислюється над народними прикметами про птахів: не можна руйнувати гнізда, бо це приносить біду. Потім його кличе баба Сіроха — каже, що Адам хоче його бачити. Хлопець приходить до хворого Адама, який, незважаючи на слабкість, жартує й охоче балакає. Вони домовляються обмінятися історіями, і хлопець розповідає, як їхній кінь Бакун розумно переправився через замерзлу річку. Адам у захваті від цієї розповіді, а тоді ділиться власною —

про лелек Буська і Бусиху, які жили в баби Груні. Баба врятувала птахів узимку, і вони віддячували їй любов'ю й відданістю. Коли баба захворіла, лелека Бусько не полетів у вирій, а приніс їй жабу, намагаючись допомогти.

— Ох ти мій дохтор, — застогнала баба, розчулена рідним Буськом. — Це ж ти хочеш мене підздоровить і зілля своє приніс... Доведеться встати і провести вас, бо ви ж без баби й не полетите.

Баба, стогнучи, зіп'ялась на ноги і провела буськів. А скоро померла.

І дивувались люди: весною пара лелек день у день кружляла високо в небі, ніде не хотіла сідать. А тоді таки сіла — на шутій сосні за селом, на тій сосні, що ближче до грибків, де лежить баба зі своїми синами.

Адам закінчив свою бувальщину...

Чому українці так поважають ластівок, лелек та інших птахів? Які цікаві історії про цих птахів знаєте ви?

8. ЗА ПАВУТИНКОЮ

Текст цього фрагмента твору Віктора Близнеця «Звук павутинки» подано за QR-кодом або покликанням, що на с. 125.

9. ВСЕ ВІДПЛИВАЄ

Ви чули, як наближається рівний і тихий дощ?

Отак сидиш у хаті, мати одчинила вікно, і знадвору повівав свіжістю, а ти слухаєш... Десь далеко, в невідомому світі, зачинається шум... І то ще не шум, а шепотіння землі, шерхіт сухої трави, шелест пожовклого листя. Ти прислухаєшся: може, переспав і тобі шумить в голові? Ні, це вже садом іде неквапливий шум, іде до вікна і шумить у стіну — рівно, густо, заспокійливо, і пахне тихим дощем і тихими снами. Злипаються очі, і тебе огортає теплий спокій.

Ти сидиш заколисаний, а слух, проте, гострий — чуєш, як скрипить, набухаючи, мокре дерево. Стихло муркотіння під вікнами, шум одійшов за хату, і щось торкнуло тебе за плечі: ей!..

Стріпнувся, глянув я у вікно: нема вже дощу. І сонця нема, десь за хмарами. Але небо, димчасто-сіре, просвічується, воно підрожевлене захмарним вогнем, воно розсіває кремове світло. Від того світла блищать краплини дощу на мокрих стеблах...

Мені стало сумно... Сходились, збігались діти до баби Сірохи. А в дворі стояла машина, юрмився люд, бряжчали мідні тарілки, і дядьки ставили на кузов труну. Труна була довга, виступала з машини. Коли її нахиляли, я побачив Адама: він лежав суворий і суворо дивився у небо. Загострене обличчя його світилось мертвим вогнем. Він помер тому, що не було чим дихать, сміятись, говорити. Вся живинка згоріла в ньому до краплі. Він уже пахнув землею і вирушав туди, звідки не повертаються.

Поховали Адама за селом. Там росте кощавий старий берестоk...

Не знаю, чи селяться лелеки на берестках. Думаю, що селяться. Вони люблять добрих людей. Таких, що травами лікують птахів чи будують співучі млинки.

— Ніно, — озвався я нарешті, — в тебе човен протікав. Бачиш?

— Протікає, — кивнула вона.

Я помітив, що в Ніни очі підпухли, вона була мовчазна, як ніколи. Ми сиділи годину й другу і не промовили жодного слова. Ніна дивилась на воду, вітер легенько ворушив чорну стьожку в її косах.

Нема Адама. І про що нам було говорити?

День стояв хмарний; то набігали, то відкочувались геть легкі полохливі тіні; вже починали жовтіти верхи дерев, і в холодній прозорій воді відбивались багряні фарби осені.

Кілька жовтих листків прилипло до весла. Я глянув пильніше на човен і тільки зараз побачив: човен накренило на правий бік. Гарні колись, світлі березові лубки почорніли (а лубками було обшито борти човна), де-не-де пожолобились. дошки, крізь них сочилась вода. І набігло води чимало, аж притопило ніс, давно замочило Нінині ноги, залило водою її білі туфлі.

— Слухай, Ніно, він уже нікуди не годиться, твій човен.

— Ну що ж, так і буде.

— Не розумію: як?

— Без човна.

Я не міг уявити собі Ніну без кораблика. На чому ж вона припливе сюди? А для мене Ніна завжди пливтиме: з пухнатих хмар на землю, тихими лугами до річки, а річкою — до нашого броду.

— Ніно, я зроблю тобі човен.

— А ти вмієш? — вона глянула на мене, і якась гірка усмішка торкнула її вуста.

— Спробую.

— А з чого ти зробиш?

Правда, з чого зробити? Я сів і задумався. З колоди не подужаю видовбать човна, та й не годиться: річка ж у нас міленька. То я тільки видумую, що в мене морська протока, а насправді ось тут, між камінням, де застряв був Бакун, і для моєї ноги тіснувато. От якби знайти щось таке, легке й плавуче, щоб і стругать не важко, щоб і на воді держалось, щоб і гарний човник вийшов.

І тут я згадав: є! В посилці!

Вчора приходила до нас баба Сіроха. Стала під берестом, суха й почорніла, і жестом до мене:

— Ходи сюди!

Як завжди, вона дріботіла прудко, йшла не озираючись, тільки була ще скорботніше зігнута. Коли я ступив у хату до неї, там ще пахло, ну як вам сказати, — свічками, воском, пахло смертю. І в бабусі на щоках зробились глибокі й темні ями, такі ж ями були й під очима; мені аж страшно стало дивитись на неї. Здавалось, вона готувалася йти за Адамом.

— Ось, — хмуро мовила бабуся. — Йому посилка прийшла… Сьогодні, — і від того «сьогодні» (а він три дні, як у землі, вже не получить ні листа,

ні посилки, ані роси з неба) у бабусі засіпались щоки, вона скоріше пхнула мені в руки диктовий ящик: — Візьми!.. Мабуть, для тебе старався...

Я не дуже второпав, хто старався для мене, взяв ту посилку і побрів додому. Ящик був відкритий, і коли я копирснувся в ньому, то витяг на стіл таке: зелені й стиглі шишки; пузатенькі жолуді, що скидались на засмаглих дядьків у беретах, і берети у них з поросячими хвостиками; витяг товстий шматок соснової кори, гілочку сизо-зеленої ялинки; велике сіре перо — журавлине або лелечине, і ще цілу жменю всякої дрібноти.

Все це я виклав на стіл і, зачудований, став розглядати кожну річ: для чого вона? І навіщо була Адамові? І хто прислав, і звідки?.. Потім подумав: адреса! Глянув на зворотну адресу. Але на кришці посилки, замість зворотної адреси, хімічним олівцем був намальований чоловічок.

Цей чоловічок, як бачите, когось вітав. Кого? Я так і не розгадав би таємницю посилки. І, може, ніколи б не дізнався, хто вона, та людина, що прислала в наше село журавлине перо й мітелку ялини, не дізнався б зовсім, якби не Ніна.

От я сказав, що збудую човен, згадав про соснову кору і бігом злітав додому; взяв ящик з усім добром, узяв ножа, нагріб усякої всячини, що могла пригодитись в роботі, і прибіг до річки. Міркую собі: поки вирізатиму човен, хай Ніна розбере посилку, пограється. Цікаво ж...

Та як тільки я ступив на камінь, Ніна зиркнула на мене й зблідла:

— Прийшла посилка? Прийшла? Коли? І вона схопилась на ноги (під нею захитався човен), стрибнула на берег і, така розгублена, аж із сльозами на очах, кинулась до ящика.

— Диви, все, все прислав! Все, що треба, — шепотіла вона, викладаючи в пелену шишки, жолуді, сухі гілочки.

— Хто прислав? Ти знаєш його? — спитав я, зовсім спантеличений. Баба Сіроха казала: «Мабуть, для тебе старався», а виходить, посилка для Ніни, і дівчина ждала її з нетерпінням.

Ніна тим часом просунула руку в ящик і на самому дні, під сухим мохом, щось знайшла:

— О, є... Записка! — вона витягла клаптик паперу, з трепетом розгорнула його й пробігла очима.

— Читай. Вголос читай, — попросив я.

— Тут кілька слів. І про тебе. Ось, — Ніна подала мені записку.

Я прочитав:

Дорогий Адаме!

Не можу, не буду тебе втішати. Ти мужня людина. Радий, що в останні хвилини коло тебе стоятимуть вірні друзі. Висилаю для них те, що ти просив. Хай запахне в степу сосновим Поліссям. Привіт їм обом, капітану Ленду і Ніні.

Твій Олс.

Після «твій Олс», як і на кришці посилки, теж був намальований чоловічок, що підняв капелюх на знак привітання.

— Ніно, хто цей Олс? — спитав я.

— Він такий, як Адам. Вони вчились разом.

Пригадайте героїв, із якими зустрічався Маленький принц із твору Антуана де Сент-Екзюпері. Кого нагадує Адам? Чому ви так вважаєте?

— А де він зараз?

— Робить те, що й Адам. Атомне сонце.

— І не страшно? І не спалить його те сонце, як Адама?

— Вони про себе не думають. Я була між ними. Вони кажуть: треба. Треба, щоб над землею було ще одне сонце. Треба, щоб воно світило сильніше за наше. Треба, вони кажуть.

— А навіщо це «треба»? Хіба так погано? Хіба нам з тобою мало сонця, мало трави на лугах, цвіркунів, метеликів, кульбабиного пуху? Навіщо придумувать ще одне сонце?

Нінині вуста були холодно стулені, в них наче застигло оте рішуче «треба», і я зрозумів, що вона більше нічого не скаже.

Хвилину чи дві ми сиділи мовчки. Я озвався перший:

— Добре. Я зроблю тобі човник, Ніно.

— З соснової кори?

— Авжеж.

— Це чудесно. Я так хочу, так давно хочу. І саме такого, з соснової кори. Він найкращий: гарний, легкий, ніколи не протікає. Адам збирався мені зробити, та, бач, не встиг. — І Ніна опустила голову.

Колінця у неї тремтіли. Білі вузенькі туфлі її розкисли у воді, з носка виглядав набубнявілий палець. «Осінь. Холодно їй», — защеміло мені в душі...

Бачу: Ніна сидить, підперши кулачками голову, зосереджено дивиться на моє мудрування і трішки, приховано всміхається. І, мабуть, думає: чудний цей хлопець... Ніна — зовсім інша людина. Гляньте: зіперлась на кулачки, лице тихе й замислене, в очах — терпеливе чекання. То сонце, то хмарні тіні пролітають над нею...

— Льоню, — озвалась Ніна, — а можна і в моєму кораблику зробити високий ніс?

— Можна. Такий і зроблю. Ось, — і я показав майже готове суденце.

Воно стояло у мене на руці, новеньке, темно-червоного кольору, із смолистим запахом; міцні борти, що звужувались донизу, були добре обтесані, а вся носова частина задерта вгору.

— Ой, — тихо сказала Ніна, і очі в неї зажеврілись. — Справді як «Санта-Марія»!

Вже залишилось небагато: видовбать кору зсередини. Ніж у мене з гострим кінцем, і я провів заглибини понад бортами, кормою і носом. А далі тільки підколупуй соснову луску — сама одлітає. Глибшає човен, стає просторіше в його трюмах, а я прикидаю в думці, де зробити лаву, де щілини для весел. Вичищаю луску, видмухую порохню, а Ніна тихцем посміхається, косуючи оком на мене.

— Готово! — кажу. — Ще весла виріжу.

І от наш кораблик стоїть на воді. Злегка погойдується. Два соснових весла виблискують на сонці. Од червоних бортів — густа багряниста

тінь, що коливається на хвилях. І Ніну злегка погойдує. І на її лице падає червоний відблиск. Вона стоїть у кораблику, зовсім не схожа на ту дівчину, що сумно сиділа на березі. Я кажу:

— Ніно, стривай! А вітрило? У мене є шмат парусини, ну-бо стривай!..

Я ставлю високу щоглу з хрестовиною, шпагатом і клеєм кріплю вітрило, і вітер напинає мій парус, неспокійно лопоче, на швидку течію розвертає судно.

— Льоню, сідай! — гукає Ніна. — Вдвох попливемо.

— Як? І мені сідати?

— А чого ж!

Це ж не простий кораблик, це Нінин, і я зробив його з соснової кори, яку прислав нам таємничий Олс, той, що знімає капелюха, вітаючи людей.

Кораблик несло в протоку, і я стрибнув саме вчасно: нас кинуло в бризки, в бурхливий потік, обшугнуло водою; я наліг на весла, грудьми уперся в праве весло, крикнув Ніні: «Стережись!» — і повернув наш вітрильник так, щоб він проскочив повз гострий камінь. Ще раз труснуло, обдало мене піною, і ми вийшли на чисте плесо, попливли за водою.

Мокрі, ми сиділи поруч, під вітрилом, дивились на береги. А береги в нас такі: то підмиті печери, де сплелись корневища, чорні й вузлуваті, як морські спрути; то світлі піщані відмілини, всипані черепашками; то круті глиняні припічки, геть подовбані норами, — там селяться зграї стрижів, — зараз вони з вереском носились над лугом.

Ми пливли під вербами, наче в зеленому гроті; тут стояла принишкла сутінь, і лише подекуди вгорі жаром світились китиці стиглої калини. Я сидів на веслах, вибирав дорогу. І раптом Ніна торкнула мене за плече. Я оглянувся. За нами сумно плив старий Нінин човник. Він, мабуть, не схотів самотнім залишитись на броду. І, притоплений, тихо снував за нами.

— Він когось везе, — сказала Ніна.

— Кого? Я не бачу.

— Дивись, на кормі.

О, таки справді! На кормі сиділа жовта стрільчата бабка. А мені здалось: на маленькому авіаносці притулився вутлий двокрилий літак. Може, він потерпів аварію, і Нінин човник везе його до найближчого аеродрому?..

...Ніч стояла між нами; я тримав Ніну за руку, але не бачив її. Ми принишкли, наче осиротіли без вогню. Десь у небі зі свистом пролетів самотній птах.

— Осінь, — сказала Ніна.

— Осінь, — сказав я. — Птахи у вирій збираються.

— І мені пора.

Я відчув, як вона легенько стисла мені руку.

Ніна відпливала восени.

Все пливе восени: листя за водою, хмари, павутиння, птаство, школярі, комбайни. Все кудись пливе, прощається з літом. І Ніна прощалась.

Як завжди, ми зустрілися з нею на броду. Вона сиділа в кораблику, я на камені. По воді проносились тіні журавлиних ключів.

— Ти в який клас підеш? — спитала Ніна.

— В третій.

— Значить, скоро забудеш про мене.

«Ет, — знизав я плечима. — Навіщо пусті балачки?»

— Так, ти забудеш про мене, — тихо, але твердо сказали Ніна. — У мене друзів багато було, вони повиростали, купили собі мотоцикли, транзистори, квитки на футбол. І коли я приходжу до них у гості, вони дивляться на мене сонними очима і не впізнають. «Ти хто?» — питають. «Ніна», — кажу. «Не знаю такої». — «А пам'ятаєте, — нагадую тоді, — як ми слухали в степу павукове радіо?» — «Тю, що за дурниці!.. Павукове радіо! Йди собі, дівчино, геть, не мороч нам голову!..»

— Не всі такі, — ображено засопів я. — Адам не забув. Він часто казав про тебе.

— Адам, — Ніна особливо якось вимовила це ім'я. — Адам був дитина. Велика дитина. У нього був свій Буме, своя Сопуха і свій ліхтарик. Ліхтарик він мені подарував, ти його бачив.

— А-а, це Адам подарував? — аж тепер я дізнався, де вона взяла грибок, який світив у печері місячним світлом.

Я порився в кишені, витяг свої припаси. Забрів по коліна в воду, до її кораблика, і сказав:

— Ніно, ось два кремінці. Найкращі. Один світлий, другий з багрянцем. Вони викрешують вогонь. Якщо тобі страшно-страшно стане, візьми їх і так покреши — блись, блись, і все, і страху не буде.

Павутина. Web. 2019
Худ. Олег Шупляк

— Гарні кремінці, — сказала Ніна й загорнула їх у хустинку. — Ну все, Льоню, мені пора.

Вона сіла в кораблик, спустила весла на воду. Легкий, з соснової кори, вітрильник вийшов на течію... І кораблик віддалявся, меншав, мрів над водою. Я вже бачив тільки присмучену дівчину, яка жевріла на сонці, мов свічка.

— Ніно, прощава-ай! — змахнув я рукою.

— ...щавай! — відгукнулась луна.

— На те літо ждатиму. Чуєш?

— Чую!.. Приїду!..

Я зіп'явся на носки, але вітрильник став маленький, як тінь журавля. І раптом мені здалося: то справді журавлик! Гляньте, він знявся, понісся над землею, виплив у небо і з розвороту пішов за ключем.

Навіть примарилось мені: я бачу Ніну. Вона спрямовує. свій крилатий

кораблик у синю затоку, веслує між хмарами. А хмари над нею — як скелі. А вітрило у неї — як біла пір'їна. А вода чиста-чиста, без дна.

Попливла Ніна у вирій. За птахами.

…І досі не знаю, чи була вона, така дівчина, чи я її просто вигадав.

7. Як можна пояснити присвяту до твору «Звук павутинки»: *«Присвячую цю книгу трав'яним коникам, хрущам, тихому дощеві, замуленій річечці — найбільшим чудесам світу, які відкриває нам дитинство»*?

8. Чому у творі наявні містичні, нереальні, міфологічні істоти? Поясніть поєднання реального і фантастичного у творі Віктора Близнеця.

9. Визначте, які проблеми автор порушує у творі. Оформте їх у вигляді павутинки. Проаналізуйте, що зобразити в центрі павутинки, а що по її краях.

10. Схарактеризуйте оповідача Льончика. Яким бачить світ герой? Чому так важливо помічати деталі, поважати все живе і турбуватися про рідних / друзів?

11. Розгляньте картину Олега Шупляка — сучасного художника. Поясніть, від чого залежить звучання павутинки?

Часто письменники / письменниці пишуть про те, що самі переживають. У доробку Віктора Близнеця є й твори для дітей, написані за сучасними (за життя митця) матеріалами.

Повість «Звук павутинки» (1969) стала дуже популярною — її навіть переклали кількома мовами. Відомий письменник Олесь Гончар порівнював цей твір із «Маленьким принцом» Антуана де Сент-Екзюпері, адже в ньому так само тонко передано світ дитинства. У повісті поєднуються сум прощання з дитячими роками, казкова атмосфера та щира любов до природи і всього живого навколо.

І в наступних творах Віктор Близнець пише про реальні й чарівні, трохи фантастичні події, як-от у повістях «Женя і Синько» та «Земля світлячків». Його герої вміють дружити по-справжньому, завжди готові допомогти слабшим і живуть у гармонії з природою.

Герой повісті «Звук павутинки» Льонька бачить навколишній світ, населений незвичайними звуками, явищами, істотами. Він помічає срібного чоловічка, який не боїться Сопухи, він чує звук павутинки, дружить (як із живим), із собакою Рексом, якого давно вбив сусід Глипа. Розкриваючи світобачення дитини, письменник проникає в таїну світової гармонії, у якій існує Льонька. Не втратив дитячої здатності бачити й розуміти цей світ і Льоньчин дорослий приятель Адаменко, або Адам. Смерть Адама (його вбиває променева хвороба) — як наслідок (чи кара) за досліди й створення «атомного сонця» — для Льоньки не лише страшна трагедія, а й урок спокути, прозріння, самозречення.

Дитяча література 70-х рр. XX ст. розвивалася під знаком неписаного правила, за яким вважалося, що читання трагічних творів шкідливе для дитячої психіки. Віктор Близнець порушив це правило. У перших творах письменника («Ойойкове гніздечечко», «Паруси над степом», «Землянка») відбилися враження періоду окупації Володимирівки німецькими військами в часи Другої світової війни. Письменник наполегливо культивував трагічний конфлікт в українській літературі для

дітей, наголошуючи цим на необхідності говорити з юним читачем про найважливіше — життя і смерть, правду й кривду, любов і ненависть.

Підтекст — це прихований, неочевидний зміст, який не висловлений прямо, але випливає з контексту, натяків, символів, інтонації, жестів або недомовок персонажів. Це те, що «читається між рядків» і що автор прагне донести до читача.

Фантазія в мистецтві — здатність художника до створення нових, неіснуючих у реальності образів, ідей, світів і сюжетів. Це творча уява, яка дозволяє вийти за межі буденності, логіки та об'єктивного сприйняття, щоб створити щось унікальне, оригінальне й часто надзвичайне.

12. Проєктна робота «"Ядерне сонце" і образ Адама у повісті "Звук павутинки" як відображення небезпеки атомних випробувань»

У повісті «Звук павутинки» Віктора Близнеця поряд із казковістю з'являються тривожні образи, зокрема Адам і так зване «ядерне сонце». Ваше завдання — дослідити, як ці художні образи можуть бути пов'язані з реальними атомними випробуваннями та їхнім впливом на людину і світ.

У межах проєкту об'єднайте знання з кількох навчальних предметів:

Література.

- Проаналізуйте образ Адама — що він символізує, які емоції викликає, як автор через нього передає тривогу чи небезпеку.
- Поясніть, що може означати «ядерне сонце» у творі.

Психологія.

- Дослідіть, як невідомість і загроза впливають на психіку.
- Через які образи втілено внутрішні переживання людини?

Фізика.

- Поясніть, що таке ядерний вибух, як утворюється енергія, світіння («штучне сонце») та ударна хвиля.

Хімія.

- Розгляньте, що таке радіоактивні речовини, як вони поширюються в довкіллі та чому є небезпечними.

Анатомія.

- Опишіть, як радіація впливає на організм людини, які системи страждають найбільше і які можуть бути наслідки для здоров'я.

Форма виконання: презентація, постер або коротке відео.

Результат: покажіть, як художній твір допомагає осмислити реальні наукові та людські проблеми, і зробіть висновок: чому важливо пам'ятати про небезпеку ядерних випробувань.

Із кримськотатарської літератури

- **Крим в українській літературі (Степан Руданський, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Агатангел Кримський)** *(оглядово)*
- ***Суспільно-культурне життя кримськотатарського народу***
- ***Ісмаїл Гаспринський.*** «Арслан-киз»
- ***Ервін Умеров.*** «Чорні ешелони»

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- ***Ервін Умеров.*** «Самотність»
- ***Антологія*** «Кримський інжир»
- ***Антологія*** «Крим, який ми любимо»

Ольга Пілюгіна. Гобелен «Хвиля». 2007.
Вовна, ручне ткацтво

ІЗ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У багатьох письменників XX ст. є твори про Крим. Наприклад, Максима Рильського, Миколи Зерова, Павла Тичини та інших. У Михайла Коцюбинського є кілька творів, де Крим — це головна тема. Але в усіх цих творах є екзотизація Криму. Лише Леся Українка пропонує відмінний від інших письменників погляд на Крим.

Анастасія Левкова

1. Пригадайте вивчений у 9 класі твір кримської тематики. Назвіть автора твору та причини й обставини написання. Яким постає Крим через звуки й кольори? Які образи вам запам'яталися найбільше? Чому?

Степан Руданський

Пригадайте співомовки Степана Руданського. Що вам відомо про життя митця?

В історію Криму вкарбовано ім'я Степана Руданського.

У Ялті Степан Руданський обіймав посаду почесного мирового судді та працював міським лікарем. Його називали «лікарем бідних», оскільки часто допомагав пацієнтам безкоштовно й навіть купував їм ліки власним коштом.

Завдяки Степанові Руданському в Ялті засновано першу публічну бібліотеку та облаштувано міський фонтан.

Саме в Криму митець продовжував працювати над своїми унікальними «Співомовками» та перекладати античні твори. Степан Руданський захоплювався історією півострова, проводив археологічні розвідки.

Леся Українка

Пригадайте переказ про фонтан сліз у Бахчисарайському палаці. Про що цей твір? Як у ньому відображена естетика Криму?

Також Крим став місцем творчих пошуків видатної **Лесі Українки.**

Письменниця, громадська діячка вперше приїхала на півострів 1890 р. на лікування в Саки. Потім мешкала в Євпаторії, Севастополі, Ялті, Бахчисараї. У Криму Леся лікувалася від туберкульозу, писала, досліджувала культуру татар. Вона створила два поетичні цикли: «Кримські спогади» (1890–1891) і «Кримські відгуки» (1897–1898).

Ці цикли включають вірші, які описують Крим як край світла і пронизливих мелодій південних краєвидів.

У листах до родини Леся Українка описувала кримські села, мінарети, виноградники, подорожі до Чуфут-Кале та знайомство з кримськотатарською культурою.

Мисткиня робила замальовки кримських орнаментів, що нагадували їй українські мотиви. У багатьох рядках звучить туга за рідною землею.

Агатангел Кримський

За часів незалежності України на честь Лесі Українки та в пам'ять про кримську сторінку її життя створили музей і встановили пам'ятники в Ялті та Балаклаві.

Із кримською тематикою пов'язана творчість академіка **Агатангела Кримського**, який був видатним мовознавцем, перекладачем, одним із засновників Всеукраїнської академії наук.

Він знав десятки мов, займався арабістикою, туркологією та літературознавством. Його творчість і наукова діяльність вплинули на відображення культури сходу та кримської історії в українському контексті.

Тема Криму проходить крізь лірику, драму, наукові статті, народну пам'ять. Вона розкривається в образах природи, архітектури, людей, етнічних контактів.

Кримська тема допомагає глибше зрозуміти процеси культурного обміну. Література показує, що українська самосвідомість ідентифікує Крим як частину спільної історії.

Це — перехід від локального до глобального, від народного до наукового й культурного. Отже, Крим у творчості українських авторів — це простір пам'яті, дослідження, натхнення і національного діалогу.

«Тиха бухта».
Худ. Тарас Джус

«Свіжий вітер.
Худ. Василь Гурин

«Сонячний день у Гурзуфі».
Худ. Федір Захаров

«Узбережжя моря».
Худ. Архип Куїнджі

«Кримський пейзаж».
Худ. Іван Айвазовський

2. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/FrNXJfGf чи QR-кодом і послухайте кримськотатарську народну пісню «Demirciler» («Ковалі»). Які емоції викликає твір?

3. Створіть стрічку часу на тему кримської культури у творах українських митців / мисткинь. Для цього використайте опрацьовану статтю підручника і таблицю, подану за QR-кодом чи покликанням, що вказані в завданні 2 на цій сторінці.

4. Чому саме Крим став важливою локацією для творчості українських письменників / письменниць кінця XIX – початку XX ст.?
Обґрунтуйте відповідь, спираючись на приклади з життя і творчості щонайменше двох авторів / авторок.

5. Чим образ Криму у творах Лесі Українки відрізняється від сучасних уявлень про цей регіон в контексті української культури?
Яке історичне, емоційне та символічне значення півострова у віршах поетеси? Порівняйте з його сучасним сприйняттям (за мотивами поетичних циклів «Кримські спогади» і «Кримські відгуки»). Накресліть у зошит подану ментальну мапу «Образ Криму у творах Лесі Українки» та заповніть порожні комірки власними прикладами.

6. Чи можна стверджувати, що творчість Агатангела Кримського чи Степана Руданського стала культурним мостом між Україною і Сходом?
Висловте свою думку, підкріпивши її фактами з біографії авторів і специфікою їхньої діяльності в Криму.

ІСМАЇЛ ГАСПРИНСЬКИЙ (1851–1914)

Об'єднуйтеся
в думках, мові та справах.
Ісмаїл Гаспринський

Ісмаї́л Гаспри́нський (народився 8.03.1851, село Улу-Сала, Таврія — помер 11.09.1914, Бахчисарай, Крим) — кримськотатарський і тюркський просвітитель, письменник, педагог, культурний діяч, політик. Засновник *джадидизму*[1].

[1] *Джадиди́зм* (від араб. «джадид» — новий) — рух на зближення ісламської та європейської культур; рух за оновлення життя мусульман; просвітницький рух народів ісламського Сходу за реформу освіти. Заснований у Криму Ісмаїлом Гаспринським. Ця реформа суттєво змінила суть і структуру початкової освіти в багатьох мусульманських країнах: характер освіти став більш світським.

Ісмаїл Гаспринський за роботою в кабінеті. 1910 р. Світлина — з фондів Музею письменника

Чи може одна людина змінити долю цілого народу? Ісмаїл Гаспринський довів, що може. Народжений 1851 р. в Криму, він із дитинства жив на перетині культур — мусульманської, тюркської, *української та європейської*. Чи не в цьому джерело його унікального світогляду?

Початкову освіту здобув у місцевій школі, далі навчався в чоловічій гімназії в Сімферополі, а потім — у військових закладах Воронежа та Москви. Що шукав юний кримський татарин в імперії? Мабуть, відповіді. А, можливо, знання, яке згодом стане інструментом визволення.

У Франції Ісмаїл Гаспринський перейнявся ідеями демократії, просвітництва, свободи слова. Чому б не впровадити це вдома? Саме тому повернувся до Бахчисараю — не як мрійник, а як діяч. Він започаткував друкарню й 1883 р. заснував газету «Терджиман» — перше тюркомовне періодичне видання в Російській імперії.

Чи міг тоді Ісмаїл Гаспринський уявити, що «Терджиман» читатимуть від Казані до Стамбула? Усе можливо, якщо писати зрозумілою мовою — мовою серця й розуму.

Він запровадив *усуль-джадид* — реформу освіти: поєднання ісламських традицій і сучасних знань.

Завдяки Ісмаїлові Гаспринському в Криму відкривалися нові школи, а в Туреччині, Центральній Азії, на Кавказі впроваджувалася нова педагогіка.

Ідеї письменника й педагога вплинули на мусульманські громади Російської, Османської імперій, навіть Центральної Азії. Його визнавали і в Стамбулі, і в Парижі, і в Каїрі. Проте серце завжди залишалося в Криму, бо Ісмаїл Гаспринський мріяв зробити Бахчисарай інтелектуальним центром тюркського світу.

Помер Ісмаїл Гаспринський у 1914 р. — на порозі Першої світової війни, яку так хотів відвернути... Сьогодні ім'ям видатного просвітителя названі вулиці, школи, бібліотеки.

Ісмаїл Гаспринський — не просто діяч. Це — дух часу, що випередив свою епоху. Його приклад свідчить: справжня реформа починається з друкарського верстата, а завершується в серцях людей.

1. Які риси вдачі Ісмаїла Гаспринського допомогли йому стати лідером тюркського просвітництва? Доведіть свою відповідь прикладами з його біографії.
2. Порівняйте ідеї Ісмаїла Гаспринського з ідеями будь-якого іншого українського діяча XIX ст. (наприклад, Тараса Шевченка). У чому їхні підходи до освіти, культури, свободи подібні, а в чому різняться?
3. Чи можна вважати Ісмаїла Гаспринського не лише кримськотатарським, а й загальноукраїнським культурним діячем? Чому? Запишіть три аргументи «за» і «проти», використовуючи факти з життя і діяльності Ісмаїла Гаспринського в Криму й поза його межами.

4. На основі прочитаної статті та матеріалу, поданого за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/YrNXJ4ax, складіть ментальну карту про життя і творчість митця та громадського діяча Ісмаїла Гаспринського.

Обкладинка збірки, у якій подано історичне оповідання Ісмаїла Гаспринського «Арслан-Киз»

АРСЛАН-КИЗ (ДІВЧИНА-ЛЕВИЦЯ)

... +рік, середина літа. Ось уже двадцять шість днів як оточене місто *Учтурфан* — одне з міст на теренах Кашгару[2]. Близько тридцяти тисяч китайських вояків і десяти тисяч калмицьких бусурманів на чолі з лютим проводирем на ймення Чі Лінг, вчинивши в навколишніх селах безжальну (аж до дітовбивства!) різанину, оточила місто. Воно було неприступним...

На двадцять сьомий день облоги Чі Лінг, піднісши білі прапори, й припинивши стрілянину, направив свого посланця до міста. Той наблизився до мурів зі словами «Повернуся за відповіддю завтра», прив'язав до каменя листа й перекинув на той бік твердині. Вгорі керівник взяв листа

й передав його міському старшині **Аладжі-беку.** Багато нетерплячих довідатися про зміст листа прийшли до дому Аладжі-бека. Та Аладжа-бек відніс листа **муллі шейху Іззету-Аті.** Люди зібралися й біля теккіє, чоловічого монастиря. Іззет-Ата прочитав листа й наказав скликати на раду вчених, емірів та інших поважних людей міста. При тому звернувся до мусульман, що зібралися біля теккіє:

— Сини мої, заспокойтесь. Не слід сподіватися хороших новин від ворога, цей лист зухвалий. У вас немає ліпшого друга, ніж ваша віра й ваш меч... Ми неодмінно переможемо, вертайтесь, пильнуйте мури... Після наради я розкрию зміст листа й сповіщу вам про нашу відповідь ворогу.

Поважному зібранню, **меджлісу**[3], стало відомо, що Чі Лінг пропонує в листі не пізніше, як за двадцять чотири години, здатися й відплатитися за провину десятьма тисячами, тоді всі будуть помилувані, а ні, то він візьме місто і вчинить нещадну різанину. Всі поникли в задумі. Як бути? Запитання Іззета-Ати («Друзі, що діяти?») зависло в мовчанні...

Світлицю, де проходила нарада, від сусідньої кімнати відділяла замість дверей шовкова запона. Там була і все чула зовсім юна (їй ще й сімнадцяти не було) **Гульджемал,** єдина донька шейха Іззета-Ати...

Дівчина закликала присутніх не здаватися, а боротися.

— Ви хочете ввіритися лютим катам? Певно, ліпше, добродії, рятувати не голову й тіло, а душу й домогтися спокою й слави... Я не з тих, що здаються! Сподіваюся батько не заперечить! Я піду крізь оточення до Кашкару, а, як треба, то й далі, аби сповістити про наше становище й повернутися з відповіддю, а, може, й з підмогою... Тату, ти ніжно плекав мене, не дозволяючи нікому й пальцем торкнути твою доню Гульджемал. Невже ж хочеш бачити її рабинею в Китаї? Чи не ліпше, як пити кумис або й хлебтати горілку, ганебно догоджаючи ворогові, мужньо віддати в жертву чисту й незаплямовану душу? Товариство, не здавайтесь! Адже ж харчів у нас вистачить ще на шістдесят-сімдесят днів і місто наше для ворога неприступне... Що ж іще може статися завтра?... У нас попереду сімдесят днів. З божою милістю я доберуся до Кашгару.

Скінчивши мову, Гульджемал висмикнула з кишені ножа, підтяла під корінь своє оксамитове, довге аж до п'ят волосся й покинула

[2] *Кашга́р* — історична область Кашгарія (також відома як Східний, або Китайський Туркестан) у Західному Китаї.

Як ви розумієте виокремлені кольором слова? Чи погоджуєтеся з ними? Чому?

[3] *Меджлі́с* (з араб. дослівно — місце зборів) — законодавчо-представницький орган, аналог парламенту (переважно в арабських та ісламських країнах).

зібрання. Шейх, батько дівчини, і всі присутні були вражені її героїчною рішучістю, гідною бути прикладом для інших. Аладжа-бек перший отямився й мовив:

— Яка дівчина!... Її в вустами промовляє сам Господь. Ця дівчина... ні, ця левиця зможе звільнити нас від ворога! Ворог волів до ранку почути нашу відповідь — я негайно сповіщу йому нашу відмову. В Учтурфані немає мусульман, які хотіли б здатись! Ліпше десять разів пожертвувати душею, аніж хоч раз голову схилити перед китайцем.

Усі погодились:

— Авжеж, так і відповімо!

Ухвалу обнародували. Всі були ладні терпіти та оборонятись.

Гульджемал знов з'явилась, як ще рада не розійшлася, й мовила:

— Товариство, хай береже вас Всевишній! За кілька днів я рушу в путь. Якщо через три дні китайці не покажуть вам мою голову на списі, значить я прорвалась.

Іззет-Ата, почувши ці доньчині слова, не втримав і втратив тяму.

* * *

Гульджемал. Худ. Мар'яна Дячинська

Гульджемал була єдиною донькою шейха Іззета-Ати, тож уся його ласка призначалась їй, і вона зростала дуже пещеною... Гульджемал добре вивчилася читати й писати, виявляла схильності до наук. Знала не лише турецьку, а й арабську та перську мови, любила читати напам'ять перські газелі.

За три роки до події нашої померла її ненька, й тоді всі господарські клопоти лягли на неї. Ще при житті матері Гульджемал не знала ні в чому обмежень, а потім тим більше.

Розважаючись влітку в саду, Гульджемал повсякчас їздила верхи, стріляла з лука й рушниці, настільки вправно, що могла підстрелити пташку на льоту. Отак вправляючись в просторому тінистому саду, дівчина зміцнила ноги й руки. Вона була зовсім не схожа на тих, що не залишають порога свого дому, кволих кокеток, що ледве тримаються на ногах. Вона не вигукувала страшне «ой», угледівши перед собою горобця, чи «ах», помітивши якусь комашку. А побачивши злодія, що прокрався в сад, вона, подібно чоловікові, могла взяти до рук лука чи рушницю, аби той начувався. Її рука набула такої міці, що здатна була повіддям закривавити коневі писок (так писки коней кривавляться, коли вони тягнуть на берег корабель). Та коли вона брала до своїх білих чарівних рук саз і з вуст її линули газелі, то хіба що глухий міг би не розчулитись. А як вона вміла гаптувати! Її килимки для намазу годилися б у подарунок самому шаху.

Коли батько її виїздив на кінну прогулянку, Гульджемал теж сідала на коня й рушала слідом. Перехожі ще здалеку відступались. Лунало «їду дівчата!» і в тому вчувалось — «Постороніться!». Всі давали дорогу, навіть не сміючи глянути їй в обличчя. А коли б і глянули, нічого б не побачили, бо воно було прикрите.

Вона любила свою англійську рушницю. Це батько привіз їй з Бомбея, коли вертався з паломництва... Батько, що мріяв про сина, заохочував це захоплення доньки, й поступово Гульджемал стала справжнім снайпером.

Серед подарунків, привезених батьком з паломництва, були ще бінокль та компас. Дівчина їх швидко освоїла...

Усі тільки й говорили про відвагу Гульджемал. Та ніхто не уявляв, як вона пробереться крізь вороже оточення.

* * *

Окрім англійської старовинної рушниці Гульджемал озброїлася також мечем та револьвером, приготувала вирощеного батьком коня, що звався Туркмен...

Гульджемал, попрощавшись із жінками, вбралась у чоловічий одяг та обладунок і вирушила по допомогу.

* * *

Східний Туркестан розділився на дві частини, на так звані Старе Місто й Нове місто. У Старому Місті мешкає мусульманське населення, а в Новому — китайські солдати й чиновники.

Частина населення Нового Міста — **дунганці,** родом і мовою китайці, що прийняли іслам. Дунганці, оголосивши революцію у внутрішніх землях Китаю, наробивши там переполоху, підняли бунт і в Кашгарі та Кульджі, прагнучи звільнитися від китайської тиранії. В той час як повсталі мусульмани, подолавши на значному обширі китайських вояків, узяли владу до своїх рук, китайці довкола Учтурфана зосередили чималі сили й оточили місто.

А в Кашгарі навпаки — мусульмани блокували китайців, що перебували в Новому Місті. Китайці не зважувались лишати Нове Місто, аби знову ширити й утверджувати свою владу над мусульманським населенням. Проте й мусульмани не були спроможні взяти фортецю й остаточно прогнати ворога.

Отак і жили, стежачи одне за одним й остерігаючись одне одного. Мусульман спиняли китайські гармати. Та ще більшою мірою хитрі базікання китайських проводирів. Ті лякали населення, мовляв з Китаю от-от надійде велике військо, та обіцяли всім, хто прихилиться до них, усілякі благоденства й привілеї, до того ж за допомогою грошей і щедрих дарунків переманювали на свій бік вчених та військових старшин Старого Міста.

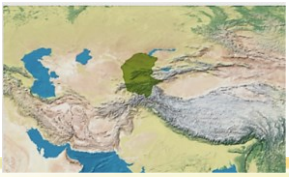
Відтак мешканці Кашгару розділилися на дві партії — одна вважала за ліпше дружити з китайським військом і зносити його владу,

друга заохочувала до взяття фортеці й вигнання китайців. На чолі першої партії міський старшина Таштімур-бек та головний суддя, в другій всім заправляли інші судді, керівники **медресе**[4] та ще деякі поважні особи. Позаяк основна влада в місті, а також військо і зброя були в руках Таштімур-бека, перша партія мала більшу силу й бездіяльно марнувала час.

Час подій нашої оповіді — це час **Кокандського ханства**[5], де правили хаджі — праведники, нащадки самого пророка. Коканду мав підкорятися й Кашгар. Тож кашгарський люд, вчинивши заколот, послав кокандському хаджі листа з проханням про допомогу. Відповідь з Коканда про те, що сам хаджа от-от прибуде з військом та гарматами, також стримували кашгарців від рішучого нападу на Нове Місто. Утримувались від рішучих дій також курці й торгівці, які проте, підтримуючи з Кокандом ділові стосунки, ставали в пригоді як посильні.

Таштімур-бек і головний суддя, що прихилялися до китайських правителів, не схвалювали бунту кашгарців. Вони розуміли, що при встановленні Ісламського правління, за якого до влади прийде хан, зміниться їхнє становище. Хоч у глибині душі вони, може, й неприязно ставилися до китайського воєначальника, все ж і не думали відмовлятися від його дарунків. Якби мусульмани збагнули, в чім тут річ, то об'єдналися б, напали б на Нове місто, і у ворога забракло б сил їм протистояти. Китайців рятували лиш підступні хитрощі їхнього проводиря.

[4] *Медресе́* — середня і вища релігійна школа в ісламському світі. Це навчальний заклад, де готують служителів культу, вчителів та державних службовців. Медресе також можуть бути місцем вивчення різноманітних дисциплін (право, Коран, арабська мова).

[5] *Кока́ндське ха́нство* — це історична держава, що існувала в 1709–1876 рр. на території сучасних Узбекистану, Таджикистану, південного Казахстану та Киргизстану.

Про яку суспільну проблему йдеться у виокремленому кольором фрагменті?

У чому полягали корупційні зв'язки?

Чи актуальна ця проблема сьогодні? Чому?

У місті Кашгар панував страх і недовіра: мусульмани боялися китайців, а китайці — мешканців Старого міста. Гульджемал прибула туди з листом від батька й просила допомоги для Учтурфана, але впливові достойники відмовлялися діяти без військ з Коканда. Дівчина зустрічалася із суддею та Таштімур-беком, проте ті лише говорили про складність становища й радили чекати.

Дівчина зрозуміла, що місцеві вельможі підкуплені й не прагнуть об'єднання, тож вирішила діяти самостійно. Зрештою вона знайшла прихильника Якуб-бека — Сарибаша Алі Бахадира — і через нього передала листа з проханням пришвидшити похід до Кашгару.

* * *

...Відтоді як Гульджемал прибула до Кашгару, тут тільки й мови було, що про завзятого молодика з Учтурфана...

Зрозумівши, що покладатися на міського старшину Таштімур-бека — річ марна, вона [Гульджемал] намірилися переконати місцевий люд у тім, що порятунок Учтурфана невіддільний від відродження Кашгару, з якого слід вигнати китайців, захопивши Нове Місто. Лише в рішучому подоланні ворога запорука змін на краще.

* * *

Арслан-киз пробралася до жіночої лазні й роздяглася, щоб жінки їй повірили. Усі були здивовані.

В лазні всі жінки оточили Гульджемал. Все прояснила розповідь Арслан-киз. Вона, донька шейха Іззета-Ати в Учтурфана, відвернувши мешканців міста від підкорення ворогу, прибула до Кашгару за допомогою. Жінкам лестило, що серед них була така відважна патріотка, вони її нахваляли, а дехто спльовував, щоб не зурочити.

Дівчина пояснювала жінкам, що не так і важко взяти Нове Місто й вигнати ворога з Кашгару, тим часом міський старшина Таштімур-бек, зрадивши віру й свій народ, злигався з ворогом, ласий до його дарунків та хабарів. Тому приховує правду від народу. Мусульманки були вкрай зворушені почутим. І, розлючені, заходилися клясти Таштимур-бека до сьомого коліна. Всі питали Арслан-киз, що діяти. Обіцяли зібрати своїх братів і піти спільно з ними на ворога. Врешті Арслан-киз, утворивши військовий жіночий загін, вийшла разом з ним з лазні. У дворі лазні наказала всім прикрити голови згідно звичаю і пояснила, що робити далі. Сама ж, убравшись по-жіночому, але лишаючись при зброї й не прикриваючи обличчя, скочила на кам'яний мур і постала перед юрбою, що зібралася на майдані. Арслан-киз, почуваючись цілком впевнено, пройшлася муром і стала над дверима лазні.

— Гей мусульмани, — мовила вона, — відійдіть від дверей. Зараз виходитимуть жінки.

Помовчавши, продовжувала:

— Гей мусульмани, юнак з Учтурфана, що просив у вас допомоги, це я... Донька Іззета-Ати Гульджемал.

Якби оце почався землетрус чи на місто ринули гірські потоки, люди б не були такі вражені, як зараз. Слова дівчини передавалися з вуст в уста, з базару на базар і збуджували бентегу. Тим часом на знак Гульджемал відчинилися двері лазні й жінки, що виходили, гучно промовляли:

— Годі вже... Ця невинна, відважна дівчина-левиця — божа ласка для нас.

Коли трохи стихли голоси, дівчина продовжувала:

— Гей мусульмани, так, мені належить бути з прикритим обличчям... Але тепер особливі дні. Вирішальні. Слід прогнати ворога. Сьогодні немає жінок і чоловіків, є тільки бійці... Може, хтось з вас і боїться тиранів, але сміливців значно більше. Ось ці жінки ладні піти на ворога

й захищати вас. В юрбі почулися вигуки: «Молодець, оце справжня відвага!» Тим часом з дверей лазні її літня господиня передала Арслан-киз червоний прапор. Дівчина встромила його в камінний мур. На прапорі красувалося величне слово «Аллах». Цей прапор дівчина заздалегідь принесла до лазні. І прапор, і відвага дівчини справили неабияке враження на людей, запалили віру в їхніх серцях. Арслан-киз, як полководець, як ангел, що зринув з небес, продовжувала:

— Гей мусульмани! Перед цим величним словом на прапорі схиляються світи й епохи. Покайтесь. Просіть у Всевишнього помочі й перемоги. Шануйте Всевишнього... — І гукнула. — Всі на коліна!

Присутні на майдані мусульмани схилились перед прапором, впали на коліна і з плачем стали благати Всевишнього. А за ними так само й ті, що були поза майданом. Арслан-киз співучим голосом прочитала молитву «Текбір», спонукала всіх покаятись і, сказавши «Гаразд підводьтесь!», додала:

— Гей мусульмани! Перед цим іменем і прапором лютий китаєць буде знищений. Вже наступного вечора ми з божою поміччю вчинимо намаз у Новому Місті. Та іще гірший за ворога не в Новому Місті, а серед нас. Це продажний Таштімур-бек, що зрадив і віру, й народ, і наших дітей, прихилився до ворога, відвернув нас від боротьби й слави. А його слуга Ахмед — в цій чорній справі посередник. Це він перевозив від ворога дарунки й хабарі ницо догоджаючи Таштимуру. Хай міським старшиною стане Сулейман-бек.

Всі були вражені словами дівчини, надто Таштімур-бек. Він аж сполотнів. Дехто накинувся на Ахмеда, питаючи, скільки разів він їздив у Нове Місто до китайського воєначальника, скільки брав грошей і дарунків. Розлючений люд напав на Таштимура і вбив його. Новим старшиною став Сулейман-бек.

Маючи неабиякий вплив на людей, Арслан-киз наказала всім після п'ятничної молитви повернутися на майдан на конях і при зброї. Відійшовши до муру з Сулейман-беком, суддею та іншими поважними особами, дівчина запропонували створити військову раду. Всі визнали пропозицію слушною і одностайно погодились. Гульджемал не сумнівалася в тому, що за таким успішним розвитком справи стоїть милість Всевишнього. Це надавало їй ще більшої певності.

Побачивши, що люд стоїть, як зачарований, і не розходиться, сказала:

— Йдіть і готуйтесь. Після молитви приїздіть на конях, ми поїдемо назустріч перемозі...

За наказом Сулейман-бека й Арслан-киз усе майно Таштімур-бека було конфісковане й передане в казну. У Нове Місто до китайського чиновника було відправлено посланця з листом, у якому містилася вимога добровільно здатися до ранку. Довкола нової міської фортеці було

призначено чергувати пішим і кінним дозорцям, яким належало всіх підозрюваних приводити до міського старшини.

Після п'ятничної молитви озброєні люди вийшли на базари й майдани. Місто сповнилося вояками.

Ввіривши правління Сулейман-беку, Арслан-киз взялася до конкретних військових справ.

Таким чином до вечора було зорганізоване двадцятитисячне військо... Разом з військом були Сулейман-бек та Арслан-киз. Гульджемал на своєму Туркмені з червоним прапором в руці. Угледівши, її, бійці гукали: «Їду Арслан-киз!». Вони радо вітали її, сповнюючись усе більшою відвагою. Хоробрість дівчини провіщала перемогу... Арслан-киз, увійшовши в гущу війська, звернулась о всіх:

— Гей молодці, чуєте гуркіт гармат? Знаєте про що вони гуркочуть? «Сьогодні до вечора мусульмани звільнять нас від китайців!» Вони підстрибують від радості, що нарешті перейдуть до мусульман. Та наші гармати — це милість Всевишнього.

Хоробрі слова дівчини, відвага й патріотизм, що променилися в її очах і осявали всіх, перетворили бійців на військо левів.

Напад на ворога цілком заполонив їхні думки. Тим часом з боку Нового Міста на коні примчав посланець, той, що відправлений був до ворога з пропозицією здатися. Наблизившись до Сулейман-бека, він приніс відповідь китайського старшини:

— Їхній правитель, — мовив він, — передав таке: «Китайське військо не задля підкорення бунтівливого населення. А задля втихомирення створене».

Отже ворог не думав здаватись.

...Стало зрозуміло, що мусульмани перемогли. В одній з казарм було зачинено китайського полководця та ворожих бійців, що не встигла втекти. Їх належало вбити чи взяти в полон. Проте Сулейман-бек вирішив змилуватися і, якщо вони згодяться здатися, обеззброїти й відпустити. З цією звісткою до дверей казарми був направлений посланець. Але він не встиг туди дійти, як все навкруг затремтіло, як при землетрусі, після шаленого вибуху казарму охопило полум'ям і вона злетіла в повітря... Китайці підпалили порохові склади й висадили себе. Програвши бій, вони, аби не здаватися ворогу, вирішили скористатися давньою китайською традицією — наклали на себе руки. Каміння й уламки дощок, падаючи з неба поранили багатьох мусульман. Одначе все сталося так, як і передбачала Арслан-киз. Ще до вечора Нове Місто було взяте. Звичайно, не обійшлося без жертв, але в таких випадках без них не буває.

Оволодівши Новим Містом, Сулейман-бек і Арслан-киз вирішили якнайшвидше спорядити й направити військо на підмогу Учтурфану. Після ретельної дводенної підготовки Гульджемал разом з великим загоном вирушила з Кашгару. Як тільки надійшла звістка про те, що

мусульмани оволоділи Новим Містом, а тепер прямують на Учтурфан, китайці зняли облогу й відступили. Учтурфан вільно зітхнув.

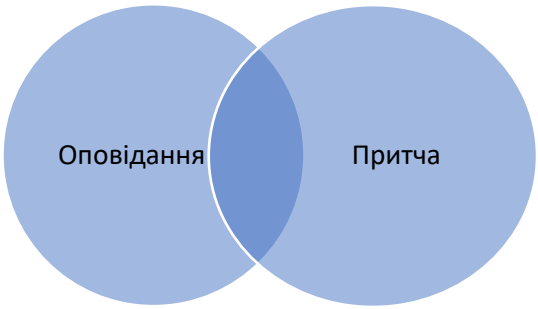
Невдовзі з Коканда в Кашгар прибув Гази Якуб-бек, а з ним ще кипчацькі й узбецькі богатирі. Почалося відновлення ханства.

5. Що найбільше вас вразило у творі? Чому?

6. Як би ви визначили жанр твору?

7. Пригадайте визначення оповідання і притчі. Накресліть кола Вена й заповніть їх, зазначивши спільні та відмінні ознаки жанрів.

Оповідання-притча — це літературний жанр, що поєднує елементи оповідання і притчі. Він характеризується коротким алегоричним сюжетом, який містить повчальний зміст, спрямований на розкриття моральних чи філософських істин. Прикметні ознаки оповідання-притчі: алегоричність, повчальність, невеликий обсяг, простота мови, універсальність.

Оповідання-притча Ісмаїла Гаспринського «Арслан-киз» порушує важливі суспільні й моральні проблеми, які залишаються актуальними й сьогодні. У центрі твору — **тема** національної єдності та відповідальності провідників за долю народу. Автор гостро засуджує байдужість, підкупність і слабкодухість можновладців, які, прикриваючись «складним становищем», фактично прирікають свій народ на поразку. Водночас **образ Гульджемал** уособлює незламну силу духу, готовність до боротьби й самопожертви заради спільного добра. Символічним є і *маскування під юнака*, що підкреслює силу жіночої волі в суспільстві, де жінка традиційно не мала провідної ролі.

Художня майстерність Гаспринського проявляється в поєднанні реалістичних деталей із притчевістю: реальні історичні обставини набувають узагальненого звучання. Контраст між мужністю героїні та безсиллям вельмож підсилює моральний вибір. Мова твору насичена народними прислів'ями і метафорами, що створює виразний національний колорит. Отже, твір «Арслан-киз» є не лише художнім відтворенням конкретної історичної ситуації, а й глибокою притчею про силу віри, мужність і єдність народу.

8. Чому Кашгар опинився в стані постійного страху, навіть без відкритої війни?

9. Як замкнені брами й обмежений рух між містами впливають на мешканців?

10. Чому китайці боялися жителів Старого міста, а мусульмани — китайців? Як цей факт передає атмосферу в суспільстві?

11. Чому в листі, який привезла Гульджемал, не було згадано, що вона дівчина? Як це вплинуло на подальші події?

12. Чи можна вважати рішення кашгарських вельмож чекати на військо з Коканда виправданим? Чому?

13. Як ви оцінюєте поведінку Таштімур-бека? Це слабкість / обережність / зрада?

14. Чому Гульджемал викликала довіру в Нурeддіна-хаджи, хоча той вважав її юнаком?

15. Які риси характеру допомогли Гульджемал не зламатися попри відчай і байдужість можновладців?

16. Чому в Кашгарі не було єдності між різними групами населення? Хто від цього вигравав?

17. Яку небезпеку для народу становить підкуп духівництва та старшин?

18. Чи могла Гульджемал діяти інакше, ніж намагатися переконати суддів і бека?

19. Яку роль відіграє Якуб-бек у надії людей? Чи реалістичним було покладання таких сподівань на одну людину?
Чому Гульджемал вирішила написати листа саме Якуб-беку, а не іншим можновладцям?

20. Як відвага та згуртованість пересічних людей могла змінити перебіг подій у Кашгарі?

21. Які паралелі можна провести між ситуацією в «Арслан-киз» і теперішнім станом суспільств, що перебувають під тиском зовнішньої сили?

22. Завдання на вибір.

22-1. Створіть сторінку головної героїні твору в соцмережі: доберіть відповідні світлини, опублікуйте 5-7 дописів з історіями.

22-2. Дослідіть мовлення Арслан-киз. Наведіть не менше п'яти прикладів на доказ того, що дівчина — майстерна ораторка. Випишіть цитати на підтвердження своїх слів.

22-3. Напишіть есе на одну з тем:

А. «Корупція — зрада, що призводить до неминучої поразки».

Б. «Чому відсутність єдності стає причиною слабкості народу?»

В. «Зрада еліти чи стратегічна обережність: як оцінювати поведінку Таштімур-бека?»

Г. «Роль жінки у визвольній боротьбі: чому Ісмаїл Гаспринський назвав героїню "Арслан-киз" ("Дівчина-левиця")?»

Ґ. «Чи може одна людина стати поштовхом до змін у суспільстві?» Есе проілюструйте прикладами.

22-4. Розгадайте ребус і поясніть, що означає відгадка-термін. Наведіть приклади.

ЕРВІН УМЕРОВ (1938–2007)

Пам'ять про пережиті поневіряння має зміцнювати нашу рішучість подолати нові випробування, вийти переможцями.
Ервін Умеров

Е́рвін Уме́ров (народився 1.05.1938, Яни-сала, Крим — 24.02.2007, Москва; похований у Криму за заповітом) — кримськотатарський письменник, журналіст і перекладач з узбецької, туркменської, лезгинської та кримськотатарської мов.
В оповіданнях «Самотність», «Чорні ешелони» і «Дозвіл», що написані в 1960-х рр., ідеться про депортацію[1] киримли.

[1] *Депорта́ція* — примусове переселення, вигнання чи виселення з постійного місця проживання або з держави окремих осіб чи народів. Застосовується як засіб кримінального або адміністративного покарання.

Яни-сало — давнє село, де народився Ервін Умеров. На жаль, від тутешньої старовини залишилося кілька будинків традиційної гірської архітектури киримли

Коли Ервіну Умерову було лише шість років, його разом із сім'єю (батьки були вчителями) депортували з Криму до Узбекистану. Жилося родині вкрай важко.

Багато років потому письменник розповів про ті часи в збірці «Чорні потяги». То була не просто документальна проза, то була хроніка вигнання, свідчення народу, у якого забрали дім, але не змогли забрати гідність.

Доросле життя письменника не просте. Він здобув освіту в літературному інституті, працював журналістом і редактором у ташкентських видавництвах, а відтак і в московських, тобто жив на чужині...

Наприкінці 1980-х рр. Ервін Умеров приїхав до Криму, щоб залишитися тут назавжди. Отримав українське громадянство, прописку в гуртожитку; став у чергу на житло. І чекав. Чекав довго. Для нього ці п'ятнадцять метрів у квартирі значили чимало — жити і творити на батьківщині. Очікування тривало роками... Але раптова хвороба знищила митця. Ервін Умеров помер у 2007 р. За заповітом рідні поховали письменника на батьківщині, у Криму...

Кримськотатарський письменник Ервін Умеров обрав бути голосом безголосих. Його твори не лише розповідали, а й лікували. Лікували мовчазний біль вигнанців, стверджуючи, що пам'ять про трагедію жива, що вона записана. А поки в народу є пам'ять, є й надія. Надія на повернення і відродження.

Своє ставлення до депортації, яка відірвала народ від своїх коренів, від рідної землі, письменник відобразив в оповіданнях «Самотність», «Чорні ешелони», «Дозвіл», які за тематикою і змістом не могли бути надрукованими в ті часи, тому їх поширювали в рукописному вигляді. Особливий успіх у «підпільних» читачів мала оповідь «Самотність».

1. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/trNXK6MY чи QR-кодом і прочитайте додаткову інформацію про життєвий і творчий шлях Ервіна Умерова.
Створіть ментальну карту біографії митця.

Отже, Ервін Умеров став голосом депортованого народу. **Депортація кримських татар** — це примусове виселення кримськотатарського народу з Криму, яке відбулося в травні 1944 р. за наказом радянської влади. Корінне населення звинуватили у співпраці з нацистською Німеччиною під час Другої світової війни, хоча ці звинувачення були необґрунтованими. Понад 180 тисяч кримських татар було депортовано до Центральної Азії, переважно до Узбекистану.

2. Розгляньте картину Рустема Емінова. Чи може це зображення слугувати ілюстрацією до вивченого вами раніше твору Івана Багряного «Тигролови»? Чому?

Тема депортації в кримськотатарській літературі — одна з провідних. Наведена на наступній сторінці інфографіка «Етноцид проти народів Криму» ілюструє цю ганебну сторінку в історії киримли.

У творі «Чорні ешелони» (1962) Ервін Умеров розкрив драматизм народу, людей, що потрапили в нелюдські умови і приречені на страждання.

Автор змальовує історію молодої жінки Джеваїре. У невеликому за обсягом оповіданні письменник майстерно зобразив усю глибину й гіркоту трагедії, яку пережив кримськотатарський народ.

Герої Ервіна Умерова в немислимих для життя умовах прагнуть вижити, а головне — зберегти власну гідність, відданість й любов до рідної землі.

Афіша моновистави «Самотність» за оповіданням Ервіна Умерова

У травні 2019 р. до 75-х роковин від початку депортації кримських татар у Львові відбулася прем'єра моновистави «Самотність» за твором Ервіна Умерова.

Депортація. Потяг смерті. Худ. Рустем Емінов, 1997 р.

Етноцид проти народів Криму. Інфографіка УКРІНФОРМ

ЧОРНІ ЕШЕЛОНИ

Дитина голосно плакала. Захлинаючись. З останніх сил. Здавалось, у густій темряві, розірваній вузькими блискавками світла, що іноді вривалися в щілини наглухо засунутих дверей пульманівського вагона, їй викручували тендітні ручки. Плач вібрував, був наповнений нелюдським болем і, здавалося, розривав на частини чорний густий морок.

— Та заткни ти йому пельку! — заволали з темряви. Дитина заверещала ще голосніше, наче людина, яка мучила малюка, почала поспішливо ламати йому кісточки. А колеса — «так-так-так!», «так-так-так!» — котилися невідь куди, розгойдували простір, замкнутий

у стіни з дощок та заліза, натоптаний задушливим, смердючим мороком, спотілими людьми, криком хворої дитини, наляканим, знесиленим бурмотанням його матері:

[2] *Джани́м* (кримськотат.) — серце моє.

— Не треба, мій маленький… Заспокойся, джаним[2]… Де в тебе болить? Їсти хочеш, так? Я зараз… зараз…

І над усім цим — істеричне, злобне:

— Та заткни ти йому пельку, тобі кажуть!

Колеса — «так-так-так, так-так-так!» — методично прасують стики рейок, вагон хитається, рипить пересохлими дошками. Знадвору, наче ключ морзянки, самотньо, безконечно вистукує якась залізяка об залізяку.

Дитина починає кричати без перерви, її крик здіймається все вище і вище. її голос, наче звук репродуктора, яким розмахують у різні боки, то віддаляється, то наближається, певно, мати пішла на останній крок — або люляє, або затискує їй рота.

— Якщо ти його не втихомириш, я відірву твоєму щеняті голову!

Голос просякнутий несамовитим гнівом, відчаєм і погрозою. Та в гуркоті коліс, скрипі дощок, плачі дитини, у перестукуванні залізяк — морзянки, яка волає «SOS!», він жалюгідний, не страшний.

— Та заткни…

— А ти сам заткнись, — радить хтось невпевнено. — Хіба ж не видно, дитина… хвора.

— Іди в сраку!

Наче прокинувшись від цієї сварки, хтось вигукує, другий кашляє, третій лається, четвертий божкається — різні голоси, жіночі, чоловічі, старечі, молоді…

— Ні! — несамовито верещить чоловік. — Я більше не можу! Не мо-жу!

Хтось зіскочив на підлогу, вилаявся, стукнувся об нари, ненадовго затих у вузькому переході, потім застогнав:

— Більше не можу, з глузду з'їду!

Чоловіка не видно. Та за рухом голосу вгадується — він добирається до наглухо зачинених дверей.

— Відчиніть! Відчиніть! — дубасить кулаками у подвійні, оббиті залізними смугами дошки. — Повітря! Відчиніть!

Він гатить чоботами. Йому шалено підігрує відро, качаючись і дзенькаючи на підлозі.

— Здурів хлопець!

— Вгамуйте його!

—А й справді, дихати нема чим — хай відчинять!..

—Відчиніть, помираємо! Відчиніть, відчиніть…

Голос біля дверей завищав і зірвався. Почулося судомне ридання.

— Відчиніть… — тужливо, жалібно застогнав чоловік крізь сльози…

Серед нічної тиші та гавкання собак солдати перевіряють вагон, у якому задушливо й голодно,

а немовля на руках у жінки знемагає від нестачі повітря.
Капітан, побачивши цю сцену, мовчки йде далі,
залишаючи двері прочиненими,
і лише зоряне небо та свіже повітря на мить полегшують
страждання людей у вагоні.

Малюк зовсім затих. Джеваїре міцно притисла до грудей його в'яле тільце, що повільно дерев'яніло, і чим міцніше обнімала, тим чіткіше, здавалось, чула стукіт синового серця. Але це билось її власне серце, переганяючи втомлену кров; у хлопчика воно вже давно зупинилось.

Дивний, погідливий спокій заволодів Джеваїре — після трьох діб безсоння нарешті вона могла відпочити. Уже можна, вже сам Аллах велів: син солодко заснув, певно, почав видужувати... Як добре розгойдується вагон, наспівуючи свою безконечну колискову: «Можна спати, можна спати, можна спати...» І вона не опирається. Під цю заколисливу мелодію жінка все глибше занурюється в сон і виходить із задушливого вагона, опиняється на яскравій, освітленій сліпучим сонцем дорозі. Вона дуже широка, ця дорога, за возом біжить маленька хмарка куряви, вдалині у мареві здіймаються гори, а ліворуч, наскільки вистачає очей, — степ... І високо в небі повис дзвінкий жайворонок. Пахне весняними польовими квітами, кінським щавлем... Незабаром вони прийдуть, лишилось ще трохи... Треба сподіватися, що все буде добре, все налагодиться, коли виженуть цих тильсизлер[3].

[3] *Тильсизлер* (кримськотат.) — без'язиких.

Джеваїре відіслала листа сестрі у Сімферополь. Вона писала, що від чоловіка немає ніяких звісток, що залишатись у селі самій у порожній хаті, з дитиною, їй не під силу, і вона хотіла б, якщо це можливо, переїхати до неї. На деякий час, звісно, якщо це не буде обтяжливо. Вона сама влаштується куди-небудь працювати, а за хлопчиком нагляне небога: адже вони, пам'ятає, вже тоді, ще до війни, коли Джеваїре з чоловіком приїжджали до них, допомагали матері господарювати. Поживуть разом, а там, дивись, і Екрем повернеться, війні ж, здається, скоро кінець... А лишатися вдома Джеваїре не може, особливо зараз, бо недавно поховали свекра... Куди податися їй, як не до рідної сестри?

Відповіді вона не стала чекати. Підвернулась оказія — одягнула сина тепліше, узяла вузлик харчів, своє бурштинове намисто (весільний подарунок від чоловікової рідні) і те знамените сідло, подивитися на яке приїжджали із найвіддаленіших сіл...

Як ви розумієте ці прислів'я? Чи погоджуєтеся зі словами Екрема? Чому?

Понад сто років минуло, відколи прапрадід Екрема, майстерний коваль, збираючи на службу свого сина, виготовив це сідло; з любов'ю оздобив його узорами із тонких сріблястих лусочок; на одному стремені викарбував: «Від сідла до землі — один крок, та для вершника найчастіше він буває останнім»; на другому: «Не губи стремен, що замінили рідну землю».

Сідло стало притчею во язицех не тільки через свою красу. Воно побувало у великих подіях. У 1812 р. прадід Екрема прибув на своєму коні в розпорядження Сімферопольського полку. А згодом полк опинився в Росії — Наполеон ішов на Москву.

У вирішальний момент битви козацький корпус Платова і кавалерійський корпус Уварова перейшли річку Колочу і вдарили ворога з тилу. У блискучому маневрі учасниками були Сімферопольський і Перекопський кримськотатарські кавалерійські полки. У цьому бою прадід Екрема був поранений у стегно, та стремен не загубив… Сідло чуло свист шабель і вибухи ядер при взятті фортеці Данциг і в бою під Дрезденом. Кілька коней впало під прадідом Екрема, але із найзапекліших боїв, залишившись пішим, виносив він сідло, тижнями сотні верст ніс його на собі, доки не добував нового коня. Сідло служило славному улану оберегом у боях і дзеркалом, у якому він бачив обличчя рідних, що чекають на його повернення. І навіть Париж, вулицями і майданами якого прогарцював служака, зсунувши набік папаху, не витруїв туги за рідним краєм, доки нарешті у 1814 р. полк не повернувся до Криму і не був розпущений по домівках…

З того часу сідло стало сімейною реліквією, знаком гордості, воно пильно оберігалося і передавалось із покоління в покоління. їздив на ньому й Екрем. Виганяв овець і кіз на Бабуган-яйлу, виїжджав на польові роботи, був учасником кінських перегонів, летів, засунувши за пазуху зошити, у сусіднє село — до школи, учитись.

Доведіть, що сідло є художньою деталлю в тексті.

Навчання завело його до міста, відірвало від сідла. Усе рідше випадало сідлати коня — Екрем став учителем. Та дорожчої за це сідло у нього не було речі. Воно було частиною історії їхнього роду: срібло потьмяніло, почорніло від часу, але узори, як і раніше, жили, тішили зір, і досі берегли тепло рук вправного предка; жили і слова, викарбувані на стременах. І Екрем виконував давній заповіт — стремен не губив. І землю свою не забував. А коли настав час, пішов захищати її в танку. Без сідла пішов з дому, але ж у кожного часу своє сідло. Прикро лишень — чи не забув Екрем свою Джеваїре? Писав постійно, у найважчі часи писав, а зараз наче й нема його, наче й не жив на світі…

Як тільки вигнали німців, дехто по десять листів одержав зразу. А Джеваїре — нічого. Навіть «чорного листа», похоронного, і того нема… І рушила Джеваїре з рідного села…

Джеваїре, з дитиною на руках, приїздить до зруйнованого міста в пошуках сестри, яку, ймовірно, втратила через війну. Без даху над головою та засобів до існування, вона намагається продати намисто, щоб прогодувати дитину, та марно. На базарі її рятують, надавши притулок, де жінки діляться болем минулого й намагаються знайти опору одна в одній. Спокійний вечір у теплій, хоча й убогій атмосфері, порушує несподіваний візит лейтенанта.

Він попереджає, що вранці жінок планують виселити,
залишивши перед новою загрозою й безвихіддю.
Лейтенант радить Джеваїре зібрати речі
й мовчати про все. Одна із жінок у притулку вибігає
попередити знайомих і не повертається.
Уночі Джеваїре не може заснути через тривогу та роздуми
про майбутнє і долю свого сина. Зранку до кімнати заходить
солдат — і жінка, зібравши речі, спокійно заявляє, що готова.
Вони мовчки чекають, поки за дверима лунають голоси.
Дитина Джеваїре плаче від гарячки, і навіть солдат має
розгублений і безпорадний вигляд перед цією трагедією.
Джеваїре замість того, щоб узяти із собою якомога
більше хліба, бере сідло...
Вагон. Джаваїре марить — вона ще не зрозуміла,
що син помер. Ешелон зупиняється — люди мають можливість
вилити переповнені відра на перон.

Вагон мовчить. Лише десь угорі, на нарах, тіпається у сльозах Джеваїре. І далеко в темряві бігають люди. А цей усе сипле, сипле прокляттями, лайкою...

Лунає свисток, оголошується відправлення. Паровоз гуде, шарпається ешелон.

Раптом старечий голос, наче зовсім недавно:

— Пусти мене, дочко... Дай пройду.

— Батьку, не треба! Він збожеволів...

— Ні, пусти. Хотів заховатись, щоб люди не бачили обличчя того, хто вигодував таку гадину. А тепер хай мене бачать, мені сімдесят років... хай бачать... зрікаюсь.

Старий, важко сапаючи, спускається вниз.

— Встань.

У відповідь — незрозуміле бурчання.

— Йди звідси.

— Батьку!

— Я кому сказав! Йди звідси!

— Ти ж знаєш!.. Куди я піду? — молодий голос переповнений жахом.

— Геть!

— Не чіпай мене! У мене сили на тебе вистачить, батьку. Краще не чіпай. Іди від гріха подалі.

— Сила дурна у тебе є. Ти це показав. Та на тебе теж сила знайдеться. Нема в мене сина. Іди. Я тебе проклинаю. Амінь.

— Але ж вони подумають, що я втікати зібрався, — пристрелять.

— Хай краще так. Йди.

— Не піду. Не піду-у-у!

— Я відповідаю за тебе перед людьми. І я мушу це зробить. Ти підеш. Все одно ти з нами не будеш. Не підеш — викинемо. Краще йди сам.

Ешелон рушив, загримів буферами і повільно пішов повз мовчазну станцію. Темне важке тіло з'являється біля дверей, кидається назад.

— Вони вб'ють мене!

— Йди звідси, — голос старого безпристрасний і невблаганний. — Іди.

Тіло падає на підлогу.

— Прости мені, батьку!.. Простіть, люди!

— Йди, сину. Народу в чорні дні падлюки не треба. Ти зробив тяжкий гріх, який не прощають. Ти став на один рівень із нашими катами. Навіть гірший за них! Он офіцер конвою навіть… нас пожалів, двері залишив відчинені… А ти?! Йди.

Ридання заглушують слова старого, темне тіло повзе до дверей, повільно з дрожем встає.

— Йди.

Ешелон повзе все ще повільно, вгору; тіло якусь мить бовтаніє у дверях і… зникає. Тут же несамовито спалахують у тамбурах вагонів ліхтарі, в туге повітря задоволено б'ють кулеметні черги. І зривається довгий крик:

— А-а-а-а!

Потім настає тиша. Паровоз дає ще один довгий гудок, наче заявляє, що поспішає, спізнюється і набирає хід…

У відчинені двері вагона вривається вітер, зазирає шматок чорного низького неба.

Ешелон летить з усіх сил. Один із тисячі чорних ешелонів, що розтягнулись у ті весняні дні на залізницях країни.

3. Щоб дізнатися більше про долю кримських татар, перейдіть за QR-кодом або покликанням, що на с. 161, і перегляньте:
а) тизер фільму *«Хайтарма»*[4];
б) фільм «Чужа молитва».

[4] *Хайтарма́* (кримськотат.) — повернення; народний кримськотатарський танець.

В оповіданні Ервіна Умерова «Чорні ешелони» трагедія депортації кримськотатарського народу розкривається не через загальні описи, а крізь призму особистісного болю конкретних родин.

Особливою емоційною силою вирізняється образ Джеваїре — жінки, яка з дитиною на руках шукає не лише прихистку, а й залишків людяності в нелюдських умовах. Автор глибоко передає її внутрішній стан через *психологізм*: мовчання, короткі діалоги, приглушені реакції, внутрішній монолог.

Емоційне напруження зчитується зі звукових деталей — стукоту коліс, дитячого плачу, тривожних перешіптувань, які перетворюються на сигнали внутрішнього хаосу. Діалог між матір'ю й дитиною, зокрема звертання «джаним», виконує роль виразника емоційної близькості й водночас вразливості. Внутрішній стан героїв передається і через тремтіння рук, хитку ходу, пригнічене дихання, які стають виявом глибоких переживань.

Через мовчання, погляди, страх і короткі спалахи надії письменник розкриває не лише історичну подію, а й травму поколінь, яку носить у собі кожен із його героїв. Так трагедія депортації постає не як абстракція, а як глибоко особиста, розщеплена на мільйони людських доль, драма.

4. Яку подію покладено в основу оповідання «Чорні ешелони»?

5. Як розгортається сюжетна лінія Джеваїре і що стає її кульмінацією?

6. Запишіть у формі схеми чи таблиці проблеми, які порушує Ервін Умеров у творі. Наведіть приклади.

7. Пригадайте визначення терміна «оповідання». За потреби скористайтеся доступними для вас джерелами. Наведіть не менше п'яти доказів на користь того, що «Чорні ешелони» — оповідання.

8. Що символізує «чорний ешелон» у широкому сенсі? Створіть у зошиті ілюстрацію до цього образу.

9. Як у творі відображено реальні події депортації?
Як національна належність впливає на долю персонажів?
Чому твір Ервіна Умерова актуальний і сьогодні?

10. Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 161, і виконайте завдання **11–23**, які подані там.

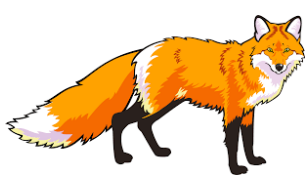
24. Виконайте завдання на вибір.

24-1. Створіть ілюстрації до кожного епізоду оповідання «Чорні ешелони». Доберіть до них назви — цитати з твору.

24-2. Проєктна робота. Створіть короткометражний фільм за оповіданням Ервіна Умерова «Чорні ешелони» за інструкцією, поданою за QR-кодом або покликанням, що на с. 161.

24-3. Розгадайте ребус. Що вам відомо про слово-відгадку? Напишіть, ґрунтуючись на ньому, есе.

Панорама сучасної поезії

- **Україна в XXI столітті. Державне відродження. Розвиток культури. Своєрідність сучасної української поезії. Постмодернізм і метамодернізм як провідні мистецькі напрями** *(оглядово)*
- ***Олександр Ірванець.*** Поезії із циклу «Уроки класики» *(1-2 поезії за вибором учителя / учительки)*
- Поезія з війни *(за вибором учителя / учительки)*
- **Російське вторгнення в Україну та героїчний опір українського народу загарбникам. Злет мистецької творчості в умовах війни. Провідні мотиви й образи сучасної мілітарної поезії**

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- ***Юрій Андрухович.*** «Листи в Україну»
- ***Олександр Ірванець.*** «Мій хрест»
- ***Сергій Жадан.*** «Життя Марії»
- ***Мар'яна Кіяновська.*** «Бабин Яр. Голосами»
- ***Мар'яна Савка.*** «Оптика Бога»
- ***Сучасна мілітарна поезія***

Ольга Пілюгіна. Гобелен «Радість». 2007.
Вовна, ручне ткацтво

УКРАЇНА У XXI СТОЛІТТІ. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ. ПОСТМОДЕРНІЗМ І МЕТАМОДЕРНІЗМ ЯК ПРОВІДНІ МИСТЕЦЬКІ НАПРЯМИ

На світі можна жить без еталонів,
по-різному дивитися на світ:
широкими очима, з-під долоні,
крізь пальці, у кватирку, з-за воріт.
Від того світ не зміниться нітрохи,
а все залежить від людських зіниць:
в широких відіб'ється вся епоха,
у звужених — збіговисько дрібниць.

Ліна Костенко

У 1991 р. Україна здобула омріяну незалежність.

Однак позбутися глибоко вкоріненої комуністичної системи управління, залишків ментальності «радянського народу» та, що найогидніше, впливу Росії виявилося нелегко. Українцям і українкам неодноразово доводилося виходити на Майдан.

1. Проєктна робота.
Дослідіть історичні події кінця XX–XXI ст. (до сьогодні), які стосуються масових протестів українців за свої права і свободу.
За результатами дослідження створіть стрічку часу.
Під час роботи використовуйте інструкцію (див. покликання https://cutt.ly/CrMDrizS чи QR-код).

Безперечно, бурхливі політичні події не могли не вплинути на розвиток культури XXI ст.

Українська культура у XXI ст. живе в умовах великих змін і складних викликів. З одного боку, ми бачимо потужне національне відродження: зростає інтерес до української мови, історії, мистецтва і традицій. Усе більше людей усвідомлює важливість своєї культурної ідентичності й прагне її зберігати. У містах і селах організовують фестивалі, виставки, концерти, які об'єднують людей навколо культури.

Сучасні українські митці й мисткині здобувають визнання в Україні та за кордоном. Культура стала інструментом підтримки духу в умовах війни — її сила допомагає вистояти та не втратити себе. Волонтери й волонтерки, громадські діячі й діячки активно долучаються до збереження культурної спадщини. Водночас вимушені емігранти й емігрантки створюють за кордоном культурні центри, зберігаючи зв'язок із Батьківщиною.

Однак глобалізація[1] і вплив масової культури можуть призводити до втрати національних особливостей.

[1] *Глобалізáція* — процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації, що веде до зростання взаємозалежності між країнами і народами. У ширшому розумінні — це перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі.

Багато народних традицій, ремесел і пісень потребують захисту, інакше вони можуть зникнути. Часто культурні проєкти не мають достатнього фінансування, тому важливо шукати нові джерела підтримки.

Розвиток української мови теж залишається викликом — її треба більше використовувати в освіті, науці, медіа й повсякденному житті. Російська агресія завдала великої шкоди культурі: зруйновано музеї, театри, бібліотеки, втрачено цінні пам'ятки. Проте культура залишається незламною — вона змінюється, адаптується й надихає.

XXI ст. — час випробувань і водночас великої надії для української культури. Вона відроджується, міцніє і потребує нашої уваги й захисту. Саме від молодого покоління залежить, якою буде культура майбутнього. Пам'ятаймо: культура — це не лише минуле, а й наше сьогодення і майбутнє.

«Футбол». Худ. Арсен Савадов

2. Уважно розгляньте репродукцію картини Арсена Савадова «Футбол» і виконайте завдання, які подані за QR-кодом або за покликанням, що на сторінці 170.

А яким є розвиток літератури XXI ст.?

Уявіть історію літератури як подорож. Модернізм — ніби мандрівка пустелею: люди втратили старі орієнтири, тому шукають сенс усередині себе й створюють «високе мистецтво», щоб знайти правду.

Постмодернізм — карнавал на цих руїнах: тут усе перемішано, багато іронії, гри й жартів над серйозними речами.

А метамодернізм — це спроба поєднати обидва підходи: ніби ви йдете далі після карнавалу, знову шукаєте сенс, але вже розумієте і сумніви, і жарти. Тобто це рух між серйозністю модернізму і грою постмодернізму, коли можна одночасно вірити й сумніватися.

Якщо модерністи шукали істину, то постмодерністи ставили під сумнів саму можливість її існування, породжуючи естетику плюралізму[2], де серйозне співіснує з кітчем[3], а глибоке — з абсурдним.

Пригадайте визначення модернізму, назвіть його основні етапи та ознаки. За потреби скористайтеся словничком наприкінці підручника.

[2] *Плюралі́зм* (від лат. Pluralis — множинний) — це філософська позиція, яка стверджує існування кількох незалежних і рівноправних поглядів, ідей, форм буття, поведінки.

[3] *Кітч* (від нім. kitsch — вульгарність, несмак, халтура) — стиль масової культури; культурна категорія, що характеризує смаки середнього класу; мистецькі об'єкти низького рівня.

У творах Юрія Андруховича, Юрія Винничука, Олександра Ірванця, Євгена Пашковського ми бачимо *постмодернізм* як культурний опір тоталітарній мові, уніфікації, імперській «правді». Іронія тут не лише стилістичний прийом — це захисний механізм проти ідеологічної навали.

І от на горизонті з'являється *метамодернізм* — новий мандрівник, який не будує веж і не танцює на уламках, а прокладає міст між цими двома світами. Якщо модерн — це будівельник, а постмодерн — жонглер уламками, то метамодерн — архітектор лабіринтів, що об'єднує хаос і структуру, гру і щирість, скепсис і надію. У цьому ключі сучасний літературний процес — не відмова від постмодерну, а його перетворення на складний, але щирий діалог між авторами та читачами.

Кампус Фріста при Принстонському університеті (2000)

Нині культурні коди змінюються часом швидше, ніж ми встигаємо їх осмислити. Отож ***метамодернізм*** *є певним зв'язком між втратою культурних сенсів і відновленням їх*. І в певний момент знову стає можливим говорити про гідність, біль, духовність не як про кліше, а як про щось глибоке, вразливе і дуже справжнє.

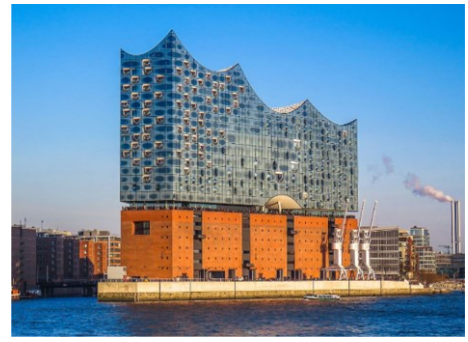
Постмодернізм (лат. post — за, після, далі; франц. modeme — сучасний, новітній) як літературний напрям виник у США та Європі в останню третину XX ст.

Естетичну природу цього мистецького явища пов'язують із *плюралізмом* — поєднанням і органічним співіснуванням різних художніх систем.

Основні риси постмодернізму:

- поєднання мистецтва й антимистецтва, елітарної й масової культури;
- карнавальне, іронічно-сміхове та серйозне ставлення до дійсності;
- протиставлення модернізму:
  - ✓ модернізм — постмодернізм;
  - ✓ закрита форма — відкритість дискурсу;
  - ✓ цілеспрямованість мистецтва — мистецтво як гра, карнавал;
  - ✓ художня майстерність — деконструкція, мовчання;
  - ✓ закінчений твір — перформанс (вистава), кітч;
  - ✓ оповідач / оповідачка — відсторонений і відчужений спостерігач / спостерігачка;
- принцип загальної рівнозначності всіх явищ і аспектів життя;
- засудження насильства, асиміляції людини зовнішнім світом;
- культ незалежної особистості;
- потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого;
- прагнення поєднати, взаємодоповнити істини (часом полярно протилежні) багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій;

- бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу;
- використання підкреслено ігрового стилю, щоб акцентувати на ненормальності, несправжності, протиприродності панівного в реальності способу життя;
- зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді (високий класицистичний і сентиментальний чи грубо натуралістичний і казковий тощо; у художній стиль нерідко вплітаються науковий, публіцистичний, діловий стилі); суміш багатьох традиційних жанрових різновидів;
- сюжети творів — легко замасковані алюзії (натяки) на відомі сюжети літератури попередніх епох; запозичення, перегуки не лише на сюжетно-композиційному, а й на образному, мовному рівнях;
- іронічність і пародійність.

Ельбська філармонія. 2017 р. Ця споруда — приклад метамодерністської архітектури, у якій поєднано протиставлені ідеї

Поміркуйте і скажіть, які саме ідеї, на ваш погляд, поєднані в будівлі Ельбської філармонії.

Постмодернізм наче стверджує: ми не настільки раціональні, як вважаємо.

Філософія **метамодерну** виходить на сцену лише тоді, коли інтернет і соціальні медіа стали справді домінантними факторами в житті людей і коли більшість із нас вже не бере безпосередньої участі у виробництві та розподілі промислових виробів. Це світогляд, що поєднує модерну віру в прогрес із постмодерною критикою. У результаті ми отримуємо погляд на реальність, у якій люди перебувають на тривалому і складному шляху розвитку, рухаючись у напрямку до більшої складності та екзистенційної глибини.

Метамодернізм (з англ. modern — сучасний) — це поєднання рис філософії, естетики і культури, що утворився як реакція на постмодернізм та перебуває в невизначеності між протиставленими аспектами модернізму й постмодернізму.
Ще один подібний термін — *постпостмодернізм*.
Метамодернізм «коливається» між модернізмом і постмодернізмом, йому властиве розуміння всіх протилежностей як складових загальної істини. У метамодернізмі рівноправні масова й елітарна культури, диктатура та демократія тощо.

Основні ознаки метамодернізму:

- *людина* бачить себе як «творець» / «творчиня» свого життя;
- *твори* — не як дещо порівняно самостійне, а як відображення внутрішнього світу автора / авторки, із якого глядачі та глядачки отримують конструктивні моделі для себе;

- *коливання* між протилежностями;
- *вигадливість* — те, що виходить за межі норми, постає джерелом конструктивного досвіду для загалу;
- *мінімалізм* — надання переваги меншому, простішому;
- *епічність* — розкриття грандіозності, героїчності, прихованої в оповідях;
- нова щирість — використання гумору й іронії для викликання глибоко особистих емоцій, співпереживань;
- *нормкор* — уподібнення інакшостей, меншин до «норми»;
- *надпроєкція* — перенесення людськості на інших істот або предмети;
- *метамилість* — використання дорослими людьми дитячої безпосередності та простоти, зацікавлення дорослих у «дитячих» творах.

Оскільки модерні й постмодерні філософії стають усе більш застарілими, метамодерні ідеї розвиватимуться, укорінюватимуться та поширюватимуться. Колись вони можуть посісти місце сучасної філософії.

3. Як ви вважаєте, авторські дописи різних митців / мисткинь у соцмережах можуть бути прикладом метамодернізму? Думку аргументуйте.

4. Чи здатна література сьогодні змінювати світогляд людини? Чому критичне мислення залишається викликом у безмежжі інформації? Як це пов'язано з літературними епохами?

5. Постмодернізм розвінчує ідеали, а метамодернізм намагається знову до них повернутися. Наскільки щирість можлива після тотальної іронії? Чи не стає така щирість новою формою гри?

6. Перейдіть за покликанням чи QR-кодом, що на с. 170, і розгляньте приклади сучасного живопису. Оберіть один, який імпонує вам найбільше, і визначте напрям, до якого він належить. Думку аргументуйте письмово.

7. Накресліть таблицю «Порівняльна характеристика модернізму, постмодернізму та метамодернізму» за зразком (див. покликання чи QR-код на с. 170) і заповніть її, ґрунтуючись на вивченому раніше.

8. Робота в парах. Виберіть уривок із будь-якого твору сучасної української прози. Спробуйте визначити, до якого напряму він ближчий — модерну, постмодерну чи метамодерну, і наведіть аргументи.

9. Робота в групах. Об'єднайтеся в чотири групи й виконайте завдання, подані за покликанням чи QR-кодом, що на с. 170.

10. Завдання на вибір.

10-1. Уявіть, що кожен з напрямів — людина. Опишіть характер «модерніста», «постмодерніста» й «метамодерніста». Як би вони реагували на кризу, несправедливість або війну?

10-2. Сюжет (на вибір) опишіть у стилі модерну, постмодерну й метамодерну. Який варіант вам ближчий? Чому?

10-3. Створіть хмару слів «Провідні мистецькі напрями», ґрунтуючись на інформації, що подана за покликанням чи QR-кодом, що на с. 170. Що із наведеного нижче доречно використати під час створення хмари? *Абсурд, алюзія, архітектура, глобалізм, епічність, естетика, імперія, карнавал, кітч, література, метамодернізм, мінімалізм, міф, модернізм, нормкор, перформанс, плюралізм, постмодернізм, скульптура, театр.*

10-4. Прочитайте список письменників, які можуть асоціюватися з метамодернізмом: *Іван Андрусяк, Юрій Андрухович, Юрій Винничук, Сергій Жадан Оксана Забужко, Юрій Іздрик, Олександр Ірванець, Євген Пашковський, Степан Процюк, Любов Якимчук.* Які твори написали ці митці (назвіть принаймні по одному твору)? За потреби скористайтеся доступними вам джерелами.

ОЛЕКСАНДР ІРВАНЕЦЬ (народився 1961 р.)

Я — гуморист,
дотепник, чоловік
із гострим словом,
а те, що я пишу
красиві ліричні вірші,
знають ті, кому треба
знати...
Олександр Ірванець

Олександр Ірванець (народився 24.01.1961, Львів) — поет, прозаїк, драматург і перекладач. Відомий сатиричними й іронічними творами.

Олександр Ірванець — один із засновників літературного гурту «Бу-Ба-Бу» (1985 р.) разом з Юрієм Андруховичем і Віктором Небораком.

Засновники «Бу-Ба-Бу» (зліва направо): Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Олександр Ірванець

Зустріч із шанувальниками

Олександр Ірванець — один із найяскравіших письменників сучасної України. Його творчість вирізняється поєднанням іронії, сарказму та філософського підтексту з лаконічністю стилю.

Народився майбутній поет 24 січня 1961 р. у Львові, але виріс у Рівному. Ще змалку полюбив читати, і, як сам каже, захоплювався «нормальною літературою, яка тоді була доступна». Після 8 класу вступив до Дубенського педагогічного училища і паралельно почав відвідувати літературну студію при районній газеті. Саме там з'явилися його перші вірші.

Після завершення навчання Олександр Ірванець працював учителем на Поліссі, а потім служив в армії. Але любов до літератури не відпускала. Коли юнакові виповнилося двадцять два роки, він вступив до московського Літературного інституту на заочне відділення.

Майбутній письменник навчався та паралельно вчителював. Олександр Ірванець пишається своїм педагогічним досвідом.

Якось у 1985 році під Києвом, в Ірпені, Олександр Ірванець потрапив на творчий семінар, де познайомився з Юрієм Андруховичем і Віктором Небораком. Згодом ці поети започаткували літературне угруповання «Бу-Ба-Бу» (що означає «Бурлеск – Балаган – Буфонада»). Їхня поезія була сміливою,

веселою і навіть провокативною, адже руйнувала радянські шаблони та відкривала новий погляд на літературу.

Письменник веде сторінку у фейсбуці, де ділиться думками, гумором і навіть віршами.

Олександр Ірванець — автор десятків книг, п'єс, перекладів. Його перша книжка поезій мала назву «Вогнище на дощі», а починав поет з епіграм — коротких і дотепних віршів, які писав про друзів і викладачів.

Чому варто читати Олександра Ірванця? Бо митець пише про життя — таке, яким воно є: смішне й сумне водночас. Його вірші та п'єси сповнені іронії, гри зі словами, гострих думок. А ще митець — приклад того, що українська література може бути модною, живою і зовсім не нудною.

Олександра Ірванця називають одним із кращих іронічних поетів, чи не єдиним українським письменником, який створює якісну політичну сатиру. Але посеред веселих або знущальних текстів іноді несподівано постає і зворушлива лірика.

Письменник про свій ліризм у поезії сказав так: *«Замолоду я був дуже ліричним, писав гарні любовні вірші. Не хочу хвалитися, але це правда. Я і далі пишу лірику... Поетичні таланти діляться на різні сегменти, хтось є поет-пісняр. Я — не пісняр, хоча за моїми текстами написано з десяток пісень, але вони хітами не стали.*

Натомість мій сегмент — це сатира, дотепність. Навіть у любовних віршах я інколи допускаю іронічні, саркастичні нотки... Політична сатирична поезія — це мій жанр, я його дуже люблю, я в ньому працював і зараз теж бачу для себе багато тем...».

Олександр Ірванець пише також і прозу. Перший фантастично-реалістичний роман «Рівне / Ровно» був створений у жанрі антиутопії[1].

П'єси Олександра Ірванця, видані та перекладені іноземними мовами, презентують у театрах Польщі, Німеччини, Люксембурга, Казахстану і, звичайно, в Україні.

Митець зізнається: відмовлявся від внесення його творів до шкільної програми, бо *«...страшно подумати, що якась дитина, не вивчивши напам'ять вірш Ірванця, отримає двійку. І зрештою ця маленька людина зненавидить і його, і всю українську літературу...».*

Твори Олександра Ірванця перекладають англійською, італійською, німецькою, польською, французькою, хорватською, чеською, шведською, японською мовами. Сам письменник перекладає з польської, французької, чеської та інших мов.

[1] *Антиутóпія* — це літературний або художній жанр, який зображує уявне суспільство, що є антитезою утопії, тобто ідеального суспільства. Зазвичай в антиутопіях описуються суспільства з негативними, часто тоталітарними, тенденціями розвитку, де переважають пригнічення, насильство, маніпуляції і втрата індивідуальності.

1. Відшукайте в доступних для вас джерелах інформацію про нагороди і відзнаки, яких був удостоєний Олександр Ірванець. Створіть колаж у *Canva* за результатами роботи.
2. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/arMDr6th чи QR-кодом і прочитайте десять запитань до автора.
   Запишіть десять своїх запитань до Олександра Ірванця.
3. Створіть метальну карту до біографії митця. Презентуйте її в класі.
4. Прочитайте поезії із циклу «Уроки класики».

ПОЕЗІЇ ІЗ ЦИКЛУ «УРОКИ КЛАСИКИ»

Урок І

По краплі видавлювати з себе раба.
По краплі.
Видавлювати.
З себе.
Повільно з себе його видушувати —
Та все на папір,
На папір...
Вичавлювати, витискати,
Як пасту з тюбика,
Аж поки не усвідомиш,
Що вичавив — все,
До кінця!

Отож, сміливіше!
Починаємо видавлювати
З себе
Раба
Божого
Ім'ярек...

«На спуску».
Скульптор Антін Павлось.
1930-ті, гіпс

Вірш Олександра Ірванця «Урок І» є глибоко символічною рефлексією над процесом особистісного визволення, який подано через метафору видавлювання із себе раба.

Структура вірша фрагментарна, з інтонаційними паузами, які формують відчуття поступу, зусилля, навіть ритуалу очищення. Цей текст не лише про звільнення від зовнішніх форм поневолення, а й про звільнення від внутрішнього страху, догматизму й залежності, навіть у стосунках із Богом.

Автор навмисне залишає відкритим фінал, наче пропонує читачеві / читачці продовжити цей «урок», зробити його власним. Вірш функціонує як маніфест метамодерної свідомості, де боротьба з рабом у собі — не разова дія, а тривалий, свідомий процес.

5. Напишіть власне продовження «Уроку І» (7–10 рядків). Провідний мотив — вільна особистість. Презентуйте твір у класі (за бажанням).

6. Прочитайте виразно вірш.

Урок ІІ

Людина родиться для щастя,
Як птах для польоту.
Як птах...
Як індик,
Як півень,
Як деркач на болоті?
Як страус,
Як ківі
Як ему,
Чи як марабу?
А може, як той, що ховає
Товсте своє тіло у скелі?
Всі ж бо вони народились літати,
Тож плазувати вони принципово
не можуть.
А може без порівнянь?
Може, людина просто
Родиться для щастя?

«Соколиний рід», Худ. Олег Шупляк. 2016

У вірші Олександра Ірванця «Урок ІІ» іронія стає головним інструментом деконструкції[2] романтичного уявлення про людське призначення. Автор розпочинає із пафосного, майже афористичного твердження «Людина родиться для щастя, як птах для польоту», проте одразу ж підважує його, вводячи серію комічно-незграбних образів птахів: індик, страус, марабу. Така перелічувальна алогічність створює ефект градації абсурду, що ставить під сумнів універсальність ідеї про «покликання до щастя».

[2] *Деконстру́кція* — тут: виявлення суперечностей.

Повторне ствердження звучить уже не як кліше, а як переосмислений висновок, якого автор доходить через сумнів. Вірш порушує проблему дисонансу між ідеалом і реальністю, між тим, ким ми *маємо* бути, і тим, ким *є насправді*.

У творі звучить мотив, що сучасна людина — не завжди «орел», вона може бути й «деркачем на болоті», але це не применшує її права на щастя. Отже, Олександр Ірванець філософськи провокує: може, не політ робить нас щасливими, а сам факт нашого існування, незалежно від здатності літати?

7. Проаналізуйте образ раба у вірші «Урок І». Що саме символізує раб — зовнішнє поневолення чи внутрішній страх?
Як змінюється інтонація вірша від початку до кінця?

8. Поясніть функції повторів у віршах «Урок І» та «Урок ІІ». Визначте анафору. Яку роль відіграють короткі фрази, поділені рядками, та як це впливає на ритм і сприймання тексту?

9. Порівняйте тональність обох віршів. Чи відчувається в них еволюція авторської інтонації — від протесту до сумніву, від гніву до надії? Відповідь аргументуйте прикладами з текстів.

10. Проаналізуйте іронію у творі «Урок ІІ». Чому Олександр Ірванець використовує абсурдні приклади птахів, які не літають?
Як це впливає на сприйняття образу «щастя»?

11. Сформулюйте власне трактування останнього рядка вірша «Урок ІІ». Чи є твердження останніх рядків іронічним? Обґрунтуйте свою відповідь прикладами з тексту.

12. У доступних вам джерелах прочитайте вірш «Крила» Ліни Костенко. Відтворіть у зошиті та заповніть таблицю, щоб порівняти поезії, у яких наявний образ крил.

	Ліна Костенко «Крила»	Олександр Ірванець «Урок ІІ»
Мотив		
Жанр		
Образи, їхнє значення		
Засоби художньої виразності		

13. Робота в групах.

Група 1. Визначте риси метамодерного мислення у вірші «Урок І». Як поєднуються іронія, гра та щирість у тексті? Чи можна вважати цей вірш спробою відновити віру в свободу?

Група 2. Проаналізуйте внутрішній конфлікт ліричного героя вірша «Урок ІІ». Як метамодернізм виявляється в сумніві між високою ідеєю (людина — для щастя) і тілесною буденністю?

Групи 1 і 2. Сформулюйте, яке «урокове» послання несе кожен вірш.

14. Завдання на вибір.

14-1. Напишіть власний «Урок ІІІ». Продовжте серію віршів у стилі Олександра Ірванця, використовуючи його інтонацію, стилістику, іронію й актуальну тему (війна, свобода слова, пошук щастя, боротьба).

14-2. Складіть інтерв'ю з ліричним героєм одного з віршів. Запропонуйте 5–6 запитань і напишіть короткі відповіді героя, які розкривали б його світогляд, цінності, сумніви.

14-3. Розгляньте репродукцію картини з проєкту художника Юрія Нагулка «Код нації». Як ви вважаєте, чи суголосне це зображення змісту вірша «Урок ІІ» Олександра Ірванця? Відповідь аргументуйте.

«Код нації».
Худ. Юрій Нагулко

ПОЕЗІЯ З ВІЙНИ. РОСІЙСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ Й ГЕРОЇЧНИЙ ОПІР УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗАГАРБНИКАМ

Ми такі, як цемент. Ми такі, як мурашник.
Встали захід і схід, бо до стінки приперті,
І дивують весь світ глузуванням зі смерті.
Ми такі, як стіна. Ми такі, наче вихор.
Ми майбутній сценарій комп'ютерних ігор.
Сіль землі і опора небесної тверді.
Ми веселі і злі, ми сильніші од смерті.

Олена Білозерська

1. Робота в групах. Під час вивчення цієї теми створіть карти Пассаторе (асоціативні карти). Для роботи використайте інструкцію, як їх створити оригінальними й навчитися ними користуватися. Інструкцію подано за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/IrMDtXF7.

На початку XXI ст., коли світ сподівався остаточно попрощатися з великими війнами, над Європою знову пролунали вибухи.

Росія розв'язала повномасштабну війну проти України — першу континентальну війну в Європі з часів Другої світової війни. Ці дії фактично зруйнували архітектуру міжнародної безпеки, що десятиліттями вважалася непорушною.

«Велика битва України з Мордором», Худ. Олег Шупляк. 2016

Ілюстрації зі збірки «Сторіця». Худ. Юрій Журавель

Справжнє обличчя режиму, що здійснив напад, оголилося під час вторгнення: ця воєнна агресія поєднує риси фашизму, сталінізму, нацизму та великодержавного міфу про «особливу місію Росії». Такий світогляд отримав назву **рашизм** — суміш ненависті, реваншизму та псевдоісторичних і культурних претензій.

Сучасна російсько-українська війна розпочалася 20 лютого 2014 р. — саме тоді зафіксовано перші військові перетини українського кордону. Росія анексувала Крим, окупувала Севастополь і розпочала бойові дії на Донбасі. Війна точилася переважно на сході України до 24 лютого 2022 р., коли розпочалося **повномасштабне вторгнення**. Цей день став межею, зірвавши маску з російського агресора, який протягом восьми років

удавав із себе «посередника» у «внутрішньому конфлікті». Так звані «народні республіки» на Донеччині й Луганщині були лише декорацією, за якою ховалася реальна мета — знищити українську незалежність.

В умовах повномасштабної війни український народ виявив себе як непереможну націю — мужність, стійкість, гідність і єдність стали джерелом нової літературної естетики. Письменники й письменниці фіксують у слові нову історичну реальність, у якій кожне речення відлунює сиреною, кожен образ — жива людина, кожна метафора — біль і надія водночас.

Український народ справді нагадує міфічного птаха фенікса, який постає з попелу: пожежі війни народжують нове мистецтво. Це не лише література, а й живопис, скульптура, музика, театр, кіно.

2. Які пісні про війну чи створені під час війни вам відомі? Які з них ваші улюблені? Перейдіть за покликанням, чи QR-кодом, що на с. 180, і послухайте пісні: «Україна переможе» (слова і музика Олександра Пономарьова), «Жовто-блакитне серце» (слова, музика Артема Пивоварова), «Піднімем разом неньку-Україну» (слова Олександра Печори, музика Анатолія Супруна).

ЗЛЕТ МИСТЕЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ. ПРОВІДНІ МОТИВИ Й ОБРАЗИ СУЧАСНОЇ МІЛІТАРНОЇ ПОЕЗІЇ

Війна стояла за дверима, вона ввірвалась в кожен дім.
Давно вже тліла, невгасима, коли Донбас хапали й Крим.
Нахабно ворог сунув лапу неситим бидлом із боліт,
Перекроїть зібравшись мапу, щоб поневолити весь світ.

Надія Циба

Війна говорить не лише зброєю, утратами й руйнуванням. Перемогти біль і відчай допомагає слово, яке в часи лиха набуває особливої сили. Коли світ навколо ламається, поезія стає тим простором, де ще зберігається людяність, правда, віра та надія. Українська поезія воєнного часу — не емоційна реакція, це культурний спротив і зафіксована історія в словах.

Мілітарна поезія — різновид лірики, який відображає досвід війни, боротьби та військового життя. Він може охоплювати твори, написані як військовими, так і цивільними особами, які пережили ці події.

Українська мілітарна поезія має давню традицію, що сягає часів визвольних змагань і продовжується донині.

Важливо пам'ятати: поезія війни може бути складною для сприйняття через емоційну напругу та важкі теми. Однак вона є важливим джерелом для розуміння подій, вираження емоцій і підтримки тих, хто переживає війну.

Перший і найсильніший мотив у поезії під час війни — **мотив болю**. Митці / мисткині фіксують реальність, у якій гинуть друзі, зникають міста і щезають голоси. Наприклад, вірші Наталки Білоцерківець, Катерини Калитко, Сергія Жадана чи Ірини Цілик говорять про непоправне — смерть, страх, самотність. Та водночас ці твори зцілюють, бо дають змогу назвати те, що болить.

Ще один мотив мілітарної поезії – **дім**, який доводиться залишити. У поезії війни **мотив рідної землі** набуває особливої ваги: це не географія, а частина ідентичності.

Слово може звучати як постріл. **Гнів** — ще один важливий мотив. У багатьох текстах простежується чітка громадянська позиція, поети й поетки стають голосом народу, який не здається. Поезія — не тільки лірика, а й форма боротьби.

Одним з провідних є й мотив **пам'яті та спадкоємності поколінь**: бачимо Голодомор, Другу світову війну, УПА, окупацію Криму, війну на Донбасі. Це **мотив історичної пам'яті**, який дозволяє осмислити сучасні події як частину тривалого опору. Поезія стає мостом між поколіннями і засобом «не дозволити забути».

І навіть у мороці війни в поезії живе **любов**. До людини. До життя. До Батьківщини. Це ті крихти тепла, які рятують і підтримують. І в кожному такому вірші — надія. Бо навіть під звуки сирен, навіть у бліндажах поезія продовжує звучати.

Поезія під час війни — більше, ніж мистецтво. Це документ часу, духовна опора, зброя, якою борються за правду. Вона вчить нас не бути байдужими, не втрачати гідності й пам'ятати, що навіть у найтемніші часи людське слово здатне світити.

Перш ніж ця війна закінчиться, вона народить ще багато творів, які ми читатимемо під супровід мелодії, а не гудіння сирен. Залишаймося мужніми, бо іншої дороги в нас нема.

Проєктна робота «Поезія війни в соцмережах: голоси спротиву».
Створіть мультимедійний проєкт (презентацію, відео, інфографіку, блог-пост або мініВиставку), у якому розкрийте тему поезії під час війни, використовуючи приклади із соцмереж українських поетів і поеток.
Під час роботи використовуйте матеріали-підказки й інформацію про поетів / поеток, які пишуть у жанрі мілітарної поезії (схему, текстові відомості тощо) за покликанням чи QR-кодом, що на с. 180.

Підказка 1. Як знайти профілі в соцмережах.

Підказка 2. «Сучасні українські поети війни і спротиву»: Олена Гусейнова, Сергій Жадан, Катерина Калитко, Галина Крук, Богдан Томенчук, Ірина Цілик.

Підказка 3. «Жіночі голоси війни: Любов Якимчук, Катерина Міхаліцина, Мар'яна Савка, Катерина Калитко, Світлана Поваляєва, Юлія Мусаковська, Ярина Чорногуз».

Підказка 4. Павло Вишебаба читає вірші зі своїх книжок.

Підказка 5. Нові вірші про війну.

СЕРГІЙ ЖАДАН (народився 1974 р.)

…всім, хто не відступиться,
ще буде сходити радість тихими
ранками, золотими ночами.
Сергій Жадан

Сергі́й Жада́н (23 серпня 1974, Старобільськ Ворошиловградської області, нині Україна, Луганська область) — український письменник, перекладач, громадський діяч, фронтмен гуртів «Жадан і Собаки» та «Лінія Маннергейма».

Твори Сергія Жадана відзначені численними національними і міжнародними нагородами, перекладені понад двадцятьма мовами.

Сергій Жадан — активний організатор літературного життя України й учасник мультимедійних мистецьких проєктів.

У 2017 р. поет заснував «Благодійний фонд Сергія Жадана».

З березня 2024 р. — військовослужбовець бригади «Хартія» НГУ; засновник «Радіо-Хартія».

У навчальному центрі ЗСУ

Сергій Жадан народився на Луганщині в українськомовній родині, його батько працював водієм, а мати — учителькою. Майбутній письменник часто бував у Харкові, де гостював у своєї тітки Олександри Ковальової — поетки й перекладачки з німецької. Вона була головою культурологічного товариства «Спадщина» і мала великий вплив на формування світогляду Сергія.

По закінченні середньої школи Сергій переїхав до Харкова, вступив на філологічний факультет Харківського педуніверситету, де вивчав українську та німецьку філологію. Продовжив навчання в аспірантурі. Захистив кандидатську дисертацію «Філософсько-естетичні погляди Михайля Семенка». Відтак залишився викладати на кафедрі української літератури рідного університету.

У 2000 р. Сергія Жадана обрали віцепрезидентом Асоціації українських письменників. У 2000–2004 рр. Сергій працював викладачем кафедри української та світової літератури в Харківському національному педагогічному університеті. Згодом звільнився через політичну ситуацію і бажання зайнятися літературною та громадською діяльністю.

Паралельно із цим перекладав твори сучасних зарубіжних поетів. Писав власні книжки.

У 1991 р. в Харкові Сергій Жадан разом із Ростиславом Мельниковим, Андрієм Кокотюхою та Ігорем Пилипчуком започаткували літературне об'єднання неофутуристів під назвою «Червона Фіра». Учасники влаштовували яскраві гротескні виступи в Харкові, інколи днюючи і ночуючи в Літературному музеї. Сьогодні в цьому музеї є «жаданівська» кімната.

Сергій Жадан — член Українського ПЕН-клубу.

У 1995 р. вийшли перші поетичні збірки Жадана «Генерал Юда» і «Цитатник: вірші для коханок та коханців», що отримали схвальні відгуки, зокрема від Оксани Забужко.

Його перша прозова книжка — збірка оповідань «Біґ Мак» — вийшла у 2003 р.

З 2004 р. Сергій Жадан повністю присвятив себе літературній діяльності. У його творчому доробку є поетичні та прозові збірки, серед яких «Біґ Мак», «Вогнепальні й ножові», «Господь симпатизує аутсайдерам», «Лілі Марлен», «Життя Марії», «Антена», «Скрипниківка» та інші; є і романи: «Депеш Мод», «Месопотамія», «Anarchy in the UKR», «Інтернат», «Ворошиловград».

Письменник вважає своїм найкращим твором роман «Інтернат» (2017), у якому через погляд учителя, що вирушає в зону бойових дій, зображено внутрішні переживання та зміни, які війна вносить у життя звичайних людей, підкреслюючи руйнацію моральних норм.

1. Дослідіть волонтерську діяльність Сергія Жадана. Використайте доступні вам джерела інформації. Про результати дослідження розкажіть членам родини, друзям, однокласникам й однокласницям.

2. Чому надзвичайно важливо допомагати тим, хто потребує? Чи займаєтеся ви або ваші рідні, знайомі волонтерством? Якщо так, то поділіться інформацією в класі (за бажанням).

3. Розгляньте зображення й прокоментуйте його. Що надихає на творчість? Думку аргументуйте.

«Муза». Худ. Олег Голосій

4. Прочитайте виразно вірш Сергія Жадана і виконайте завдання до нього.

* * *

Чекають вечора люди, схожі на равликів,
так гірко сплять на вокзалах, так глибоко.
Ламана лінія кордону, мов соснова гілка.
Дорога важка, коли несеш на спині свій дім і своє минуле.
Вперті равлики беззахисної Європи.
Жінки, що залишили вдома чисту постільну білизну.

Діти, що не відпускають материнську руку,
як прищеплені до яблуні гілки не відпускають теплий стовбур.
Ми потребуємо дива, потребуємо льодяників надії,
дотиків радості, променів, що пробивають темряву.
Що ти візьмеш, малий равлику, вибираючись із згорілого дому?
Насамперед віру в те, що ти сюди неодмінно повернешся.
Упокорений час шаленців і втікачів.
Запекла віра тих, хто зійшов на вокзалі вигнання.
Завжди пам'ятати розташування меблів у батьківському домі.
Ховати в кишені ключі, як засушену квітку.
Ось ця дорога — нині позначена безголоссям,
ночівлі ці — подорожні, поміж дощем і тишею.
Будьте мужніми, равлики, будьте гідними цієї мандрівки,
ви — позбавлені дому, проте не позбавлені серця.

У вірші Сергія Жадана домінує **мотив дороги і втрати дому**, розгорнутий через **образ равлика** і через **метафору равлика, що несе на собі дім** — крихкий, але незнищенний.

Образи жінок, дітей, ночівель «поміж дощем і тишею» занурюють у простір біженства, вигнання, вимушеного переселення — типові реалії воєнного часу. Лінія кордону постає не як політична межа, а як органічний надлом — «мов соснова гілка», що болить і тріщить. Повсякденні деталі (постіль, ключі, меблі) перетворюються на **символи пам'яті** й духовного коріння, яке зберігається попри фізичну втрату простору.

У вірші звучить **віра в повернення**, у гідність тих, хто «позбавлений дому, проте не позбавлений серця». Метафора «льодяників надії» вводить дитячу, майже наївну віру в чудо, яке єдине може перемогти реальність темряви. Сергій Жадан говорить не лише про біженців / біженок, а про людську здатність нести в собі дім, навіть якщо зовні все втрачено. Поезія — поетична мапа вигнання, на якій найбільшими точками є не населені пункти, а внутрішня стійкість, пам'ять і надія.

5. Поясніть, чому ліричний герой порівнює людей із равликами. Що символізує «дім на спині» в контексті війни і втрати? Як цей образ пов'язаний із темою гідності?

6. Визначте й схарактеризуйте основні мотиви вірша: вигнання, дорога, пам'ять, надія. Як вони пов'язані між собою? Який настрій домінує у творі? Визначте, які художні засоби увиразнюють його.

7. Що символізують у творі такі образи: постільна білизна, дитяча рука, ключі в кишені, меблі в батьківському домі? Чому саме ці елементи обирає автор для зображення втрати дому?

8. Як у вірші відображено реалії сучасної війни в Україні? Як особисте перетворюється на колективне? Чи можна вважати цей вірш голосом народу? Чому?

9. Як у поезії розкрито тему надії і внутрішньої сили? Яку роль відіграють метафори «льодяників надії» та «променів, що пробивають темряву»?
10. Чи оптимістичний фінал твору? Обґрунтуйте свою думку.

* * *

Вірш із циклу «Життя Марії». Збірка «Життя Марії» вийшла друком ще у 2015 р., однак сторінки голосять сьогоднішнім болем і вірою.

З чого все почалося?
Вона заговорила про мужність і зброю.
В неї навіть не голос — в неї багатоголосся.
Тому, коли вона говорила, мені здалося,

що вона взагалі розмовляє сама з собою.
Так складаючи свої літери й звуки,
що кожне слово спалахувало й мерехтіло.
І навіть коли розповідала про ефірні сполуки,

здавалося, що переказує Христові муки,
співаючи там, де було зовсім незрозуміло.
Як вона хотіла мені пояснити,
що в кожному з нас є невід'ємна відвага,

що історія — це лише мертві міста й могильні плити,
що майбутнє — це чорна земля й червоні метеорити,
що любов — це вправи для дихання,
пообідня спрага.

А тому потрібно змагатися за можливість разом
засинати,
ламати ворожі шеренги за можливість разом
прокидатись,
лишати разом із нею балкони й нічні кімнати,

ранити шкіру долонь об залізні канати,
цінуючи здатність любити,
ніби найвищу здатність.
Навіть в її неправді була своя міра.

Її чекали попереду радість і вірність,
кров, запечена на рукаві мундира.
Що тримає птахів угорі? Очевидно, віра.
Що тримає рибу в ріці? Очевидно, ніжність.

«Вічне кохання». Настільна дерев'яна скульптура. Скульптор невідомий

Вірш, із якого «все почалося», є не лише емоційним текстом — це поетичне свідчення, де слово функціонує як сила, що одночасно лікує і пульсує болем. Головним мотивом твору є **мужність**, розгорнута через багатоголосий образ поезії, яка промовляє

до кожного, проте звучить так, ніби говорить до себе. Ліричний герой веде внутрішній діалог, у якому звучать історія, біль, війна, любов, віра й ніжність.

У творі переплітаються мотиви **боротьби й кохання, історичної пам'яті та фізичної присутності**, що набувають сакрального звучання. Образи «чорної землі», «червоних метеоритів», «запеченої крові на мундирі» символізують тілесність війни, натомість слова про любов як «вправу для дихання» чи віру, що «тримає птахів угорі», виводять на рівень духовного опору.

Віршова мова метафорична: ефірні сполуки постають поруч із Христовими муками, балкони — поруч із залізними канатами, а віра й ніжність стають відповіддю на питання про фізику буття. Це — **поезія спротиву**, але не лише зовнішньому ворогові, а й внутрішній байдужості. Саме тому вона говорить про відвагу як щось «невід'ємне» в кожному.

11. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/PrMDyT6Y чи QR-кодом і прочитайте цікаві факти про Сергія Жадана. Який із них уразив вас найбільше? Чому?

12. Чи читали ви якісь інші твори Сергія Жадана, крім тих, що подані в цьому підручнику? Якщо так, то які саме? Чи слухали ви в ютубі передачі й інтерв'ю Сергія Жадана на «Радіо Хартія»? Якщо так, то які саме?

13. Робота в групі. Використовуючи матеріал підручника і додаткову інформацію (підказки) за покликанням чи QR-кодом, що на с. 187, створіть емоційну мапу війни. Це може бути плакат, онлайн-інтерактив, Google Jamboard, Canva або просто роздрукована мапа з QR-кодами до відео / аудіо.

13-1. Позначте на карті центральну метафору: Україна — як тіло, прострілене війною, але живе. Кожна поезія — це «точка болю» й водночас точка світла. Вони розташовані як координати на емоційній мапі.

13-2. Позначте на карті п'ять точок. У кожній — поезія. До кожної — три стрілки: емоція, образ (візуалізація), голос автора / читця.

Приклад. Сергій Жадан «Пташка».

Координата: ніжність під обстрілами.

Емоція: любов як захист.

Образ: пташка, що сідає на руку військовому / військовій.

13-3. Напишіть повідомлення «Я повернусь» у стилі Сергія Жадана.

13-4. Кожна група працює над однією координатою, а також презентує в класі результат роботи.

14. Напишіть есе на тему «Дім там, де ти».

15. Одну з поезій про війну вивчіть напам'ять (за бажанням).

Сучасна молодіжна проза

- **Своєрідність сучасної української молодіжної прози: теми та жанри** *(оглядово)*
- ***Олександр Михед.*** «Котик, Півник, Шафка» *(скорочено)*
- ***Оксана Думанська.*** «Школярка з передмістя» *(скорочено)*
- ***Дара Корній.*** «Гонихмарник» *(скорочено)*
- ***Макс Кідрук.*** «Мексиканські хроніки» *(скорочено)*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- ***Степан Процюк.*** «Варвари»
- ***Дара Корній, Тала Владмирова.*** «Крила кольору хмар»
- ***Володимир Аренєв.*** «Душниця», «Порох із драконових кісток», «Дитя песиголовців»
- ***Сергій Гридін.*** «Сапери», «Не такий»
- ***Наталія Дев'ятко.*** «Скарби Примарних островів»
- ***Вікторія Гранецька, Анастасія Нікуліна, Марина Однорог.*** «Дім, у котрому заблукав час»
- ***Наталія Довгопол.*** «Привиди готелю "Едельвейс"»
- ***Наталія Матолінець.*** «Варта у грі»
- ***Олена Рижко.*** «Знає тільки Мару»
- ***Оля Русіна.*** «Абрикоси зацвітають уночі»
- ***Алевтина Шавлач.*** «Пампуха»

Ольга Пілюгіна. Гобелен «Ароматний вітер». 2020. *Вовняні нитки, джут, ручне ткацтво*

СВОЄРІДНІСТЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПРОЗИ: ТЕМИ І ЖАНРИ

Ніяка у світі сила нас не зламає,
бо нас коріння наше в землі тримає.
Григорій Дудка

Сучасна українська молодіжна проза — справжній культурний феномен і дзеркало покоління, відоме як Young Adult (YA). Вона відійшла від дидактики і заговорила з підлітками їхньою мовою — чесно, динамічно й на гостросоціальні теми. Це література, яка ставить запитання, але не дає на них відповідей.

Сучасна молодіжна проза в Україні має кілька ключових рис, які виокремлюють її з-поміж іншої літератури.

1. Антропоцентризм та інтимність: у центрі уваги — внутрішній світ і переживання молодої людини. Сюжет часто є лише тлом для глибокого психологічного дослідження становлення особистості.
2. Демократизація мови: автори / авторки сміливо використовують сленг, інтернет-лексику та розмовні конструкції, щоб досягти максимальної достовірності та наблизитися до мови своїх героїв.
3. Жанровий синтез: чисті жанри трапляються рідко. Натомість активно відбувається змішування реальних подій з елементами фентезі, детективу чи антиутопії, що робить текст багатошаровим і захопливим.
4. Гостросоціальний резонанс: література стала платформою для обговорення табуйованих раніше тем.

Тематичний спектр сучасної української YA-прози відображає основні виклики, з якими стикається молодь у XXI ст.

Тематичний блок	*Ключові аспекти та проблематика*
Особистісне становлення	Пошук ідентичності та самоприйняття. Перше кохання, дружба, бунт проти правил, вибір життєвого шляху і майбутньої професії
Ментальне здоров'я	Відверта розмова про депресію, тривожні розлади, посттравматичний стресовий розлад. Потреба у психологічній допомозі, боротьба зі стигматизацією психічних проблем
Соціальна драма	Булінг (шкільний та кібербулінг), насильство в родині, проблеми наркозалежності, ВІЛ / СНІД, екологічна свідомість
Військовий досвід	Досвід війни (особливо після 2014 і 2022 рр.) очима молоді: тимчасово переміщені особи, травма втрати, волонтерство та адаптація до нових реалій
Родинні колізії	Складні стосунки з батьками, розлучення, проблема непорозуміння між поколіннями. Часто молодий герой змушений брати на себе відповідальність за дорослих

Сучасна українська YA-проза освоює та модифікує міжнародні тренди.

✓ Соціально-психологічний реалізм: твори, що максимально точно фіксують сучасні проблеми, використовуючи психологічну глибину зображення. Часто мають ознаки проблемної прози (наприклад, твори, що порушують питання булінгу чи міграції).

✓ Фентезі та фантастика: надзвичайно популярний сегмент, що охоплює:
- міське фентезі (коли магічний світ прихований у міських пейзажах);
- романтичне фентезі (романтезі): поєднання магії, міфів і почуттів;
- антиутопія: дослідження можливих загроз майбутнього, часто як алегорія на сучасну політичну або соціальну систему.

✓ Пригодницький детектив: напружені сюжети, що поєднують розслідування таємниць з динамічними діями, іноді з містичними елементами.

Українська YA-проза — це простір, де табу руйнуються, а замовчувані проблеми нарешті стають почутими.

Жанр і домінантна тема	Художній образ і значення	Автори й ключові приклади
Роман, шкільна повість, психологічна повість. Соціальний реалізм і ментальне здоров'я	«Оголений нерв» часу. Це хроніка дорослішання, яка фіксує проблеми булінгу, самотності й пошуку себе	*Марк Лівін* («Космос, прийом»), *Тетяна Рубан* («Тимчасово переселені»), *Катерина Бабкіна* («Мій дід танцював краще за всіх»), *Оксана Думанська* («Школярка з передмістя»), *Степан Процюк* («Варвари»)
Фентезі (міське фентезі) та романтезі	Магічні світи є художніми образами для осмислення боротьби зі злом (внутрішнім / соціальним)	Наталія *Матолінець* (цикл «Варта»), *Світлана Тараторіна* («Лазарус»), *Олена Шпигоцька* («Необрана»), *Дара Корній* «Гонихмарник»
Повість-казка. Воєнний досвід та історична пам'ять	«Крик і надія». Досвід війни через призму молоді: травма втрати, волонтерство й адаптація до нових реалій	*Дмитро Калинчук* («Пташники»), *Таня Поставна* («Коли сніг пахне мандаринками»), *Олександр Михед* «Котик, Півник, Шафка»
Тревелог. Пригодницька проза і детектив	«Загадка в тіні». Захопливі історії, де розслідування веде до самопізнання	*Саша Кочубей* (серія про Говоруху), *Сергій Оксеник* (фентезі-пригоди «Лісом, небом, водою»), *Макс Кідрук* «Мексиканські хроніки»

Сучасна українська молодіжна проза, створена згаданими в таблиці та багатьма іншими авторами / авторками, — це життєдайний потік, що несе і сльози, і сміх, і прагнення жити. Вона переконує читачів / читачок, що не боятися бути собою — це найголовніше, що справжнє життя починається з чесності до себе.

1. Як ви вважаєте, чому саме теми ментального здоров'я та війни стали домінантними в сучасній українській молодіжній прозі?

2. Яку роль відіграє жанр фентезі, коли автори / авторки прагнуть говорити про реальні соціальні проблеми?

3. Оберіть один із названих творів, прочитайте (за бажанням) і проаналізуйте, як автор / авторка використовує молодіжний сленг для поглиблення психологічного портрета головного героя / головної героїні.

ОЛЕКСАНДР МИХЕД (народився 1988 р.)

Переконаний, що кожен може написати одну захопливу книжку про своє життя.

Олександр Михед

Олександр Михед (народився 21.04.1988, м. Ніжин) — письменник, культуролог, куратор мистецьких проєктів.
Закінчив КНУ імені Тараса Шевченка. Кандидат філологічних наук. Лауреат премії імені Юрія Шевельова за найкращу українську книжку есеїстики (2023)

Олександр Михед — лауреат Премії імені Юрія Шевельова 2023 р.
Світлина Валентини Науменко із сайту https://pen.org.ua/

Біографія Олександра Михеда — це історія про постійне народження ідей, що виходять за межі традиційних кордонів. Здобувши ґрунтовну освіту філолога в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, він не замкнувся в тиші академічних кабінетів, хоча й став кандидатом філологічних наук і науковим співробітником Інституту літератури.

Його справжня лабораторія — це простір між теорією і практикою, між текстом і візуальним образом. Уявіть собі: удень Олександр Михед розробляє складні літературознавчі концепції, а ввечері стає гідом у PinchukArtCentre чи лектором на передових освітніх платформах, як-от Києво-Могилянська бізнес-школа чи LitOsvita. Він не просто вивчає сучасну культуру — він її створює і пояснює.

Переломним моментом для Олександра Михеда стала його художня книга «АмнезіЯ» (2013). Праця перетворилася на «АмнезіЯ project: відкрита платформа» — літературно-мистецький мультимедійний проєкт. Він перетворив текст на галерею, перформанс і дискусійний майданчик, виступивши його куратором. Цей експеримент із розширення меж літератури був настільки успішним і новаторським, що увійшов до сімки

найкращих проєктів світу за версією фестивалю «SOUNDOUT!» у Берліні. Михед довів, що українська література здатна не лише розповідати історії, а й створювати інтерактивні світи.

Також Олександр Михед — автор подкасту «Станція 451» (проєкт «The Village Україна»). Член *Українського ПЕНу*[1]. До повномасштабного вторгнення російських агресорів протягом чотирьох років мешкав у Гостомелі на Київщині разом із дружиною Оленою та собакою Лісою. У перший тиждень вторгнення ворогів російський снаряд зруйнував їхній будинок.

Проходить військову службу в Збройних Силах України.

Олександр Михед — це не просто письменник чи науковець. Він поєднує теорію з гострими мистецькими практиками, розкриваючи нашу складну, багатовимірну сучасність.

[1] *Український ПЕН* — (англ. *PEN Ukraine*, від англ. *PEN*, «ручка», абревіатура від англ. *Poets, playwrights, Essayists and Novelists*, «поети, драматурги, есеїсти, романісти») — українська громадська організація, створена з метою захисту свободи слова та прав авторів, сприяння розвитку літератури та міжнародному культурному співробітництву.

1. Перейдіть за покликанням https://cutt.ly/Vr3IMWP6 чи QR-кодом і прочитайте цікаві факти про Олександра Михеда. Який із них видався для вас найцікавішим? Чому?

2. Яке запитання поставили б ви Олександрові Михеду, познайомившись із ним під час культурного-мистецького заходу?

КОТИК, ПІВНИК, ШАФКА

(Скорочено)

У зеленому-зеленому селищі, у високому-високому будинку на сьомому поверсі жили-були бабуся Ліза, дядько Андрій і онука Соня, а ще Котик, Півник і Шафка.

ШАФКА

Коричневу дерев'яну Шафку дбайливими руками зібрав дідусь Петро. Тоді на його голові не було жодної сивої волосинки, а руки були міцні. Та й дідусем він тоді ще не був, і всі звали його Петрусем. Він припасовував Шафку до стіни нової квартири та всміхався вагітній дружині Лізі: «На віки будуємо, на віки». У тому житті все здавалося «назавжди» — одна квартира, машина (якщо пощастить) і величезна імперія, зшита з клаптиків.

Петрусь складав Шафку, припасовував деталі, налагоджував дверцята, і вона відразу ж постала великою, статечною, гордовитою. Усміхнені Петро і Ліза думали про неї, як про велику комору, ту, з їхніх діточих пригод у рідному селі. До того як прийшла Велика війна.

Всередині Шафка більша, ніж здається ззовні. Вона береже

сімейний крам. Витончений порцеляновий посуд, який лиш зрідка діставали з особливих нагод і в якому відсвічувалося красиве життя, що колись мало би настати. Шафка оберігає маленькі кошлаті ковдри, у яких Петро і Ліза забирали новонароджених близнюків із пологового будинку, сина й доньку — Андрія і Катю.

На іншій поличці Шафка зберігає сімейні фотоальбоми з чорно-білими світлинами. І бабуся Ліза все обіцяє собі якось впорядкувати альбоми, попідписувати фотографії, поскладати їх за роками. Бабуся гадає, може, колись онука Соня зацікавиться їхнім життям і минулим своєї родини. Бабуся, звісно, всього не розповість — бо чи ж треба дітям знати стільки болю — та, може, онука хоча б упізнає в рисах загиблих родичів себе.

Ще в іншій шухлядці Шафка береже дідусеві й бабусині медалі героїв праці Союзу, якого вже давно наче і нема, та він усе одно постійно дає про себе знати болісними корчами.

А ще глибше, між свідоцтвами про народження, про шлюб і Петрову смерть, Шафка береже простирадла, черевики, хустку, які Ліза припасла собі на похорон. Береже Лізину вишиванку. Поруч ще бабусині серцеві краплі, які вона крапає у келишок із водою. Вона крапає їх, коли на душі стає нестерпно від спогадів. Запах крапель розлітається квартирою, і його не сплутати ні з чим.

Соня змалечку знає — так пахне горе.

У тій же шухлядці лежать бабусині гроші. Їх небагато. Та і цим кольоровим папірцям вона вже не здатна дати раду, вони лиш мерехтять. Час до часу Бабуся сягає по них рукою і дає вже не малій онуці Соні трохи грошенят. Так, най побалує себе чимось солодким. Бо Лізі вже давно лікарі не дозволяють солодкого, тож вона лише тішиться за Соню, коли та наминає шматок медівника чи «Наполеона».

І якщо сягнути верхньої полички Шафки (такої високої, що в бабусі щоразу перехоплює подих, коли вона з ризиком для життя стає на табуретку, а Шафка вся наче нахиляється до Лізи, тільки щоби їй допомогти), то можна дістатися до найбільшого бабусиного скарбу.

Сіль. Сірники. Борошно. Сухарі. Мотузка. Олія. Пачки з гречкою, вже окуповані кількома поколіннями молі.

Близнюки, коли були малими, розуміли, чому мама робить ці запаси. Вона називала себе білочкою і пояснювала, що має робити припаси на довгу-довгу зиму, яка може раптом вторгнутись.

Чи є такі схожі шафки у ваших квартирах / будинках? Чим вони цінні?

Чому Шафка, зібрана дідусем Петром «на віки», перетворилася зі сховища сімейних реліквій (фото, посуд, медалі) на метафору виживання, де скарбами є сіль, сірники і гречка, а запах «серцевих крапель» для Соні став запахом сімейного горя?

Соня ж уже в ці історії не вірить і не може зрозуміти, чому бабуся найбільшим скарбом Шафки вважає саме ці припаси.

А Шафка береже Лізині таємниці, намагається зайвий раз не жалітися на життя і не порипувати поіржавілими завісами дверцят. Часом бабуся ніжно проводить по ній рукою, зупиняється і наче прислухається — чи хоча б на мить не відчує на поверхні Шафки тепло Петрусевих рук.

ПІВНИК

Півник родом із Василькова Київської області, хоча невпинно переконував Шафку і Кота, що сам він точно з Мальорки.

Петро подарував його Лізі на семиріччя близнючків.

Колись у Петрусевому й Лізиному дитинстві, одразу по Великій війні, в селі не лишилося жодної тварини. Ні песика, ні півника, щоби провіщали ранкову годину. У школу збиралися навпомацки і вгадували час навмання. Петрусь будив Лізу чеберяти до школи у сусіднє село. Бувало, що вони помилялися й приходили за годину-дві до початку уроків.

Коли Ліза побачила Півника у Петрусевих руках, то відразу зрозуміла, чому тепер з ними житиме саме він. Той, кого так бракувало в їхньому дитинстві. Гордовитий, керамічний, вкритий розписами з глазурі (тут Півник не витримує і додає: «Це зветься майолікою»). Так-так, Півнику, назва ця походить з далекого іспанського острова Мальорка (Півник знову гукає у бік Шафки і Кота: «Я ж кажу, а ви все: Васильків-Васильків»). І справді — Півника і сотні тисяч його побратимів змайстрували на Васильківському майоліковому заводі.

Чи є у вашому домі такий Півник? Із якого матеріалу він виготовлений?

Чому такі речі викликають у старшого покоління спогади?

Півник-куманець. Себто глечик. Він мав би напувати спраглих, але був занадто гарним, щоби братися за побут.

У дитинстві близнюків Півник стояв на сімейному столі. Мав чатувати спокій родини, попереджати небезпеки та дзвінким голосом пробудити своїх, коли гряне найтужливіша, безпросвітна ніч. Коли зупиняться годинники, згаснуть зорі та палатиме небо. Як це було в Петрусевому й Лізиному дитинстві, коли гриміла Велика війна.

Змінювався час, змінювався запах у квартирі, і ремонт, що здавався вічним, вже теж благав про допомогу. Шпалери із зображенням дубового листя, здавалося, змарніли, і для них настала затяжна осінь. Петро марнів, ніби всі борги перед смертю й старістю йому доводилося віддавати водночас.

Ліза протирала Півника шматком сірої тканини та все рідше намагалася відмити його до блиску. У горло Півника забивався пил і накип прожитих днів. Часом птах гадав, що коли настане та мить, яку він чекав усе своє життя, і йому доведеться провіщати небезпеку, він не зможе видобути зі своєї горлянки і звуку. Лишиться німим та не зможе відвернути загрозу...

...Країна, зшита з клаптиків, розповзалася по болісно прихвачених швах. Бракувало дитячого харчування, а підгузків тут ще й не бувало. Балкон завішаний випраними пелюшками, руки Лізи червоні й натруджені від безкінечного прання.

Якою б широкою не була спина дружини, та Андрію не вдалося за нею заховатися від змін, що неслися на них у величезних картатих

торбах із товарами, які вони почали перевозити з Польщі. За нечастими сімейними вечерями спільну мову все частіше знаходили Катря та Андрієва дружина.

Катрин чоловік, Сонин тато, загинув на заробітках у столиці країни, що летіла в прірву. Його особливо не запам'ятали ні Шафка, ні Півник, ні сама Соня.

Після чергової вилазки до Польщі дружина Андрія вигнала його з дому. Сказала, що в ньому немає стержня, він заважає їй вижити та стати на ноги. І з таким слимаком жити вона не буде, тож хай повертається до своєї матері.

Так вони і жили — від черги за хлібом до черги за цвяхами, від Катиного випадкового заробітку до затримки Лізиної пенсії...

Якогось дня Ліза зіп'ялася на стільчик і поставила Півника на Шафку. Раз-два: змахнула пил із куманця. Тяжко видихнула. А за мить почула ходу маленьких ніжок — улюблений світлячок, Соня, притупотіла до бабусі.

Шафка й Півник дивилися на Соню й бачили її усміхнене майбутнє.

Те, яке можна уявити.

Бо ж справжнього зла нам не дано помислити.

КОТИК

Соні сім, і вона притягнула додому Котика.

Руде кошеня, в погляді довіра, що йому ніхто не нашкодить. Від народження Котик мав тонкий слух і смішні закручені вушка, що нагадували маленькі ріжки. Врешті вушка так і не розправились, а слух, здається, тільки покращувався, бо дуже скоро виявилося, що в житті повно тих, хто хоче скористатися твоєю довірою...

Як то буває, Котик виявився кішкою, але Соню неможливо було переконати, щоби вона вигадала якусь іншу кличку. А Котик змалечку вчилася стояти за себе. Коли Півник і Шафка намагалися жартувати над Котиковою кличкою, вона вчилася супитися і справляти загрозливе враження. І спершу це викликало усмішки її друзів, але з часом Півник почав боятися м'якої лапки, яка могла зіштовхнути його з Шафки і розбити на друзки. «Друзки майоліки!», — так, Півнику. А Шафка побоювалася Котикових кігтів-дряпалок, бо життя в цьому домі навчило її — те, що ламається, назавжди таким і лишається. Те, що трапляється, вже неможливо змінити...

Поступово проявлявся справжній характер Котика. Вона дозволяла Соні себе любити, тримала нейтралітет із Андрієм і розуміла, що краще ластитись до Лізи — все одно більшість тепла й комфорту забезпечувала бабуся. Коли до Соні приходили друзі, Котик ховалася в Шафці. Сповивалася в кублі з ковдр Каті й Андрія — доводилося, звісно, перетерпіти їхній запах, але для тимчасового прихистку — саме те.

У цій квартирі боялися змін. Хотіли призупинити час. Бо ж щоразу невідомо, чи майбутнє віщує щось добре.

Катя поїхала за кордон на заробітки. Зрідка присилала грошей...

Андрій часто виходив на довгі прогулянки, а решту часу зливався з речами кімнати...

Ліза сиділа на кухні, часто доливала м'ятні краплі до кухлика з водою.

Нова незалежна Україна, від'єднана від решти гамівних клаптиків, пережила революції, втратила півострів Крим, який пахнув ялівцем, а на сході країни Росія відкрила рани війни, яку багато хто не наважувався називати війною. Сотні тисяч родин втратили домівки, поїхали шукати прихистку деінде і знайшли нове життя у зеленому-зеленому селищі, а дехто поселився в їхньому високому-високому будинку.

Півник підбирався до краю Шафки і просив Котика розповісти, що вона чує з підвіконня, підглядаючи за родинами, що ставали їхніми сусідами. Котик муркотіла про біль і втрачене відчуття безпеки, і серце їй стискалося від туги.

Ліза бачила в тих дітках війни відображення Петруся й себе. Та вже нікому було про це розповісти, ні з ким поділитися болем.

Як Котик, принесена Сонею в дім як руде втілення довіри і тепла, стала для Півника й Шафки живою метафорою небезпеки та непередбачуваності життя, що вміє «стояти за себе», готуючи їх до неминучого вторгнення справжньої Війни?

Соня закінчила університет. Серце їй розбивалося кілька разів, кілька разів вона починала все спочатку й усе не могла знайти себе. А як почалася та пандемія, якої Лізі треба було особливо берегтися, онучка повернулася додому і зажила з бабусею, колекцією листівок від Катерини, непомітним дядьком Андрієм та своїми улюбленими друзями — Шафкою, Півником і Котиком.

А потім була та Війна, якій вже ніхто не шукав якихось інших назв, бо така війна не питає тебе, чи ти готовий до неї. Вона просто прилітає снарядом у твій дім.

НАЙТЕМНІШОЇ НОЧІ

Все починається у найтемнішу пору ночі, коли смерть приходить на косовицю душ, і якщо ти всю ніч був у дорозі, то саме тієї миті не можеш дочекатися перших ранкових промінців. То час, коли злодії вдираються в чужий дім.

Далеке гуркотіння вибухів, ніби десь стугонять ешелони травневих гроз. Та за вікном — лютий.

Півник не може бити на сполох, крику не прорватися крізь пил і порох, що забив йому горлянку.

Шафка здригається. Кліпає сервізами й про всяк випадок дбайливо обгортає дверцятами сімейні скарби.

Кішка схоплюється з Лізиного ліжка й застрибує в кубельце всередині Шафки — нічого доброго це гуркотіння не віщує.

Лізин слух і зір погіршуються, та вона відчуває тривогу свого дому і прокидається першою. Ліза підходить до шибки, вдивляється у безпросвітну ніч. Намагається роздивитися далеку блискавицю вибухів.

Ліза знає, що на них насувається. Вона боїться поворухнутися й розбудити любу онуку. Дитина Великої війни береже останні секунди мирного життя дитини, що війни не знала.

Ліза знає — щойно Соня прокинеться, все життя її розірветься навпіл — на «до» і «після». І Ліза боїться, що нова війна вкраде їхнє життя

«до»: все буде знищено — кожна щаслива мить, кожна лиха година.

Півник притискається до Шафки, Шафка огортає Котика.

Вони чують — Соню будить бадьора пісенька рингтону, що здається зараз такою недоречною. Сонна дівчина піднімає слухавку, здивовано щось перепитує.

І вони з бабусею, кожна в своїй кімнатці, водночас шепочуть найстрашніші слова їхнього життя: «Почалося».

Соня забігає до бабусі у сусідню кімнату, обіймає її.

Довкола Лізи зникає все.

Вир пам'яті схоплює її. Їй знову сім.

Вона у своїй хаті. Їй страшно, у вухах дзвін, і червоне скрапує її скронею. Дівчинка боїться дізнатися — чия ця кров.

Рідний дім горить. Червоні півники вогню розповзаються будинком, і все, що вона любить,— зникає у полум'ї.

У хату вбігає її найкращий друг, якого вона знає зі своїх перших кроків по землі. Її Петрусь кричить:

— Лізо! Лізо!

Соня, затуляючи Лізу від вогню, благає «Не дивись!» Жінка розуміє, що не змогла втекти від Війни, адже та сама «навіжена червона орда» знову суне на її землю. Соня намагається вмовити Лізу евакуюватися, проте бабуся, змарніла, але впевнена, відмовляється.

Андрій мовчки збирає свій наплічник. Котик, Півник і Шафка зачудовано вдивляються в Лізине обличчя. Півник тільки хоче з відчаєм прошепотіти до Шафки запитання, та бабуся вже на нього відповідає:

— Куди я поїду? Тут усе моє життя. Все, що маю я. Ти їдь. Не переживай за нас. Усе буде добре, — на мить вона замовкає і запитує: — А як я залишу Котика?

— Забереш її з нами.

Котик виповзає зі свого сховку. Горнеться до Півника й Шафки.

— Як я залишу Півника?

— І Півника заберемо, бабусю, — наче до малої дитини говорить Соня.

Ліза знову всміхається до онуки.

— Як я залишу Петрусеву Шафку?

Соня вдивляється в бабусині очі й не може повірити — чи вона зараз це серйозно каже.

— Бабусю, це ж просто шафка.

Із зібраним наплічником повз них проходить Андрій і відповідає:

— Це не просто шафка, Соню.

Андрій підходить до матері. Ліза підводиться зі стільчика. Син обіймає її і каже:

— Дам знати, як зможу. Все буде добре. Люблю тебе.

Андрій, здається, вперше у своєму житті знає, що точно має робити. Соня зачудовано дивиться на нього. Андрій виходить у ніч.

На подвір'ї метушаться люди. Гарячково пакують речі до машин. Хапають дітей, домашніх тварин, найцінніше, що вдається спакувати у кілька валізок.

Соня дивиться у вікно, озирається рідними кімнатами, підходить

до Шафки, змахує пил із Півника, бере Котика на руки. Котик відчуває, як Соня тремтить. Тварина хотіла би заспокоїти дівчину, та їй самій так страшно, що жодним мурчанням не заглушити той страх.

Соня каже бабусі:

— А де ключі від нашого підвалу?

Ліза дає їй ключі і хоче нагадати, котрий ключ від котрих дверей, та Соня її випереджає:

— Я розберусь. Скоро буду.

КОСОЛАПАЯ

Соня, розчищаючи в підвалі завали сімейних спогадів, починає краще розуміти бабусю Лізу, яка готує на плиті сирники.
До їхнього двору заходять дев'ятеро окупантів і в'їжджає танк, який на очах сусідів переїжджає та перемелює легковий автомобіль з родиною всередині лише за те, що вони українці.

Котик, Півник і Шафка спостерігають і думають одну думку — так у світі повелося: родину ми не можемо обрати, але найрідніших людей обираємо самі...

Скрикує Півник. Соня відступає від вікна.

Ліза пакує їжу в пластикові судочки.

Шафка раптом відчиняє дверцята. Чи то хоче обійняти Соню. Чи то змахнути сльози.

До вечора всіх сусідів-чоловіків, яких окупанти знаходять у будинку, садять у трикімнатній квартирі у сусідньому під'їзді. Росіяни кажуть, що будуть їх катувати...

Росіяни йдуть від квартири до квартири. Зламують їх, як ящики зі скарбами. Шукають дівчат і жінок. Шукають чоловіків, підлітків і хлопчиків. Вишукують їжу. Їх хочеться назвати звірами, та, твоя правда, Котику, не варто так ображати тварин.

Важкі кроки на сходах. Ліза бере онуку за руку, підводить до Шафки. Соня зі здивуванням дивиться на бабусю. Ліза намацує ручку, заховану в Шафці, і під Шафкою вмить відчиняються маленькі дверцята. Ті перші шпалери були поклеєні просто поверх них. І ніби у купі дубового листя прочинився таємний хідник.

— Вони весь час були тут? — перепитує Соня.

Ліза сумно посміхається:

— Петрусь знав, що то була не остання війна. Тоді такі сховки врятували багатьох.

Соня заповзає у сховок, Котик в останню мить застрибує до неї.

— Сподіваюсь, це буде швидко, — каже Соня.

— Війна ніколи не буває швидко, — із сумом відповідає Ліза.

Невдовзі окупанти стукають в їхні двері. Ліза відчиняє. На порозі двоє. Брудна болотна форма. Гострі вилиці. Колючі погляди. Одному під сорок, другий — молодший за Соню, зовсім підліток.

— О, косолапая, — каже хлопець до Лізи. Кожен його рух, кожне

слово має робити його більшим, дорослішим, страшнішим. Хоча б у власних очах.

— Єсть тут кто? — запитує старший.

Маленька Ліза бачила таких окупантів. Уроки, як говорити до них, вона добре вивчила. Як мовчати, як опускати очі, як зображати усмішку вибачення за свою дурість, як вдавати страх перед ними, як просити вибачення за вчинки, які не зробила. Як відмовлятися від батьківщини. Як проклинати батьків. Як робити все — аби не втратити себе і врятувати найдорожчу людину поруч.

Маленька Ліза все це знала. Та ще тоді пообіцяла — ніколи знову жодним звуком, жодним порухом кутика губ не принижуватися і не зраджувати собі.

Ліза дивиться на чоловіків:

— Ні, немає тут нікого.

— А нормально отвечать будешь?

— Зі своєю матір'ю будеш так говорити, — відповідає молодшому Ліза.

Старший хоче замахнутися на неї, та молодший зупиняє його.

— Нє надо, меня самого такая косолапая растіла.

Старший опускає руку, озирається на сходи.

— Пожрать єсть чьо?

— Та точно єсть, я уже чую.

Окупанти не входять у квартиру, вони вдираються. Все твоє — вже не твоє. Воно — виломлене. Все життя — відкритий перелом.

Окупанти винюхують, простір. Очі-гачки, які не пропускають найменшої речі, яку можна потягнути. Орда приходила на ці землі забирати людей, чорнозем і зерно. Нишпорила у найтонших шпаринах, шурувала у копицях металевими прутами. Сараною нищила поля, голодним ротом припадала, до останньої краплини висмоктувала все і, смачно прицмокуючи, казала: «Ми брати навєк».

Чи є в загарбників щось святе? Доведіть цитатами з тексту.

Котик відчуває, як Соня тамує подих, боїться поворухнутись.

Хто тепер — кішка, хто — мишка.

Хто в засідці, хто наживка.

Хто накладе головою на цій землі...

...Окупанти йдуть геть.

За деякий час Соня з Котиком виходять зі сховку.

Соня сміється, ніжно проводить по дверцятах Шафки і каже:

— Молодець, Шафко. Якоїсь миті я його навіть пожаліла.

— Не варто, доню. Не варто.

Лунають автоматні черги — окупанти розстрілюють сусідів і всіх, хто невчасно опинився на вулиці. В одного зі знавіснілих стрільців — щойно розбите обличчя.

Над Україною здіймається кривава повня. Ніби бог війни навис над цілою країною. Той червоний місяць не забути, не стерти зі спогадів

сотень тисяч українців, які тягнуться безкінечними дорогами у пошуках життя, подалі від смерті.

Глибокою ніччю Котик чує, як окупанти телефонують своїм рідним і хваляться награбованим. Вони тягнуть просто все — і навіть будку пса Джека, який жив у дворі побіля пісочниці й майданчика і так тішив дітей.

Котик не вірить власним покрученим вушкам, але з тієї темної країни долітають утішені вигуки гордощів. Котик супиться, уявляє, як видряпає їм усім очі, переводить погляд на Півника і гадає думку.

— Чого ти на мене так дивно дивишся? — перепитує Півник.

— Маю план, — задумливо відповідає Котик.

— Щось мені це не подобається. Шафко, скажи їй.

Шафка хотіла би втрутитись, але відчуває, як Котик на мить випускає кігті.

— Тобі сподобається, Півнику.

Півник відсувається на сам край Шафки.

— Коли вони прийдуть за нами…

— Не прийдуть, — перебиває Шафка.

Котик лише всміхається хижою посмішкою.

— Коли вони прийдуть за нами, коли схоплять Соню. І якщо хоч волосинка впаде з Лізиної голови… — на цих словах Півнику хочеться горлати від відчаю, — я зроблю все, що можу. Кількох я точно заберу на той світ. Але ти, Півнику…

— Я тебе зрозумів. Вони відчують всю важкість Василькова.

— Тобто вже не Мальорки? — хитро перепитує Котик.

— Ніколи й не було ніякої Мальорки, — з гордістю відповідає Півник.

ҐУЛІ, ЧИНКИ, ЧАТА

Під час окупації, коли зникло світло, родина змушена ховатися в підвалі. Там Соня по-новому сприймає турботливе життя своєї бабусі Лізи, яка розпитує сусідів про деталі їхнього особистого життя. Потужний вибух «прильоту» повертає бабусю Лізу в дитячі спогади про минулі війни.

ЩЕРБИНА

Зелене селище палає від танкових обстрілів, що вигризають будинки, ховаючи під завалами людей, на яких росіяни полюють задля розваги. Поки Соня розривається між люттю і любов'ю, а її дядько Андрій віднаходить себе в лавах тероборони, Ліза готує їжу у дворі біля будинків. Невдовзі там з'являються саморобні хрести над похованнями загиблих. Зрештою, черговий обстріл накриває жінок на вулиці, і Соня, затуляючи Лізу від вогню, кричить їй, щоб вона не дивилась на звірства, які дівчинка, на жаль, уже бачила у своєму житті.

Ліза й Соня застрибують у підвал.

Наступної миті снаряди влучають у будинок.

Час зупиняється.

Котик застигає у стрибку на Шафку.

Півник тягнеться до Котика.

Шафка простягає дверцята до Котика.

Небеса розриваються навпіл. Земля стає небом.

Вибухи зчесують частину будинку, ніби кількома шкребками величезного надщербленого ножа.

Котик хапається за Шафку. Півник допомагає їй підтягнутися.

Усе попереднє життя стає брухтом. Усі життя, що жевріли в будинку, поховано під купою завалів.

Просто хмара ніщо.

З ПОПЕЛУ

Хмара попелу затуляє сонце. Осідає в маленьких легенях Котика, припорошує Півника. Вони вдихають рештки чийогось життя.

Попіл спадає. Двоє друзів опиняються на знелюдненому острові. І острів цей — Шафка.

Котик питає Шафку:

— Шафко, ти як?

— Тримаюсь, — відповідає Шафка.

— Я теж, — подає хриплий голос Півник, забитий пилом.

Руде тіло Котика припорошене брудом. Вона заглядає за край Шафки. Величезна сльоза сповзає її брудною розлюченою мордочкою.

Шафка хоче волати, та має зберігати спокій, берегти друзів і бабусині скарби.

Котик горнеться до Півника.

Півника прошиває холодний вітер і видобуває з нього приглушений, тужливий свист. Так пронизливо виють самотні вітри зими в спустошених будинках.

Шафка голосно й розпачливо видихає.

Дві найдорожчі людини поховані в уламках. Всі, кого вони знали й любили, — там.

Здається, на цілому світі їх лише троє.

Вони гублять лік часу. Життя стає безкраїм океаном болю.

Та раптом чутно шурхіт крил.

Прилітають двійко солов'їв-базікал. Ні Котик, ні Півник, ні Шафка так і не навчилися розуміти їхнє щебетання. Та найважливіше вони вловлюють — летить підмога. Так, Півнику, їде, а не летить. Але крила в них точно є.

Вже дуже скоро побіля руїн починають метушитися хлопці й дівчата з ДСНС, служби надзвичайних ситуацій.

Котик, Півник і Шафка вдивляються в натовп і бачать Андрія. Здається, ніколи й не було іншого життя до війни. Ніби ніколи іншим він

не був. Впевнені, чіткі, стрімкі рухи. То просто його чергова довга прогулянка рідними місцинами трохи затягнулась. Побіля нього — побратими і посестри — люди, яких він знає кілька тижнів, та рідніших у нього немає.

Розбирають завали. Із темряви й покручених пальців смерті-костомахи витягають ще живих. Із попелу відкопують тіла вже мертвих, щоби поховати їх як годиться.

Шафка не стримує сліз. Дверцята судомлять болем. Тепло Лізиних скарбів ще гріє її зсередини. Тепло Петрових рук ще відчувається на дерев'яній поверхні. І Шафка чує Лізин голос:

— Скільки ще невинно вбитих прийме рідна земля?

— Скільки полів стануть кладовищами?

— Скільки ворожих тіл прийме чорнозем?

— І скільки братських могил ми знайдемо?

— Чи зможемо запам'ятати всі імена?

І наче назустріч цим словам із-під завалів постає Лізина рука. Ніби сама вона йшла на поклик голосу свого, що лунав у Шафці. І ця війна голодна до її життя, та Ліза вкотре постає з мертвих.

Коли вона розплющує очі, бачить Андрія, і вперше в його обличчі впізнає рідні риси Петруся. Ніби й той самий її синочок, та нині загартований, як криця в руках вправного коваля.

Андрій обіймає матір.

Котик із Півником підстрибують від радощів, а Шафка тримає на своїх плечах друзів і їхній маленький світ.

Лізі надають допомогу, хочуть забрати до лікарні.

— Вас треба обстежити, — каже їй молодий хлопчина-рятувальник, який теж завчасу подорослішав, і в його блакитних очах туга, що навряд чи колись мине.

— Куди я поїду? Тут усе моє життя. Все, що маю я. Як я залишу її? — відповідає Ліза.

— Кого?

— Там Соня, — до них підходить Андрій.

— Там ще люди. І не тільки, — додає тихенько Котик, намагаючись не думати, скільки тваринок загинули в завалах. І в декого з них ніколи не було дев'яти життів про запас.

Рятувальник залишає Лізу сидіти на дивом уцілілому стільчику. Такі речі, що пройшли крізь вогонь війни, — безцінні. Колись по Великій війні вони з Петрусем багато років спали на деренчливому металевому ліжку, кожна пружина якого була загартована у вогні, що знищив дім її дитинства. Ліза сидить перед завалами і знає: вона не зрушить з місця, допоки не побачить Соню живою.

Час уповільнюється. Серце Лізи сповнене втомленої люті — по стількох роках вона знову опиняється на згарищі рідного дому.

Серце Лізи сповнене любові — вона знає, що побачить Соню. Просто інакше не може бути. Ліза відчуває пульсацію любові. Поруч ті, на кого вона може опертися.

Слабкими очима Ліза не може роздивитися в сутінках Котика,

Півника і Шафку, та може розпізнати спогади про три покоління її родини, сховані у них.

Лізі лишається тільки вірити, що вони вціліли.

— Ми тут, — беззвучно кричить їй у відповідь Півник.

Спливає час. Соня десь там, під завалами. Та кожна секунда наближує їх — двох найрідніших жінок.

Рятувальники розгрібають завали. Дістають уламки життя. Витягають людей настільки сильних, що їх не зламали тижні окупації.

Аж раптом, вже глибокої ночі, лунає крик:

— Сюди, сюди!

Якби Петрусь був поруч, він сказав би: «Не дивись, Лізо». Він би вірив разом із нею, що Соня жива і її врятують. Та Петрусь готувався б до найгіршого. Такому вчило їх життя і виживання у Великій війні.

Ліза поволі встає зі стільчика, що вцілів. Робить твердий крок і, ніби відмахуючись від примар минулого, каже вголос:

— Я більше не ховатиму очей.

Крок. Долітають слова:

— Медика! Медика сюди!

Ще крок. Хтось командує:

— Швидше! Швидше!

Ліза карбує кроки і йде назустріч своєму страху.

Вона підходить до Соні, яку щойно витягли з темряви на світло ліхтарів. Руки й ноги онуки перебиті, ніби крила підбитої пташки. Ліхтарі довкола вихоплюють навіжені вихри пилюки.

Соня непритомна.

Рятувальник із блакитними очима разом із колегами кладуть Соню на ноші. Вони з Андрієм підходять до Лізи. Хлопець каже їй:

— Яка сильна дівчина.

Ліза киває.

— Тепер уже все? Ви поїдете з нами?

— Ні, не можу.

У рятувальника немає сил дивуватися.

— Що тепер?

— Там Котик, Півник і Шафка, — відповідає Андрій.

— Там кішка? Ви що, птаха вдома тримаєте? Треба забрати речі?

— Це не просто речі, — каже Ліза.

Рятувальник розгублено дивиться на пришелепкуватих матір і сина, які запізнали стільки горя, що жодне серце втримати не ладне. А Ліза просто не може інакше — має бути врятована вся її родина.

— Я залишаюсь. Повертайтеся з підмогою, коли зможете.

Ліза сідає на стілець, що врятувався, загортається у сусідську ковдру, гріє руки чашкою теплого чорного чаю з термоса і вдивляється в ніч, намагаючись побачити своїх друзів.

І то найдовша ніч на видиху березня, коли весна йде в контратаку.

Росіян женуть. Вони хапають попід пахви пральні машинки, кросівки, мобільні телефони, ноутбуки й усе, що можуть потягнути. Та вони залишають своїх поранених і загиблих. Втікають і гинуть, лишаючи розруху і спомин про насилля, яке не осягнути, бо воно за межами зла.

То найдовша ніч у житті Котика, Півника і Шафки. Здається, порятунок — ось він. І їхня найрідніша Ліза з ними.

Шафка поскрипує і тримає нелегку ношу — пласку поверхню світу, за який тримаються друзі.

Шпичастий вітер продуває Півникові горлянку, і він сповнюється волі, намацує свій чистий голос.

Котик сидить на краєчку Шафки, мов ґорґулья-захисниця давнього храму. Вона прислухається.

Київщина гримить. У лісах лютує Андрій із побратимами. Із підвалів і криївок виходять люди, яких війна та окупація змінили назавжди. Кров, сльози, сивина і перебиті лінії долі. Братські могили.

Та весна відвойовує своє.

Вранці рятувальник із блакитними очима... Так, Півнику, вже дуже скоро ми дізнаємося, що звати його Петро. І в житті цієї родини з'явиться новий Петрусь, а новий моток пряжі закрутиться на життєвому веретені. Та спершу треба вас врятувати, Півнику.

Тож вранці рятувальник із блакитними очима повертається з підмогою. Здається, на крані, що дотягнувся б і до вершечка Вавилонської вежі, рятувальники добираються до Півника і Котика, ховають їх у теплі м'які ковдри, мов двох дивовижних близнюків, які цієї ночі отримали нове життя.

— Тримайся, Шафко, — каже на прощання Півник.

— Передайте Лізі, що я збережу її скарби. І обійміть за мене Соню, — відповідає Шафка.

— Ми повернемось. І будемо разом. Де б тепер не був наш Дім, — каже Котик.

3. Після реальних подій у Бородянці соцмережі поширювали фото, меми із зображенням Шафки. Які коментарі ви написали б до повідомлення / посту із зображенням Шафки і Півника?

4. Які уроки з дитинства («Маленька Ліза все це знала») Ліза використовує під час першої розмови з окупантами? Як її тверда відмова принижуватися демонструє її внутрішню обіцянку самій собі?

5. Чому Андрій розуміє, а Соня — ні, що Шафка, яка приховує таємний сховок, це «не просто шафка»? Яку роль Шафка, Півник і Котик відіграють у збереженні *пам'яті* та *ідентичності* Лізиної родини?

6. Що означає вислів «Тримайся, Шафко!»? Яке значення він має для українців у роки повномасштабного вторгнення російських агресорів?

* * *

У зеленому-зеленому селищі, у високому-високому будинку на сьомому поверсі жили бабуся Ліза, дядько Андрій і онука Соня, а ще Котик, Півник і Шафка.

Найтемнішої лютої ночі по восьми роках жорстокого тління Росія розпалила війну.

Забрала життя і дім.

Як закінчиться ця повість-казка, нам не знати, але Котик каже, що бачила дивовижний сон. У ньому поламана дівчинка Соня, яка все життя шукала себе, врешті залікувала рани й стала сильнішою, ніж будь-коли.

У тому сні був Петрусь із блакитними очима, і Котик каже, що перше побачення їхнє з Лізою було таким, що розтоплює серце, загартоване безкінечним холодом цієї війни.

У тому сні Ліза знайшла новий Дім, і Котик бачила, як маленька Ліза, котра всі ці роки жила всередині Лізи дорослої, нарешті відчула спокій.

Дядько Андрій та його побратими повернулися цілими й неушкодженими героями війни. І він посадив на галявині перед домом молоденький дуб.

І Шафка була в тому домі, і зберігала скарби родини й пам'ять про тепло Лізиного Петруся.

І Півник стояв на столі, начищений до блиску і зацілований сонцем.

І Котик там була. І чула тупотіння маленьких дитячих ніжок. І як Соня розповідала янголятку, що вона білочка, яка завжди має робити припаси — раптом зима колись повернеться.

І Котик каже, що кожен з тієї війни вийде іншим, з ранами, яких не залікувати.

Та все одно пролунає сміх, від якого серце сповнюватиметься надією й теплом, що навіть після безкінечного жаху настане нове життя.

Життя, що берегтиме пам'ять про зло.

Життя, що берегтиме пам'ять про добро, любов і дружбу.

Як закінчиться ця повість-казка, нам не знати. Але ця війна точно закінчиться нашою Перемогою.

P. S.[2].

Зелене-зелене селище, в якому живуть наші герої, — це квітуча Бородянка, Бучанського району, на Київщині. До повномасштабного вторгнення Росії тут було три школи, технікум і музичне училище. Війна зруйнувала це все.

Бородянку звільнили від російських окупантів на початку квітня 2022 р. Із 30 багатоповерхівок повністю знищено 8, а решту пошкоджено. За місяць після окупації з-під завалів витягнули тіла 41 загиблого, але під уламками можуть залишатися ще інші наші полеглі.

Знищено близько 500 приватних будинків, і близько 450 частково зруйновані чи пошкоджені.

[2] *P. S.* — латинське скорочення від «post scriptum» («після написаного») означає **приписку до закінченого та підписаного листа**, яка додає важливу деталь або уточнення до основного змісту. Цю приписку зазвичай розміщують після підпису і дати листа, вона може містити емоційні побажання, важливі уточнення або висновки, які автор забув або не встиг додати в основний текст.

У реальному житті Шафка і Півник живуть в одній квартирі, а Котик — в іншій. Та в реальному житті обидві квартири були зчищені, ніби кількома шкребками величезного надщербленого ножа. Єдине, що вціліло в обох помешканнях, — це Котик, Півник і Шафка.

Шафку з Півником передали до Національного музею Революції Гідності.

Котик провела два місяці у зруйнованій квартирі, чекала на допомогу і боролася за своє життя поки її не врятували волонтери організації «ЗооПатруль.UA».

Дякую нашим захисникам і захисницям, рятувальникам і рятувальницям з Державної служби надзвичайних ситуацій, волонтерам і волонтеркам, державним організаціям і всім, хто тримає наше небо й землю, за те, що поміж тривогами ми все ще можемо бачити сни. І любити.

весна 2022

7. Чи здогадалися ви, які події описано у творі? Чи можна з тексту твору сказати, де конкретно відбувалися події? Як ви дійшли до такого висновку?

8. Що вам відомо про перші дні повномасштабного вторгнення?

9. Чи чули ви про Шафку і Півника до прочитання цього твору?

10. Чому ці образи стали такими важливими для українців?

11. Визначте реальні і фантастичні елементи у творі.

12. Пригадайте казки, які ви читали. Чим вони схожі і чим відрізняються від твору «Котик, Півник, Шафка»?

13 Доведіть, що за жанром твір «Котик, Півник, Шафка» — повість-казка. Чому автор, на вашу думку, обирає саме такий жанр для розкриття реальних подій сучасності?

14. Що символізують Котик, Півник, Шафка?

15. Як у творі зображено героїзм українського народу в боротьбі з російськими загарбниками? У чому виявляється стійкість і незламність українців?

16. Робота в групах.

16-1. Об'єднайтеся в групи та обговоріть, як правильно діяти під час різних небезпечних ситуацій: повітряної тривоги, звуків пострілів або підозри на мінування.

16-2. Визначте основні правила безпечної поведінки в кожному випадку (де ховатися, чого не можна робити, до кого звертатися по допомогу).

16-3. Розподіліть ролі та змоделюйте короткі ситуації (кейси), у яких потрібно швидко прийняти рішення. Поясніть, чому саме такі дії є правильними та як вони допомагають зберегти життя і здоров'я.

16-4. Підготуйте спільний список із 5–7 найважливіших правил безпеки та презентуйте його в класі.

17. Дослідіть моменти стійкості й незламності українців / українок упродовж повномасштабного вторгнення і продемонструйте у вигляді слайду презентації чи малюнка-повідомлення тощо.

18. Напишіть есе на тему «Ідея збереження "сімейного всесвіту", традицій, пам'яті роду, надії на переможне і щасливе майбутнє України у творі Олександра Михеда».

ОКСАНА ДУМАНСЬКА (народилася 1951 р.)

Життя цікаве у всіх його виявах, а пильне око і добрий слух допомагають виокремити з нього щось особливе.
Оксана Думанська

Оксана Думанська (народилася 25.01.1951, с. Локня на Сумщині) — письменниця, перекладачка, редакторка, доцентка кафедри видавничої справи і редагування *Української академії друкарства*.
Закінчила філологічний факультет Київського національного університету в 1973 р. Працювала вчителькою, бібліотекаркою, журналісткою.

Читання нового твору письменниці Оксани Думанської. Зустріч з юними художниками

Літературний шлях Оксани Думанської розпочався порівняно пізно. Першу книжку для дорослих вона видала в п'ятдесят років. «*То був роман "Ексклюзив", написаний зі спостережень за журналістами. Думала, що на цьому моя творча сверблячка заспокоїться. Та помилилася...*» — зізнається письменниця.

Пізніше Оксана Думанська почала писати книжки для дітей. Книга «Собаче життя кота Хитруна» стала улюбленою серед юних читачів і читачок. Працюючи редакторкою у видавництвах, письменниця допомагала іншим авторам / авторкам розкрити їхній творчий потенціал. Оксана Думанська має досвід викладання мови та літератури, що значно вплинуло на її розуміння потреб дітей.

Письменниця творить у різних жанрах: романи, новели, оповідання, есе тощо.

У 2011 р. Оксана Думанська розпочала серію книжок «Казка — не казка, а батькам підказка», яку створила разом із психологинею Юлією Стадницькою. Вважає, що книга має бути «терапією читання». А у світі, де є спокуси, важливо, щоб батьків бачили за книгою. Їхній приклад покаже, що читання — цікаве заняття, і заохотить дитину читати, що збагатить її словниковий запас і розширить світогляд.

Оксана Думанська переконана, що електронна книга не замінить друковану. Хоча електронні видання зручні для довідкової інформації або читання в дорозі, вони не можуть передати ту атмосферу, яка виникає під час читання паперової книги в м'якому кріслі під настільною лампою. Це як відвідування «живих» концертів замість прослуховування музики в інтернеті.

Важливу роль для Оксани Думанської відіграє її сім'я. За словами письменниці, саме родинне тепло надихає її на створення нових історій.

ЩОДЕННИК, ДОПИСАНИЙ З УЯВИ

Насамперед

Колись (може, й у іншому житті) моя бабуся привчала мене до щоденника, мотивуючи це тим, що я повинна розвивати писемний стиль. Мені було в облом під вечір сідати за свій товстий зошит і записувати в нього пісні шкільні події. Врешті-решт, кого це зацікавить? Але бабусю не слухатися було неможливо, бо вона завжди мала рацію. Щоб її не засмучувати, я нашвидкуруч шкрябала короткі речення, пам'ятаючи, що стислість — сестра таланту. Яка ж я була дурна! Зараз, знайшовши того щоденника серед своїх перших поетичних спроб, конспектів і шкільних творів, які бабуся зберігала у чотирьох коробках з-під чобіт, я мало не ревіла. Сухі факти лишилися, а мої рефлексії з того чи іншого приводу почали забуватися. Щоправда, вони частково поновлювалися, коли я заплющувала очі і уявляла себе школяркою. Але від того виникало враження, що я вибірково переглядаю кадри із давнього фільму.

Жанр щоденника вам відомий. Пригадайте особливості цього жанру.
Персонажі яких творів вели щоденники?
Чи пробували вести щоденник ви? Поділіться досвідом, навівши три позитивні і три негативні моменти.
Зробіть висновок щодо ведення щоденника.
Із ким свою самотність порівнює оповідачка?

...Я вже кілька років мешкаю на батьківщині самотнього принца, якого зрадили всі, навіть мати. Навчаюся, і якщо дотягну до кінця, то буду таки піарником з екологічних проблем. Звісно, маю підробляти в одній приватній фірмі, щоб згодом в ній же й мати пристойну посаду. Давно не дивуюся, що смажену бульбу тут споживають з мармолядою, прагматично ставляться навіть до найближчої рідні і прораховують своє майбутнє, як на калькуляторі. Студентські вечірки, легкі наркотики і подорожі автостопом найближчими державами — цього я вже скуштувала. І тепер, гортаючи сторінки своїх недолугих записів, наповнюю їх призабутими відчуттями... Можливо, дещо й прибріхую, тобто дофантазовую вже з позицій себе — сьогоднішньої. Але роблю це винятково для власного задоволення та ще й для удосконалення писемного стилю, як того хотіла моя люба бабуся. Вона й зараз переконана в тому, що її онука досягне великих висот в обраній справі, бо «ніщо не минає, окрім марного». Не минулася і її наука...

Початок вересня

Школярка розповідає про конфлікт з учителькою через зачіску, що переріс у суперечку про матеріальні статки, де згадували її маму, яка працює за кордоном. Паралельно вона описує свої непрості стосунки з мамою і татом, який пішов із сім'ї, а також пише про тісний зв'язок з бабусею, яка її виховує.

Ще початок вересня...

Бабуся вважала, що у дворі має пахнути бузком і матіолою... На лоні квітів оповідачка і бабуся читали книжки і пили чай. Такий спосіб життя відрізнявся від сусідського, дозволяючи насолоджуватися природою, а не важкою працею.

То був час, коли мало не вся дітвора марила завести сенбернара. Американський фільм про мудрого пса, який хоч і шкодить на кожному кроці, та завжди рятує від нещастя, я знала напам'ять, бо тато мав необачність подарувати мені відеокасету і я благала, щоб мені подарували ще й сенбернара Бетховена, як у фільмі. Мій покладливий тато вже підшукав щенятко, але за нього треба було заплатити, як за теля. Він про це сказав не мамі, а бабусі. І вони удвох поїхали до знайомих... Увечері повернулися. Із-за пазухи тато вийняв маленький буро-чорний клубочок. «Сенбернар!» — втішилася я. «Ні, — сказала бабуся. — Це ротвейлер!» Я не встигла розчаруватися, як те мале щеня підповзло до мене і поклало на мою ногу свою лобату голівку. Воно було таке миле і беззахисне, що мене не довелося переконувати: ротвейлер нічим не гірший за сенбернара... Так що відсутність бульби на городі зумовлювалася ще й тим, що нашому псу потрібен був простір для гульні. Не виганяти ж його з двору, щоб він десь копирсався у смітниках і ще набрався якоїсь біди!

Отож насправді нас не двоє, а троє. Пес, розбещений нашою увагою, спить біля бабусиного дивану, своєю потужною лапою відчиняє всі двері і не любить залишатися вдома сам. «У нього — клаустрофобія, — визначив причину несамовитого гавкоту і скавуління мій хлопець. — Коли ви зачиняєте його самого в домі, — він лякається замкнутого простору». Бачте, якого я маю мудрого кавалера!

До речі, пес його визнав за свого: біжить до дверей, коли він заходить, смикає з радості своїм обрубком хвоста і навіть дозволяє собі покласти хлопцеві лапи на плечі. Добре, що ті лапи завжди помиті після прогулянки... Я так гадаю, що псові просто не вистачає чоловічого спілкування. Тата він бачить мало — той зайнятий своїм дрібним бізнесом і приходить до нас без будь-якої системи: то забіжить вранці в неділю, коли я ще сплю, то зайде увечері в п'ятницю, коли я поспішаю на побачення. Наші розмови — як есемески. І я бачу, що він все частіш незадоволений моєю поведінкою. Та не каже про це вголос. А що йому казати? Він же пішов від нас...

...Словом, ми так репетували, що влетіла кєра. Вона з порогу обізвала нас невдячними і невихованими, бо нам невтямки, що за кілька місяців ми станемо «на широку дорогу життя» (любить жінка такий пахвост!), а на ній нас підстерігають прикрі несподіванки... Якби не задеренчав наш хрипкуватий дзвінок, вона би змалювала наше майбутнє таким гидотним, що хоч зразу випий трутки!

Та настрій мій зіпсувала не кєра, а мій хлопець. Він, виявляється, такої думки про жінок... Не скористаються рівними правами... Я не чекала від нього такого вибрику. Увечері, коли він звично зателефонував перед десятою, я не підняла слухавки і заборонила це робити бабусі. «А якщо це не він?» — запитала бабуся. «Тоді нас нема вдома», — відповіла я.

Якщо ж бути до кінця чесною, то мені просто хотілося з нього попити трохи крові, і я шукала причини. Тоді в моїй легковажній голові ще не гніздилася проблема рівноправності у шлюбі. І зрозуміло чому: мій хлопець збирався їхати в столичну академію, бо з неї легше здиміти за кордон, вигравши якогось гранта. «Мої діти мешкатимуть у Флориді!» — гордо заявив він бабусі, яка полюбляла заводити розмови про плани на майбутнє. Їй тоді здавалося, що амбіції мого хлопця мають на мене вплив... Я ж, звичайна школярка з передмістя, не поспішала настільки глобалізуватися, щоб метушитися в черзі за американське громадянство. Позбавити себе добровільно усього, до чого звикаєш з часів несвідомого дитинства, — це не моє. І потім, бабусю й у кайданах не витягнеш з нашого двору...

Та коли бабуся заварила мелісовий чай і покликала мене на кухню, я почала в неї допитуватися про своїх батьків...

Середина вересня

...Я вже тиждень не розмовляла зі своїм хлопцем. Назло йому пішла на дискарю із сусідом — він навчається на ветеринара і кілька разів рятував нашого пса, як той розпанахував собі лапи. Пещений домашній пес не передбачав, що на вулицю фест файні господині викидають шкло...

Ми з сусідом ніколи особливо не товаришували, хоча колись однією дорогою ходили разом до школи. Я завжди була для нього малявка. Та й батьків він мав дуже пихатих — вони десь працювали в торгівлі, тому гнули кирпу. Одного разу я почула, як бабуся сказала татові, що вони такі відлюдькуваті, бо не хочуть нікому позичати грошей. А тоді були часи, коли всі сиділи без зарплатні...

Випадкова поїздка в маршрутці оповідачки із сусідом, де він захистив її від натовпу, змінила почуття до юнака. Оповідачка здивувала всіх, пішовши із сусідом на вечірку. Її подруга і колишній хлопець були шоковані.

Відчуваючи зародження кохання до сусіда, я проігнорувала застереження подруги і, після нічної прогулянки, усвідомила, що лихоманка від його поцілунку — це те саме відчуття, яке я колись відчувала, тулячись до батьків.

Тієї ночі я не спала, а марила. Я викликала із своєї уяви видіння: ось ми удвох подорожуємо, може, навіть, і по Греції, у спортивному авті...

Вже під ранок мені наснилася мама, яка їхала в «двоповерховому» автобусі. За кермом сидів тато в темно-синій маринарці, кашкеті і сонцезахисних окулярах. Більше пасажирів не було. Тільки на задньому сидінні розлігся наш огрядний пес.

Бабуся навчала мене змалечку, не зіскакувати з ліжка, а полежати із заплющеними очима, щоб не забути сон. Вона уміла розгадувати сни. Якщо сниться ліс — то чужа сторона. Якщо прозора вода в річці — на здоров'я. Якщо мутна — на хворобу. Печений хліб або піч — на печаль. Кров — побачення із близьким родичем. Я всього й не пригадаю...

З кухні давно вже пахло бергамотовим чаєм. Та бабуся мене не будила. І я перша обізвалася до неї:

— Бабусю, що таке, коли сниться пес?

— Матимеш нового приятеля! Ні, перевір у соннику!

— І мама снилася в автобусі. І тато за кермом!

— Це добре! Адже мама й справді незабаром приїде...

Проаналізуйте взаємини оповідачки з батьками. Чи можна говорити про щирість стосунків у родині? Чому? Відповідь обґрунтуйте.

Чому дорослі сваряться? Як цьому зарадити?

Чи вірите ви в сни? Бували у вас віщі сни? Чи могли б поділитися враженнями? Чому не варто занадто в це вірити?

Чим можна пояснити марення дівчинки щодо повернення мами додому?

Що вам подобається в сучасній системі освіти? Що ви хотіли б змінити? Які нововведення запропонували б? Обговоріть це з учителькою / учителем.

Я примружила очі й уявила, як мама своєю винятковою ходою танцівниці заходить у двір. Її пастельний костюмчик, світло-брунатні рукавички, чобітки кавового кольору і попелясте волоссячко потрапляють у фокус сонячного променя. Мама вдихає запах «антонівки»: це бабуся готується до зими й обгортає кожне яблуко в папір, а потім вкладає в картонні коробки. Вона встає зі стільчика, обтягнутого старим овечим хутром, щоб тепліше було спині й розкриває мамі обійми. Підбігає сполохано наш несамовитий пес і намагається доскочити й лизнути мамину щічку. А в цей час я повертаюся зі школи: влітаю у ворота з переможним погуком вождя червоношкірих!

Як не хочеться виповзати з-під ковдри!

Початок жовтня

Після уроків зайшла кєра. Ми напали на неї з усіх боків, щоб вона нарешті зорганізувала давно обіцяну поїздку в Карпати, доки нема дощів. Кєра замахала руками, як вітряк. І почала нас виховувати: ми, бачте, тільки й думаємо про розваги, а це ж останній клас, тому потрібно наполегливо вчитися. Така материнська турбота вже всіх дістала! ...Кєра не приховувала своє «симпатії» до мене. Далі я почула про «неблагополучні

сім'ї», в яких не займаються вихованням дітей, а тільки сподіваються на школу, про ідіотські зачіски (я, до речі, свої кіски розплела), про неповагу до старших. Повний капець! Ніхто в Карпати нас не повезе, а якщо згуртуємося самі, то вдома не пустять. І першою повстане моя бабуся...

Смішно сказати, але я частіш буваю на морі, ніж в Карпатах. На море ми щоліта їздимо з мамою, хоча вона й так засмагає в Греції... Мама їде зі мною, щоб я відігрілася на сонці і щоб ми нарешті наговорилися. Я люблю ці десять днів комфортного життя в приватному готельчику, вечірні посиденьки на терасі під шурхіт хвиль і тихі розмови з моєю мамою... У кого мама під боком, той мене не зрозуміє. От і цього літа ми там розкошували. Правда, останні два дні нам трохи попсув підстаркуватий грек, якому би годилося упадати за моєю бабусею...

Засинаючи, я згадала, як зітхнула мама, кажучи про роботу гувернантки. Я й так знала, що їй там несолодко, але вона не скаржиться, щоб ми з бабусею спокійно витрачали її заробіток. Яка я невдячна свиня! То одне мені треба, то інше! Ціла шафа дорогих лахів, придбаних ціною маминого здоров'я! І заревіла вголос! Перелякана мама кинулася до мого ліжка. Вона гадала, що я плачу в передчутті нашої розлуки, і почала заспокоювати, що приїде на кілька днів восени, бо стара пані ляже в лікарню на обстеження... Я не сміла їй зізнатися, що в мені ворухнулася совість. Хай би й справді цей старий пень чимось допоміг мамі там, на чужині, де навіть приятелька взяла з неї гроші за те, що влаштувала її покоївкою.

Останні дні на морі я вже не стріляла очима в торгових рядах і не дозволяла мамі витрачати гроші на різні витребеньки. Мама посміхалася — вона розуміла мій стан: її донька почала дорослішати...

Середина жовтня

...Я нічого не чула на уроках, вдома не розкривала підручників, мляво відповідала на бабусині випитування, чи не болить голова, чи не знесилили мене «критичні дні». Вона навіть ладна була зателефонувати кєрі і попередити, що я захворіла, аби тільки не бачити, як я нехотя виходжу за ворота. Колись я би радо погодилася побайдикувати днів зо два...

Зізнання батька про те, що він одружується, викликало в оповідачки шок, а розмови з бабусею про розлучення батьків змусили замислитися про складні сімейні стосунки.

Ще жовтень...

...Я заспокоїлася. І навіть перестала думати про сусіда. Та він нагадав про себе у суботу. Ми якраз із бабусею тріпали хідники на своїй уже пожовклій галявині, як пес загарчав і полетів до воріт. Він так влупився грудьми у ворота, що міг би й завалити їх. «Це до мене!» — сказала я бабусі, згортаючи хідник. «До тебе — то йди». Бабуся, як завжди, дипломатична.

Пес нервувався, тому довелося його затягти на веранду. І вже потім я вийшла за ворота — в старих джинсятах, маминому светрі і бабусиній камізельці. Краса незрівнянна!

Сусід стояв, опершись на стовбур старої шовковиці і тримав щось у руці. Ананас! «Привіт! Це тобі — замість квітів!» — дихнув він на мене

«Орбітом». «Тєжко подєкувала!» — дихнула я «Ейрвейсом», взяла ананас і поклала його на стовпець. «Що в нас на вечір?» — спитав він. Я вирішила не вдаватися до образ. Врешті-решт він мені нічого не обіцяв, то з якого дива мені його допитувати, чому ні разу не зателефонував... «У нас те, що у вас...» «Тоді я запрошую тебе в нічний клуб. Бабуся пустить?» Ну, це вже натяк на мою несамостійність! «А чому вона має мене не пускати?» «Не знаю... Тому що ти ще школярка...». «Юність — річ, яка швидко минає», — процитувала я репліку з кінофільму. Він розреготався, як шалений. Так завжди сміявся мій тато, коли я в дитинстві співала «З ранку до ночі...». «Ні, я серйозно, бо треба зараз замовити столик...» — він підійшов ближче і взяв мене за плечі. Я ледве стрималася, щоб не кинутися йому на шию.

Звичайно, бабусю довелося умовляти...

...За воротами на мене чекав сусід. В авті. Він вийшов, щоб відчинити мені дверцята...

Шкода, що цього не бачила ні моя подруга, ні мама, ні тато. І добре, що не бачила бабуся.

«Ти ще ніколи не була в такому закладі?» — спитався він, обертаючи ключ запалювання. «Ні...» То й добре — колись же треба почати відриватися по-справжньому». «Як це — по-справжньому?» «По-батярськи — аж до ранку!» Я на мить собі уявила «до ранку» і подумала, що бабуся не спатиме, доки я не пошкребуся в двері. Але промовчала.

Я трохи не такими уявляла собі нічні забави...

Я навіть не сподівалася, що ніч так скоро мине. Коли за вікнами засіріло, він спитався, чи не стомилася. Чого б це! Від забави не стомлюються... Але згадала бабусю...

Раннім ранком наше місто зимне. Доки сусід відчиняв авто, по ногах батіжком ударив холод. Швидше б додому, щоб бабуся заспокоїлася!

Авто перелетіло ще порожніми вулицями і зупинилося біля наших воріт. Не хотілося виходити з нього. Але мені галантно відчинили дверцята. Війнуло тонкими гіркуватими чоловічими парфумами, до яких я вже встигла звикнути за цю ніч, і я стала навшпиньки, щоб дотягтися до його щоки. «Тобі не подобаються поцілунки в губи?» — спитався він. «Подобаються...» «То чого ж ти...» Якби не загавкав наш невихований пес, я б наважилася на рекорд з поцілунків, що визначають у день святого Валентина.

Чому гулянки «до ранку» небезпечні?

Поясніть реакцію бабусі. Чи зрозуміла вона вам?

Не роздягаючись, я забігла у бабусину кімнату. «Ти на мене не гніваєшся?» «Ні, немає за що, — сказала бабуся. — Хіба можна гніватися за те, що ти вже виросла?» І очі в неї зблиснули.

Я перевдяглася у свою довгу нічну сорочку і шурхнула під бабусину перину. Все одно ж не заснемо! «Ну, розповідай, що там за забави у нічному клубі,» — попросила бабуся. «Бабусю, та там все нормально, люди танцюють, в міру випивають, знайомляться, спілкуються...». «А це обов'язково робити вночі?» «Ні, можна і вдень, але ж вдень нема ніякої

таємничості...» «В часи моєї юності такого не було»... «Тоді багато чого не було... Наприклад, можливості поїхати за кордон. Ти ж сама казала!» «Зате зараз цієї можливості аж занадто!» «Третє тисячоліття! Цим все сказано!» «Язик без кісток!» «Тобі ж подобається, коли я відбиваю твої атаки!» «Подобається, бо освічена людина повинна вміти підтримати розмову...» «Особливо після нічних танців»...

Ми ще трохи порозмовляли, потім згадали про ананас, і я пішла на кухню, де невміло почистила його від шкарубкої шкіри, раз по раз облизуючи пальці від соку. Потім порізала на кубики, схожі на лід, витягнутий із формочок, — це був наш із бабусею ранній сніданок.

Сон зморив мене, коли сонце полізло в усі щілини жалюзів. Бабуся встала, щоб випустити пса надвір, бо він уже скавулів з нетерплячки. Вона так і не спиталася мене про сусіда...

Я проспала цілий день. Мої сновидіння можна було записувати як сценарій до вестерну, бо мені доводилося і перепливати якусь ріку, і падати з високої скелі, аж дух забивало, і скакати на коні, наздоганяючи якогось ковбоя. Тим ковбоєм був мій тато, я ж була не я, а мама. Чим би такий сон пояснив мій колишній хлопець, зациклений на психології?

Кінець жовтня...

Батько наполіг на знайомстві з його майбутньою дружиною, хоча оповідачка з бабусею були проти. Під час вечері стало зрозуміло, що в них трирічний син, схожий на тата. Дорогою мовчали...

У мене всередині клекотів вулкан, і я з усіх сил стримувалася, щоб згарячу не наговорити дурниць, а потім лащитися до бабусі із вибаченнями...

«Ти ще не знаєш життя... А в ньому стільки намішано! Треба не поспішати з висновками. От ти, напевно, зразу ж подумала, що тато вчинив зле, коли зійшовся із тією жінкою. А я в цьому бачу логічний розвиток подій: розлучився з однією — знайшов іншу. Чи йому годилося б піти в монахи?» — бабуся виправдовувала тата, ніби це він був її дитиною, а не моя мама. «І тебе не дістало те, що в нього там народився хлопчик, а він стільки мовчав?!» «Знаєш, англійці кажуть, що в кожній шафі можна знайти прихований скелет. Вважай, що ми сьогодні його знайшли в татовій біографії. Мовчав — а мав би сказати! Ми ж йому не чужі! Але що поробиш...». І справді, вже нічого не змінимо. Нехай собі тішиться сином...

Я не така добра самаритянка, як моя бабуся, тому довго шепотіла слова, адресовані татові, і вони були не зовсім делікатні. Найбільше мене турбувало те, як сказати мамі про останні події. Чи не підло зрадили ми її, коли поперлися у гості? Хоча з іншого боку, у нас дотримані стандарти Беверлі-хілз: батьки не спілкуються між собою, зате дбають про дітей. Як тато й мама про мене... Але діти там, буває, виростають психами, впадають в депресуху або сідають на голку. Бо не мають під боком бабусі... І все ж я трохи лиха не неї — ну не можна так виправдовувати тата!

...Ця татова женячка трохи вгамувала мою пристрасть до сусіда, і я навіть не думала про нього сто разів на день. Та бабуся нагадала. Нашому ротвейлерові треба робити чергове щеплення від чумки... Бабуся запиталася

мене, чи зручно порохати сусіда, щоб уколов нашого пса вдома. Отак! Значить, вона вже змирилася, що до мене не ходить колишній хлопець... Я помовчала. Потім подумала, що в бабусиному проханні немає нічого особливого — рятував же сусід позаминулого літа наше нещастя, коли воно налетіло на скло і пошкодило лапу! Хай і щеплення зробить! Це буде привід згодом не чекати мене за воротами, а заходити в дім... Коли сусід прийшов зі своєю валізкою, у горлі нашого пса забулькало невдоволення і він ошкірився. Ніби відчув появу ворога. Сусід не злякався, попросив мене потримати пса за голову і швидко штрикнув його в стегно. Все!

Бабуся закликала нас на каву. Ми пройшли до лазнички — він мити руки, я — асистувати, тобто подати свіжого рушника.

Сусід поводився аж занадто стримано, навіть не спробував мене обійняти, коли бабуся вийшла на веранду. Я ставила на стіл філіжанки і нахилилася через його плече. Ну, нарешті він ковзнув губами по моїй руці...

До полуночі я крутилася у ліжку. Моє серце розривали протиріччя. Так, він не середньовічний лицар, який нехтує небезпекою і стрімголов летить на своєму коні просто їй у пащу. Він уже продукт нового часу. І ще питання, чи вибрала б я лицаря в обладунках, від якого тхне природними «парфумами», замішаними на кінських випарах. Романтика романтикою, а в ті часи не дуже дбали про гігієну, якщо навіть у королівських палацах не мали уявлення про вбиральні... Але то таке! Бути дружиною базарного ветеринара, можливо, фінансово й вигідно, та... Щоправда, він не натякав про шлюб. А я мрію про обручку на своєму пальчику. І про весільний вальс, як у фільмі, коли наречений підхоплює на руки.

Базар, дзизкучі мухи, поплямований халат і телятина чи свинина у спортивній сумці десь відійшли на другий план...

Листопад...

Коли оповідачка прийшла зі школи, вона застала вдома маму.
За вечерею дівчинка і бабуся обговорили майбутню мамину роботу в Данії та нову сім'ю батька.
Увечері дівчинка із сусідом насолоджувалися часом наодинці, незважаючи на розбіжності в поглядах.
Неймовірні три дні, проведені з мамою. Розуміння, що ніхто і ніщо не змінить маминого рішення жити далеко.

Листопад — грудень

У школі в оповідачки завал. Але її не турбують погані оцінки — вона хоче швидше подорослішати...
Після від'їзду мами їй було важко усвідомити, що вони з бабусею знову залишилися самі.

Поступово осінь перейшла в зиму. Сусід влаштувався на роботу — по суботах підміняв ветеринара на ринку, так що бачилися ми тепер в неділю з обіду. Скуштували усіх можливих розваг, і мені часом хотілося просто посидіти на дивані в моїй кімнаті... Бо в понеділок не могла розплющити очей. Кєра вважає, що я гуляю, тобто втратила будь-який сором. І мені, якщо чесно, інколи хотілося підтвердити її припущення.

Я б навіть це зробила, якби не бабуся. Вона лиш раз мені сказала: «Я тобі дозволяю все, бо сподіваюся, що ти мудра. Скалічиш себе як жінку, — я цього не переживу». Мені ж хочеться, щоб бабуся жила довго, щоб не хапалася за серце, не міряла тиск по кілька разів на день, як це буває після маминого від'їзду.

Мій колишній хлопець, зациклений на психології, все ще намагався зі мною вияснити стосунки, але я уникала тих розмов, бо ж стосунків якраз і не було... Ми таки посварилися — майже «на все життя». Бо він не захотів узяти мене із собою на день народження до свого товариша. Міг би вигадати якусь причину... Сказати, що застудився, тому ми нікуди не підемо. А він, не ховаючи погляду, повідомив: у неділю йде на забаву у гуртожиток. Я ж, бачте, ще мала до таких п'янок. Ну, звісно, він там буде обійматися із своїми однокурсницями, які гронами вішатимуться йому шию! Я щось таке приблизно й сказонула. Сусід зареготав: «А ти мене вже привласнила?» Мені нічого не лишалося, як ображено пирхнути і без прощального ритуалу виштовхати його за двері. Добре, що бабуся в той час дрімала у своїй кімнаті і не була свідком моєї стриманої люті.

Увечері, коли ми з нею сиділи за університетськими тестами, обклавшись з усіх боків стосами книг, вона помітила мою неуважність: «Ти не думаєш над питаннями! Щось не так?» «Бабусю, — схитрувала я, — хіба можна вважати, що людина не знає літератури, якщо вона не пам'ятає, в яких чоботях сватався персонаж — червоних чи чорних?» «Доречно сказано. Я б таких питань у тести не давала... Але ж ти мусиш знати ці деталі, бо тобі йти на іспити, а не мені!»

Якби я тоді відала, що за події мене спіткають влітку, то не витрачала б даремно часу... Колір чобіт у сільського парубка так ніколи мені й не знадобився. І згодом, коли нам з бабусею хотілося розсмішити одне одного, ми питалися: «Із яких квітів був вінок на голові у Наталки Полтавки?»

Сусід зателефонував пізно, з перепрошеннями, щоб повідомити, що він повернувся з гуртожитку, не лишився там до ранку, як планував. Я суворо відповіла: мовляв, нормальні люди й повинні спати вдома. Так ніби мені вже доводилося пережити подружню зраду. Він ображено поклав слухавку...

Після сварки з хлопцем через вечірку, на яку він її не запросив, оповідачка була переконана, що хлопець її не кохає і що вона вже ніколи не знайде іншого. У школі в дівчини були проблеми з математики, а колишній хлопець закрутив роман з відмінницею.

А які запитання на уроках літератури викликають обурення у вас?
Що б ви змінили, якби були вчителем / вчителькою?

Ми б довго не помирилися, якби не злягла бабуся. У неї ні з того ні з сього піднявся тиск, і лікар «швидкої допомоги» порадив покласти її в лікарню. Бабуся вперлася, як, перепрошую, ослиця, бо ж нема на кого полишити онуку. Лікар питально поглянув на мене, підозрюючи, що в нашій хаті є мала дитина. Коли ж довідався, що йдеться про мене, то заспокоїв бабусю: «Та ваша онука не сьогодні-завтра заміж вийде, а ви все над нею сокочете!»

Щодо швидкого заміжжя він трохи перегнув, але це, як не дивно, переконало бабусю. Вона лиш попрохала, щоб я повідомила тата. Можна подумати, що він би мене в чомусь обмежив!

«Швидка» біля наших воріт не лишила байдужими нікого із сусідів, і увечері вже вся вулиця знала, що бабуся в лікарні. Першою прибігла подруга, щоб я не боялася сама ночувати, з пластиковим пакетом, в якому були підручники, зошити і нічна сорочка. Потім зателефонував сусід... Він наполягав: хоч зараз може зайти. «Нема потреби, — відповіла я, — ми тут з подругою...»

Мені гірко зізнаватися, але тривога за бабусю кудись зникла, коли ми почали одна поперед одної «розкривати душу». Якби хтось підслухав нашу нічну балачку, то, певне, мав би такий компромат! Ми, здавалося, залізли в усі шпарини утаємниченого сховку і вічної відмінниці, і кєри, і деріка, і мого колишнього хлопця, і нинішнього хлопця моєї подруги, який працював напарником «дальнобійника» і привозив їй дорогі шмотки. Дійшла черга й до сусіда...

Ми заснули під ранок і запізнилися до школи. Після уроків подруга знову впала мені на хвіст, але я відмовилася від її компаньйонських послуг. По-перше, мені треба було навідатися у лікарню, потім — зустрітися десь у місті із татом. Я навіть збрехала, що можу заночувати в нього.

...Бабуся виглядала понервованою: ще троє хворих у палаті з важким запахом немитих тіл, хлорки і якихось ліків — все це не сприяло швидкому пониженню тиску. Вона прохально подивилася на мене: «Я не можу тут бути... Краще домовимося приватно з медсестрою, щоб колола вдома. І тиск міряла...» «Бабусю, я тільки за, але ж лікарі не дозволять!» «Дозволять! Тут все дозволяють! Лишень треба засвідчити на папері, що хтось бере на себе відповідальність. Ти ж не візьмеш?» Каюся, перше, що мені спало на думку: якщо бабуся хворітиме вдома, то можна не ходити до школи... І я гайнула коридором у пошуках лікаря.

...Під вечір ми з сусідом привезли бабусю додому. Вона так розчулилася, що мало не плакала. Сусід жартував, що він хоч і собачий лікар, та міряти тиск і робити заштрики здатен навіть людям. Якщо потрібно, може й почергувати біля неї ніч. «Ну, я розумію тебе, — відповіла бабуся, — тобі не біля мене хочеться чергувати...» Значить, почала моя рідненька одужувати.

Січень — лютий

Мамі ми, звичайно, нічого не сповіщали про бабусину недугу. У неї й так клопотів доволі. Наважитися поміняти кліматичні умови — це ж не зі Львова до Трускавця переїхати! Їй доведеться ще раз витратити час і гроші на поїздку до нас, бо документи виробляють у столиці.

Я подивовую маминій підприємливості в цьому питанні. І сказала про це бабусі. «Бачиш, — бабуся поглянула на мене, зсунувши окуляри на кінчик носа, — у мами просто розв'язані руки. Вона певна, що у нас з тобою тут все гаразд... Мама поставила за мету дати тобі добру освіту за кордоном — і чітко діє в цьому керунку». «Що? — аж скрикнула я. — Освіту за кордоном? То нащо ми з тобою мордуємося над тими ідіотськими тестами?» «На всяк випадок, раптом щось завадить...»

Освіта за кордоном... Це класно! Але ж їхати звідси надовго! І полишати бабусю саму! І розлучатися з ним! Ось чому бабуся так плакала, коли мама збиралася в дорогу: вона вже знала, що й мені прийде час пакувати валізи... Може, її тиск — від передчуття розлуки?

«Але це — таємниця! — попередила мене бабуся. — Я й тобі не хотіла нічого казати, доки все не вияснилося...» «А що ще має вияснитися?» «То вже мама скаже...» Я чомусь не звернула уваги на ці слова, хоча з них зрозуміло, що бабуся знала все. Ошелешена новиною, я ніяк не могла заспокоїтися...

Нікому так нікому. Треба звикнути до цієї новини, тоді відпаде потреба нею вимахувати, як прапорцем! Я засинала з таємним побажанням, щоб наснилося моє майбутнє. Воно мені уявлялося приблизно таким, як у прилизаних героїв серіалу про Беверлі-хілз. Звичайно, мешкати в котеджі не доведеться, але інша атрибутика «красивого життя» буде в наявності.

Другого дня я мала такий гарний настрій у школі, що не звертала уваги на кєру й укралю, які переконували нас: випускний вечір розпочнеться у школі, а продовжиться в ресторані біля Опери, і це найдоцільніше рішення, бо власник погодився на знижки... Власником там був родич кєри, і про те не знав лиш лінивий. Та мені було вже фіолетово, не хотілося ніякого випускного із нещирими словами про шкільну дружбу, першу вчительку і широкий життєвий шлях, на якому нас чекають «злети і падіння». Саме останні слова мене доводили до сказу, бо їх дерік промовляв з бринінням в голосі на кожній святковій лінійці що у вересні, що у травні...

У розмовах однокласників про випускний оповідачка дізнається, як її «люблять» у класі. Навіть бояться, щоб вона не зіпсувала вечірки.

І тоді мені нічого не лишалося, як спалити мости. «Та чого ви всі так розрепетувалися! Я все одно не прийду на випускний — їду навчатися за кордон! Мої діти теж житимуть у Флориді!» Вічна відмінниця остовпіла, бо завжди вважала мене не дуже мудрою, а тут таке щастя... Мій колишній хлопець скривився, почувши про Флориду... Прощавай, таємнице! Завтра знатиме уже вся школа, вулиця і половина мікрорайону. І нема на те ради...

Наступного дня я не пішла до школи, щоб там вгамувалися пристрасті. Збігала на базар за мандаринками, купила молока і сиру, зайшла в аптеку за ліками для бабусі. Потім готувала обід, варила кашу для пса, мила посуд... День минув швидко. Виявляється, вдома так багато роботи, що не встигаєш і озирнутися, як вже пора топити пічки на ніч. Телефонувала подруга, переживала, чи я часом після вчорашнього не злягла. Я її заспокоїла і поспішила покласти слухавку. Бо в дверях вже стояв він.

Мені було приємно спостерігати за його рухами, коли знов заходився біля бабусі із тонометром та шприцами. Та й бабуся (це відчувалося з її поведінки) ставилася до нього як до кваліфікованого лікаря, слухняно відповідаючи на запитання: чи не паморочилося в голові, чи не було нудоти... Ні, таки треба було йому вчитися на медика, а не на ветеринара!

Ми знову вечеряли разом, і мені подобалося бути за господиню, припрошувати до салату чи до печені, наливати чай... Чому мені так мало літ, що я ще не можу мати його за чоловіка?!

Але на цей раз наше побачення було коротким — він першим устав з-за столу, підійшов до бабусі, що сиділа у м'якому фотелі, потримав її за зап'ясток, слухаючи пульс, промовив кілька заспокійливих слів і почав одягатися. Я була розчарована. «Тобі конче потрібно йти?» — спитала я. «Так, обіцяв бути вдома раніш...» Чому те «вдома» у нас в кожного своє?

Бабуся помітила, що настрій у мене змінився. «Іди до мене», — покликала вона. Я присіла на маленький ослінчик, колись змайстрований татом нашвидкуруч. Тепла бабусина рука торкнулася моєї маківки та так там і залишилася. Ми обоє мовчали — і обоє були засмучені. «Я тебе дуже налякала?» — тихо спиталася бабуся. «Та...» — не наважувалася сказати правду я і так замружилася, аж повікам стало боляче. «Ти боялася... що я... помру?» «Та що ти таке кажеш! Не смій і думати!» «Я давно думаю... Бо все колись добігає кінця. І мені хочеться встигнути побачити тебе зовсім дорослою — твоїх діток побачити... Це ж нормально! Ти так часто кажеш...» «Бабусю, та ти ще й бавитимеш моїх дітей!» «Звісно, бавитиму, якщо ти мене цим ощасливиш. Але... Якби так трапилося... Ніколи не полишай мами... Не живи далеко від неї... Добре?»

Березень

Після одужання бабуся домовилася зі своєю приятелькою про уроки англійської для внучки. Дівчинка, захоплена витонченістю та нетрадиційним підходом до навчання викладачки, відволіклася від тривог щодо майбутнього від'їзду мами і полюбила заняття, що більше нагадували терапевтичні бесіди, ніж уроки.

...Мій несподіваний вибрик у класі швидко забули, принаймні ніхто не виказував образи. Вічна відмінниця, щоправда, перестала списувати домашні завдання з англійської, бо я почала їх виконувати, додаючи здобуте в бабусиної приятельки, що відразу помітила англійка: «Ти вчишся ще й на курсах?» «Ні, приватно...» «А-а-а...» І вона схвально хитнула головою. Після того вічна відмінниця теж почала бігати на уроки англійської, та це їй допомогло мало: вона просто не була здібною, а лишень зубрила. Зате порівняти її оцінки і мої — небо й земля!

...Сніги розтанули, наш сад віджив після зими, бузок запах, готуючись вкритися листочками, а на нашій хутірській вулиці запанувало весняне багно. Перед Паскою приїхала мама — вона схудла, але не втратила бадьорості. Її очі таємничо зблискували, коли я заходила після школи до хати і заставала їх із бабусею за розмовами. «Мамо, ти мене лю...?» — питалася я, пригортаючись до неї. «Лю...» — відповідала мама, цілуючи мене в маківку.

Одного вечора прийшов тато... і навіть після того, як дівчинка повернулася з бабусею додому, тато не пішов...

Тепер ми сиділи вчотирьох за столом, і я помітила, що ні тато, ні мама навіть не торкнулися тістечок і фруктів, а відкоркована пляшка вина хіба раз вилила із себе третину всієї рідини, що так і не була випита із бокалів. Але вони обоє якісь м'які і зворушені, дивилися один одному в очі, промовляючи звичайні слова, між якими вгадувався потаємний зміст. Мама позбулася своєї категоричності, якою відлякувала від себе тата в минулі свої відвідини, а посміхалася йому і навіть розкуйовдила його сивувату чуприну, згадуючи, яке колись він мав неслухняне волосся. Бабуся теж додала

свої п'ять копійок: вона розповіла, як в перші місяці по одруженні тато повертався з роботи і не виходив із кімнати на кухню, доки мама не повернеться із занять. Соромився бабусі й дідуся... Бідний мій, яким же це треба було бути затисненим, закомплексованим, щоб тамувати голод якимись карамельками, але не вечеряти без мами?!

...Тато лишився у нас до ранку — йому постелили на дивані у вітальні, і я чула, засинаючи, як мама все ще розмовляла з ним про якісь дрібниці.

Наступного дня я прогуляла уроки, бо прокинулася пізно. Вдома не було нікого, окрім пса, що хропів, мов дядько після доброї чарки. Бабусині розпорядження, написані каліграфічним почерком, були короткі: помити посуд, купити хліба, закип'ятити молоко. І все...

...Від'їзд в далекі краї видавався мені чимось нереальним, надуманим, бо чого кудись їхати, коли в теплому бабусиному кубельці завжди так затишно і приємно? Та й моя лавсторі ніяк не сягне кульмінації, а кульмінацією я вважала... одруження. Я цього хотіла... Хоча сусід ні разу не змальовував переді мною цієї перспективи. Чекав, доки я закінчу школу? Не поспішав, бо мав наскладати грошей на весілля?

І я знову заснула. Крізь сон чула, як повернулися бабуся із мамою, як тихенько перемовлялися про вчорашнє, співчутливо кажучи про тата, що йому доведеться нелегко — підіймати двох дітей... Чому двох?

Яких помилок припустилися дорослі в цій ситуації? Чому оповідачка так багато мріє? Як ви ставитеся до мрій? Чому так важливо менше розчаровуватися?

...«У тата буде ще одна донечка!» — поспішила з поясненням бабуся...

Ще одна. Крім мене... Чого ж вони так тішаться? Я знизала плечима і зачинила двері. Саме зараз не хотілося сидіти в кімнаті наодинці зі звісткою, але й не було сенсу виходити до вітальні, коли там радісне збудження.

Тато мене зрадив. У нього все менше буде часу забігати до нас, і я не цілуватиму на прощання його посивілі скроні. Він уже не заходитиме за тиждень до мого дня народження, щоб порадитися із бабусею про подарунок... «Дарованому коню в зуби не дивляться, але побажання висловлюють», — почула я з-за дверей, коли вони з бабусею обговорювали мій «ювілей» — шістнадцять літ...

Але ж мене тут не буде — я поїду з мамою! Так що не бачитимуся з татом. Бідний мій, носи на плечах своїх маленьких дітей, бо я виросла!..

Квітень

«Судженого конем не об'їдеш!» — полюбляла повторювати моя бабуся, а я це розуміла так, що нареченого мені визначено долею. Насправді ж йшлося про інше: якщо тобі судилося щось добре чи зле, то того не уникнути, не оминути, не позбутися. От, взяти мене. Тепер я маю брата, а ще матиму сестричку, хоч їхня мама — не моя. Чи зобов'язана я їх любити? І чого мама притягла стільки подарунків для ще не народженої дівчинки, якщо вони з татом давно розлучені? Може, їй шкода, що ця дівчинка — не її донечка? Якби підлітки з Беверлі-хілз мордували себе такими питаннями, їх би вже відвели до психоаналітика, який би провадив з ними бесіди і поповнював свій банківський рахунок. А я цю проблему можу обговорити лиш із своєю подругою, бо сусідові соромлюся зізнатися, що мій посивілий тато такий сексуально активний. Ми ж із ним обоє добре знаємо, звідки беруться діти...

Подруга була шокована новиною про одруження батька оповідачки, але шкільний дзвінок перервав розмову. Після уроків дівчинка разом з однокласниками прибирала шкільне подвір'я. Після цього разом з ними пішла «на пиво», що перетворилося на справжнє свято юності з поцілунками на брудершафт і веселими розмовами.

Справді, це треба, щоб війнуло розлукою, аби тобі стало все дорогим і неповторним. Навіть нелюба кєра... Навіть заздрісна вічна відмінниця... І тим більше — твій колишній хлопець, зациклений на психології і столичній академії, звідки він планує завоювати Сполучені Штати Америки...

Я повернулася додому під вечір, коли в кухні пахло великодніми святами... А другого дня в тата народилася донечка, яку він назвав на честь моєї бабусі. Принаймні, він так сказав, почервонівши, як школярик перед вчителькою. Щоправда, бабуся і мама мають одне і те ж ім'я. Але то вже справа десята.

На великодній обід прийшов мій сусід зі своєю паскою і писанками. Мама зустріла його приязно. Це був один із моїх найщасливіших днів, коли я могла не ховатися зі своїми почуттями, а сидіти поруч зі своїм коханим, зазирати йому в очі і взагалі поводити себе ніби молода дружина. За вікнами малеча стріляла китайськими петардами, від чого наш старий пес щулив вуха і втікав на веранду. Бузок ще не цвів, але пахнув. І хмари на небі були бузковими.

Мені не вірилося, що мамині плани забрати мене за кордон колись і справді здійсняться. Колись... Тобто за якихось місяців два! Я боялася про це думати — і весь час думала... Але коли ми зустрічалися із сусідом, я забувала ті невеселі думки і жила теперішнім. Смішно, але я хвилювалася за його державний іспит, за його дипломну роботу, розпитувала про це, та він лиш відмахувався: «Тобі воно треба?» В цьому вчувалася деяка зверхність, яку не помічаєш, коли закоханий до нестями. А це був мій правдивий стан.

Травень

Усі інстанції пройдено. Практично всі дозволи на виїзд отримано.

Я також із здивуванням почала помічати, що якось байдужію до свого сусіда. Ні, ми так само зустрічаємося (все частіш у мене вдома), і я милуюся його гарним обличчям, і ніжуся в обіймах, але... Пропала інтрига... Чи, може, перспектива. Не знаю. Все якось перестало бути святковим. Кудись зникли мої потаємні бажання рвонути з ним днів на три подалі від людей, в забуту хату його далекої рідні... А ми ж планували це ще з зими! Щоб тільки ліс, ріка і тиша... Він теж не згадує. Певно, змирився, що я вже думками давно перелетіла кордони.

Мамина мобілка все частіш озивається, і вона цьому радіє. Розмовляє англійською швидко і впевнено, але мені вистачає інтелекту, щоб впіймати нотки кокетування з невідомим співрозмовником вже з перших; фраз, а потім я чемненько виходжу з кімнати. Нехай щебече без свідків!

Нарешті настав час сказати мені правду... Мама зайшла перед сном до мене і сіла у кріселко, що колись було гойдалкою, а потім розсохлося і розламалося, то тато його відремонтував. Очі в неї були трохи сполохані, і мені теж стало тривожно. «Ну, моя доросла донечко, мушу тобі

зізнатися...» Мені подумалося, що зараз виявиться той «скелет у шафі». Так і сталося. Мама не їде гувернанткою до того Гамлета, а виходить за нього заміж. Вони укладуть шлюбний контракт, за яким данець виплачуватиме мамі гроші на витрати, а вона матиме право ними платити за мою освіту. Але не зразу... Спочатку я буду два роки адаптовуватися до данського способу життя, мешкатиму з ними під одним дахом, але в окремій кімнаті з окремим входом. «Для служниць?» — несподівано вирвалося в мене. Мама здригнулася: «Розумієш... Мені доведеться стати матір'ю двом маленьким діткам. Він вважає, що я занадто багато уваги віддаватиму тобі, а ними займатимуся лишень про людське око. Тому тобі краще жити ніби окремо...» Бідна моя мама! Цей її шлюб — задля мене? Та не потрібно мені такої жертви і принижень! «Ти направду цього хочеш? А ти поцікавилася, де поділася його перша дружина? Може, він її убив? І чому зразу ти цього не сказала, а обманювала мене: буду компаньйонкою, бо жінка не розуміє мови...» — я так сильно кричала, що в кімнату зазирнула бабуся. Але лишень зазирнула... Мама, здавалося, була готова до такої моєї реакції. «Ти ще так мало розумієш... Не можна все життя очікувати, що тобі випаде щастя. Треба самому його шукати...» «І ти його знайшла! Щастя, втілене в скупого лицаря! Він не боїться довірити тобі двох своїх доньок, але настраханий твоєю дочкою із бідної держави! Бо вона крастиме їхні солодощі і вдягатиме їхні сукні! Так я вже доросла! І не влізу в платтячка й шортики!» — мене ніби прорвало, і я не могла ніяк зупинитися у своїх докорах. Нетримання слів, як сказала б моя бабуся. Мамі було боляче вислуховувати моє волання, та вона терпіла. «Почекай, не лементуй! Ну, так склалося... Мені цей чоловік подобається... Але він — з іншої культури. Треба на це зважати! Він міг взагалі поставити мені умову, щоб я тебе не привозила. Але це Я йо'му ставила умову! Щоб ти була поряд і навчалася!» Ну, от, приїхали. Абзац і капець одночасно! Два в одному! Що таке — подобається? Це ж треба щодня його бачити, спати з ним в одному ліжку, спілкуватися не тільки про те, чим цілий день займалися його донечки, а й про... Про щось інше. Наприклад... Ні, моя голова не сприймала такого — думки плуталися в якийся чорний клубок, і уява змальовувала жахливі картини майбутнього маминого шлюбу з розрахунку. А раптом він — прихований садист? Або їхній мафіозі? І його колись пристрелять на порозі котеджу, а дітей з мамою викрадуть?! І я стану свідком цього, бо дивитимуся з вікна свого автономного мешкання...

Оповідачка відчула, що майбутній чоловік мами сприймає її, дитину, як перешкоду. Мама переконує донечку, що такий шлюб забезпечить стабільність і дасть змогу здобути освіту в Данії. Дівчинка має сумнів: чи зможе мама бути щасливою, адже її обранець значно старший. Крім того, перший шлюб цього чоловіка закінчився розлученням через його нудний характер. Дружина ж прагнула свободи... Остання шкільна лінійка...

Я дивилася на все це дійство і стримувала сльози. Не від розчулення «проникливою» промовою деріка, в якій він черговий раз згадав про злети і падіння та про широкий життєвий шлях, на який ми ступили просто зі шкільного порогу. Ні! Мені було гірко на душі, що доведеться

жити далеко від подруги з низьким айкю, не бачитися із своїм колишнім хлопцем, не чути претензій кєри...

І всі мої образи стали космічним пилом на тлі всесвіту. Він же такий величезний! У ньому є місце для щасливих і не дуже, для хитрих і щиросердних, для мудрих і, як каже бабуся, недалеких... От я, наприклад, належу до пестунчиків долі. Чого мені бракує? Маю бабусю, вустами якої промовляють кілька педагогічних поколінь... Маю таку молоду і таку гарненьку маму — сама нею милуюся і не розумію, чого вона не впала в око якомусь нашому олігархові, щоб нам не довелося перелітати кілька кордонів до того блондинистого данця. І, зрештою, я таки татова донька, а тато обіцяв мене не зрікатися. Бо колись давно сказав дивовижне слово «лю...»

Червень

У бабусі існує теорія, що людина протягом свого життя має відчути на власній шкурі і багатство, і бідність. Хоча ми й не дуже заможні в порівнянні із іншими, але нам нічого не бракує. *Менше вкусиш — швидше проковтнеш, повчала мене бабуся.* Але мама розповідала, що в шкільні роки та ще й на першому курсі їм доводилося вигадувати так, щоб ніхто не помітив, наскільки вони важко живуть...

Ми з бабусею ходили навідати татову донечку... Смішне немовлятко мало вже місяць, поводило своїми очицями на всі боки і посміхалося...

Тато прийшов, коли ми вже стояли біля хвіртки. Він мав гарний настрій, тримав у руках торбинку, звідки визирали курячі стегенця, а з кишені піджака виткнувся маленький букетик крокусів. Я його помітила і промовисто поглянула татові у вічі. Дивно, він не зніяковів і не зашарівся, а дістав його і подав дружині: «Це тобі...» Тато відпровадив нас до маршрутки. Він змінився, і це помітила й бабуся: «Гарно виглядаєш! Навіть помолодшав!» — сказала вона йому і по-материнськи поплескала по щоці. «Ви таке скажете... Помолодшав... Треба молодшати, бо діти малі... Не всі!» — озирнувся він на мене і підморгнув.

«Нехай татові пощастить!» — промовила я подумки...

Іспити оповідачка, як і всі у школі, склала...

Мій колишній хлопець остаточно зациклився на психології, академії і Флориді, тому першим відколювався від гурту і гнав додому вчитися. Він шарив по інтернету в пошуках розмаїтих анкет і грантів. Скрізь наштовхувався на віковий та освітній ценз, і мріяв швидше дотягти до третього курсу. Тоді його мрії здійсняться!

Моя подруга мало вірить в свій успіх в медколеджі — вона посварилася із батьками, коли дізналася, що доведеться препарувати не лише жаб... Але вони наполягають, бо там працює якийсь материн похресник. Вічна відмінниця таки піде в універ, бо має рекомендацію з Малої академії наук, а завучів син — в педінститут на історичний. Правильно! Виросте — стане деріком! Якось так вийшло — мої однокласники, всі до єдиного, чітко визначилися із своїм майбутнім. Лиш у мене воно було якесь туманне. Ну, поїду за кордон, ну, звикнуся за два роки до всього чужого. А далі? Ніхто не застрахований від несподіванок... Передумає мамин чоловік мене утримувати або його бізнес накриється. І що тоді? Повертатися на історичну батьківщину?

Мама наполягала, щоб я таки відгуляла випускний. Вона пішла і придбала білу мережану сукню на атласному чохлі. Найсмішніше те, що вона її міряла на себе, щоб перевірити, чи прийдеться мені. Ми ж із нею в одній ваговій категорії...

...Але на випускний я не втрапила, бо нам привезли квитки якраз на те саме число. І коли мої однокласники витанцьовували в ресторані біля Опери, я вже перетнула кордон.

Перше враження від закордонного летовища — як від велетенського мурашника, облаштованого за законами сучасного дизайну. Пасажиропотоки не перетинаються, всі рухаються у своєму напрямку, ніхто нікого не збиває з ніг, як часом показують у фільмах. Мама вела мене за собою — і її хода танцівниці була впевненою і небоязкою.

Сіли в літака — я відчула переваги капіталізму. І згадала, як ми втискувалися в крісла «повітряного автобусу», коли літали на море. Зашморгані чохли на сидіннях — це ще нічого. А от коліна пасажирів, що сиділи за нами, постійно впиралися в наші поперекі, бо дебелі дядьки не поміщалися в такому мінімальному просторі.

Навколо розмовляли переважно англійською, навіть японці. Може, вони насправді американці? «Розслабся, — попросила тихо мама, — у тебе вигляд украденої дівчинки. Ще мене запідозрять в кіднепінгу!» У неї й тут спрацювала іронія... Мене й справді украли... У мого тата. У моєї бабусі. У мого сусіда, що відвіз нас на потяг і цілував мене на пероні, не випускаючи з обіймів. Ми так з ним і не з'їздили в Карпати...

Чи можна зрозуміти оповідачку? Чому вона вважає, що її вкрали? Чи є вихід із такої ситуації?

Приклеєні посмішки стюардес, їхні обличчя і вдавана зацікавленість пасажирськими примхами мене не тішили. Я тільки зараз зрозуміла, що, крім мами, навколо будуть чужі люди, і серед них не буде схожих ні на подругу, ні на мого колишнього хлопця, ні на вічну відмінницю... Хмари в ілюмінаторі... Як бузковий кущ... Під вікном...

Насамкінець...

Моє пристосування до нового способу життя відбувалося дещо болісно. Мамин чоловік відверто не пресував мене і часом виявляв деяку зацікавленість моїми справами, але ми обоє розуміли, що все це для годиться. Два роки перебування у своїй-чужій сім'ї навчили мене стриманості — і це добре. Я тішилася за маму, яка вже не мокне в морі із своєю грекинею, а їздить на різні прийняття в шикарних вечірніх сукнях і влаштовує домашні вечірки для чоловікових друзів...

А потім я переїхала в студентське містечко, хоча мене туди ніхто не випихав. Таким було моє рішення. Мама зазирнула мені в очі: мовляв, невже так зле... «Ти не маєш цього робити, — переконував мене мамин чоловік, — хіба тебе щось у нас не влаштовує?» Мене, звичайно, все влаштовувало, але я хотіла самостійності в усьому, як вчила мене моя бабуся. *«Заможність часом сприяє лінощам,* — писала вона в листі, — *тому остерігайся звикати до багатства. У житті — як на довгій ниві...»*

На Різдво і на Паску я надсилаю вітальні листівки усім своїм однокласникам, татові, звісно, бабусі, моєму колишньому сусідові (до речі, ще

не одруженому з якихось причин) і навіть деріку, отримуючи від них вітання навзаєм.

Я лиш двічі приїздила в гості, і тоді ми з бабусею добами розмовляли, надолужуючи все несказане в листах. Мама вибирається до неї частіш — двічі на рік, бо відчуває свою вину за бабусину самотність. Та бабуся на такі речі має свій погляд: *«Хто це такий мудрий сказав, що діти вічно в боргу перед своїми батьками?! Яка дурня! Мені особисто ніхто нічого не заборгував! Я маю те, що дав Бог. І дорікати Йому нема сенсу!»*

Звісно, вона сумує за нами, і тому тато приводить до неї своїх дітей щонеділі, особливо, коли забуяє трава на нашій галявинці. Татова дружина приходить теж, і на Святвечір вони варять кутю в нас...

Наш невихований пес ледве волочить ноги і більше спить, ніж никає двором, але апетит має добрий. І його законне місце — під диваном.

Бузковий кущ всох — на його місці посадили інший, і він вже теж сягає вікна. Життя триває, бо ж воно не що інше, як спосіб існування білкових тіл... А це процес вічний — його не спинити. І хоч я вже зовсім не схожа на колишню школярку з передмістя, в мені часом прокидається оте неслухняне зухвале дівчисько. Тоді мама, буває, вдавано сварить і погрожує: «Ось розповім про це бабусі!»

1. Чому авторка не дає імені оповідачці?

2. Чи дотримується письменниця жанру щоденника? Як саме?

3. Які проблеми порушує авторка у творі? Чи можна вважати їх актуальними? Чому? Які варто зробити висновки?

4. Чому мама, попри любов до доньки, обирає життя за кордоном?

5. Як у творі розкрита тема першого кохання або симпатії в підлітковому віці? Чи правдиво це зображено?

6. Які взаємини в оповідачки з батьками, бабусею, вчителями / вчительками, з однокласниками й однокласницями, друзями й подругами? Чи є ці взаємини типовими для підліткового віку?

7. Які конфлікти і з ким саме переживає школярка?

8. Робота в групах.

8-1. Об'єднайтеся в групи та обговоріть, як героїня твору «Школярка з передмістя» дає раду емоційним труднощам та змінам у своєму житті.

8-2. Визначте, які ситуації могли впливати на її ментальне здоров'я та що допомагало їй залишатися стійкою.

8-3. Поміркуйте, які сучасні способи підтримки психічного здоров'я можуть допомогти підліткам у подібних обставинах (спілкування, хобі, підтримка родини, відпочинок, звернення по допомогу).

8-4. Створіть короткий список порад «Як зберігати внутрішню рівновагу в складних ситуаціях» і презентуйте його в класі.

9. Які моменти у творі змусили вас замислитися про власне життя чи взаємини?

10. Пофантазуйте, якими б могли бути записи в щоденнику після переїзду оповідачки за кордон.

11. Напишіть есе на тему «Любити — означає вміти відпускати».

12. Створіть список українських пісень, які б ви порадили слухати оповідачці у різних життєвих ситуаціях. Доведіть або спростуйте думку про те, що за кордоном дівчинка не забуде своїх мови, звичаїв, традицій.

ДАРА КОРНІЙ (народилася 1970 р.)

Щастя — це коли всі живі
й здорові. Усе, що зараз
відбувається в Україні, дає нам
переусвідомити,
як ми колись жили, що цінували.
Тому найдорожча цінність —
людське життя.
Решту все ми самі собі збудуємо.
Дара Корній

Дара Корній — псевдонім **Мирослави Замойської** (народилася 20.09.1970, село Секунь на Волині) — письменниця і журналістка. Лауреатка премії «Коронація слова» за роман «Гонихмарник» (2010). Лауреатка премії Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за книги «Чарівні істоти українського міфу» (2021). Школу закінчила в селі Княже на Львівщині. Вищу освіту здобула у Львові в Українському поліграфічному інституті (журналістсько-редакторське відділення). Працювала у Львівській національній академії мистецтв.

Дара Корній під час EdCamp у Ліцеї № 1 м. Хоростків разом із «персонажами» своїх творів. Світлина Світлани Дячок

Дара Корній, справжнє ім'я якої Мирослава Замойська, — одна з найзагадковіших і найпопулярніших українських письменниць сучасності. Її твори пронизані давніми українськими міфами, фольклором і містикою, тісно переплітаються з нашими днями. Але чи не здається вам, що ці міфологічні образи не випадково з'являються в її творах, а, можливо, є відлунням особистого життя письменниці?

Народилася Дара Корній на Волині, у краї, де, за переказами, лісові духи і водяники досі бродять серед туманів, а відгомін давніх легенд передається з покоління в покоління. Можливо, саме там, серед поліських лісів, вона вперше відчула тонку межу між реальним і надприродним. Ще змалку Мирослава бачила віщі сни та відчувала присутність невидимих сутностей, що населяють світ навколо нас. Чи не звідси її унікальна здатність так правдоподібно описувати світ мавок, чугайстрів і гонихмарників?

Особиста доля письменниці завжди переплиталася і переплітається з долею країни. Рідні Дари Корній — на передовій, і це не може не накладати відбиток на її творчість і світосприйняття. Містична інтуїція письменниці трансформується в тривогу за близьких, у роздуми

про долю нації, у пошук сил і надії в найскладніші часи. Можливо, саме зараз вона, як справжній гонихмарник, намагається розігнати темні хмари над Україною своїм словом.

Дара Корній у родинному колі: із сином, донькою та чоловіком

Дивовижна інтуїція Дари Корній виявляється не лише у її художній прозі. У своїх творах, написаних задовго до повномасштабного вторгнення, вона нерідко зверталася до тем боротьби, випробувань і сили духу українського народу. Дехто вважає, що її книги містять пророчі відлуння подій.

Чи є персонажі Дари Корній відображенням реальних людей, яких вона зустрічала, чи, можливо, візіями, що приходили до неї уві сні? Чи справді її книжки не лише історії, а своєрідні *заклинання*, що допомагають українцям вистояти в ці нелегкі часи?

Одне можна сказати напевно: творчість Дари Корній — це не просто література. Це своєрідний міст між світом давніх вірувань і реальністю. Зв'язок, який допомагає краще зрозуміти себе, своє коріння та непереможний дух українського народу. Дара Корній зауважує: «Моя родина — це не тільки мій чоловік, доня, син, онучка, мама... Це ті, хто вже не з нами, але досі живе у моїм серці, наповнюючи його пам'яттю Роду».

1. Пригадайте, хто такий Рід. Чому важливо пам'ятати своє коріння?

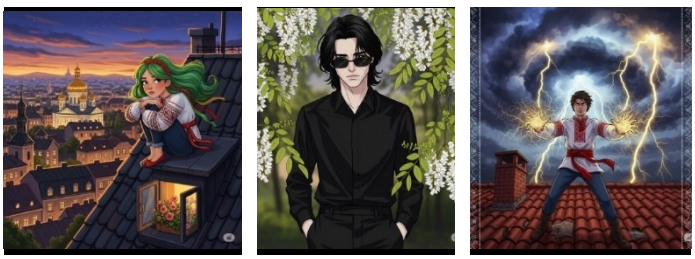
2. Чи може література бути пророчою?

3. Які давньоукраїнські міфи та легенди, на вашу думку, можуть допомогти у сьогоденній боротьбі?

4. Розгляньте спочатку ілюстрації Олени Шкаврон для нового видання «Гонихмарника»; відтак — ілюстрації, створені штучним інтелектом (ШІ). Порівняйте їх. До яких більше озивається ваша душа? Як ті й ті ілюстрації розкривають характери героїв твору?

Худ. Олена Шкаврон

Худ. ШІ зразка 2025 р.

РОЗДІЛ І

1. Аліна

Вже надходить ніч, заснуло місто,
Ти стоїш одна біля вікна
І тремтять на шибах краплі чисті,
Ти на себе дивишся з-за шкла...
Костянтин Москалець

Аліна любила вдаватися до провокацій. Це означало бути недосконалою (для світу), потайною (для однолітків) та незрозумілою (для батьків). Навіть у рідній Художній Академії серед диваків, якими вважає цей світ майже усіх художників, вона залишалася дивовижею, білою вороною. Ні, чорною вороною серед білих ворон. Їй подобалося дратувати незнайомих людей, дражнити батьків та знайомих. Ходити по лезу бритви, робити речі завше на грані...

У такий спосіб вона випробовувала себе на міцність. Правда, світові здавалося, ніби це Аліна його випробовує. Дівчина могла вдягнути національний стрій, а на ноги футбольні бутси, або перефарбувати волосся в салатовий колір чи постригтися на лисо. Вона це робить мимоволі — просто сьогодні такий настрій, саме такий. І всенький світ до цього начебто не має ані жодного стосунку. Ну, хіба що трішечки.

Аліна частенько впадає в різні крайнощі. Захоплюється макраме й ориґамі, витинанкою, має другий розряд зі стрільби з малокаліберної гвинтівки, знає напам'ять всього «Кобзаря» Шевченка й шаленіє від Гомера та Жака Лакана. Вона закінчила курси крою та шиття, курси екстрасенсів, деякий час ходила на курси гри на гітарі, й, на жаль, не знайшла у Львові курсів гри на трембіті.

Чи можна вважати Аліну незвичайною дівчинкою? Чому ви так вважаєте?

Як можна пояснити те, що в підлітковому віці часто змінюються хобі чи уподобання?

Тато вважає, що він її розуміє. Виправдовує всі доньчині вчинки, навіть найбезглуздіші. Тому завжди беззастережно підтримує кожне захоплення. Можливо, у часи молодості, коли соцреалізм був єдино «визнаним» і можливим творчим методом, він не зміг розкритися повністю. Із соцреаліста стати монументалістом — невелика честь для художника. Василь Петрович завжди був заслабким

для того щоб перестрибнути через рамці соцреалізму. Комфорт і пільги спілчанського членства пересилювали потяг до правдивого джерела натхнення. І саме тому він давав своїй єдиній донечці стільки волі й простору. Все це списувалось не на розбещеність чи свавільність юної душі, а на прояв неабиякого таланту. Траплялось, що його погляди на виховання доньки не співпадали з поглядами мами Ірини. Через це подружжя періодично сварилось. Коли дружина погрожувала розлученням, Василь завжди здавався, однак тихцем все-таки допомагав донечці.

Коли Аліні було три роки, тато застав її за «маляням», так вона називала малювання. У випадково залишеній на письмовому столі «Енциклопедії мистецтва» дівчинка завзято й натхненно виводила власні шедеври. Замість розгніватись, тато навпаки відчув гордість: у дівчинки неабиякий талант і пречудовий смак. Вимальовувала вона свої «шедеври» не абиде, а поряд із «Данаєю» Рембрандта та «Жінками в саду» Моне. Ці жахливі каракулі він береже й досі як найдорожчу сімейну реліквію.

Мама. З нею Аліні нелегко, як і мамі з Аліною. Як це терпіти та приймати вічну імпульсивність доньки й так звані творчі заскоки майбутнього генія? Нізащо!..

Ех, батьки — батьки! Ніяк не можуть звикнути до думки, що їхня мала Аліна вже виросла.

Тато має дві майстерні. В одній він зберігає свої «мотлохошедеври», так він критично називає власні полотна. Друга — майже як квартира. Величезна вітальня-кухня-спальня плюс туалето-ванна — і, що найголовніше, майстерня розташована над дев'ятим поверхом. Таке собі гніздечко-мансарда! Пологі стіни під конфігурацію нахилу даху створюють надзвичайно невимушений романтичний стиль... Сусіди в тебе — птахи, небо, місяць, зорі, сонце і хмари. Батько їй дозволив користуватися цією майстернею скільки завгодно, коли завгодно і як завгодно. О, ця дивовижна майстерня! Аліна часом там ночувала. Була просто закохана в музику дощу, який весело дріботить дахівкою зовсім поруч, майже над вушком, або вдавано-сердито тарабанить, зачіпаючи в серці неспокійні струни.

Тепер Аліна, здається, знає, як Вівальді написав свої «Пори року». Він просто слухав оцей кайфовий деколи тупіт, деколи рясний біг чи просто кроки дощу. Вереск, жебоніння чи стогін вітру. Весна — небо, дощ, який будить до життя все живе. Літо — гроза й блискавки в косах ночі. Зима — жалібне завивання чи то від болю, чи то від утіхи. Осінь — прекрасна у своєму смутку й у своїй байдужості, летить назустріч світу на крилах барвистого листя. Інколи це помаранчево-пурпурові крила надії, інколи крила брунатного відчаю. Все має свою барву, все — сльози, сміх, біль журба, навіть гріх. І все це частинки білого, які дбайливо зібрані в розкішному букеті веселкового спектру фарб.

О, так! Творець — художник, геніальний митець. Як ти думаєш, що отримаєш, коли змішаєш усі барви веселки? Вірно, білий колір. Напевне, Богові стало нудно, і він взяв і розділив білий колір на спектри.

Тобто подарував людям веселку. Хороший задум, справді божественний. Проте люди, як завжди, зуміли і тут напартачити: взялися змішувати фарби, не завжди вміло. Змішали червоний, зелений та синій — зродилося сіре марево. Так, лише сіре, бо чорне — це лишень відсутність потоку світла, тобто немає що псувати.

От саме в цій диво-майстерні Аліна відбувала своє «покараннячко».

Мама Аліни через свою впертість відпустила доньку жити самостійно, сподіваючись, що та швидко повернеться. Батько ж підтримав бажання доньки спробувати незалежне життя, коли їй виповнилося дев'ятнадцять років. Аліна облаштувала своє нове житло за допомогою батька, який придбав їй необхідну техніку. Для неї найголовнішою була омріяна свобода, яку вона відчувала як щось неймовірне та безмежне.

Зрештою, вона від браку подруг не страждала. Тому що мала інших друзі, найвірніших, незрадливих. Книжки. Лишень у них усе здавалося справжнім. Аліна з перших сторінок інтуїтивно розуміла: хоче автор тебе завести на манівці неправди чи, навпаки, готовий привідкрити свою душу і впустити до неї хоча б на мить (на двісті чи триста сторінок — залежно від обсягу). І цей момент чарівний. Бо ти навшпиньки, міцно тримаючись за руку автора-провідника, крокуєш літерами-сходинками, відтак реченнями, загортаючись в одіж чужих думок, приміряючи на себе переживання та роздуми персонажів історії.

Кого ви вважаєте другом? Чи є вашими друзями книжки? Чому?

Які місця для читання, на вашу думку, найкомфортніші?

Отак міркуючи й смакуючи кавою, Аліна сиділа в кафе. Аж раптом відчула на своїй спині чийсь чіпкий, наче реп'ях, погляд. Вона досить чітко реагувала на такі речі, безпомилково могла визначити — добра чи лиха вдача у власника погляду. Називала це просто — інтуїцією Тато брав на кпини такі метикування доньки. Однак мама досить серйозно сказала таткові: «Нічого смішного, Василечку! Ви це називаєте чоловічою логікою. А в жінок — інтуїція».

Аліна озирнулася. У кафе, крім неї та парочки закоханих студентів, які бачили лише одне одного, нікого не було. «Здалося», — подумала дівчина. Спробувала наново зануритися в читання, однак слова чомусь розліталися, не складались у речення й безладно блукали. Це дратувало. Травневий ранок, який так гоже розпочався, перетворювався на суцільне непорозуміння. Аліна розвернулася, і знову — нікого. За секунди картина не змінилася. Відтак дівчина зрозуміла — приємному ранку гаплик.

Аліна вміла читати вже чотирирічною. Її батько лише встигав ховати від донечки «неблагонадійні» книжки, зокрема й «дорослого» Мопассана. Але дівчинка майстерно знаходила їх, за що батько ніжно називав її «буквогризуном».

Після кафе Аліна відчула, що за нею хтось стежить. Озирнувшись біля академії, вона побачила незнайомця в чорному

одязі й темних окулярах, якого вже зустрічала вранці. Пари з історії мистецтва пройшли жваво, Аліна, як завжди, сперечалася з викладачем. Після лекцій вона відчула полегшення, а ранкові побоювання здалися надуманими. Вона вирішила сходити в кіно на «Трою», хоча не любила екранізацій, вважаючи їх спотворенням авторського задуму. Фільм розчарував її і лише вкотре переконав у перевазі книжок. Щоб скоротити шлях, Аліна пішла стежкою через парк, дорікаючи собі за марно витрачений час.

Раптом біля сосни дівчина помітила чоловіка, який кинувся до неї. Другий нахабник, лисий і незграбний, схопив її ззаду. Вони почали грубо поводитися... Аліна була в пастці, відчуваючи страх. У цей момент з-за дерева пролунав спокійний голос: «Ей, пацани, дайте дівчині спокій. Може, я буду кращою компанією?» Монстри відпустили Аліну, а голос прошепотів: «А ти біжи швидше за вітер і не озирайся». Аліна втекла.

Озирнувшись на безпечній відстані, вона побачила того самого незнайомця в чорному, який схилився над нападниками. Аліна відчула себе в безпеці, але не стала чекати, щоб подякувати, впевнена, що нагода ще трапиться.

2. Пошматоване небо

Чудний народ — художники, поети.
Усе їм сниться те, чого нема.
Ліна Костенко

...Аліна пірнула у ванну, змиваючи із себе гидотні сліди пальців того мерзенного типа. Зручно вмостилася на ліжку, включила «Адажіо» Альбіноні. Сама не знає, скільки просиділа в темряві, одягаючи на себе шати музики, яка очищала її зсередини, там, куди не могла сягнути вода. Потім дивилась у вікно, рахуючи зорі, які сьогодні так жваво мерехтіли. Вона на ніч ніколи не заштрювала вікна, впускаючи до себе зоряне сяйво, навіть сяйво тих зірок, які вже давно померли, але ще тисячі й тисячі літ їх блиск падає в долоні живих, нагадуючи, що не все намарно. Навіть смерть!

Незчулася, як заснула. Вона летіла під музику Альбіноні між зорями, ніжно тулячи до себе Бузка. Потім був інший сон. Вона стоїть на вершині гори, довкола клекоче гроза, от-от захлюпоче злива. Грім сердито гупає дахівкою світу, затуляючи зорям шлях до землі. І тоді чорний саван неба розриває могутнє сяйво, мільярди промінчиків зір, наче стріли, впиваються в тіло землі... Аліна стоїть на горі, піднявши у височінь руки, і щось міцно тримає в кулачках — живе, пульсуюче, іскристосрібне, ніби нитки від повітряного змія. Блискавиці блукають небом у пошуках спокою, і здається, що лишень вода здатна їх звільнити. І коли перші краплі дощу розпочинають упевнений біг, з обіймів сну її висмикує спотворена мелодія Баха... Телефонує тато. Отже, настав новий день і вже ранок.

За вікном на дахівці весело граються голуби, п'ючи воду з маленьких калабаньок. Сон у руку, чи рука в сон? Тому що уночі падав дощ.

Сьогодні субота, вихідний. Можна не поспішати. Аліна одягає шорти й майку, на голову бейсболку, на ноги — кроси, і вперед на ранкову пробіжку. Без бігу — наче без повітря. Поруч із її майстернею нова школа з чудовим стадіоном. Є де розім'ятися. У вуха — навушники, улюблена музика і настрій, як треба...

...На сніданок — вівсянка й горнятко кави. З джезви в горнятко ллється гарячий запашний напій. Погляд Аліни випадково падає на мольберт. Полотно натягнуте, мов струни гітари. Вже місяць стоїть, чекаючи від власниці натхнення. А натхнення десь заблукало і не приходить. Ніби вона вступила в суперечку не тільки зі світом, а й із собою. Але не зараз. Глипнувши на полотно, Аліна зрозуміла — усе змінилося. Чи то вчорашні події так вплинули на неї, чи химерний сон. Знайоме відчуття. У неї раптом пересохло в роті, і навіть чорна густа кава не допомагала, руки починали тремтіти, а всередині закручувався маленький смерч, який, коли не знайти для нього виходу, міг її розірвати на шматки. Цей вихор тато називає натхненням. Аліна, мов навіжена, кинулася до полотна — і вже нічого та нікого не помічала, йдучи дорогою, якою вело її провидіння. Дівчина прислухалась до своїх пальців, які грали на струнах полотна. Музика та, натхненна й чарівна, викликала якийсь острах, однак без неї було б нестерпно.

Коли ви відчуваєте натхнення?

Опишіть цей стан, використовуючи, наприклад, палітру кольорів або якусь мелодію.

Ранок невтішно переріс у спекотний день. У кімнаті зробилося гаряче, мов у печі. По тілу текли струмки солоного поту, футболка перетворилася на мокру шмату... Вона перебувала в тому шаленому стані, коли все, абсолютно все що стосується тіла, не має жодного значення. Її душа зараз так далеко! Там тепер вирує гроза і променисті леза блискавок розрізають небо, нещадно його шматуючи.

У душній кімнаті пахне потом, фарбою, ацетоном.

Субота та неділя випали з пам'яті. Останнє, що запам'ятала, — блискавка на картині, відбиваючись від землі, краєчком зачіпає її руку, і вона падає, падає, падає.

У неділю ввечері Василь Петрович постукав у двері майстерні. Аліна була проти, щоб чіпляти на двері банальний дзвіночок. Бо тоді це вже не майстерня художника, а звичайнісіньке помешкання. Ніхто не квапився йому відчиняти. Може, донька кудись пішла? Мобільний вимкнула, за дверима тиша. Не любив Василь заходити в майстерню без доньчиної згоди, однак те, що вона випала з поля зору його опіки, хай навіть на два дні, його непокоїло. Мав, про всяк випадок, запасного ключа. Аліна про це не знала, та й навіщо. Чоловік відчинив двері і зайшов у майстерню. У кімнаті не було чим дихати, у голову увірвалася панічна думка: «Газ, витік газу. Зараз усе тут вибухне!» Однак здоровий глузд взяв гору. Стоп!

Тут немає газу. Усе працює на електриці. У кімнаті панував хаос. Вся підлога встелена папером. На ліжку впереміж із баночками фарб валяються розчинники. Не всі вони добре позакривані — звідси й жахливий сморід. Письмовий стіл просто вгинається під тягарем книг, звалених абияк. Здавалося, ніби хтось кожну перетрусив, щось у ній бездумно шукаючи, і кинув спересердя на стіл.

Аліни у квартирі немає, порожньо. Від смороду в чоловіка запаморочилося в голові. Василь кинувся до вікна: воно було чомусь наглухо замкнене, ще й зашторене. Слід добре провітрити. Біля вікна несподівано перечепився через щось м'яке і ледве втримався на ногах. На підлозі, скрутившись калачиком, між мольбертом і вікном лежала Аліна.

Батько обережно підняв доньку на руки. Вона ціла у фарбі, переважно в чорній: волосся, одяг, голова, ноги. На руках гумові рукавиці, також розцяцьковані фарбою. Переніс обережно на ліжко. Страх холодними щупальцями заповзає у скроні, і вони пульсують, готові вибухнути. Хтось вдерся в майстерню і... Взяв Аліну за руку, намацав пульс. Ху! Жива.

— Доню! Дитинко, що з тобою? — шепоче збентежений батько.

Аліна насилу відкриває очі:

— Я сплю. Дуже втомилася. Побесідуємо пізніше, татку, — і, повернувшись на бік, солодко засопіла...

...Перед ним на мольберті стояла картина. Грозова ніч, кудлаті хмари сердито снують небом, і цю пекельну чорноту роздирає навпіл, освітлюючи те, що приховує злодійка ніч. На горі стоїть самітна постать жінки, яка, піднявши над собою руки, міцно стискає щось у кулачках. Через завісу дощу, який починається разом із блискавкою, важко роздивитися, що це, тільки видно, як струмки води течуть по вродливому юному обличчі. А може, це сльози. Кожна краплинка, кожна складочка на обличчі ночі досконало виписані...

Уважно прочитайте опис картини.
Яку назву ви б їй дали?
Чому саме такий вибір?

Чим вражає написана Аліною картина?

Чи бували ви в картинних галереях?
У вас є улюблене полотно? Опишіть його.
Чи вгадають однокласники / однокласниці її назву, а також того, хто створив / створила картину?

Коли перше оторопіння минає, він усвідомлює, що перед ним шедевр. Кожен із його знайомих художників мав би за честь (славу та гроші) мати у своєму доробку хоча б натяк на таку картину. Це написала його донька. Він уперше за багато років плаче, і чи не вперше в житті — від щастя.

...Коли Аліна розплющила очі, вже світало і ще не зовсім розвиднилося. Який сьогодні день? Почувалась, наче після грипу. Її здивувало, що біля ліжка на розкладачці хтось спить і навіть похропує. Аліна навшпиньки підійшла й зазирнула в обличчя хропунові. Тато. Дівчина здивовано стенула плечима й пішла робити каву, пробурмотівши собі під ніс:

— Очевидно, батьки погиркалися крутезно й тато переїхав до мене жити. Стоп! Де ж тоді його речі? Не логічно. Тоді...

— Доброго ранку, доню! — обірвав її роздуми татів голос. — Зроби й мені кавусі, будь ласка!

Вони сидять за кухонним столом та п'ють каву. Тато розповідає про те, як він застав її сплячою під вікном, про безлад у кімнаті, і як вона налякала його, вперто не бажаючи прокидатися. Проспала від вечора неділі аж до вівторка. Мусив набрехати Ірині про термінове замовлення, щоб пильнувати сон доньки.

Аліна майже нічого не пригадувала. Тому слухала мовчки. Та коли тато заговорив про картину, всередині наче щось ожило. Змія, згорнута в калачик, почала розкручуватися. А коли батько підійшов до мольберта і поставив його перед Аліною, змія закружляла у шаленому вихорі... І дівчина все пригадала.

Та навіжена хвиля, що заполонила її суботнього ранку, тримала міцно й не відпускала, допоки остання крапля дощу не була виведена на полотні. Вона довго шукала чорну фарбу. Раніше нею майже ніколи не користувалася, тому що любила пастельні кольори. Коли небо було виписане, Аліна відчувала — це не все, тому що знала — на картині є ще хтось. І йому лячно у темряві. Тоді вона пригадала свій сон. Так на полотні, мов надія, з'явилася блискавка. А між книжками вона колись заховала гумові рукавиці, от і шукала їх, щоб блискавка її не вдарила. Останнє, звичайно, здавалося цілковитою маячнею, тобто повна дурня для нормальної людини. Однак на татовому обличчі жоден м'яз не здригнувся, очі залишалися серйозними. А згодом, коли блискавка освітила гору, з'явилась вона — та дивна жінка. Й Аліна мусила стояти перед мольбертом, поки не дописала її.

Потім враз відчула всередині таку пустку, ніби картина висмоктала з неї всю енергію. Від шаленої втоми підкосилися ноги, і вона банально заснула.

Батько хвалить Аліну, говорить високі, добрі слова про її талант, про те, як він пишається своєю дитиною, і таке інше. А ще про особливі моменти в житті кожного митця, коли зовсім незначні події перевертають твою свідомість або, навпаки, ставлять все на свої місця, якщо в душі панує хаос. Тато говорить багато й натхненно. Аліна вдає, що слухає. Однак думки блукають десь в іншому місці. А коли врешті тато замовкає і приносить мисочку гарячого смачнючого бульйону, дівчина страшенно радіє. Вона майже дві доби не їла. Аліні здалося, що такої смачної страви ніколи не куштувала.

Поміркуйте, чому так важливо, щоб у талант, особливо дитячий, вірили?

— Голодній кумі — хліб на умі, — жартує батько.

Після сніданку тато цікавиться — чи збирається вона сьогодні до Академії? Аліна, аж самій дивно стало, каже — так. Коли вони виходять із майстерні, Василь запитує доньку:

— А як ти назвала її?

Звичайно, мається на увазі картина. Аліна відразу відповідає, ніби назва давно вже сидить у голові ще до її створення.

— Пошматоване небо!

— Пошматоване небо! — повторила вже для себе, крокуючи вранішньою травневою вулицею. — Химерна назва, як і світ...

3. Той, що носить чорне

Аліна, замисливши, стоїть на перехресті.
Її відволікає знайомий голос: це Петро, сусід знизу.
Юнак рятує її від необережного кроку на червоне світло, нагадуючи про взаємозв'язок людей у цьому світі. Біля академії Аліна розмірковує, чи йти на пару. Раптом з'являється незнайомець у чорному, якого вже бачила. Він, назвавшись Кажаном, пропонує каву. Кажан заграє, натякаючи, що шпигував за Аліною. Вона намагається його відшити й поспішає в академію.
Аліна обмірковує поведінку Кажана — він її лякає і бентежить водночас. Здорова логіка наказує триматися подалі. Дівчина зустрічає викладачку Броніславу Сергіївну, яка ставить їй залік «автоматом», попри спроби Аліни вигадати, що вона готувалася. Розуміючи, що в аудиторію їй не потрапити, Аліна вирішує піти в кафе. Тут читає Кафку, спостерігаючи за підлітками. Раптом з'являється Кажан і безцеремонно сідає навпроти. Він бере її книжку, коментує вибір і знову натякає на їхню схожість. Аліна відчуває панічний страх, не знаходячи слів у відповідь. Несподіваний дзенькіт посуду виводить дівчину із заціпеніння, і вона, обурена, вибігає з кафе.
Аліна, сповнена злості, поспішає вулицею.
Вона не помічає юнака в білому, який стоїть навпроти кафе, бавиться дзеркалом і задоволено посміхається, спостерігаючи за нею.

4. Мама

Аліна прокидається від шуму й розуміє, що на неї дивляться. На підвіконні сидить Кажан — мешканець сусідньої мансарди, яку тепер облаштовує під майстерню. Він дражнить її, натякаючи, що може пробратися через відчинене вікно. Аліна, роздратована нахабством, вишитовхує хлопця й зачиняє вікно. Щоб заспокоїтися, вона йде на пробіжку, розмірковуючи про нав'язливого сусіда.
Після пробіжки до Аліни приходить мама Ірина, здивувавши доньку своїм візитом. Мама, як завжди, бездоганна і стримана.
Аліна пропонує чай, і вони починають розмову. Ірина зізнається, що сумує, і просить вибачення за суперечки.

Мама розглядає майстерню. Ліворуч від вікна ліжко, дбайливо застелене чимось фіолетовим. Праворуч мольберт. На ньому біле полотно. Під мольбертом щось недбало накрите клаптем тканини. Ірина підходить до мольберта, нахиляється, піднімає шматину і ставить картину, що була в кімнаті, на мольберт поверх чистого полотна. Очевидячки, це саме той шедевр, який так нахвалював Василь. Ірина робить пару кроків назад і... торопіє.

Картина одразу затягує. Кожна краплина дощу, мов справжня, а не намальована. Та річ не в цьому... Вона одружена з художником і бачила чимало прекрасних полотен — на виставках, у галереях, у музеях. Однак це — геть інше. Алінин витвір вабить і водночас жахає. Це вона вже колись переживала, відчувала.... Ірина прискіпливо вдивляється в очі жінки на картині. Вона знає її! Цей такий знайомий рух правою рукою й... Це — вона. Вирує гроза, блискавка розриває небо. Здається, ніби хтось дбайливо ховав у пам'яті ці спогади, а жінка з полотна торкнулася пальцями до призабутого й змусила його воскреснути. Хоча воно було вже давно мертвим. Ірина його сама поховала, пересвідчилась у тому, що назавжди. А воно насправді ніколи не вмирало. І ось зараз поруч, наздогнало її, можливо, чекає слушної нагоди, щоб напасти! Жах своїми пазурами впивається в серце, вириває з тіла тепло і радість. Ірина через силу відриває погляд від картини й квапливо накриває її. Чує шерех у себе за спиною. Ірина стоїть, захоплена зненацька, не чула — коли донька увійшла, й не знала, скільки часу простояла перед цією картиною, пригнічена і збентежена заразом. Минула лишень мить чи вічність?

Чим можна пояснити реакцію матері на картину доньки?

— Прекрасне полотно, доню. Алінко, звідки ти взяла ці образи? — ледве чутно каже Ірина.

Скільки часу вона простояла перед цією картиною — мить чи вічність?

— Наснилися, — спокійно відповідає донька, і це правда.

Ірина, все ще приголомшена, виходить з майстерні разом з Аліною. У кафе вони розмовляють: Ірина слухає розповіді доньки про академію, про сесію. Прощаючись, Ірина дає Аліні ключі від їхньої квартири й обіцяє поставити кондиціонер у майстерні, чим приємно дивує доньку. Аліна щаслива, що вони помирилися, і поспішає у своїх справах, радіючи несподівано вдалому дню.

РОЗДІЛ ІІ

У підрозділах «Градобур», «Дводушник», «Кривий танець», «Втеча» розповідається про градобурів (персонажі українського фольклору, які керують стихіями неба, зокрема закликають грозу та відводять град) і долю Ірини, матері Аліни, до одруження з Василем. Ірина, сидячи у вітальні, нажахано дивиться у вікно, де їй ввижаються примари. Це спогади про жінку з «нитками-блискавицями»

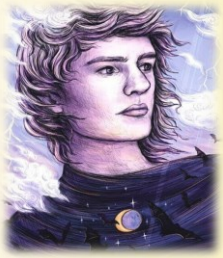
й відчуття, що минуле повертається, але цього разу загрожує її доньці, Алінці. Вона згадує картину, яку намалювала Аліна, і розуміє, що це не просто сон, а щось набагато глибше, пов'язане з її власним минулим. Ірина відчуває біль і розгубленість, розуміючи, що їй не втекти від цієї боротьби. Ірина згадує двадцять два роки щасливого шлюбу з Василем. Чоловік забезпечив їй комфортне життя у Львові, гарну роботу та поважне оточення. Іхнє кохання було спокійним і жертовним, наче «лагідна погідна весняна днина». Ірина розмірковує, чи справжнім було це кохання, у якому ніколи не було шаленого вогню. Вона згадує Аліну, її сильний характер та своє прагнення захистити доньку від того, що тяжіє над жінками їхньої родини.

Ірина вирішує подрімати. У сні вона переноситься в дитинство — у глухе поліське село, її батьківщину. Вона згадує, як рано втратила батьків. Виховувала дівчинку бабуся Орина — знахарка-травниця. Ірина зростала працьовитою і чемною, любила усамітнюватися в бібліотеці чи лісі, який став добрим другом, повним чарівних істот з бабусиних легенд.

...Одного травневого вечора Ірина йде до лісу, на свою улюблену галявину. Там вона чує незнайомі слова і бачить хлопця — це Ігор Сокірко, місцевий красень. Ігор підносить руки до неба, «притягуючи хмари» срібними нитками, немов Гонихмарник із бабусиних оповідок. Ірина випадково видає себе, і їхні погляди зустрічаються. Дівчина тікає, а невдовзі починається злива. Увечері бабуся розповідає Ірині про Гонихмарника — сильного, але небезпечного «дводушника», напівлюдину, напівнечистого, який може як принести благодатний дощ, так і викликати сильний град. Бабуся застерігає онуку триматися від нього подалі. Ірина лягає спати, і їй сниться Гонихмарник.

Ірина з Ігорем починають таємно зустрічатися. Одного разу Ігор бере її за руки, і Ірина відчуває, як тепло перетікає від його долонь до неї, знімаючи втому і біль. Він каже, що це «подарунок від Гонихмарника».

Гонихмарник (або Гонивітер) — міфологічний образ, який асоціюється з людиною або духом, що володіє здатністю керувати погодними явищами, зокрема хмарами, вітром, дощем і градом.
За повір'ями, гонихма́рники мали надприродну силу «гнати хмари» — відганяти дощ від своїх полів або, навпаки, накликати його на чужі землі. Ця здатність могла бути вродженою або набутою. Гонихма́рник міг бути як корисним для громади, захищаючи врожай від граду, так і небезпечним, якщо використовував свій дар на шкоду. Його часто вважали чаклуном або відьмаком.

Худ. Наталія Матюшко

Повернувшись зі школи, Ірина зустрічає розгнівану бабусю, яка розпитує про Ігоря. Бабуся дізналася, що Ігор і його родич допомогли з картоплею, і здогадується про зв'язок Ірини з ним. Ірина заперечує, але бабуся все одно розповідає про Сокірків, які є гонихмарниками, або градобурами, і що вони «дводушники» — у них живуть дві душі, одна з яких «нечиста». Вона застерігає Ірину, що найстрашніше — це роздвоєння душі.

РОЗДІЛ ІІІ

1. Талалайко і флояра

Так знай, що став я Місяцем твоїм,
так знай, що я не сходжу із орбіти
з пори, що згасла у космічній млі
й передувала сотворінню світу.

Євген Гуцало

...Майстерня нагріта, мов гаряча пательня. Сонце сховалося, і, здається, Аліна знає куди. У її майстерню, очевидячки. Аліна похапцем розшторює вікна та відкриває їх навстіж впускаючи вечірню прохолоду вечора у свою оселю.

З неба підморгує весело Талалайко-Місяць. Так його називає тато. Коли його запитала: «Чому Талалайко?», то відповів: — Ніби й світить, але позиченим світлом. Світло його не гріє. Ніби такий близький, однак не дістанеш. Багато обіцяє і нічого не робить. Талалайко.

Аліна не вмикає в майстерні світло. Вона перелазить через підвіконник. Мить — і вона на власному розкішному «балконі». Вірніше, відтепер майже на власному. Сьогодні він ще її: і це темне небо, і цей красень Талалайко. А завтра чи післязавтра поруч з'явиться нестерпний сусід. Ой, не дури себе, Аліно, який там нестерпний!? Він тебе зацікавив, признайся хоча б собі. Як малу дитину гарнюсінька порцелянова фігурка. Тільки невідомо, хто першим розіб'ється на друзки. Вважай. «Ану, цить!» Затуляє сама собі рота і краєчком ока зацікавлено позирає в бік сусідського вікна. Там темно і тихо. Трішки розчарована. Під ногами втомлена від сонця дахівка віддає вечору своє лагідне тепло. Дівчина зручно вмощується на неї й закидає догори голову. Аліна любить розмовляти із собою. А що тут такого? Для самопорозуміння це навіть корисно:

— Боже! Яка краса! Такий величний і такий безмежний світ у долонях Бога.

Мій антисвіте з дикими ногами,
Із роздівченими стиглими грудьми
І стиглими вигинистими стегнами,
Прости мене, помилуй і врятуй!
Мій антисвіте з чорним животом,
З чернечо-чорно-чорними губами,
Із міріадами незвіданих галактик,
Які ховаються в тобі і клекотять...

З куточків пам'яті вистрибує чомусь саме цей вірш Вінграновського. Майже в тему. А ніч пахне акацією й літом, і ще недоспілим зеленим яблуком, якому належить почервоніти й налитися по вінця сонцем і соком... пізнання. Ото закрутила! Явний перебір! Аліна відчуває, що від споглядання неба у неї затерпла шия. Дівчина лягає на теплу поверхню даху і дивиться в небо, уявляючи себе маленькою яскравою зірочкою поруч із Талалайком.

Вона часто згадує гори, коли ось так роздивляється небо. Карпати! Там зірок у сто разів більше, аніж у львівському небі, і видаються вони яскраво-вогнистими і таки живими, бо розмовляють між собою, бесідують із Талалайком, а можливо, й із землею. Коли вмієш слухати і «маєш бурхливу уяву й багату фантазію» (слова тата), можна таке почути... Вони раніше щороку всі вкупі, тато, мама й вона, частенько їздили в гори. Це було прегарно. Влітку завжди жили в наметах. Лежали біля вогнища в спальниках під відкритим небом, коли не було дощу, рахували зірки, даючи сузір'ям власні назви. А що? Насправді ніхто не знає, які у них імена. Тато завжди починав розповідати напіввигадану казку-легенду, потім вони з мамою дооповідали її на власний лад. Аліна після закінчення школи вирішила, що це вже зовсім не по-дорослому — відпочивати вкупі з батьками. Ой, як вона зараз про це жалкує! їй так не вистачає цих нічних татових казок-оповідок. А татко з мамою далі їздять у Карпати, вже без неї. Однак мама кожного разу наполегливо просить Алінку гайнути з ними. Та якщо один раз назвався грибом — залазь у кошик. Дівчина щоразу відмовляється, лаючи себе подумки за це. Мама вертає з тої подорожі завше такою щасливою. Здається, що у неї навіть колір очей змінюється. Блакить неба вбирає в себе розкішної хвої Карпат, і мерехтять мамині очі смарагдовим блиском. Можливо, то уява художника щось трішки домальовує? Якщо і так, то зовсім трішки.

Коли Аліна повернулася наступного дня з академії додому, то застала в майстерні маму. Мама розпитує про навчання, про друзів, про хлопців. Останнє розсмішило Аліну...

...Ірина дивиться у вікно і плаче разом зі своїм містом. Дощ падає і співає, співає і падає. Гонихмарник грає на флоярі...

Чому роздуми Ірини викликані мелодією гонихмарника, який грає на флоярі?

Пофантазуйте: яку мелодію грає гонихмарник?

Чому ви так вважаєте?

Світлина із сайту «Рід і віра»

2. Сьогодні на сьогодні

Аліна зустрічає ранок за мольбертом. Вона відчуває сильну втому після нічної роботи. Дівчина йде спати, згадавши, що вночі був дощ. Аліна прокидається від жахливого сну, де вона тікає від незнайомця

в чорному по гвинтових сходах вежі, а потім хтось рятує її від падіння. Дівчина приймає душ і готує собі їжу. Аліна роздивляється

картину, над якою працювала вночі. Це зображення страшного буревію: повалені дерева, блискавки. У центрі картини — загадкові прочинені двері, які висять у повітрі. Вона накриває полотно тканиною. Дівчина сідає на підвіконня, щоб почитати.

Вона милується вечірнім небом, аж раптом чиясь тінь падає на книжку. Звівши погляд, Аліна натрапляє на глузливі очі незнайомця — глибокі й чорні.

— Привіт, мала! — кидає глумливо Кажан.

— Ну, привіт! — роздратовано відповідає Аліна. — Слухай, тобі не набридло підкрадатися щоразу ось так, зрадечка — раптово?

— Нє-а. Не набридло. А тобі не набридло? — Кажан спирається плечем на стіну і продовжує пропікати Аліну очиськами.

— Мені... Що?

— Ось це, — і він киває на книжку. — Я тебе без книжки ще не бачив. Ти що, клеїш їх спеціальним клеєм до своїх долонь чи хочеш видатися дуже розумною? Знай, хлопці сильно начитаних дівчат не вельми люблять.

— А тобі яке діло? — по інерції колюче парирує Аліна.

— Може, і якесь, може, і ніяке, — глузливе веде хлопець. — Слухай, Алін, а не боїшся стати бранцем книг, на яких ти аж надто поведена?

— Не боюсь, — сердито відказує Аліна.

— Ти не зрозуміла мене, дівчино. Бранцем не у пафосному розумінні. Інколи ти вистрибуєш зі свого полону, вхоплюючись за пензель, і пірнаєш у зовсім інший світ, — і Кажан киває в бік накритого мольберта.

— О, ні! Думаю, це книги зробили мене, — цілком щиро відповідає Аліна.

— Ні, мала, не вони. Тато з мамою, — майже сміється хлопець. Побачивши, що Аліна зараз його пошле якнайдалі, продовжує серйозніше. — Та жартую-жартую! А коли серйозно, то, певне, в кожної людини, у самому її осерді, горить вогонь, думаю, кожен із нас знає про це. Принаймні, у дитинстві ми вважали такими себе, особливими, чи що. Ішов час, ми дорослішали і забувалися. Настав день, коли ми зрештою остаточно забулися. Вогонь! Він є в кожному. В одних він заледве тліє, у декого рівномірно і спокійно горить, віддаючи тепло іншим, а бувають випадки, коли він спопеляє власника.

— Ти мене зовсім заплутав. При чім тут книги?

Він говорив і вульгарно, і мов філософ, запросто про складне. Це Аліні не подобалося.

— Книжки — це розумні думки тих, хто не забув про свій вогонь і радо ділиться зі світом теплом. Це і книги, і полотна, і добра музика. Зараз ідеться про книги як паливо для твого внутрішнього вогню, Аліно, чи не так? — він робить паузу, досить прискіпливо зазираючи дівчині в

очі. — От я й попереджаю тебе, Аліно: треба бути дуже обережним із ними. Пригадуєш «Книгу піску» Борхеса? Безконечна книга і горітиме безконечно, зачадить усю планету. Вважай, не натрап на таку, а то...

— Не розумію, до чого ти хилиш? — от вміє він вивести її з рівноваги і заплутати.

— Ні до чого, показую тільки, який я мудрий. І ще — хочу запросити тебе в кіно.

Філософія переходить в іронію. Аякже без неї. А ти вуха розвісила! Аліна від подиву відкрила рот. Та він її клеїть!

— В кіно? О, ні! Мені «Трої» було забагато. Тільки не кіно!

— Хе, а це класно! — Кажан іронічно посміхається.

— Що «класно»? — здивовано перепитує дівчина, вона ж не прийняла пропозиції.

— У наших стосунках явний прогрес, Алінко! Ти сказала: «Тільки не в кіно» замість улюбленого «Та пішов ти!», — самовдоволено констатує Кажан.

Аліна зривається на ноги, грубо відштовхує Кажана від вікна. З гуркотом замикає його і заштрорює вікна. Останнє, що вона чує від ошелешеного хлопця:

— Дитячий садок «Барвінок».

Аліна кладе книгу на полицю, зустрічається поглядом із мольбертом. Хвилину стоїть розгублено, тоді бере в руки пензлі й береться до праці. Картина до кінця не виписана. У неї багато роботи! За стіною цього разу весело й завзято співає флояра. А в хлопця непоганий смак і, здається, талант до музики. І виростають в уяві красиві барвисті схили весняних полонин і шпилі столітніх смерек та сосен, крисані модрин. Аліна чомусь усміхається сама собі.

О третій годині ночі нарешті відчуває жахливу втому. Відкриває навстіж вікна, впускаючи до хати ніч, гасить світло. Перевдягається в піжаму, накривається ліжником і під звуки флояри, яка так ніжно розмовляє з ніччю, милуючись зоряним небом, клаптик якого зазирає у вікно, засинає. Пробиваючись крізь дрімоту, здоровий глузд шепоче на вушко: «Замкни вікно. У тебе небезпечний сусід». Та звуки флояри заколисують, і сон на своєму легкому човнику відносить її далеко річкою в гори...

3. Веселка для друга

...І буде веселка у хмарі, і побачу її,
щоб пам'ятати про вічний заповіт
між Богом і між кожною живою душею
в кожному тілі, що воно на землі.

Біблія. Книга Буття, 9

...Є сьогодні настрій іти на етюди. У парку зараз чудово, тільки самій якось моторошно після недавніх паркових пригод. Та не обов'язково забрідати на стежки чи бокові алеї. Є натхнення, то мусить іти, а то воно замордує. «А що? І піду!» Зібралася. Дорогою зустріла Петра.

— Привіт, Аліно! — той аж засяяв, побачивши її.

— Привіт, сусіде! — ввічливо привіталася Аліна.

— Ти на етюди?

— Угу! — Аліна поправляє перекинутий через плече надто завеликий для такої мініатюрної дівчини етюдник, який вперто зісковзує з її худенького плеча.

— Можна з тобою? — обережно питає хлопець.

У словах немає ніяких підводних течій. В очах лише запитання і все:

— Можна, чому б ні.

— Тоді зачекай хвильку. Я тільки-но з магазину. — Петро киває на повні торби, — занесу це і рушимо. Може, зайдеш?

— Ні! Я тебе ліпше внизу почекаю.

Аліна чимчикує сходами додолу, не кваплячись. От і добре, маєш компанію. Внизу біля під'їзду на лавках незмінно чергують бабуні-солодуні.

— Доброго дня! — чемно вітається Аліна.

— Доброго дня, дитинко! Доброго дня! — по черзі відповідає кожна з бабусь, вдавано улесливо киваючи головою, ніби це саме до неї, а не до всіх вкупі адресовано це привітання.

«Зараз почнуть обговорювати колір мого волосся або надто зелену футболку. От халепа, слід зайти за гаражі й там зачекати Петра, а то побачать нас разом і почнеться».

Аліні насправді начхати, що про неї теревенили ці старі монстрячки. «Та вона йому не пара! Та шо то за мода. Та вона точно наркоманка...» Аліна поспіхом заходить за гаражі. Притуляється спиною до одного з них. Тут затінок, навіть приємно. А що буде вдень, коли о дев'ятій так шкварить? За мить з'являється захеканий Петро з наплечником. Мовчки забирає у неї етюдник, і вони чимчикують у бік парку.

Через сто метрів несподівано натикаються на Кажана. Той тримає перед собою пакунок, очевидно, іде з магазину. Несподівано зупиняється прямісінько перед Аліною: — Привіт, сусідко!

Аліна обходить хлопця, як випадкову перешкоду, недбало кидаючи через плече:

— Привіт!

Петро озирається на незнайомця. Кажан стоїть, мов вкопаний, притуляючи до себе пакет, і розгублено дивиться їм услід.

— Хто це? Сусід батьків? — питає Петро.

— Знайомий, — відповідає Аліна, їй не хочеться говорити з Петром про Кажана, зовсім не хочеться...

У парку знайшли недалечко від центральної алеї гарну місцину... Аліна мовчки малює. Петро позаду неї стелить вийнятий із наплечника хідник. Бере в руки книжку. «Квантова механіка» — написано на обкладинці. «Або темний ліс», — жартує Аліна. І ось так вони спілкуються, мовчки. Аліна відчуває, що Петро не читає. Дивиться, як вона малює. Дивно, але це її не дратує. Аліні навіть подобається. Бо коли вона лишень раз озирнулася, то побачила шалено-здивовані очі Петра

з напіввідкритим ротом. «Квантова фізика» дрімала поруч у траві. Аліна лишень посміхнулася сама до себе. Пізніше Петро сказав Аліні:

— Відчув себе малою дитиною, яка вперше побачила море — таке безмежне й красиве. Не знав, що то так прекрасно — мати талант.

— Кожен має талант, — говорить Аліна.

— Я не маю, — журно відповідає Петро.

— Неправда. Ти хороша людина. Це неабиякий талант! — хлопець скептично посміхається. — До того ж, ти — гарний програміст, наскільки мені відомо. А я вмію на комп'ютері лише зайти в інтернет, включити й виключити.

Чи погоджуєтеся ви з думкою, що кожна людина має талант?

Чи вважаєте талановитою просто добру людину?

Вони сидять під зеленим кущем калини, безжурно розмовляють, згодом обідають. У Петровому наплечнику знайшлася ціла купа канапок і термос із холодним чаєм. Смакота. Ось чого він вертався додому, не лишень торби покласти.

Теревенять про все на світі. Про комп'ютерну плату, — ніфіга собі, вона називається материнською, — про файли й про кеші, про операційну систему. Більше з того, про що розповідає Петро, Аліна не розуміє, однак слухає з такою уважністю, немов то найвишуканіші вірші. Петро говорить про це натхненно, тож переривати таку щиру розповідь не годиться. Це те саме, що перервати політ птаха, обрізавши крила, чи заховати фарби та не дозволити Аліні малювати. «Можна бути натхненним і цікавим, навіть розповідаючи про квантову механіку», — вирішила для себе Аліна.

Повертались з парку пізно ввечері, щасливі й задоволені. Розмовляли цілу дорогу. З Петром Аліні легко. Він, здається, розуміє її з півслова. Вона не виважує кожний вислів, як у випадку з Кажаном, старається не уникати буденності, як у випадку з цілим світом та одногрупниками. Те ж саме вона відчувала з боку хлопця. Але це не кохання. Це початок чогось значно глибшого і кращого — дружби...

Разом із Петром, отак безтурботно теревенячи, зайшли всередину будинку. Біля під'їзду бабусі-ягусі (так їх «ніжно» називає «чемний» хлопчик Петро), мало з лавок не попадали від побаченого. Дівчина в зеленому вінку, вінок сплів для Аліни з папороті Петро, і хлопець із порядної сім'ї й сам, здається, порядний, весь обвішаний її торбами. Боже, і куди той світ котиться.

Аліна дякує Петрові за день, проведений разом, і дарує на прощання картину.

Дівчина заносить у майстерню етюдник, і вони прощаються.

Петро вдома вмикає світло і довго дивиться на те, що дала йому Аліна. Це картина, невеличка така. Начебто написано з висоти гори. Удалині між горами прудка гірська річка, а над нею рясна барвиста веселка. Сам не знає для чого Петро перевертає картину на другий бік,

чисто інтуїтивно. Там фіолетовим маркером виведено: «Веселка для друга! Аліна Григоренко» і підпис. Хлопець усміхається і йде вішати картину у свою кімнату, над комп'ютером, між репродукціями «Мони Лізи» Да Вінчі та «Самітною сосною» Труша.

Аліна заходить у добре нагріту за день майстерню... Дівчина стоїть задумливо, вдихаючи в себе п'янкий аромат небесних квітів. Нарешті до дійсності її повертає сам факт дивної з'яви волошок на її підвіконні. Якусь мить розгублено дивиться на квіти, потім помічає записку, яка, очевидно, лежала під квітами і тому її відразу не запримітила. Бере її правою рукою, притискаючи лівою до серця квіти. Трішки жмакаючи шорсткий папір, розгортає її:

«Привіт, Аліно! Ти уникаєш мене, не хочеш ні чути, ні бачити. Лишається лишень письмово спробувати порозумітися з тобою. Що можу сказати у своє виправдання — винен. Щиро прошу — пробач телепня, тобто мене. Я — дурень.

P. S. Тільки не викидай через злість на мене квіти. Вони — не винні».

Вони справді не винні. Аліна ставить квіти у вазу. А от щодо Кажана: не так швидко, хлопче!

Повагавшись трішки, Аліна вирішує не закривати вікно. За стіною тиша, і відблиску на дахівці від світла сусіднього вікна не видно. Отже, Кажан не вдома. Вирішує зазирнути в інтернет, так давно вона не підходила до комп'ютера. Можливо, щось є від Марти. В електронній скриньці чекає повідомлення від одного з її друзів по листуванню: «...І буде веселка у хмарі, і побачу її, щоб пам'ятати про вічний заповіт між Богом і між кожною живою душею в кожному тілі, що воно на землі».

4. Метелик

У Львові зацвіли липи, і Аліна два тижні ходить на етюди в парк з Петром Пансою (так вона його жартома називає). Кажан щовечора залишає на її підвіконні букети польових квітів із записками-вибаченнями, не роблячи спроб зустрітися. Мама часто приносить Аліні щось смачне, дивуючи її своєю увагою...

Петро, вірний друг, запрошує Аліну подивитися кіно. Він приголомшує її, спочатку давши читати складний науковий текст про генерацію випадкових чисел, а потім поезію. Зрештою, вони дивляться фільм «Скафандр і метелик» про паралізованого Жана Домініка. Фільм глибоко вражає Аліну, і вона, відчуваючи внутрішній параліч, дивиться на зорі крізь сльози, розмірковуючи про боротьбу та красу «метелика душі». Їй сниться світ метеликів.

Вранці Аліна бачить зів'ялий букет ромашок на підвіконні. Вона йде на пробіжку, а повернувшись, бачить п'ять пропущених дзвінків від стурбованої мами. Аліна поспіхом їде додому, де зустрічає маму, а у вітальні бачить свою подругу Марту та її маму, пані Агнесу.

Дівчата довго розмовляють, згадуючи минуле. Аліна дізнається, що після автокатастрофи Марта втратила зір.

Аліна вмовляє пані Агнесу відпустити Марту з нею до майстерні. У майстерні Марта відчуває приємний запах фарб, розчинника, кави та волошок.

Коли в двері стукає Петро, щоб попередити про робітників із ЖЕКу, Аліна знайомить його з Мартою. Вони швидко знаходять спільну мову, обговорюючи фільми. Аліна переїжджає до батьків на тиждень разом з Мартою та пані Агнесою. Петро постійно розважає Марту, і Аліна помічає, що він закохався. Після від'їзду Марти та її мами до Києва (щоб за тиждень повернутися до Львова назавжди), Петро їде з ними на вокзал і дорогою назад безупинно говорить про Марту. Аліна розуміє його почуття. Сама ж Аліна, втомлена від маминих переживань, повертається до майстерні. Там на неї чекає Кажан з букетом волошок. Аліна ділиться з ним історією Марти та своїми переживаннями.

Кажан слухає її серйозно, а потім несподівано пропонує:
«Поїхали з нами післязавтра
на три дні в Карпати, і того цибатого із собою бери».
Аліна відчуває, що Кажан грається, але, заінтригована, погоджується. Вона бажає йому доброї ночі, а Кажан їй:
«Хай тобі насниться метелик!».

РОЗДІЛ IV

1. Дорога

На рахівський потяг чекало чимало людей. Навіть забагато. Зараз спека, тому всім кортить утекти з міста в гори.

Аліна вмовила Петра поїхати з нею,
адже її мама підтримала цю ідею.
Коли друзі нарешті добралися, їх уже знервовано чекав Кажан, який дуже поспішав.

І ось вони в потязі...

Подорожуючи в переповненому вагоні, Аліна опинилася в компанії Кажана, його дівчини Світлани та інших знайомих, серед яких був і Данило, що уникав її погляду.

Аліна спостерігала за Кажаном і Світланою, яка відверто демонструвала свою привабливість, водночас помічаючи в очах Кажана хижий блиск, що час від часу змінювався винуватим поглядом на Аліну.

Чи любите ви подорожувати? Куди саме?

Якому виду транспорту віддаєте перевагу? Чому? Чи бували ви в горах? Прочитайте на наступній сторінці.виділений кольором абзац Чи перегукуються ваші враження із враженнями героїні від краси Карпат? Доповніть їх 2-3 реченнями.

На Ворохтянському вокзалі правдивий мурашник. Не згірш від львівського. Юрми туристів.

Усі кудись поспішають, щось вишукують... Група Кажана, так їх обізвав Петро, чекає на маршрутку. Хоча Сергій у

групі найстарший, бо знає ці гори, мов свої п'ять пальців, але радиться в усьому з Кажаном. Вирішують їхати маршруткою до Шибеного, а там трохи пішачком... Потім через Дземброню і вранці на Смотрич.

...Краса Карпат завжди вражала Аліну. Їй здавалося, що тільки тут вона може дихати на повну силу. Це так, ніби у твоїх легенях відкриваються до пір незвідані шлюзи і туди щедро, разом з ароматом сосен, вливаються ці гори — сильні й величні, красиві й неповторні. І ти відчуваєш, що ти тут не лише гість чи не просто гість... Ти — частина того, що люди називають природою, і гори вже давно жили в тобі, снили, марили тобою чи ти ними. Ти можеш тільки прийняти їх щедрі обійми, навчитися жити в них. Але в жодному разі не старайся пручатися — бо тоді вони тебе задушать в обіймах.

Осіння Дземброня. Світлина Павла Пивовара

То вгору, то вниз біжить гірська дорога. Гори, краєвиди, люди, села, худоба. Наразі їдуть мовчки.

Біля мосту через річку Дземброню зійшли. Світланка починає скиглити. Босоніжками намуляло ногу, іде шкутильгаючи. Хлопці розділили немаленький багаж красуні. Починається підйом до гори, файна робота для ніг та легенів. На дорозі багатолюдно. Одні вгору, інші вниз. Правда, через черепахуватість Світлани гурт Кажана всі обганяють. Сергій і далі продовжує вперто всіх тішити різними історійками, вже з життя гуцулів. Додибали до полонини, трішки перепочили. Світлана мало не плаче. Нога розпухла, косметика на обличчі сповзла. Вигляд у дівчини кепський. Ось тобі й початок падіння!

— Якого дідька Кажан потягнув її із собою, — зі злістю говорить Морва. — Я його попереджала. Для такої цяці — море, пальми, пісок згодиться, та не гори! Тільки всіх затримує. Це ж тобі не подіум, щоб дефілювати. От, блін горєлий. Прийдеться таки ставати на ночівлю ще завидна.

Ой, здається, Аліна знає, для кого ця вся вистава, що мала стати мелодрамою, але цього разу результат, здається, буде геть неочікуваним для режисера. Тому що те, як поведе себе жінка, хай навіть найпередбачуваніша, в екстремальних умовах, спрогнозувати важко. Бо це — жінка!

Після прибуття на галявину, де група зупинилася на ночівлю, Аліна з подивом спостерігала, як Кажан оглядає розпухлу ногу Світлани. Але дівчина вередує і відмовляється від медичної допомоги, дратівливо привертаючи увагу. Аліна вирішує сама обробити пошкоджене місце на нозі Світлани маззю, змусивши її замовкнути, і група насолоджується спокійною вечерею.

Багаття горить, потріскуючи. Так любо і мило на душі в Аліни. Цей вогонь і заспокоює, і водночас вабить, пробуджуючи в душі такі давні, майже забуті, первісні чи що, почуття. Так із нею завжди в горах, де час дихає вічністю. Чи не вперше в житті вона розуміє, що спілкування з чужими людьми може стати приємним. Чи до цього люди їй траплялися

непевні, чи справа у ній. Швидше за все і перше, і друге. Вона немов довго й тривожно спала і раптом прокинулася від маячні, якою відгородила себе від світу. Ось вони зараз не ведуть високоінтелектуальні бесіди про філософію Ніцше чи важку долю Ван Гога. І виявляється, слухати про те, як Іван Мацьо спалив свої мешти, задрімавши біля ватри, а тоді мусив босим їхати до Львова, не менш цікаво, аніж читати Коельо чи Маркеса... Люди. Вони різні, як і книжки, написані ними.

Як файно. Нічне небо рясно всіяне зорями. Тут, у горах, воно видається і близьким, і далеким водночас, а ти зерниною в чорному полі вічності чи порошинкою. Але важливою, такою потрібною, без якої вся ця безкінечність — лишень пустка, ні, не пустка — вакуум.

П'ють чай. Петро хотів всіх напоїти чаєм у пакетиках — «порохом доріг». Аліна не дозволила. Бути в горах, у чистому лісі і пити казна-що. Фе! Аліна виймає свої запаси, мамин чай. Сама була не певна, що там намішано. Барбарис, терен, шипшина, астрагал для солоду, бузина (зовсім трішки), шафран, віночки квітів первоцвіту — це зрозуміло. А решта — на мамин смак. Там нема звичних м'яти, ромашки, чебрецю, деревію. Мама любить повторювати — є трави-ліки, їх варто вживати лише при хворобах, а то навіть нашкодити можна, а є трави для щоденного задоволення, для чаювання. От саме таким чаєм пригостила всіх Аліна. Сергій навіть пожартував, що їм вартувало б започаткувати сімейний бізнес — «Чаї українських Карпат».

— Та ні, — заперечує Аліна. — Уже краще «Чаї України». Мама моя з Волинського Полісся, тому трави не лише з Карпат для своїх чаїв привозить, а й із Поліських лісів.

Всі погоджуються і просять ще.

У Петра несподівано озивається мобільний. Аліна і решта, крім Світлани, свої повимикали. Тепер виявляється, що не тільки крім Світлани. До Петра телефонує Марта. і «Ого! Настільки все серйозно», — Аліні від цього чомусь не зовсім радісно. Хижий сердитий звір сидить у ній і шкребе зсередини — Кажан не дурень, відразу все зрозуміє. Марта передає Аліні привіт і перепитує, чому та не відповідає. Телефони ж вимкнені! Теревенять із Мартою про се, про те...

Час іти спати та добряче відпочити, тому що завтра мандрівників жде підйом на Смотрич.

Семеро друзів розташувалися в трьох наметах, але істерика Світлани змушує хлопців шукати прихистку в наметі Аліни та Морви. Морва жартує, що їхній намет перетворюється на рукавичку з казки, і, щоб заспокоїти всіх, Аліна погоджується розповісти казку.

5. Перейдіть за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/jr3l1rip і прочитайте підрозділ «Небесні коні» повністю.

2. Небесні коні

Аліна розповідає казку....

Аліна прокидається вночі від гуркоту грому. Вийшовши з наметy, вона бачить Кажана, який, як їй здається, керує хмарами.

Збентежена цим видовищем, вона зустрічає заплакану Світлану, яка розповідає про зраду Кажана і свою образу. Аліна бачить, як невдовзі він знову з'являється і йде зі Світланою, викликаючи в Аліни ще більшу лють і розгубленість.

3. Обличчя вітру

І я на шляху того вітру —
мов статуя древня в огні.
Він з того повернеться світу,
щоб глянути в очі мені.

Оксана Пахльовська

На сніданок «фірмовий» чай від Аліни та сухе печиво. Світлана не перестає щось лопотіти, створюючи шумове тло. Аліні байдуже. Те, що вона побачила в лісі, не дає спокою. Та воно її чомусь не лякає, лише дратує через свою непояснюваність. Морва сидить поруч і закочує сердито очі після чергової порції перлів від Світлани. Слава Богу, що погода сьогодні гожа. Аж не віриться, бо півночі сердито гуркотів грім. Світлана переконує всіх, що не варто нікуди йти. Можна і тут подивитися природу та все таке. Хлопці мовчать, Кажан також. Це сприймається Світланою як згода, і вона починає ще милозвучніше щебетати, вже переконана у своїй перемозі. Кажанові байдуже до насправді прекрасної, мов світанок, Світлани, такої красивої й витонченої, правда, з овечими мізками... Морва під ніс бурчить: «Краще б помовчала, курка-щебетушка». Кажан крадькома раз по раз зиркає в бік Аліни, намагається, хоча б мимоволі, вихопити її погляд. Дівчина не відводить очей від багаття, і в них підстрибують сердиті язички полум'я.

Врешті Морва не витримує:

— Що ж, Світланко, тобі важко — ти й зоставайся. До речі, у своїх пантофлях ти навряд чи вишкандибаєш на Смотрич. Пропоную проголосувати. Хто за те, щоб іти в гори — прошу підняти руки.

— Які ще руки? Ніхто нікуди не йде, — сердито пищить Світлана. — Тобі треба — ти і йди. Побачимо, чи далеченько зачимчикуєш сама!

Після сварки через поведінку Світлани група вирішує розділитися: Аліна, Морва, Данило та Сергій рушають далі довгим, але мальовничим маршрутом. Вони насолоджуються краєвидами й історіями, які розповідає Сергій. Дорогою купують бринзу і вурду в пастухів на полонині.

Коли вони нарешті видряпуються на вершину Смотрича, шалений вітер радо зустрічає їх, майже збиваючи з ніг. Вітається наполегливо та голосно, із завиванням: «Добр-о-г-о-о-о-о дня-я-я!» Таке відчуття, ніби вийшов зі спокійного тихого помешкання і потрапив в обійми вертлявого торнадо. Аж дух перехоплює.

— Та тут можна спокійнісінько лягати на вітер, і він тебе навіть трішки поколихає, якщо буде лагідним. Недаремно цю гору називають Домівкою вітрів, — жартує Сергій.

— Так, заради такого вітру варто було сюди пхатися, — говорить Данило.

Вони на вершині.

— А ось і Вухатий камінь, — плескає в долоні Морва, — загублене вухо велета, ґазди Силуна з твоєї казки, Аліно! Коли Карпо його волочив, то, певно, відірвалося.

Гора Вухатий камінь. Автор світлини — Serhii Zysko

Сергій, не розуміючи, про що вона, тільки здивовано кліпає очима і провадить науково виважену лекцію про походження цього каменя.

Аліна не чує хлопця. Вона дивиться на божий світ, який відкривається перед нею. Перехоплює подих від побаченого! Врода гір дражнить тебе і закохує, вливаючи в тіло через неймовірну енергію південного вітру, який тут сьогодні владарює, натхнення, радість, бажання жити і кохати... І ти, мов той ісландський мох, про який так захопливо розповідає Сергій і який виживає тут на горі і не тільки виживає, а навпаки — розкошує. Аліна розкидає руки й відчуває лагідні поштовхи вітру в руки-крила. Можна полетіти, якщо захотіти, і ту красу побачити згори. Співзвучно з вітром в Аліні закручується маленький смерч, що готовий вирватися на волю, тільки дозволь йому — і полинеш разом із вітрогонами понад горами й плаями. І вона не знає, з чого проростають слова в ній, і говорить їх дівчина, майже перекрикуючи вітер, бо їм стає затісно в голові:

— І любиш цю землю зігріту
і сонце, що тихо встає.
Обличчя південного вітру
так схоже мені на твоє.

Чийсь сильний голос підхоплює її слова:

— І хто він, цей вітер, і звідки?
Куди за собою він зве?
В обличчі південного вітру
Впізнаю я тільки тебе.

Аліна озирається на голос. То Кажан. Вітер скинув із її голови бандану, і волосся ореолом кружляє над головою, мерехтливо створюючи зелено-русявий вінок. Блакитні очі юнки тут під небом зливаються з ним, і такий простір і глибина в них, що так і кортить пірнути в це небо й більше не вертати. Бо хіба є у неба дно? Хлопці стоять збентежені, повідкривавши від здивування роти, приголомшені побаченим та почутим. Дівчина була ніби чужа і разом із тим така рідна, невід'ємна частинка сонця, неба, гір, вітру, заплутаного в її волоссі.

Як можна потрактувати цей ліричний діалог серед гір?

Очі Аліни зустрічаються з очима Кажана, і вона читає в них те, про що донедавна мріяла. Щоб коли-небудь хтось дивився так на неї. Так дивиться тато на маму, коли вона зриває квіти чи миє посуд, коли вона читає свій жіночий роман чи коли йде вулицею у вечірній сукні. Коли вона лежить хвора, нещасна, зболена, з температурою, коли плаче від горя чи сміється від втіхи... Кажан дивиться на неї так. І від цього ще гірше. Чи може покруч кохати? Чи можна покохати вивертня? Вона не знає, вона вже нічого не знає. Аліна відвертається, продовжуючи роздивлятися світ навколо себе.

Кажан таки вмовив Петра залишитися в ліску зі Світланою.

— Бідний Петрусь, — поспівчувала Морва.

Сергій винувато дивиться на Аліну:

— Вибач.

— А ти тут до чого? То його вибір! До того ж він вперше в горах. Думаю, для нього достатньо саме такої короткої подорожі, бо до Світланиних ридань могли додатися скигління Петра, — трішки іронічно відповідає Аліна.

У тон їй продовжує Морва:

— Чоловіки — така рідкість, Алінко! Їх слід берегти!..

На Смотричі, майже на вершині, є печера. Добрий прихисток від вітру. Тут лишаються на ночівлю… Зоряне небо над горами в безхмарну ніч — це правдива насолода. Ніби кожну свічечку-зірку хтось дбайливо засвітив, так пестливо виглядає цей зоряний калейдоскоп над головою. Зірочка до зірочки, свічечка до свічечки.

— Десята година. Агов, товариство! Час іти спати, — виносить вердикт Сергій.

— Ага, — каже Морва, — тільки нам Аліна розкаже казку на ніч. У неї просто суперказки. Даниле, скажи! Алінко, будь ласочка. Особливо для тих, хто ще не чув.

Чотири пари очей дивляться на неї, й Аліна без зайвих слів, що не знаю, не хочу чи дуже втомлена, розпочинає свою оповідь. Казки тут, під таким небом, народжуються легко.

Тож казка була про Марічейку, яка кохала бідного вівчаря, але вийшла заміж за багатого, бездітного Ґазду.

Одного разу на ярмарку Ґазда купив у старого діда різні чарівні предмети, які відваджують суперників. Він скупив увесь товар, сподіваючись, що це допоможе йому утримувати свою вродливу дружину.

Усі сиділи навколо багаття, уважно слухаючи Аліну. Було чутно її спокійний та розмірений, трішки сумний голос і тріскіт ватри. Такого сердитого звернення до Кажана ніхто з присутніх не зрозумів. Та всі змовчали, бо то, певне, розмова між тими двома, щось таки відбувається між ними.

Аліна продовжувала розповідати казку.

Заможний Ґазда купив на ярмарку дерев'яного чортика, який дарував йому успіх, що врешті-решт призвело до того, що Ґазда, задля ще більшої сили, продав свою душу нечистому.

Коли Ґазда-чорт убив Іванка, Марічейка так гірко плакала, що її сльози створили озеро на місці маєтку Ґазди, ставши символом її кохання та горя.

Якусь мить всі сиділи мовчки, продовжуючи дивитися на Аліну, немовби вона ще щось мала б додати до сказаного. Дівчина мовчала.

— Я, я знаю, що то за озеро! — промовив Сергій, — то Марічейка, так, Марічейка?

— Вірно, Сергію! Марічейка, яка стала озером. Поховавши під своїми водяними обіймами й осоружного Ґазду з його багатствами, і того, кому пан свою душу продав, — і Аліна чомусь люто дивилася на Кажана, ніби то він був тим Ґаздою, а хлопець опустив очі додолу.

Дослідіть, чи є озеро Марічейка на шляху мандрівників — компанії Кажана?

— А знаєте, те карпатське озеро і насправді таке красиве, як і твоя казка, Аліно, — замріяно говорить Данило. — То кохання може все, дівчата, чи лише в казках?

— Якщо воно справжнє — так. Та це лишень казка, хлопці, вигадана й розказана на ніч казка. Химера! Добраніч усім, — Аліна встає та йде спати. Продовжувати далі теревені на тему кохання не хочеться.

Бо то все казка, просто казка, розказана кимось на ніч.

4. Шовкова косиця

Я і в думці обняти тебе не посмію,
А не те, щоб рукою торкнутися смів.
Я люблю тебе просто — отак, без надії,
Без тужливих зітхань і без клятвенних слів.
Василь Симоненко

Вранці Аліна прокинулась із відчуттям, наче хтось шарпає намет і хоче його перевернути. А ще вона тремтіла від холоду. Напевно, надворі похолодніло. Данило з Морвою міцно спали в обіймах одне одного — цим точно не холодно. Доведеться вилізти з намету й спробувати зігрітися бігом.

Світанок ніжно і трепетно торкає голівки гір своєю молочною барвою, а навздогін йому підкрадається розкуйовджене вітром бузково-рожеве. Аліна стоїть із розкритим від подиву ротом. Слабкі, несміливі дотики сонця пестять землю, ніби дбайлива матуся, — обережно, щоб не сполохати рідну дитинку після солодкого сну. Красиво, як тут красиво. Ось куди треба частіше приїжджати на етюди, і вона раптом згадує, що в неї із собою папір й олівці. Можна зробити замальовки.

Аліна забуває, що ще кілька хвилин тому їй було холодно. Вона дивиться в очі сонцю і не мусить для цього задирати голову. Вона зазирає йому в очі, навіть трішки згори, а воно, борсаючись на сході з приклеєним за небокрай останнім промінчиком, вперто прагне відштовхнутися від землі, щоб покотитись блакитним полем.

Аліна настільки перебуває в тому шалі «віч-на-віч» — вона і сонце, що й не зауважує, як прокидається їхня ватага.

За її спиною, майже не дихаючи, прилаштувався Сергій, не зводить очей із пальців Аліни. Згодом до нього приєдналася й Морва. Кажан сидів трішки віддалено від усіх. Йому було байдуже, що вона там малює, він дивився на неї...

І тільки Данило, сердито бурмочучи й називаючи всіх ледарями, розпалював багаття, приставляючи воду на чай.

Спускаючись з гори, Сергій завзято залицявся до Аліни, чим дратував похмурого Кажана. У таборі їх чекала новина про від'їзд Світлани з іншим чоловіком. Морва прокоментувала це як «святе місце порожнє не буває».

Вранці Аліна прокинулася від того, що щось м'яко лоскоче її щічку і солодко пахне. Відкрила очі. На неї лагідно і ніжно дивилися малесенькі сніжно-білі квіточки-зірочки. Шовкова косиця. Вона взяла квіти, пригорнула до себе, потім вийняла етюдник й обережно поклала їх між сторінками. Морва з Данилом солодко спали. Аліна визирнула з намету. Біля згарища вечірньої ватри сидів Кажан. Юнак тримав у руках квіточку едельвейса, дивився на неї, мов на якусь коштовність, та щасливо усміхався.

Квітка едельвейса (або білотка альпійська), яку гуцули називають **«шовковою косицею»**, є глибоким символом, овіяним безліччю легенд. Едельвейс росте на недоступних скелях, і щоб зірвати його, потрібні сміливість і рішучість.

За легендами, гуцульські легіні, які приносили цю квітку нареченій, доводили свою мужність і готовність захищати кохану. Згідно з однією з найвідоміших легенд, едельвейс виріс на місці загибелі закоханих, яким не дозволили бути разом. Тому квітка стала символом щирої, незламної любові, що долає всі перешкоди.

Білий колір і рідкість едельвейса роблять його символом чистоти, а його розташування на високих скелях — недоступності та винятковості.

До речі, ця квітка є національним символом Швейцарії, де її назва в перекладі з німецької означає «благородний білий».

Більше цікавих фактів про едельвейс дізнайтеся, перейшовши за покликанням або QR-кодом, що на с. 247.

Едельвейс

Шеврон 10-ї окремої гірсько-штурмової бригади «Едельвейс»

6. Перейдіть за QR-кодом або покликанням, що на с. 247, і прослухайте пісню про едельвейс.

7. Прочитайте інформацію про квітку.

8. Поміркуйте, що може символізувати зображення едельвейса на шевроні наших захисників і захисниць?

9. Поясніть, що символізує шовкова косиця у творі.

10. Чи вважаєте ви Аліну творчою особистістю? Поясніть чому.
Задайте промпт (запитання чи завдання, яке користувач ставить під час спілкування з мовною моделлю ШІ) і попросіть ШІ створити портрет Аліни (комп'ютерна анімація).
Обговоріть отримані зображення з учителем / учителькою й однокласниками / однокласницями.

11. Як би ви потрактували взаємини Аліни, талановитої дитини, з батьками та педагогами? Які поради дали б у цій ситуації Аліні? А дорослим?

12. Доведіть або спростуйте думку: «Кажан — творча особистість».

13. Як ви розумієте термін «роздвоєна душа»? У кого з персонажів твору така душа? Чи легко жити таким людям? Чому ви так вважаєте?

14. Яке ваше ставлення до оберегів? Поясніть, спростовуючи або доводячи думку письменниці: «Коли ти маєш у серці щиру віру, то ніяких оберегів не треба, щоб та віра твоя відбулася».

15. Чому, на вашу думку, між Аліною і Петром існують дружні взаємини? Чому мати дівчинки за дружбу з Петром, а не з Кажаном?

16. Що можна сказати про взаємини Аліни й Сашка? Чому дівчина погоджується на мандрівку в гори в компанії Кажана?

17. Опрацюйте *розділ IV* і намалюйте маршрут подорожі героїв.
Скористайтеся google-картами. Чи хотіли б ви здійснити таку мандрівку? Чому це цікаво або нецікаво?

18. Як казки про топоніми, які розповідає Аліна в горах друзям, доповнюють сюжет твору?

19. Якими ви уявляєте батьків Аліни? Перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на с. 247, і прочитайте розділ II повністю. Чи змінилося враження? Поміркуйте, яких ще людей, окрім гонихмарників, можна назвати «дводушниками»? Чому ви так вважаєте?

20. Доведіть або спростуйте вислів Дари Корній «Бібліотека й ліс — це ті місця, де можна легко заховатися від надміру доскіпливих очей і в'їдливих язиків». Поміркуйте, із якою ще метою ми поспішаємо зануритися в книжку або піти в ліс?

21. Чим надихаєтеся ви, щоб бути натхненним / натхненною?
Укладіть буклет-порадник «місць сили», використовуючи застосунки для креативного оформлення порадника.

РОЗДІЛ V

1. Двічі в одну річку

Аліна повернулася до Львова, де на вокзалі її зустрів тато. Попрощавшись з усіма, окрім Кажана, вона вирішила серйозно поговорити з мамою, адже була переконана, що та знає про її дар набагато більше, ніж говорить.

Вони сидять у вітальні. Красива, ефектна жінка з елегантною зачіскою в зручному шовковому халаті блакитного кольору. Навпроти надто серйозна, вдягнена в недбало накинуту на худеньке тіло червону теніску, старі джинси юна дівчина. Вони дивляться одна на одну однаковими поглядами — блакитними, і ніхто з них не збирається відводити очей. Звичка. Василь вибіг «у справах». Він знав — має бути серйозна розмова, Аліна дорогою дуже прозоро на це натякнула. Дівчатам краще не заважати.

Аліна розпочинає першою:

— Пригадуєш, мамо, яка улюблена книга була у мене в десять років? «Лісова пісня» Лесі Українки. Можливо, через те, що тато її дуже любив. Ти чомусь завжди гнівалася, коли він мене називав Мавкою. Дивно, це ж так поетично! Говорила, що не варто забивати дитині голову різною чортівнею. Хоча, до чого тут чортівня? Але то таке, тепер я розумію — все має причинні наслідки, ноги фобій кожної людини ростуть з її дитинства або з минулого. Так, спокійно, не перебивай мене. Я не все сказала.

Ірина не думає цього робити. От лише вигляд і тон доньки напружують.

— О, так, я малою задавала надто багато питань, часом зовсім недитячих. Здебільшого дорослі, щоб відкараскатися від дрібної причепи, віджартовувались чимось на кшталт «тебе лелека приніс» (хоча восени їх уже нема, вони в теплих краях), «дітей знаходять у капусті», навіть узимку. Найпоширенішим висловом стало крилате «будеш багато знати — швидко постарієш». Тому я стала багато читати. А що? Гарна альтернатива, замість поговорити. Там знайшлися відповіді майже на всі запитання. Хочеш знати про Всесвіт — відкрий книжку і прочитаєш. Хоча досі не розумію, як то мені вдається не розірватися між реальністю книжною й образністю художника? До чого це я веду? Ага! Тому мене дратує, бісить, коли я не можу зрозуміти чи раціонально пояснити те, що бачу на власні очі. Я не боюсь невідомості, мамо, тому що все піддається поясненню, абсолютно все. Принаймні, донедавна так вважала! Коли лежиш під небом, всіяним зорями, пояснювати нічого не мусиш, бо воно прекрасне і зрозуміле, хоча і науково розтлумачити все це можна, якщо захотіти. Їдучи сьогодні в потязі, я все міркувала, як мені точніше поставити тобі запитання, щоб не здатися схибленою. Не даремно я почала розмову з «Лісової пісні», з казки-феєрії, не випадково. Мамо, я зустріла Того, що Греблі Рве, чи В Скалі Сидить, Перелесника. Я не знаю, як воно називається насправді. Мамо, що ти знаєш про істоту, яка вміє розганяти хмари, щось мені видається, не тільки це вона робить? Що? Все!

Ірина сидить із відкритим ротом, далі квапливо відводить очі вбік. Те, чого вона так боялася, трапилося. Дочка не панькається, питає відразу. Молодець.

Жінка якусь мить збирається з думками. Вона чекала цієї розмови, думала сама її почати після ще одної ознаки втручання Гонихмарника в життя Алінки. Та йшли дні, у доньки навіть з'явився приятель Петро, дуже схожий на її Василечка, спокійний, надійний, і вона трішки заспокоїлася. Завчасно.

— Не мовчи, мамо. Ти знаєш, про кого я, чи твоя донька — божевільна дурепа? Кажи!

— Ні, доню! Ти — не божевільна! Це Гонихмарник, або Градобур, тобто дводушник, — відповідає трохи знервовано Ірина. — Ось ти з ним і зустрілася. Чи могло бути інакше? Я відчувала, він поруч. Від того дня, коли

вперше побачила твою картину. Він таки вліз у твоє життя, у сни, вони це люблять, а тепер захоче залізти в душу. Прийшов час тобі все розповісти.

Ірина зі сльозами розповіла доньці Аліні про своє кохання до дводушника Ігоря, втечу від його сутності Градобура та ворожнечі родин, але Аліна, яка також зустріла «покруча», заперечила материну думку про абсолютне зло Градобура, наголошуючи на необхідності порозуміння і припинення сімейної втечі від долі.

Аліна запитує в матері, чому вона не має таланту травниці. Ірина зізнається, що збрехала, аби вберегти дочку, і насправді Аліна має навіть більшу силу, ніж вона. Мати обіцяє доньці допомогти розвинути силу та розповідає про давнє родинне прокляття.

Коли Ірина закінчила переповідати Оринину легенду, вони ще довго сиділи в кімнаті мовчки, кожна думала про своє. Чи була в тій легенді хоча б крихта правди — ніхто не знав. Та Аліні видавалося, що коли Гонихмарник — то невигадана реальність, то чому б казці такою не стати. А цікаво було б глянути у вічі тому своєму прапрапрадіду, який то все заколотив. Вона б із ним побалакала, хоча він, схоже, і так добряче покараний — хай відбуває свою покуту.

Дзеленчать ключі вхідних дверей. Прийшов тато.

— Ми завтра їдемо на Шацькі озера відпочивати, на два тижні. Ти з нами? — питає мама.

— Звичайно, з вами. Ми далеко не про все поговорили, мамо. Ти обіцяла мене дечого навчити. Нам для цього потрібен час.

Вони йдуть на кухню. Аліна дістає з похідного наплічника цілу торбу різних лікарських трав, назбираних для мами.

Альбом для ескізів дівчина простягає батькові:

— Поглянь, татку! Мої замальовки Карпат. Оціни.

Вони на кухні вечеряють. Аліна захоплено розповідає про Смотрич, про дорогу, про своїх нових друзів. Тато усміхається і листає альбом. Між двома сторінками натикається на жмут трішки прив'ялих білих квіточок-зірочок.

Дослідіть емоційний стан Ірини, матері Аліни, під час розмови з донькою. Як його можна пояснити?

Проаналізуйте поведінку Аліни під час розмови. Чи можна вважати дівчину дорослою? Хто в цій розмові сильніший? Чому ви так вважаєте? Доведіть цитатами з тексту.

Пофантазуйте, як діятиме далі Аліна у взаєминах із Кажаном?

Василь бере його обережно, загадково посміхаючись, простягає перед собою:

— Яка краса! Іринко! Це ж шовкова косиця. За гуцульським повір'ям, доню, ти тепер маєш одружитися з тим, хто здобув її для тебе.

Ірина занурена в свої думки і зовсім не чує слів чоловіка. Аліна усміхається, бере едельвейс із татових рук, ніжно гладить рукою:

— Хто зна, татку, хто зна!

2. Вершина Світу

Ой ти, дівчино, ясная зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!
Тебе кидаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.
Іван Франко

...Кажан згадує той день, коли вперше побачив її — таку дивну і ніби загублену серед того одноманіття, і його охоплює жаль до себе. Як він міг так перечепитися?

Одразу щось пішло не так. Вона не вписувалася ні в одну стандартну схему дівчат, які зустрічалися йому: шляхетні вродливиці, вишукані самозакохані нарциси, добродушні і довірливі юнки, бешкетниці і навіть повії, студентки, ділові жінки... Найгірше, що він так і не зміг прочитати бодай найменшої її думки, вона так вправно їх маскувала. Сашко рухався навмання — темною кімнатою. Іноді влучав, як то з Кафкою чи Борхесом. Та здебільшого хибив і врешті дав маху.

Та це все Юрко! Він, зараза така, знав, що так трапиться! Знав, скунс білий. Дуже легко пристав на угоду. Без роздумів. Ото ж бо й воно, слід було вчасно замислитися — а через що Юра такий зговірливий? Але коли поміркувати, Кажан сам її обрав, тільки-но побачив. Чому? Бо зрозумів, що вона — його доля? Бздура якась, а не доля. То все виною те світло, яке лилося з вікна і в якому вона сиділа. Чи то було не світло? Все, сам себе заплутав.

Чи хотіли б ви володіти такими здібностями, як у Кажана? Якщо так, як би ви їх використали?

Із яким героєм авторка ототожнює Кажана? Чи вдале таке порівняння? Чому?

Він давно не грав на флоярі, на якій колись навчив грати батько. Малим бавився, випускаючи на волю ті диво-звуки, які вона народжувала. Підріс, закинув те заняття. А тоді раптом, після розмов із тією чудною малою, так млосно стало на душі й одночасно чомусь так добре. А коли почув, як вона з місяцем розмовляє, які слова йому говорить, зазирнув у її очі... Витягнув із пивниці стару батькову флояру і заграв. Здається, спочатку його магнетизм діяв на дівчину, мов по нотах. Він врятував її від хуліганів, так — супермен. Його начитаність вражала — чудово! Згодом він із ду-у-у-уже великими проблемами та все ж оселився поруч, використавши всі батькові зв'язки, а потім Аліна почала йому снитися. Жодна жінка йому не снилася, ще чого! Лишень мама, якої він ніколи не знав. Він не вірив у кохання. Господи, при чім тут воно? То для слабаків, розманіжених пань та маминих синків. Пристрасть, хіть — для продовження роду, чи розвіяння нудьги, або підзарядитися. І от тобі маєш. Кажан випадково зустрів Аліну з іншим. І оскаженів. Пізніше здогадався, що це була ревність. Вперше в житті він ревнував. Він примусив одногрупників вибачитися перед нею, це тільки обурило і розізлило її. Поволік Свєтку із собою в Карпати, щоб Аліна побачила та оцінила, які дівчата за ним гинуть, хоча тепер розумів, що й тут помилився, бо все полетіло шкереберть. Карпати — це не

подіум. І ревнував знову ж таки він, а не Аліна. Вона якась геть інша, ніби зіткана із тих чудних думок, що мешкають у її голові, а потім стають полотнами. Вона вигадує казки і дарує охоче всім, хто бажає чути, найвдячнішим слухачам — навіть місяцеві й горам, квітам й деревам, друзям. Вона вміє любити і прощати... Її казки. Вигаданий світ, у якому хочеться залишитися назавжди, бути поруч, щоб стати частинкою її казки. Тепер, кати він приманює хмари, то, мов телепень, усміхається небу, бо з нього завжди дивляться її очі.

Остання крапля — Аліна на Смотричі, мов ангел у зеленому вінку з її волосся, а за спиною крила, зіткані з південного вітру. Хто сказав, що ангели мають бути білими? Он, Світлана, білявка, красива, мов порцелянова лялька, і така ж пуста, з посірілою від самозакоханості душею.

Чи можна описані почуття вважати коханням? Відповідь обґрунтуйте. Доберіть по три «за» і «проти» до тези «Кажан по-справжньому кохає Аліну».

Усе. Кінець! Загинув. Пропав. Без Аліни він жити не зможе!

Закохавшись в Аліну, Кажан програв угоду з Юрком, своїм загадковим другом, і тепер стоїть із ним на Вершині Світу в Гімалаях, на горі Кайлас, де Юрко каже, що покаранням для Кажана буде постійний біль і згадки про Аліну. Кажан, відчуваючи, що задихається від болю, вирішує відволіктися важкою роботою і погоджується на поїздку з батьком до Криму.

3. Сліди не на піску

Після відпочинку на Волині, де Аліна рибалила з татом і сперечалася з мамою про трави, дівчина відчуває приплив енергії. Починає писати нову картину — зимова ніч, дві сосни, що «обіймаються» або «штовхаються», оповиті снігом. Це відображає її внутрішній світ. Вона думає про своїх: «того, що носить біле» (Юрка), якого бачила на пробіжці, і про «того, що носить чорне» (Кажана), який не з'являвся, хоча вона підсвідомо чекала його. Аліна вирішує дослідити в інтернеті інформацію про гонихмарників.

До Аліни приходить Петро, і вони разом їдуть зустрічати Марту. Петро відверто зізнається Аліні, що кохає Марту, незважаючи на її сліпоту. Він також ділиться словами Кажана, сказаними про Аліну: «...бачиш людину і відчуваєш: вона твоя доля». Петро розповідає, що Кажан побив Сергія на вокзалі за те, що той просив номер телефону Аліни. Він застерігає Аліну, що з Кажаном краще «жити в злагоді». Марта почувається тягарем для матері, особливо після того, як її батько цинічно відкупився, маючи нову родину.

Кажан, який повернувся з Криму раніше, рятує Марту, яка в розпачі вирішила зіскочити з даху. Аліна запрошує Гонихмарника до себе в майстерню.

4. Сонце

Аліна занурюється в книги, шукаючи інформацію про гонихмарників в архівах. Після нічної пригоди Кажан знову зник.
Аліна виконує обіцянку і йде на день народження Морви, хоча після випадку з Мартою їй не до веселощів.
Аліна вітає Морву, але не може поговорити з нею через гамір. Відчуваючи себе чужою, Аліна погоджується залишитися у квартирі, коли всі йдуть на Високий Замок. Залишившись сама в напівтемній кімнаті, раптом усвідомлює, що тут вона не одна — на дивані сидить Кажан. Він кличе її на ім'я. Кажан просить Аліну не йти і вислухати його. Дівчина дякує йому за порятунок Марти, а Кажан запрошує її на танець.
Кажан вмикає музику. Вони танцюють... Аліна відчуває його запах, тремтіння його руки. Вона розуміє, що потрапила в «солодкий полон» і не хоче вибиратися з нього. Їхні погляди зустрічаються, і Аліна бачить у його очах «цілий світ». Вона відчуває, як тепло з його очей «топить кригу» в її серці, і розуміє, що «дерева на її картині, які засипані снігом, дочекались весни». Кажан шепоче їй на вухо слова пісні.

Вони танцюють посеред планети, на якій зовсім не залишилося людей, чи, може, ніколи й не було. Ця планета належить тільки їм. Аліна розмалює її у свої барви. Колір зіниць землі й очей неба.

Тисячі сонць вибухають яскравим світлом у Всесвіті, це народжуються наднові зірки. Тисячі сонць розкочують брижі по її тілі, котячи дев'ятим валом хвилі чуттєвості до спраглих губ. Терпке бажання вмерти від щастя, несамовите бажання жити вічно і пити до безтями, пити цю воду, живу воду пізнання. Усі застороги відкинуто, всі мости спалено, поля всі перейдено, бо вона на вершині світу, бо та вершина і є коханням.

Поцілунок!

Аліна розуміє, що немає більше її і його вже нема. Є тільки він і вона, як одне ціле. Одне. Сходить Сонце. Воно ніби боязко спочатку, невпевнено визирає з-за горизонту. Сходить Сонце.

Сидять, притулившись одне до одного, мовчки слухають стукіт сердець. Аліна поклала голову на плече юнака. Він майже не дихає, боїться сполохати того метелика, який у нього на плечі.

— Алінко, я тебе кохаю! — шепочуть губи. — Я кохаю тебе, Алінко! Кохаю! З того першого дня і до скону!

І що Сонцю до хмар, дмухне вітровій, зжене хмари, розвіє, розкидає віялом по небі. Сходить Сонце.

Кажан стискає Алінину долоню у своїй руці, підбирає промінчики слів, загублені, розсипані у небі, збирає докупи, у жмут:

— Я готовий заради тебе на все! На все, Алінко! Кохана! Навіть померти. Готовий зректися того, хто сидить у мені, назавжди. Присягаюсь всім, що є у мене, присягаюсь своїм життям: якщо буде нагода, не замислюючись, зречуся свого дводушництва.

Кохання — це Сонце. Народжена нова зірка, наднова.

Якими метафорами авторка наповнює текст історії «Сонце»? Дослідіть їх і поясніть, що вони означають.

Сонце починає свою впевнену ходу небом. Внизу зелені вишиванки лісів, ланів, різнобарв'я трав, блакить води. Стежками-мережками збігають додолу сонячні промінці, ніжно пестячи ту вишивку, весь білий світ.

— Я тобі вірю! — промовляє Аліна. — Я вірю тобі! Бо Кохання — то Сонце!

РОЗДІЛ VI

1. Портрет

Панночко з блакитними очима,
панночко з блакитними сльозами,
як мені хотілося навчитись
бути з вами і не бути з вами.
Іван Андрусяк

Вони вже тиждень зустрічаються...

У кімнаті незмінно пахне волошками, небесними квітами літа, кавою з присмаком гвоздики, фарбами.

— Ти — моє Сонце, — шепоче на вушко ніжно Сашко.

— Я — Сонце! — співає Аліна і зазирає закохано в чорні, чорні очі.

Сонце? На Сонці, кажуть, також є темні плями, від цього воно не перестає бути Сонцем.

Думка написати портрет коханого виникла якось випадково, спонтанно. Аліна любить годинами спостерігати, як Сашко творить, за тим, як він добуває з брили каменю якийсь образ. І що він там може бачити? Те, що й ти на порожньому полотні! Раніше ось таке безділля вважала б марнуванням часу. Зараз їй стало байдуже — до сентенцій на кшталт «збагнути незбагненне». Ні, вона ні від чого не відмовлялася, у жодному разі. Вона зробила перерву. Це ніби під час польоту лелек у вирій. Зупинитися на мить на клаптику суші, що одиноко бовваніє серед бурхливих вод та зі всіх боків омивається морем. Зупинитися, не для того щоб озиратися із сумом на минуле, а для того, щоб дивитися тільки вперед. Ковток чистої води для спраглого! Сашко став тою водою.

Аліна пригадала притчу про скульптора, здається, хтось із викладачів розповідав.

— Скульптор у своїй майстерні натхненно й щиро за допомогою долота й молотка обтесував величезний шмат мармуру. Хлопчина, що пробігав повз розчинені двері майстерні, затримався, здивовано спостерігаючи за безглуздою метушнею дорослої людини. Біла хмара пилу й уламки скали розліталися врізнобіч. Людина боролася зі скалою. Дивина та й годі! Через кілька тижнів той самий хлопчина пробігав знову повз ту ж таки майстерню. І аж ахнув від зачудування. На місці мармурової скелі височіла фігура величного страшного лева. «І звідки той чоловік знав, що у камені захований лев?» — подумав скорений побаченим хлопчина.

У кожному з нас, напевне, захований Лев. І тільки справжній скульптор відважиться його звільнити.

— І в тобі, Алінко, він захований? — не відриваючись від роботи, перепитує іронічно Сашко, посміхаючись чи то собі, чи то своєму щастю.

— І в мені.

— Тільки мені здається, що там не Лев, а Левиця, дика і небезпечна. То ж роботи у скульптора, ой, як багато. Тут ще й дресирувальник потрібен…

Вона цілує свого Сашка, вона це відчуває. Тільки Сашка. Той, другий, десь там, всередині, причаївся і слухає. Гонихмарник її боїться. Поранений дикий звір, якому сплутало всі карти дурнувате смертне дівчисько, йому, у якого за душею тисячоліття. Аліна мала поводитися дуже обережно, щоб приспати увагу Градобура. Ніщо не діяло ефективніше, аніж дівочі пестощі. Хай Воно почне в ній бачити лишень закохану дурепу. Хоча не так і важко здаватися нею, вона насправді закохана. Однак не дурепа.

Аліна пише Сашків портрет. Насмішила саму себе. Портретистом ніколи не вважалася, має спробувати. Людей писати важче, аніж природу. У людині емоції та настрій, а відповідно і тіні на обличчі змінюються чи не щосекунди. Куди там стихіям природнім до тих стихій, що нуртують усередині людини. Сашко сидить, недбало розкинувшись У кріслі, і не зводить з Аліни очей. Вона помітила, що так він може сидіти годинами і дивитися на неї, ніжно і майже безвільно. Він позує.

Аліна пише Сашкові очі. Як можна написати ніч перед світанком? Ніч відчуває близькість світла, воно поруч, за шторкою причаїлося, моргнув оком — і вже світанок. Аліна пише Сашкові чорні очі і думає про Сонце.

Сонце і вночі не спить, воно перетинає лінію горизонту і виринає яскравим Жар-птахом на іншому боці писанки Землі. Все повторюється вкотре: ніжний шепіт ранку, схід Сонця.

Інколи обличчям коханого пробігає тінь. Аліна добре її вивчила. То старий знайомий визирає час від часу подивитися на неї. Як можна писати портрет із двох в одному? Ні, вона пише тільки свого Сашка.

Сонце! Пробігає поруч тінь буревію. Відшумить гроза, впаде дощ і не зачепить його. Воно недосяжне, може тільки пореготати з таких дурних намагань хмари йому нашкодити. Сонце!

Мама Аліни постійно телефонує доньці й намагається її контролювати. Аліна ретельно приховує свої стосунки з Кажаном, вона просить Петра бути поруч, коли прийде мама, на що Петро жартує про «Капулетті та Монтеккі».

Аліна і Петро часто розмовляють про Марту, якій трохи краще, але її мати, Агнеса Петрівна, дуже змарніла. Аліні все ще заборонено відвідувати Марту, щоб не погіршити її стан.

Аліні сниться дивний сон:
вона знову в Темній вежі, але цього разу не боїться.
Перед нею двері з написом «Alea jacta est» («Жереб кинуто»), які вона штовхає, і прокидається.

Під час пробіжки на стадіоні Аліна зустрічає Юрка, «того, що носить біле». Він представляється і пропонує поговорити на трибунах. Аліна помічає, що в його очах мерехтить світло, а дзвіночки в її вухах дзвенять, як тоді, коли «поруч пролітає янгол». Юрко каже, що Аліна «повернула звірові людську подобу», маючи на увазі Кажана, і «відділила світло від тіні».

Юрко застерігає її не рухатися далі, бо «машина світу надто складна». Аліна обурюється, що він читає її думки, але Юрко, сміючись, заперечує, що він янгол, називаючи себе другом.

Аліна питає, чи він «янгол міста», але Юрко ухиляється від прямої відповіді. Вона просить його про допомогу, коли настане час. Юрко годує сірого голуба, натякаючи, що Аліна «надто світла і добра» для того, куди вона збирається влізти, бо там «забагато тіні». Аліна ж відповідає, що тінь «не винна», бо вона – частина світла.

Юрко розуміє, що не відмовить Аліну від задуманого. Він радить їй добре все обміркувати, пригадати розповіді матері. Перед тим як піти, Юрко застерігає: «Вважай, Аліно. Разом із водою не вихлюпни дитину. Не нашкодь!» Прощаючись, Юрко шепоче про себе, що Аліна — це «та, яку він не один вік жде. Має силу і про неї вже здогадується».

2. Сліпе Кохання, Божевілля і Час

Чому так багато таємниць у розмові Аліни і Юрка?

Пригадайте історію роду Аліни. Як це все може бути пов'язано?

Лікар нарешті дозволив Аліні провідати Марту. Аліна бачить Марту блідою, із порожніми очима.

Петро, мама Аліни та пані Агнеса брехали, щоб не засмучувати її. Аліна розуміє, що вона вчинила правильно, вирішивши не слухати Юрка, який намагався її відмовити. Марта, незважаючи на втому, радіє приходу Аліни, бо поставила ультиматум щодо її візитів.

Вона розповідає про свої сни, де знову бачить і відчуває себе повноцінною. Особливо її вразив сон про Аліну, яка «стояла одна серед бурі» і не боялася. Марта просить пробачення за спробу суїциду, розуміючи, що це завдало б болю близьким.

Аліна вирішує розповісти історію, щоб відволікти Марту від поганих думок.

— Якось затіяли гру в піжмурки-хованки людські почуття. Настала черга Божевіллю жмуритись. «Один, два...» — почало Божевілля свою лічилочку і рахувало довго-довго. Почуття заховалися — хто де. Розпочалася гра. Першим Божевілля знайшло Лінь, бо через власну ледачкуватість та заховалася зовсім поруч, за каменем. Потім Божевілля почуло, як розмовляє Віра на небі з Богом, тож знайшло і її. Вулкан тремтів від емоцій — зрозуміло, там заховалися Пристрасть та Бажання.

Тріумф віднайшовся на Евересті, найвищій вершині світу, недалечко, в затінку, причаїлася і Заздрість. Егоїзм зі свого вулика прогнали розлючені бджоли — шукати його не мусило Божевілля, сам знайшовся. У плесі озера віднайшлася Краса, що милувалась собою. У свіжій і соковитій траві лежав та мріяв Талант. На дні занедбаної криниці дрімала Журба. За веселкою заховалась Брехня. Лишень Кохання мов крізь землю провалилося. Ні в океані, ні на небі, ні в лісі, ні в пустелі його не було. Раптом на галявині Божевілля помітило розкішний кущ диких руж, які пломеніли з любов'ю. Здогадалося Божевілля — хто там. І вирішило налякати Кохання. Тож воно тишком-нишком розсунуло гілки куща і раптом почувся жахливий зойк. Тисячі гострих шипів вп'ялися в очі Коханню. Прикро, але Кохання осліпло, стало безпомічним. Божевілля вважало себе винним у цій пригоді. Відтоді Божевілля стало вірним поводирем Кохання. Ходять і донині вони разом — Кохання та Божевілля.

Деякий час дівчата сиділи мовчки.

— До чого я веду, Мартушко? Зрозумій, поки поруч із тобою будуть ті, хто не боїться тобі дати руку, стати твоїм поводирем, спіймати тебе, коли ти падаєш, доти варто жити... Навіть якщо той поводир — Божевілля. Варто жити, подруго, коли поруч є ті, кому ти потрібна, кому потрібні твоя присутність, твоє слово, твій сміх.

— Ти говориш зараз про сліпу Марту чи про сліпу Любов? — Марта пробує жартувати, й Аліна розуміє, що варто продовжувати далі.

— І про одну, і про другу. У тебе є мама, є я, є Петро. У мене є батьки, ти і Сашко.

— Сашко? Ага, так, той хлопець, що врятував мене. Про нього Петро розповідав. Він тебе кохає. І ти його також? Хіба можна такого хлопця не кохати? Не розумію, Лінушко: чому ти його від пані Ірини ховаєш?

— Що, Петро накапав? А ще кажуть, що у жінок язик мов помело?

— Аліно, не з'їжджай із теми!

— А я й не з'їжджаю! Те, про що я тобі зараз розповім, не знає ніхто — ні Петро, ні моя мама, ні тато, не все знає навіть Сашко. Це стосується Кохання, отого сліпого. Спочатку це все може видатися божевіллям. Але колись люди гадали, що і Земля пласка, а те, що вона майже кругла і крутиться навколо Сонця, вважалося святотатством. Я розповім тобі дещо, а ти будеш вирішувати — божевільна я чи закохана. А може, і те, і інше.

Аліна розповіла Марті все. Спочатку про маму й Ігоря, бабусю-травницю, про мамину родину. Про Сашка-Кажана, про Гонихмарника.

Марта каже, що розуміє тепер сенс притчі про Божевілля.
На що Аліна відповідає, що їй потрібна допомога Марти,
бо вона дещо придумала.
Після мовчазної паузи Марта вирішує, що вона подумає над цим.
Аліна розуміє, що це її вибір. Марта зізнається,
що тепер у неї є вибір, і вона «мусить жити».
Їй снився сон, де вона падає з вежі, але її підхоплюють
«легкі й міцні руки-крила» — її власне відображення.

Наступного ранку Аліна зустрічає Юрка, який погоджується допомогти. Пані Агнеса зустрічає Аліну з радістю, дякуючи за Марту. У квартирі чути музику Мендельсона — Марта знову грає на піаніно, чарівно і впевнено. Аліна розуміє, що Марта згодна. Дівчата починають продумувати деталі плану.

Марта розповідає Аліні притчу про острів, який затонув. Усі цінності втекли, крім Любові, яка не могла залишити острів. Коли вже майже все пішло під воду, Любов спробувала врятуватися, але ніхто не хотів її взяти. Нарешті, старий сивочолий дідусь, який виявився Часом, урятував її. Притча закінчується словами, що «Тільки Час насправді відає, якою важливою в житті є Любов!».

— Гарна притча, Мартушко!

— Знаю, що гарна! Щоб зрозуміти себе, інколи не потрібні ні ліки, ні гроші, а тільки час, старий добрий час. У мене його тепер достатньо.

— Таки правда! Слухай, Мартусю, ти казала, що з Петром перегово-риш, як він — згідний?

Марта усміхнулася:

— Він заради мене готовий у дідька лисого повірити, гори догори дриґом перевернути. Петро не зрадить. Але хто зна, чи у все це повірить?

3. Лихі передчуття

Пофантазуйте, що надумали дівчата.

Аліна переконує маму позичити їй оберіг і трави для захисту від Градобура, пообіцявши поговорити з нею та батьком увечері. Тим часом вона зустрічається із Сашком, який розповідає про дивний сон, і після випитого чаю, що заколисує його, Аліна заносить до майстерні Кажана свій етюдник, щоб почати діяти відповідно до свого плану.

4. Пастка

Ті, хто кохають Сонце і Радість,
Одружуються на тінях.
Щоб не розчаровуватись у промінні...
Костянтин Мордатенко

Неквапом, щоб не сполохати Гонихмарника, Аліна виходить через вікно майстерні Сашка. У своїй обсипає всі кутки, вздовж стін аж до вікна тим зіллям, що дала мама. Коли це робить, відчуває, як на грудях під футболкою пульсує її оберіг. Він насправді живий, наче частинка її серця, і навіть струмує в його ритмі — чітко, мов годинник на стіні зі своїм тіканням. Пульсація стає чіткішою і врешті Аліна відчуває, як у якийсь момент із нього вихлюпуються сила та тепло, вливаючись у кожну клітинку її тіла. Стоїть зачудовано та слухає, як та сила чи то енергія струменіє руслом її тіла, просочується і в руки, аж до кінчиків пальців, і в ноги — млосно лоскоче п'яти. Оте сило-тепло вплітається в кожну волосинку на голові, завмираючи насторожено на кінчиках. І борони, Боже, комусь зі злими намірами зачепити її, одного дотику до цієї сили вистачить, щоб спопелити нападника.

Аліна щойно розбудила ту прадавню силу, що, як видається, завжди жила в ній, ще до народження, пестливо передаючись із покоління в покоління материнською ниткою, і врешт опинилася в її руках. Отже, бабусі, прабабусі, всі жінки з родини десь на підсвідомому рівні знали про цю силу, але боялися її. То була небезпечна сила, вони змусили її дрімати і вона чемно ждала свого часу, лише інколи кволо даючи знати про себе.

І дочекалася. Аліна сидить у темній кімнаті біля зашторeного та зачиненого вікна, через шпаринку позираючи на дах. Впевнена, Гонихмарник сьогодні все ж вийде із Сашкового тіла. Після ось таких філософсько-важких розмов він завжди вилітав із тіла хлопця на кілька годин, подихати. Приблизний його розпорядок вже вивчила. Час від часу Аліна зиркає на електричний годинник, що блимає на кухонному столі. 00:45.

Ніби легкий вітерець пролітає дахівкою, шкрябаючись об неї. То Градобур. Вона його бачить. Як тоді, у Карпатах, зуміла розгледіти. Ніч на мить стає ще темнішою, потім той морок розсіюється. Знову звична нічна тиша. Аліна ще п'ятнадцять хвилин сидить у тиші, прислухаючись до ночі. Чи, бува, не надумав вернути? Нічого не змінюється. Бере мобільний, телефонує. Через мить двері її майстерні розчиняються, у помешкання заходять дві німі постаті, які рухаються навмання. Вища підсвічує собі дорогу мобільним, веде за руку меншу. Двоє простують до Аліни, яка бовваніє незворушно на тлі вікна.

Це Петро і Марта.

Петро, Аліна та Марта, тремтячи від страху, влаштовують пастку для Гонихмарника в майстерні, де Аліна розсипає захисні трави, вішає на шию сплячого Сашка оберіг, а потім замикає вхід, щойно Градобур з'являється у вікні.

«Петре, вмикай світло» — несамовито горланить Аліна. Загоряється світло. Погляди Аліни і Градобура зустрічаються.

Аліна зловісно усміхається: — Привіт, любчику! Ти — у пастці! У кімнаті здіймається вітер. Гонихмарник не тільки не може потрапити в тіло Сашка, тому що хлопець лежить неправильно. Він не в силі навіть доторкнутися до входу в тіло. При кожному доторку його обпікає вогнем, несамовито-боляче відштовхує. Страх заполонює все єство. Поранений звір набагато небезпечніший від просто ситого задоволеного життям хижака.

Петро сидить у своєму колі, обхопивши обличчя руками. Він не може дивитися на те, що відбувається в майстерні, бо такого не буває. Це все сон, моторошний сон.

Марта відчуває, як мокрий вітер ширяє над її головою, крісло разом із нею перекочується кімнатою. Щоб не злетіти, до болю в руках вчепилася за нього. І тільки Аліна стоїть, дивлячись напружено на свою картину, ніби не помічає рейваху, що панує довкола.

Двері на картині починають рости, вони заполонюють весь простір полотна. Двері привідкриті. Градобур розпачливо виє, він хоче вирватися на волю, бо відчуває, що вже знесилений і, якщо зараз не попаде

в чиєсь тіло — загине, пропаде вічна душа. Бо вічні також колись помирають. Його душа розпадеться в тій кімнаті на тисячі холодних росяних крапельок.

О, тут хлопець на підлозі, немає, правда, зовсім часу питати у нього дозволу на те, чи згоден він прийняти у своє тіло ще одну душу. Але то такі дрібниці в порівнянні зі смертю чи тим, що його чекає після неї чи не чекає. Одного разу він вже порушив обітницю, коли в тому селі, назву якого зараз і не пригадає, за злочин стратили його раба, у тілі якого він жив. Мусив рятуватися і вселився в тіло прапра прадіда Кажана. Невже історія повторюється? Вихор розганяється і знову завиває від болю — ще один пекучий удар отримує від хлопця чи від того, хто його стереже-оберігає. Від люті його танець стає ще безжалісніший. Аліна хапається руками за підвіконник, щоб не впасти від того смерчу, що витанцьовує в центрі кімнати. Марту зі стільцем тиснуло в стіну між шафою та холодильником, мольберт із картиною перевернуло. Але картина-двері не впала на підлогу, вона лежить майже в ногах Марти. Гонихмарник бачить тільки один вихід — втеча через вікно. Знову невдача. Він перелякано вдаряється об щось м'яке та таке ж пекуче, як і сили, що обороняють Сашка і хлопця в колі. Градобур знесилено сповзає додолу і тільки тепер помічає, що вся кімната замурована, всі стіни наглухо замкнені.

Пастка.

Аліна, розуміючи, що Гонихмарник опинився в пастці її картини, укладає з ним угоду: в обмін на життя він переселяється в тіло Марти, яка погоджується на це. Стається диво — Марта прозріває. Аліна пояснює, що Мартине прозріння — це наслідок стресової ситуації.

Якими рисами характеру наділені персонажі? Що спонукає кожного / кожну з них узяти участь у непростій, навіть містичній, справі?

РОЗДІЛ VII

1. Межа

По рівній грані двох світів ідеш.
Що, наче скло, невидима і гостра.
І тягне, рве глибинами без меж
Одкрите серце ненаситний простір.

Олег Ольжич

Петро з Мартою пішли...

... Аліна сидить, заплющивши очі. Марево того, що тільки-но тут відбувалося, видається сном. Вітровій, мокрий, холодний, вологий, пекучий, який щойно крутив-вертів їхніми долями і своєю також, вже у безпечному місці. Чи в такому і безпечному? Чи не краще було просто вбити Градобура? Та чи мала вона право вбивати його? Питання, стільки відразу питань. О, так! Клята сила природи речей, яка надто складна для людського розуму, про яку так любить згадувати Юрко. Аліна могла зробити Градобура бранцем свого полотна, могла дозволити померти

на підлозі. Вона не зробила цього. Бо то не її робота. Чи вже її? Чому написала ту картину, з дверима? Була сама не своя, коли писала. Так. І написалося саме тоді, коли познайомилася з Кажаном-Гонихмарником. Ні, мама не вгадала! Ті сни — то не втручання Градобура. Вона сама писала свої полотна. На рівні підсвідомості, мов захист, розуміючи, що вони їй знадобляться. Так, це не лише картини забагато в них стихійності, можливо, саме це і приголомшує глядача. Художня цінність? Хтозна! Напевно, саме в цьому вона? Все складно і просто водночас. Може, відповіді на всі ті питання знає Юрко?

Юнак умить з'являється.

— Що трапилося? — нервово питає Аліна. — У тебе такий вигляд. Поки ми були там, ти...

— Тс-с-с... Не варто, — хлопець втомлено відмахується. — Уже все гаразд. Ти — молодець.

— Я тобі дуже дякую, Юро. Якби не ти, ми не змогли б...

Дівчина здивовано вмовкає, тому що Юрко починає сміятися. І сміх той такий, як завжди, у відповідь не можливо не посміхнутися.

— Ти смієшся? — запитує здивована дівчина.

— Я майже нічого не зробив. Це все ти, Аліно. Ти довела вкотре стару і чомусь для вас, людей, банальну істину: те найцінніше, що ви маєте, найчастіше відкидаєте. Що, надто моралістично звучить?

— А машина світу, Юрку, про яку ти так любиш теревенити? — іронічно-втомлено озивається Аліна.

— Вона ні до чого. — Юрко говорить серйозно, навіть дещо пафосно.

Юнак вмовкає, робить спеціально паузу, чекаючи відповіді.

— Геть інше? — трішки розгублено перепитує.

— Все просто і складно водночас. — Веде втомлено хлопець. — Хіба є щось сильніше від любові? Так, любов прощає і бореться до кінця. Зазвичай вона перемагає, коли ти впевнений у ній і в собі теж. «Бог — це любов», — кажете ви. А якщо людина створена на подобу Творця, то виходить, що і людина — то любов. Дехто це знає, дехто шукає відповіді все своє життя, дехто собі живе, не замислюючись над цим, бо для чого. У кожного своя дорога до розуміння, інколи одного життя замало. Заради любові вмирають, їй присвячують геніальну музику, полотна, вірші, романи! Людство донині пам'ятає ім'я коханої Данте, тому що Беатріче живе в його віршах і зараз. Вона стала його пеклом. Та вона стала і його раєм. Кохання. Можна кохати по-різному. Навзаєм. А можна, як Петрарка. І таке частенько буває. Просто, до скону... Яку ватру розпалиш у собі — таким буде і світ довколишній. Людина — то храм божий. Можна напустити в нього крамарів і шарлатанів, можна вимостити долівку соломою та розвести свиней або перетворити в болото. А можна в храмі поставити вівтар і впускати до нього всіх стражденних. Хоча то може бути і бібліотека, куди за водою пізнання прийдуть спраглі, чи картинна галерея, яка шокуватиме, вражатиме, тішитиме, веселитиме. Все у твоїх руках, що ти створиш — храм чи прихисток для стражденних, дім розпусти чи корчму. Хоча ви, люди, так любите нарікати на Бога,

переводячи стрілки, типу: «Все в руках божих». Тож той вибір, який ти робиш щодня, щохвилини, впливає не тільки на твою долю, він впливає на долю цілого Всесвіту. Бо кожна жива істота є найціннішим гвинтиком в отій складній машині світу, важливо все — слова, думки, мрії, сни... Знаю, що кажу.

Аліна, широко відкривши очі, слухає Юрка. Майже всі її домисли він щойно повторив. Вона здогадується — хто він.

— Ні, ти не янгол! — витискує із себе Аліна. — Ти розумієш людей і не судиш, застерігаєш — так, але не караєш. Ти також, як і ми, страждаєш і журишся, робиш помилки, правда? Яка я дурна, чому раніше не здогадалася! Так, Юрій-Змієборець, символ мого міста, його покровитель. Але не зовсім він, правда ж. Ти — не янгол. Ти...

Юрко трішки сумно усміхається та ствердно киває головою.

— І місто має душу.

— Безсмертну, — випалює Аліна.

— Сподіваюсь, що так! — Юрко усміхається сумно, самими очима.

— А хто я така? — Аліна втомлено закриває очі, потім рвучко хапає Юрка за руки. — Невже, як і ти, не вповні людина? Ота сила в мені, що... то ж не лише...

Дівчина затинається на півслові. Юрко ствердно хитає головою.

— І любов також, Аліно. Заспокойся, ти — людина, навіть дуже людина. Ти виграла щойно бій, а попереду... Зараз тобі треба відпочити, виспатися і набратися сил, — говорить Юрко, старанно підбираючи слова. — Це ще не все, Алінко. Ти допомогла Марті і Градобурові. А от твій Сашко... Це набагато важче, ніж розділити дводушника, повернути Сашка додому. Пригадуєш слова мами про душу Ігоря, яка заблукала? Та з Кажаном, тобто із Сашком, може трапитися гірше — надто висока плата за свободу. Він порушив клятву. А зараз сходи додому, спробуй заспокоїти маму, відіспись. Я побуду із Сашком.

Аліна кричала, заперечувала, проте Юрко переконав її. Це легко зробити, коли супротивник хоче бути переконаним.

Перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на с. 247, й ознайомтеся зі статтею про Юрія-Змієборця — покровителя міста Львова. Поміркуйте, чому львів'яни так шанують цього святого.

Ікона св. Юрія Переможця зі Станилі

Перевірте на правдивість інформацію зі статті.

а) Спочатку уважно прочитайте заголовок. Які емоції він викликає?

б) Знайдіть інші джерела інформації, яка подана в статті.

в) Як за 5-бальною шкалою ви оцінили б статтю на точність і достовірність?

г) Чого більше у статті: фактів чи суджень?

Уві сні Аліна бачить Сашка, загнаного в пастку на горі Кайлас, що, як вона пізніше з'ясовує, є місцем суду над душами, звідки не всі повертаються. Дівчина розуміє: це саме її інтуїтивні дії призвели до того, що Сашко опинився в небезпеці, і усвідомлює, що ціна його порятунку може бути дуже великою.

2. Правдива легенда

Аліна, розуміючи, що Сашкові потрібна допомога, бо він так і не прокинувся, звертається до Юрка, який розповідає їй історію роду характерників і їхню боротьбу з Градобуром. Юрко дає Аліні дубовий листочок-компас, який допоможе їй під час мандрівки в минуле для зустрічі з прадідом. Аліна сподівається на успішну рятувальну операцію, знову залучивши до неї Марту і Петра.

3. Та, що прийшла від Сонця

Ми вдвох, колись,
гасили сонце і поцілунками
в далеку пранiч засвічували зорі.
Юрій Коломієць

Аліна опинилась у безчассі. Її оточувала мла. Точніше, це був порожній світ — у якому нічого і нікого, поки що лише вона. Вона та мла, немов безмір'я перед створенням світу. Ні ночі, ні дня, ні неба, ні землі. Тут Аліні не подобається, тому що довкола пустка. Та це поки що. Відчувала, якщо хоча б на мить тут затримається, то вже буде не сама й товариство може виявитися не з приємних. Це — станція перенаправлення, так її для себе назвала. Перехід між світами чи реальностями. Яке зрештою це має значення, як і те, звідки їй про це місце відомо? Десь із надглибини підсвідомості. Аліна у сні закриває очі і міцно стискає в руці дубовий листочок. Витісняючи з голови всі людські думки. Та сила, про яку торочив Юрко, компас, має її привести туди, де вона зараз мусить бути.

Дівчина розплющує очі. Тисячі сонць вдаряють у зіниці... Дурні книжні істини лізуть у голову. Сонцепоклонниця, язичниця, поганка! Вона жене їх геть, кудись на задвірки душі. Хай посидять там. Вони зайві. Є вона і є її Сонце... Вона нарешті зважується підняти на нього очі, відчуваючи трепет та майже побожність перед всемогутністю вогняного дива, створеного кимсь. Сонце крутить колесом у блакиті, віддаляючись від неї сваргою. «Вогонь для життя, вода — для міці» — звідки беруться в голові оті слова? Уже навіть не дивується власним думкам. На плече дівчини лягає чиясь важка долоня. Та вона не боїться, тому що це очікувано. Тому що знає, допоки поруч Сонце, ніхто не нашкодить їй тут, ніхто, бо вона його дитина. Сонцепоклонниця? Хай! Сонцепоклонниця. А це привітне місце, його дім, оселя Сонця. Отже, і її оселя також.

Аліна встає з колін, дубовий листочок кладе в кишеню. Озирається... Ні живої душі. Знову повертає свою голову до Сонця і торопіє.

Звідкись взялося величне дерево, здається, дуб. Дуб із легенди. Таких великих дерев вона зроду не бачила. Його гілля наче тримає небо. А чому ж наче? Таки держить! Сонце стало маленьким химериком і ніби заплуталося у віттях дуба. Під дубом Дід. От і зустрілися.

Старий сидить у позі Будди і дивиться на Аліну, ховаючи у вусах посмішку. Принаймні так здається Аліні. Голова поголена, оселедець за вухом, довгі вуса. Зодягнений у багряну лискучу куртку із золотим позументом і китицями, і в «широких, як море, шароварах». За плечима стоїть припнута до дуба рушниця. Дід схожий, мов дві каплі води, на міфічного Мамая з картин. Біля козака на траві пляшка і склянка. У руках кобза, у кутику вуст люлька. За деревом пасеться чорний кінь, прив'язаний до запханого в землю списа. На гілці дуба завішена червона феска з китицею, порохівниця...

«Дерево життя». Лінограв'юра. 2025. Худ. Олег Шупляк.

Чому саме образ дуба використовує авторка в цьому епізоді?
Що це дерево уособлює?
Поміркуйте, хто такий Дід.
Символом чого є Сонце?

Аліна піднімає голову вверх, погляд падає на крону дуба. Там заплуталося Сонце. То не гра уяви і не образний вислів.

...Аліна спускається вниз. Нарешті озивається Дід, голос м'який і спокійний:

— Хочеш запитати, чому ти тут? Не зараз, дочко. Мудрі питання потребують таких же відповідей. Зараз від твоїх вчинків залежить не одна доля. Ми ще побачимось. А тобі час іти туди, куди велено! Минуле здвигнуто і забуто! Іди, одна з нас, та, що несе Сонце. Та, що несе світло. І пам'ятай, що було на самому початку, добре пам'ятай.

Аліна знає, що має врятувати Сашка. Це зараз найважливіше, а от полаятися з Дідом, здається, ще буде нагода. Вона зажмурюється. Тільки так тут можна подорожувати.

Коли вкотре відкриває очі, картина змінюється. Чужина, морок.

Аліна йде ущелиною. Між скелями, під чужим небом, над головою безмірне зоряне шатро. Тільки зірки тут світять геть по-іншому. Вона виходить на відкритий простір. Знайома Долина смерті в підніжжі Вершини світу.

Несподівано дівчина зупиняється. Ноги не хочуть іти, відмовляються рухатись. Вона відчуває, якась сила тримає її міцно, пригвинтивши до землі. Старається вирватися і не може. Ноги ніби вросли в цю

чужу для неї землю. Неквапливо й поважно з-за гір вилазить світанок. Темрява розсіюється. І вже чітко можна споглядати довколишній світ. І гори. Це не живі, лагідні на дотик, приємні для ока Карпати. Це чужинські гори. Три камені бовваніють попереду. Один із них — Сашкова душа, яка у пастці. Все, як у вчорашньому сні. Аліна починає його гукати. Сашко не озирається, тільки ледь помітно ворушиться. Аліні лишилося пройти якусь сотню метрів і забрати його з цього місця...

Аліна входить у потойбічний світ, де стражі Чистилища загадують їй загадки, перевіряючи її мудрість і рішучість. Вона проходить трьох брамників, відповідаючи на запитання про те, що тримає Землю, камінь і золотих китів, і наближається до четвертого, щоб урятувати свого коханого.

— Вітаю тебе, Людино! Ту, що прийшла від Чужого Сонця! Загадка остання, однак найважча, — але то не кішка під каптуром, ні, надто легко. — Готова?

Аліна киває головою. Воротар скидає каптур. Так і є — це тигр. «В овечій шкурі», — жартує сама із собою. Стражник вдає, що не почув. Він трішки розчарований — до нього ще ніхто не добирався, а якщо таке траплялося — то вже й забулося. Є над чим замислитись.

— Загадка четверта: що тримає вогонь?

— Дуб залізний, з передвіку посаджений, а коріння його на силі божій стоїть!

Тигр муркоче майже привітно:

— Проходь, Людино! Та, що прийшла від Чужого Сонця! Проходь! І хай буде доброю до тебе Вічність!

4. Ціна кохання

Коли Ти, мій Господи, Всесвіт творив,
Мене ти у ньому з дрібничок творив?
І вчинки погані та гарні мої —
Усе наперед прописав ти згори?

Омар Хайям

Коли Аліна заходить в останні двері, чорне сонце падає в пащеку червоної гори, яка, здається, просто ковтає його. Такий тут захід. Моторошний...

Аліна майже бігцем кидається до Сашка:

— Сашко, Сашко! Коханий! Ти мене чуєш? То я — Алінка. Ідемо звідси, тут тобі не місце. Ми ще живі.

Вона термосить хлопця. Він сидить, трусячись від холоду чи від жаху, який вже заповз у його душу, і та вже майже готова померти чи піти далі. Туди, де вони вже більше не зустрінуться. Аліна це знає напевне, і від того робиться страшно.

— Сашко! Коханий! Глянь на мене, будь ласка, отямся. Пішли додому.

Він не чує. У душі не тільки холод, там — ніч. Беззоряна, німа, темна. Аліна стукає у ворота вічності, та вони замкнені для неї, не пробитися крізь товстезні мури каяття та кари, які впіймали Сашка. Раптом Аліні

видається, що й вона струмочком починає витікати з оболонки свого Я. А може, залишитися з коханим, тут так затишно, і ці красиві химерні камені... Що? Камені! Вона раптом починає розуміти, що то вони, мов вампіри, висмоктують із живого світло і вона також починає химерити. Скільки важить людська душа? О, так-так — вона безсмертна, а на вагу? Аліна хапає Сашка за руки і силоміць волочить його в бік дверей. Вони роблять лише кілька кроків, Сашкові байдуже, з ким і куди, він слухняно бреде за Аліною. Дівчина фізично відчуває холод, що йде від каменів, вона тягне Сашка за собою і раптом натикається на невидиму стіну. Двері замкнено, а з цього боку воротаря нема. Сюди тільки входять! Тебе ж попереджали. Камені стають ще сердитішими, холод перетворюється на мороз.

Аліна чує мову каменів, вони також мислять, майже як люди. Яка вона зухвала? Хоче перевернути плин всього того, що склалося з перших днів існування вічності. О, ні! Ці люди залишаться тут, у пастці, без права відбути покуту, їх душі замерзнуть.

Дівчина обережно садовить Сашка на землю, сперши спиною на невидиму стіну. Сама ж похапцем промацує кожний міліметр тої невидимості, можливо, тут є ще одні двері, мов у супермаркетах: вихід з іншого боку, перебравши в голові всі відомі-знайомі слова-паролі. Намарно. Це — пастка.

Вони у замкненому колі. Аліна сідає біля Сашка. Він кладе голову їй на коліна, його перестало трусити.

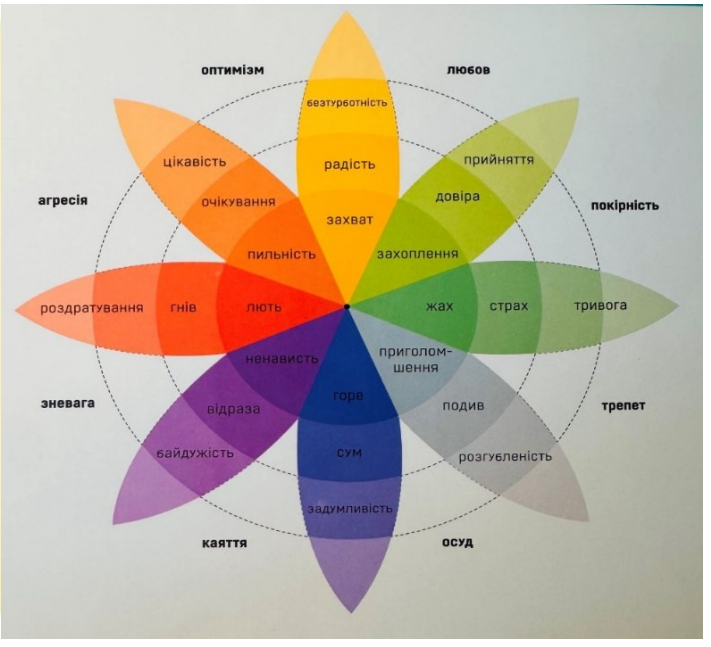
Що робить жінка в безвиході, перед тим, як знайти його? Вона плаче. Сльози течуть по обличчю, Аліна їх не стримує. Вони — у пастці! Камені, здається, щиряться до неї, і раптом Аліна помічає — вони мають очі, страшні, червоні, люті очі. Ніч з'їла день, і темрява відкрила очі цим гидким рудим каменюкам. Вони її ненавидять, Аліна це відчуває. Так-так, ненавидять і трішки бояться. Страх насправді густий на дотик. Коли він живе в комусь, то його можна відчути, як запах від багаття. Навіть коли багаття не бачиш, дим видає його. Говорить — десь поруч палає вогонь. Але чому вони її бояться? Отже, у них із Сашком є шанс.

Аліна інстинктивно торкається своєї шиї. Під футболкою спить Сила Землі. Вона тут ледве пульсує, але ж не мертва. Аліна правою рукою хапається за оберіг, сила рідної землі має допомогти, і раптом, замість звичного дотику до металу, пальці намацують щось м'яке та живе. То — дубовий листочок. Зачепився за оберіг на дереві.

Опинившись у пастці, Аліна рятує Сашка з потойбічного світу з допомогою коня-характерника і блискавок Марти, але ціною цього стає її кохання. За порадою Діда, Марта відмовляється від Сашка, щоб той міг повернутися до нормального життя, а сама покидає його, зрікаючись свого щастя.

Колесо емоцій

Автор Robert Plutchik

22. Перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на с. 247, і виконайте завдання.

Поміркуйте, які емоції переповнюють Аліну.

Відшукайте їх на «Колесі емоцій».

Що може символізувати і як може рятувати в цій ситуації колір емоції?

Аліна втомлено сідає біля Сашка. Він снить До обличчя повернувся рум'янець. Тепер його душа вже ніколи не заблукає, їй пообіцяли.

Очі дівчини заливають сльози, мов погідний літній день грозовий дощ. Аліна дала слово, мусить його тримати. Коли прокинеться Сашко, то не буде пам'ятати — ні хто вона, ні як В хвати. Плата за нормальність — кохання. Що там патякав Юрко: «Бог — то Любов»? То вона заради Бога зрікається Бога? І платить найціннішим за найдорожче. Аліна нахиляється над Сашком, гладить його чорне волосся, цілує у теплу щоку. Прощається. Аліна забирає з його майстерні свої речі. Вона йде не тільки я його майстерні, іде а його життя. Назавжди. Дівчина перелазить через підвіконник, озирається востаннє.

— Прощай, Сашко! Я кохаю тебе і завжди кохатиму! Я хочу, щоб ти зумів стати щасливим.

Прокоментуйте виділені слова. Чи погоджуєтеся ви з думкою авторки?

Хто заслуговує на щастя? Так, ті, кого ми найбільше любимо. Лише вони. Навіть тоді, коли те щастя вони не можуть розділити з нами.

Аліна заходить у майстерню, закриває наглухо вікно, зашторює вікна. Збирає всю волю в кулак і телефонує таткові.

— Привіті Як там мама? Усе гаразд? Слава Богу! Слухай, мама щось казала про навчання за кордоном. Може, варто спробувати? Це непоганий досвід, правда ж? А, так, розумно, що не телефонна розмова. Зараз буду. Можна, я у вас тимчасово поживу?

Аліна вимикає телефон, світ заливають солоні дощі.

ЕПІЛОГ

У снах Аліна часто верхи на вороному коні мчить безкраїм степом, вбираючи його силу і свободу. Під величезним дубом вона зустрічається з Дідом, який навчає її та відповідає на запитання про світ, життя і призначення, а також розповідає притчі, хоча вона досі шукає спосіб вибратися із цієї пастки.
Дід вірить, що його онука Аліна впорається з розплутуванням Сонця й іншими завданнями краще за синів, а Юрко має сумнів, чи варто було так суворо перевіряти її, зауважуючи, що Аліна може повернутися до свого коханого.

— Доста мене діставати! Ну, то не твого розуму діло! Тебе не спитавши! Завше пхаєш свого носа, де не гоже! До того ж я добре пам'ятаю, як мій син зрадив рід свій заради кохання і до чого то привело. Не до добра! Тьху на те кохання!

— Тоді — то таки помста?

— Ану — цить! Ніц не розумієш! Цить! Я кажу!

Та молодий не вгаває:

— І ти її заставив розплатитися так дорого за це, коханням? Ех, Діду, Діду! Ич, яке ти вредне! Пригадай княгиню Ольгу і те, як вона відомстила за своє кохання. Так, Аліна не княгиня, але диви, щоб та палиця другим кінцем тебе не влупила. Бо Любов, Діду, тримає те сонце у небі, тебе під дубом, небо над землею, зрештою весь Всесвіт і те, що за ним.

Якщо тому молодику не заткнути рота, він такого набалакає.

— Завів своєї улюбленої! Ич, розійшовся! Ти добрий хлопець, Юро, та часто тебе того, заносить. Цить, небораче! Не гніви мене! Що зроблено — то зроблено! Чи ти думаєш, що мудріший від мене?

...Аліна сидить у вікні University of the Arts, London, у ногах валяється тайстра. Звичний наплічник вона у Лондоні замінила тайстрою. Минув майже рік, як вона тут. Якось воно так вийшло зовсім поступово, тут на чужині просто зі всіх дір полізла її українськість. Тайстра замість звичного наплічника. Сорочки оздоблені вишивкою, навіть джинси, і ті з орнаментами, літні футболки з писанками... Кожен орнамент — не просто малюнок. То мова, мова вічності. Навіть вічність має свою мову, вона не німа. Дід навчив її читати символи: і вишитий рушник або автентична писанка бувають інколи цікавішими від Вольтера чи Ніцше.

Ех! Вона тут, на чужині, вже задихається. На всіх творчих роботах у неї виписується журба. Татко відправив її сюди вчитися на два роки, точніше, сама відправилася. Сама ж напросилася! Свідомо не вертала додому, у Львів, навіть на різдвяні свята та Паску, відчувала, що не зможе. Не зможе глянути в очі місту, яке плаче з неба сльозами Гонихмарника, у якому лавки в парку, дахи, квіти і навіть хмари будуть нагадувати про Сашка.

Мама каже, що час і відстань — найліпші лікарі. Аліна знає — то не для неї. Біль не став меншим, час не розмив обрисів, душа ще й досі тужить, бо він її доля, якщо не в цьому житті, то в наступному — точно.

Що ж, вона зачекає. А ось улітку вона приїде на канікули додому й залишиться. Досить із неї мандрів! Ще до всіх бід — туга за батьківщиною. Уже не витримує.

Перебуваючи в Лондоні, Аліна змінилася. Досліджуючи його визначні місця, вона відчуває тугу за домом і своїми близькими, особливо за Сашком, зустріч з яким заборонена. Вона спостерігає, як сіре лондонське сонце, що бореться з чорною хмарою, відображає її власний сум.

Зараз буде дощ.

— Привіт чи хелло! Думаю, що привіт! Я — українець. Ти також з України? Правда? Судячи з твого зовнішнього вигляду — так! — за спиною Аліна чує знайомий голос, з відтінком іронії.

То вже глюки у неї починаються. Вона озирається.

Навпроти стоїть Сашко і чемно всміхається. Її Сашко. Він підстригся, незмінний чорний колір светра і джинсів залишився, грайливість глибоких смоляних очей також незмінна.

— Я не помилився. Ти озирнулася, отже, розумієш українську, а ще — твій одяг, —продовжує юнак. — Знаєш, тільки українки мають такі красиві очі і розкішне русяве волосся. Можна з тобою познайомитися?

Компліменти робити також не розучився. Хлопець для вітання простягає чемно руку. Авжеж, він її ще чи вже не знає:

— Мене звати Олександр, можна Саша, Сашко. Майбутній скульптор. Приїхав сюди на три місяці, на стажування!

Аліна тисне його долоню, м'яку і сильну, клубок, змішаний зі сліз та радості, застрягає в горлі, та вона щосили заштовхує його всередину:

— Дуже приємно — Аліна.

Юрко стоїть під вікном кафе на Оксфорд-стрит. Він і вона, щасливо посміхаючись, розмовляють.

— Він впізнав її, він знайшов її. Вона не порушувала клятви, Діду. Бачиш — Аліна не шукала його. Це він в отому чужинському місті серед мільйонів мешканців віднайшов її, єдину. Я не втручався, чесне слово, Діду. Лише дозволив їм зустрітися. Шанс був мізерний, і ти будеш мені казати, що це — не кохання?

...Аліна стоїть біля вікна у темній кімнаті спальні і дивиться на нічний Львів. Падає дощ. Ззаду її обхоплюють сильні руки Сашка. Він цілує її у шию, а на вушко ніжно шепоче:

— Чуєш, кохана, як гарно плаче дощ! Спокійно і тихо, майже радісно.

Аліна посміхається — чи то дощеві, чи то чоловікові. Дощ змиває з вулиць міста бруд, хто зна, можливо, і бруд із чиїхось душ. Дощ рівний. Ніби кожна доріжка його до землі дбайливо випещена. Аліна знає — у Марти і Гонихмарника також усе гаразд...

23. Поясніть назву твору. Що символізує «гонихмарник»? Чому така назва твору, адже більшість подій сфокусовані й розгортаються навколо Аліни?

24. Яка роль епіграфів у творі? Чи вдало вони дібрані? Поясніть один (на вибір). Чи відомі вам автори епіграфів?

25. Які проблеми порушено у творі «Гонихмарник»? Поясніть це на конкретних прикладах сюжету. Оформте гроно «Проблематика роману “Гонихмарник”».

26. Що магічного і незвичного в образі Гонихмарника? Які ще містичні образи використовує авторка у творі? Яка їхня роль?

27. Достатньо мати здібності чи важливіше вміти їх застосовувати? Подискутуйте над цим питанням у класі з учителем / учителькою й однокласниками, наводячи конкретні приклади з твору.

28. Чи вірите ви у дар Роду, який передається з покоління в покоління? Як його можна використати на благо?

29. У чому суперсила Аліни? Поміркуйте, що допомогло Аліні врятувати коханого?

30. Останній розділ твору має назву «Ціна кохання». Чому ціна була великою?

31. Кому і навіщо ви порадили б прочитати твір?

32. Уявіть себе одним із персонажів твору. Поясніть, чому ваш вибір саме такий. Як би ви вчинили в тій чи тій сюжетній ситуації?

Пригадайте, що **фентезі** — різновид фантастичної літератури, де створюється вигаданий, чарівний світ із власною розгорнутою історією, кодексом законів тощо. Практично в кожному фентезі є певні відсилання до історичного минулого (цим фентезі й відрізняється від науково-фантастичної літератури, спрямованої переважно на майбутнє, зокрема науково-технічний прогрес). Через те, що події відбуваються в місті (Львові), твір «Гонихмарник» належить до **міського фентезі**.

Твори Дари Корній переважно належать до жанру українського фентезі, але мисткиня також пише романи для дорослої аудиторії з елементами містики та філософських роздумів. На створення роману «Гонихмарник» її надихнула донька, яка захоплювалася вампірською сагою «Сутінки» (авторка — американська письменниця Стефені Маєр). Дара вирішила написати українську історію, яка б розв’язувала підліткові проблеми, але без вампірів.

У її романах «Гонихмарник», «Місяцівна», «Сузір’я дів» та інших багато моральних дилем, питань життя і смерті, кохання і втрати.

Дара Корній відома ініціативою щодо створення комп’ютерної гри за мотивами її романів.

Більше про Дару Корній за бажанням можна дізнатися з інтерв’ю письменниці, перейшовши за покликанням чи QR-кодом, що на с. 247.

33. Чи можна вважати твір Дари Корній не лише міським, а й міфологічним фентезі? Відповідь обґрунтуйте.

34. Укладіть порадник «П’ять найцікавіших фентезійних творів».

35. Опрацюйте статтю про книжку «Гонихмарник» у вікіпедії. Можливо, її варто допрацювати? Яким матеріалом ви її доповнили б чи відредагували? Спробуйте доповнити сторінку вікіцитат висловами з твору.

36. Історія про гонихмарника Дари Корній — це перша книжка дилогії. Якщо цікаво, прочитайте її другий твір «Місяцівна».

- Розробіть рекламний постер або сценарій буктрейлера дилогії.
- Які ключові образи, фрази, сцени варто використати, щоб зацікавити читачів?
- Опишіть елементи постера (зображення, колірну гаму, текст).
- Якщо обрали буктрейлер, то розпишіть послідовність кадрів і ключові фрази, які прозвучали б у ньому.

МАКС КІДРУК (народився 1984 р.)

...якщо не мрієш,
то час стоїть на місці.
Орхан Памук

Макс Кідрук (народився 1.04.1984, с. Володимирець на Рівненщині) — письменник. Навчався у фізико-математичному класі з поглибленим вивченням іноземної мови. У 2001 р. закінчив школу із золотою медаллю. Того самого року вступив на механіко-енергетичний факультет Рівненського університету водного господарства та природокористування (спеціальність «Теплоенергетика»). Перша книжка Макса Кідрука — «Мексиканські хроніки. Історія однієї мрії».

Link. Худ. Олег Шупляк

Уявіть собі: хлопець, який згодом стане одним із найпопулярніших українських письменників, спершу обрав зовсім інший шлях — технічний. Здавалося б, його майбутнє — це креслення, формули та обчислення. Але Кідрук мав іншу, велику мрію — побачити світ. Для Макса його мрія стала рушійною силою. І хто б міг припустити, що згодом від розрахунків теплових мереж він перейде до створення напружених, захопливих світів?

Після навчання Макс вирішив, що світ не може чекати. Він продав усе, що мав, і вирушив у неймовірну подорож, яка змінила його життя. За кілька років він відвідав понад тридцять країн, мандрував екзотичними куточками Азії, Латинської Америки й Африки. Уявіть лишень, він побував у Чилі, Новій Зеландії, на острові Пасхи та навіть у Мексиці!

Макс Кідрук не тільки мандрував, він накопичував досвід, який згодом став підґрунтям для книг.

Саме мандри й стали першою книжковою серією письменника — **тревелогами** (дорожніми нарисами), де він описував свої пригоди, знайомства і враження. Ці книжки, сповнені гумору, цікавих спостережень, довели читачам, що подорожувати світом — це захопливо.

Зрештою, Макс Кідрук поєднав знання інженера з досвідом мандрівника, створивши унікальний жанр — *український науково-технічний трилер*. У його романах («Бот», «Жорстоке небо») глибокі наукові знання про сучасні технології (досвід інженера) органічно доповнюють захопливі, гостросюжетні пригоди (спадщина мандрівника).

Письменник майстерно об'єднував карколомні сюжети, наукові факти і сучасні технології. Його романи — справжній виклик інтелекту читача! Так, «Бот» — про боротьбу зі штучним інтелектом. «Жорстоке небо» — напружена розповідь про авіакатастрофу й інженерні помилки. А дві книги дилогії «Нові Темні Віки» — «Колонія» і «Колапс» вражають як змістом, так і формою. «Твердиня» — містичний трилер, пов'язаний із секретними об'єктами.

Твори Макса Кідрука не лише розважають, а й змушують замислитися над науковими досягненнями та їхніми можливими наслідками. Романи письменника — приклад того, як глибокі знання і життєвий досвід перетворилися на сучасну, популярну й високоякісну літературу. Біографія Макса доводить: якщо маєш пристрасть і прагнення розповідати історії, ти можеш стати зіркою української літератури.

Макс Кідрук — свідок, що мрії змінюють життя. Саме завдяки сміливості мріяти й діяти митець і став тим, ким є сьогодні: письменником, який пише про світ, побачений на власні очі.

1. Поясніть, як саме вчинки та вибір Макса Кідрука ілюструють ідею епіграфа.
2. Дізнайтеся більше про мрію Макса Кідрука. Як письменник об'єднав «мрію» і «рутину» у своїй літературній творчості?

3. Чим тревелог відрізняється від роману? Як інженерна освіта Кідрука допомогла йому писати в цьому жанрі?
4. Який зв'язок картини «Link» Олега Шупляка і тематики творів Макса Кідрука?

МЕКСИКАНСЬКІ ХРОНІКИ. ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ МРІЇ

Храм Написів. Автор світлини farukbudak.gmail.com

Великими ми зростаємо в мріях.
Усі великі люди — мрійники.
Вони бачать речі крізь імлистий серпанок
весняного дня або ж у червоних
відблисках вогню довгого зимового вечора.
Хтось із нас дозволяє цим мріям загинути,
однак інші плекають та захищають їх,
викохують у найтяжчі часи,
допоки вони не приведуть до сонця та світла,
котре завше осяює тих, хто щиро вірить:
мрії збуваються.
Вудро Вільсон, 28-й президент США

Передмова

Чіапас. Джунглі. Загублені серед покручених ліан та віковічних дерев руїни майя. Покришені стіни високих пірамід, на підніжжя яких видряпуються зелені нетрі. Неглибокі, але швидкі потічки, що сердито бурлять і клекочуть, заступаючи дорогу в найбільш невідповідний момент. Повсюди таємничі написи та знаки. А ще — спека...

Попереду між обвислим ліанами та вогким листям бовваніє спина невисокого провідника-індіанця. Смаглявий нащадок майя старанно прорубує дорогу в хащах, вправно орудуючи величезним мачете. Він не розуміє англійської і, мабуть, не вельми знає іспанську... Кароокий індіанець увесь час похмуро мовчить, він просто веде за собою трьох нахабних ґрінго, які наважилися кинути виклик його джунглям.

Мимоволі мозок обплітають моторошні думки: а що буде, коли провідник раптом зникне? Адже ота худа спина попереду та гострий мачете, який зі свистом розсікає тягуче глизяве повітря, раз за разом врізаючись в малахітове тіло джунглів, — оце й усе, що може повернути нас до нормального світу, до нашого зв'язку з цивілізацією. Хоча на той момент здавалося, що того світу взагалі не існує, а XXI ст. нам усім примарилось уві сні.

Над головою захлинаються оглушливим ревом невгомонні мавпиревуни, ховаючись від наших поглядів у густих кронах тропічних дерев; розмаїті папуги з довжелезними чорними дзьобами байдуже розглядають нас, ліниво погойдують головами. Першим йде індіанець, за ним дріботить кощава, як смерть, куцохвоста дворняга. Далі чеберяє Френк, чорноволосий кремезний Френк із Нью-Йорка, який невідомо чим керувався, коли потягнув за собою в це смарагдове пекло Крістіну. Крістіна, його дівчина, крокує слідом, відстаючи від свого бойфренда метрів на десять. Я замикаю процесію.

І більше нікого, абсолютно нікого на десятки кілометрів довкола...

Хто я такий? Ніхто. Такий собі шкет з України...

Ви спитаєте: що молодий шкет з України робить у мексиканських джунглях? Я... я навіть не знаю. У той момент я сам не раз питав себе, що в дідька я там роблю?

... А зараз я навіть гадки не маю, в якій частині Юкатану ми знаходимось...

* * *

Усі події та люди не є вигаданими. Я навіть не змінював імен.

Однак я хочу, щоб ви відразу зрозуміли, що це не звичайна книга про Мексику, не туристичний довідник, не збірка порад для самотніх мандрівців і навіть не життєпис. Це не розповідь про те, як якийсь хлоп з України, йдучи за безумним покликом серця, одного спекотного літа рвонув на інший континент за дванадцять тисяч кілометрів від дому і перетнув Estados Unidos Mexicanos[1] від західного до східного узбережжя. Зовсім ні... Це історія про зухвалу та абсурдну Мрію, яка завдяки безладній суміші віри та впертості, подекуди рясно приправлених справжнім безумством, врешті-решт втілилась у життя.

[1] *Estados Unidos Mexicanos* — Мексиканські Сполучені Штати. Мексика.

* * *

Оповідач висловлює вдячність людям по обидва боки Атлантики за підтримку та допомогу під час його подорожі.

Ці люди, серед яких друзі, випадкові знайомі та навіть зірки спорту й музики, зробили час його перебування в Мексиці «одним із найкращих місяців життя».
Оповідач довго розмірковував над першою фразою для своєї книги, прагнучи налаштувати читача не на пригодницький роман чи філософський трактат, а на щось глибше, серйозніше, але водночас цікавіше і жвавіше.

Зрештою, я вирішив, що поганий вступ набагато кращий, аніж ніякого, і почав з того, з чого уся ця історія зав'язалася в реальності.

І. Загублена Мрія

У мене була Мрія. Нічого в тому особливого. Грандіозні чи скромні, серйозні чи безглузді, здійсненні або ж утопічні мрії мають усі.

Як і більшість благопристойних мрій, моя тягнулася корінням з ранньої юності, коли мозок ще не був покритий шкаралупкою цинізму, а очі дивились на світ зовсім по-іншому. Однак на відміну від отих інших мрій, образ яких з роками блякнув і тьмянів, розкисаючи під тягарем обмежень та умовностей заплутаного життя, мені вдалося протягти власну Мрію крізь усі негаразди та прикрощі аж до самого повноліття. Я ніс її із собою доти, доки Мрія не щезла, ставши Реальністю.

Подекуди для Мрії наступали важкі часи. Були екзамени з попсованими нервами, почервонілими від безсоння баньками та купою непотрібного мотлоху в довбешці. Був період дикого захоплення важкою музикою — з довгими патлами і одним-єдиним «I wanna be a rock-star[2]» у голові. Було перше кохання, яке, як то завше буває, роздовбало на друзки усі інші мрії, майже так само як Виговський — війська Трубецького під Конотопом.

Проте Мрія лишалась. Хай навіть у вигляді розмитого, ледь вловного марева на задвірках свідомості, що наче легкий запах лісового вогнища і хвої вчувається від футболки після повернення з кількаденного походу в гори. Мені пощастило — я не став одним з тих невдах, котрі занапастили і розгубили більшість своїх мрій, продираючись хащами життя, тому я завжди (...ну, майже завжди) пам'ятав милозвучне ім'я своєї Мрії. А звалась вона — Мексика.

[2] *I wanna be a rock-star (англ.)* — Я хочу стати рок-зіркою.

Чи є у вас мрія? Ви прихильник / прихильниця того, щоб мрії озвучувати чи тримати в секреті? Відповідь поясніть.

Але давайте про все по-порядку, як кажуть, без вереску і штовханини.

* * *

Але у мене була Мрія, і звали її Мексика, і народилася вона одного чудового дня, коли мені до рук потрапила книга Генрі Райдера Хаггарда «Дочка Монтесуми». Було мені тоді років дванадцять, а може й тринадцять, зараз навіть не пригадаю. Якщо намагатися бути точним і

не відходити від істинного плину подій, то остаточно Мрія сформувалася значно пізніше, однак саме з того моменту, коли я перегорнув першу сторінку прославленого роману, пробився її перший в'ялий пуп'янок...

Коли ураганні емоції, збурені романом, примерхли, я сів і замислився, чи була не вигадкою є усе написане про Монтесуму, імперію ацтеків та Кортеса. Природно, мені заманулось докопатися, де у тому місиві пригод пролягає межа між історичними фактами та бурхливою уявою англійського прозаїка.

Так воно все і закрутилося. З прискіпливістю нишпорки я вишукував усю інформацію про історію Мексики...

А втім, одного дня трапилася, на перший погляд, нікчемна подія, яка добряче струснула мій звичний світ, не давши йому остаточно випасти в осад житейського коловороту. Ні, це зовсім не те, про що ви подумали: я не знайшов свого дитячого кашкета і не ридав над ним три години поспіль, молячись за упокій душі усіх надутих помпою котів. Насправді то був знак. І хоч я не вірю у доленосні знаки, однак саме цей епізод спонукав мене, замість скніти і чекати від долі жалюгідних підношень, підірвати свою гепу, схопити вередливу фортуну за горлянку і рішуче витрусити з неї усе, на що, як я вважав, я заслуговував.

Сталося усе одного безбарвного осіннього дня.

Сіра днина зачиналась у Києві як завше: похмурий ранок, напхана сонними понурими людцями підземка, довжелезний ескалатор та брудні допотопні потяги, що з гучним брязкотом підповзали до платформи. Я стояв посеред станції такий самий, як і решта: заспаний і роздратований через задушливу тисняву в метро та паршиву погоду на вулиці.

До перону підкотив черговий потяг. Я запресувався у зіпрілий вагон. За бортом залишилося кільканадцять кислих ботаніків, непристосованих для ранкового штурму київської підземки.

Їхати мені було одну станцію від Лук'янівської до Золотих Воріт, далі мусив пересідати на іншу гілку, тож я примостився скраєчку, біля самих дверей. Після того, як стулки дверей ледь не прищемили мого носа, мене так капітально притисли до них, що я ледь не випорснув свій сніданок через вуха. Довелось докласти шалених зусиль, аби моє лице не припечатали до засмальцьованих дверцят саме у тому місці, де вони сходяться між собою.

Знічев'я я почав продивлятися оголошення. Ви ж знаєте, у старих вагонах їх чіпляють де заманеться: на стінах, стелі, навіть на дверцятах. Зусібіч мені пропонували реферати, курсові, дипломні, «сєкрєти абальщєнія і ератічєскую йогу», ремонт комп'ютерів та комплектуючі, курси іноземних мов тощо. Погляд неуважно ковзав по маленьких брудних клаптиках паперу, аж зненацька мене ніби струмом дзиґнуло. Перед самісіньким моїм носом висіло: КОЛИ ТИ ЗАБУВ СВОЮ МРІЮ?

Спочатку я не повірив власним очам. Сонно кліпнув, перечитав ще раз, та однаково не повірив. «Коли ти забув свою мрію?» Я тіпнув головою, аби витрусити залишки сну, і роззяпив якнайширше очі. Видіння

не зникало. Аби остаточно переконатись у реальності того, що відбувається, я, несамовито орудуючи ліктем, витяг руку з-під навалених на мене тіл і торкнувся того папірця. Мені не примарилось: потертий шмат паперу був намертво наклеєний на дверцята вагону.

Я придивився уважніше, вишукуючи якесь рекламне посилання на вебсайт, де вчать заробляти мільйони за сорок хвилин, чи адресу агенції, де розказують, як зваблювати пишногрудих красунь самим лише поглядом. Але нічого з того не було. Звичайний білий папірець, на якому двома рядками великим кеглем було написано: «Коли ти забув свою мрію?».

...Це був перший раз, коли я спробував повернутися до своїх юнацьких мрій, проте намарно. Я вискочив з метро на вулицю і довго стояв, задерши голову, дивлячись просто у небо, забризкане плямами важких хмар. Повз мене заклопотані кияни поспішали у своїх справах, а я глядів у небесну твердь і силкувався згадати, про що колись мріяв, хоча нічого не міг воскресити, а те, що насилу пригадував, здавалося настільки безглуздим та несусвітним, що навіть не вартувало часу та сил, аби про нього мріяти. Голова була порожня, порожнім було моє життя, і я, хай як це банально звучить, страшенно через те злився.

Я шукав відповіді у попелястого хмаровиння, але воно висіло наді мною незворушним шатром, сірим і таким же байдужим, як увесь світ довкола. Стояв і дивився вгору доки не заболіла шия. А потім почався сніг...

На роботі цілий день ходив з таким почуттям, ніби зараз видудлив п'ять чашок кави. У горлі пекло, серце калатало, працювати не міг. Вовчим поглядом дивився через вікно свого офісу на сталеве небо, за яким десь далеко-далеко ховалося сонце, дивився на машини, що мчали проспектом Перемоги, намотуючи багнюку на колеса. Я старався зібрати воєдино недобитки юнацьких мрій, які лишились після моєї першої війни зі світом. Війни, яку я програв.

Десь за кулісами свідомості, глибоко в закапелках мозку міцно засіло і гупало у такт ударам серця оте ядуче «коли ти забув свою мрію?»...

— Ти бува не закохався? — поцікавився хтось із співробітників, вивівши мене з задуми. Трудяга сидів навпроти і цілий день з цікавістю спостерігав за тим, як мене викручувало на всі лади.

Я довго думав що відповісти, після чого холодно відказав, навіть не зиркнувши у його бік:

— Ні... Сьогодні я зрозумів, що ледве не втратив здатність любити... Безповоротно.

Збитий з пантелику моєю туманною відповіддю, він більше не зачіпав мене.

Увечері я прийшов додому сповнений безкомпромісної рішучості, якої ніколи не відчував раніше, рішучості почати нову війну проти тупих обмежень та умовностей власного життя. Я дав собі обіцянку зруйнувати той безликий світ, у якому існував, і не заспокоїтись поки від нього не лишиться ні сліду, ні згадки, чого б це мені не вартувало. А потім почати усе з нуля.

І я таки зруйнував його. Дотла.

Але то вже інша історія, можливо, не менш життєствердна і терпка, одначе тут не місце для неї. Єдине, чого я хочу, аби ви зрозуміли: світ воліє нав'язати вам певну роль у цьому житті. Варто вам погодитися на це — і ви приречені.

...Наступного ранку хмари розійшлись, над обрієм засяяло нове сонце.

* * *

Випадок у метро не воскресив велику Мрію. Якось воно не дуже мріється про поїздку у Мексику, коли щойно починаєш видряпуватися з клейкої київської рутини. Проте той папірець, невідомо ким і для чого наліплений на стулках дверей метро, примусив мене круто перевернути своє життя замість того, аби колодою пливти за течією.

По-справжньому доля нагадала мені про Мрію відразу по прильоті у Стокгольм. За кілька місяців до того я звільнився з ненависної мені роботи, а ще за пів року перед тим, обвішавши груди орденами, здобутими за час навчання в університеті, подав прохання на отримання міжнародного ґранту. Почав стукатись до Європи.

Чимось мені таки вдалось переконати серйозних дядьків з єврокомісії, що я саме той, кому вони хочуть надати можливість трохи повчитися на Заході. За пів року я отримав той ґрант і на цілий рік подався у столицю Швеції, в один з найпрестижніших вузів Європи — Kungliga Tekniska Högskolan, KTH[3].

* * *

Київ проводжав мене золотистими променями і пестливим вітерцем бабиного літа, Стокгольм зустрічав понурою погодою. У столиці Швеції накрапав дощ, під розбухлими хмарами було самотньо і холодно.

Я зайшов до квартири, де мене поселили, і почав розпаковувати речі...

За ту мить, поки ми придивлялись один до одного, я встиг подумати, що чорнявий не тягне на італійця, а ще, схоже, його вельми засмутила моя поява.

— Hello[4]! — нарешті сухо сказав хлоп.

— Hello! How are you[5]? — якомога поштивніше вимовив я.

На чорнявого моя фешенебельна ввічливість не подіяла зовсім, і він відрубав ще стриманіше, ледь не сердито:

— Fine, thanks[6].

Я продовжив розтягати речі по шафах.

Покрутившись трохи по квартирі, усім своїм виглядом демонструючи своє невдоволення тим фактом, що йому когось підселили, мій непривітний сусід по кімнаті нарешті буркнув:

— Ти звідкіля?

[3] *Kungliga Tekniska Högskolan, KTH* — Королівський технологічний університет (швед.).

[4] *Hello!* — Привіт! (англ.).

[5] *How are you?* — Як справи? (англ.).

[6] *Fine, thanks* — Чудово, дякую!

— Я з України, — передражнюючи його жаб'ячий тон, відказав я. — А ти?

Момент, коли чорнявий відповів тим же стриманим, але пиндючним тоном, можна вважати офіційним початком цієї історії:

— А я з Мексики.

Я аж щелепою клацнув, ледве не відгризши собі кінчик язика... «Чорт забирай, це знак! Вдруге! — шугнуло у моїй голові. — Така зустріч не може бути банальним збігом!» Це був той знаменний момент, коли велика Мрія, затерта десь поміж складками минулого, нарешті постала переді мною у всій красі, точно як Фенікс із попелу.

— А мені казали, що я житиму з італійцем, — бовкнув я, не зметикнувши далебі нічого кращого.

— А мені про тебе взагалі нічого не сказали, — сердито огризнувся чорнявий.

Звали мексиканця Мігель Алонсо Гонзалес. Він, як і я, вчився у КТН, тільки на іншому департаменті...

* * *

...За якихось два тижні ми стали друзями нерозлий вода, разом дивились футбол, пили пиво і обговорювали дівчат...

* * *

Якось Мігель показав мені фотографії Паленке (Palenque), археологічної зони на півдні Юкатану, загубленої в джунглях чортзна-де біля кордону з Гватемалою. Колись давно я читав про Паленке, але мені не доводилось бачити фотографій, причому стільки відразу. Я дивився на масивні піраміди, величні храми, культові споруди, сховані у перині вічнозелених дерев, і пускав слинку, наче хом'ячок, що побачив набитий соняшниковим насінням мішок.

— Я б усе віддав, аби туди потрапити, — втерши носа тремтячими руками, пробелькотів я.

— Ну то поїхали зі мною на Новий рік. Я запрошую, — просто сказав Мігель.

Я ледь не беркицьнувся на п'яту точку.

— Що?!! — волаю.

А він мені:

— Кажу, що ти можеш полетіти зі мною і провести Новий рік у Мексиці.

При цих словах моє серце затріпотіло у грудях, а десь в районі живота капітально забулькало від рясної дози викинутого адреналіну. Я уже вимальовував у голові картини: як лечу через Атлантику, затим підіймаюсь у гори по слідах Кортеса і його різношерстої ватаги, розказуючи усім зустрічним, що я з далекої України, а всі вони слухають, наставивши вуха, і не можуть надивуватися, якого дідька мене занесло в таку далечінь. Я аж язиком прицмокнув. Але не судилося...

Коли Мрія сама прийшла мені в руки, я виявився не готовим прийняти її. По-перше, Новий рік був не за горами, а чим ближче до дати

відльоту замовляєш квитки, тим дорожче вони обходяться. За такий короткий строк зібрати необхідну суму лишень на один переліт видавалося вкрай нелегкою задачею, а увесь бюджет на поїздку, варто було про нього задуматись, тріщав по швах, наче штани на Шакірі. По-друге, і це було значно гірше, я міг просто не встигнути отримати візу, тож сидів би потім злий, як покусаний бджолами ведмідь, з дорожезними квитками на інший континент, але без дозволу на в'їзд. Тож Мрія тільки подражнила мене, підкинувши дров у вогнище давноминулої юнацької одержимості і зоставшись далекою від здійснення.

— Ти можеш поїхати наступного літа, — заспокоював мене Мігель під час чергового шахового побоїща...

І Бернард був правий, чорт забирай! Мексика? А чому ні?! Хто йде вперед, озброєний великими мріями, завжди сильніший від тих, у кого на руках самі лише факти.

II. Ілюзії

Воля — це те, що примушує тебе перемагати,
коли розум твердить, що ти повержений.
Карлос Кастанеда

Стокгольм ледачо добував до кінця безсніжну зиму 2008-го року, ховаючи під молочним світлом ліхтарів і перламутровим сяйвом вітрин вічну нудьгу ідеального міста.

Швеція взимку — справжнє королівство темряви, що для мене, закоханого у сонце і літо, стало істинним кошмаром. Почварна пітьма таїлась у кожному закутку, вливалась, наче тягуча смола, у будинки, залишала незабутній слід сірості й журби на людських обличчях. Сонце щодня боязко видряпувалося з-під покривала горизонту, тишком-нишком прокрадалось над дахами будинків, зрідка визираючи над покрівлями, ніби фашист із засідки, а затим, ніби соромлячись чогось, хутко ховалося назад.

Після від'їзду Мігеля я завів собі трьох нових приятелів, з якими за кілька зимових місяців устиг добряче зблизитись. Звали їх Діма, Сергій та Семен (по-простому Дімон, Сєрьога і Сьома), усі були з колишніх радянських республік і навчалися разом зі мною в КТН.

В Європі мандрівки — то звичне діло, і за два місяці наша ватага встигла пошвендяти по Швеції і навіть на тиждень вирядитися в Італію. На носі чекала ще одна, вже практично спланована подорож далеко на північ Норвегії.

Так от, розбурхані моїм питанням, хлопці заходились жваво обговорювати можливі варіанти, де можна було б влітку пошукати пригод на власні голови...

Я глипнув на своїх товаришів, буркнув, що у мене є ліпша ідея, і, аби сильно не полохати їх, почав підступно і здалека:

— Колись у мене була Мрія, пацани...

Відтак я барвистими фарбами змалював свою давню пристрасть до Мексики, переповів про доленосну зустріч з Мігелем і нарешті про те, як мені не вдалось полетіти з ним до Мексики на Новий рік. Зрештою я перевів подих і випалив:

— Тому влітку я хочу поїхати в Мексику! Помандрувати автостопом...

На хвильку всі ущухли і витріщились на мене, наче я щойно не слова проказав, а дістав з-за пазухи допотопний тромбон і прохрюкав гімн Гондурасу.

— Ти ж не знаєш іспанської, — нарешті прошепотів Сьома.

— Це в ту Мексику? — перепитав Сєрьога так, наче Мексик на нашій планеті було дві. — Це ж до біса далеко!

— Ну далеко, то й що? Мігель обіцяв зустріти мене у Мехіко, розквартирувати, коротше, допомогти з усім, — збрехав я, відчуваючи, що вивергнута моєю пащекою інформація струсонула співрозмовців подібно до маленького землетрусу. — Ну то як, пацани? Що, духу забракло? Хто зі мною? Га?! — я ледь не проверещав ці слова, стараючись надати їм бравурного тону, який, проте, геть не пасував до мого тогочасного настрою...

— Я їду, — сказав Дімон.

— Ми їдемо! — сказав я.

Потім, потеревенивши ще трохи, ми домовились про наступну зустріч, аби узгодити дату великої подорожі, підбити її бюджет та утрясти різні дрібниці; я зобов'язався вичепити Мігеля в Іспанії та дізнатися, що там і як з візами, після чого поклав трубку зі стовідсотковою певністю, що моя Мрія починає збуватися.

* * *

Натхненний майбутньою подорожжю до Мексики, оповідач розробив детальний план із п'яти пунктів, щоб втілити мрію в життя, незважаючи на те, що його друг Мігель залишається в Європі, а інший попутник Дімон висловлює здивування відсутністю знайомих мексиканців на континенті.

* * *

Мрія була близька як ніколи...

Поміркуйте, якими могли б бути п'ять пунктів докладного плану підготовки до мандрівки.

Порівняйте з версією Макса Кідрука, перейшовши за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/jr3I1T9I, де знайдете відповідний текст із твору «Мексиканські хроніки».

Оповідач, охоплений радістю через наявність грошей для купівлі квитків у Мексику, був шокований і глибоко ображений, коли його друг Дімон, посилаючись на пророцтво материної ворожки, відмовився від спільної подорожі, назвавши її надто небезпечною.

Життя має кепську звичку час від часу зводити товсті стіни на нашому шляху. Хтось при цьому відразу опускає руки, розпускає соплі

і відступає, або ж так і лишається тупцяти на місці, марно чекаючи, що стіна ні з того ні з сього візьме та й сама впаде, як рухнули Єрихонські мури. Дехто, навпаки, береться вигадувати кружні шляхи, вишукує, яким чином перелізти через ту стіну, підкопатись під неї, з ким би об'єднатись, аби розібрати її по цеглині, коротше, послідовно і планомірно намагається впоратися з перешкодою. Але є й такі, хто на всі без розбору бар'єри кидається лобовою атакою, вважаючи здатність до компромісу смертельним гріхом, який лише за дивним збігом обставин не включили в хіт-парад гріхів у Біблії, і хто на жодній з мов світу не зможе проказати: «Я здаюсь»...

Отже, сидів я самотою у своїй квартирці на півночі Стокгольма, охолоджуючи нерви синюватим нічним повітрям і тремтячи чи то від безсилого шалу та розчарування, чи то від холоду. Якась глизява маса, наче тісто, масною хвилею напливла мені у голову і перемішала там усе сумбурним варивом. Вовкуваті думки аж через вуха випирали.

Я думав про те, що відмова від поїздки у Мексику, як не крути, була би правильним вибором, єдиним можливим правильним рішенням...

І тоді я скуйовдив волосся на голові, спересердя смачно сплюнув у кущі за вікном і прийняв доленосне рішення. Прийняв зопалу, згаряча, нічого не зважуючи, не задумуючись про наслідки, в принципі так, як приймав їх усе своє життя. Я підхопився з ліжка, набрав повні легені задубілого шведського повітря і твердо вголос проказав:

— Я їду в Мексику. Крапка.

Колись давно я надибав мудровану писанину якогось зарозумілого психолога стосовно того, що Овнам слід щоразу рахувати до десяти перед тим як ухвалювати рішення. Чи не нахаба, таке писати? Де ж ти бачив, наївний мудрагелю, щоб Овни рахували до десяти перед тим, як почати діяти? Це однаково що примусити волохатого грізлі присилати письмове повідомлення за добу до того, як він збирається когось загризти...

* * *

Як плануєте мандрівки ви? Розкажіть, яким моментам приділяєте особливу увагу.

Попри відмову Дімона, оповідач рішуче купив квитки на маршрут Мілан – Париж – Мехіко, отримав півріччну візу і, усвідомивши всю авантюрність самостійної подорожі без знання іспанської та без «бекапу»*, розширив свій маршрут до амбітної подорожі «від океану до океану» (Акапулько до Канкуна) через дев'ять міст.*

* * *

Потому розпочалося найважче чи, мабуть, краще сказати, найрутинніше — кропітка робота над кожним окремим пунктом подорожі. Я прикидав, скільки днів потрібно провести у конкретному місті, аби мати достатньо часу облазити усі цікавинки, потім визначав, скільки днів я можу на це місто виділити, виходячи з мого розкладу, затим підшуковував через інтернет більш-менш пристойний хостел і бронював його. Розібравшись із хостелом, я дізнавався, де в даному місті

автостанція, аеропорт, туристичний офіс, вишукував усі ці об'єкти на картах «Google maps» і роздрукував разом з приписками, як туди найкраще добратися.

За тиждень я вже наловчився віртуозно виголошувати довгі мексиканські назви, від яких у нормальних людей миттю розпухає язик, зводить нижню щелепу і починають боліти зуби. Без жодної заминки я промовляв зашкарублі словечка на зразок «Теотіуакан», «Санто-Домінго-Теуантепек», «Текамачалько», «Попокатепетль» і навіть «Окскутзкаб».

Не обійшлося, щоправда, без конфузів. Якогось дня я продивлявся варіанти маршруту з Пуебли в Оахаку, і зупинився на тому, що, певне, поїду автобусом, — відстань там чимала, більше п'яти сотень кілометрів, та й дорога тягнеться крізь гори (трохи раніше я відкрив для себе дивний факт, що пасажирських потягів у Мексиці просто немає).

Зазирнувши на сайт, де можна було довідатись про розклад руху та ціну за проїзд, я ледь не наклав у штани: сайт видав ціну квитка 556$! З переляку я передивився різні сполучення між іншими містами і всюди ціна квитка коливалась у межах 200–600$. Я аж побілів...

Ситуація наближалася до критичної, адже я уже мав візу, мав на руках квитки на всі літаки, а втім, при таких цінах на автобуси мені нічого не лишалось, як хіба терміново шукати в Швеції пальму, аби перевірити чи їстівна у неї кора та листя, позаяк ночувати під відкритим небом у Мексиці я ще зміг би, а от харчуватися цілий місяць одним повітрям добропорядному християнинові якось зовсім не до лиця.

Разом з тим мене не полишало відчуття, що тут щось не так. Проте, де б я не нишпорив, усюди натикався на захмарні ціни в доларах — Мексика скидалась на країну для мільярдерів.

Зрештою, коли я остаточно впевнився, що перед від'їздом мені доведеться обчистити одне з відділень шведського банку «Nordea», в голову стрільнула думка, що я, собі на сором, не знаю, яка у Мексиці грошова одиниця, і що непогано було б дізнатись про її курс стосовно долара. У дію вступив електронний всезнайко Wikipedia, повідомивши, що у Мексиці ходять мексиканські песо, а також, цитую: «...the symbol used for the peso is „$“, basically the same as for the US dollar since the dollar derived its logo from the Spanish-Mexican currency[7]»...

[7] *the symbol used for the peso is „$“, basically the same as for the US dollar since the dollar derived its logo from the Spanish-Mexican currency* — символ «$», який використовується для песо, є, по суті, той самий, що і для американського долара, оскільки долар перейняв свій логотип від іспано-мексиканської валюти (англ.).

Чи відомі вам грошові одиниці країн, у яких бували?
Чому це важливо під час подорожі?

* * *

...Побачивши мій наплічник, коли ми збиралися взяти таксі і рушати разом до автобусної станції, наївне дитя туманного Альбіону довго не відставало від мене і допитувалося, де в дідька я сховав решту своєї

поклажі, а коли мені врешті-решт вдалось переконати її, що це увесь мій вантаж, вона ледь не втратила свідомість. Для порівняння зауважу, що в її багажі, який був розрахований на якихось півтора тижні відпустки, але важив удвічі більше за саму британку, не вистачало хіба що крісла-качалки та переносного зенітно-ракетного комплексу «Гремлін».

Дівча так і не оклигало і до самого розставання недовірливо зиркало на мій наплічник. Я вирішив пожаліти її психіку і сказав, що мій наплічник — це результат останніх досягнень українських вчених у галузі нанотехнологій, тож туди можна запхати речі завбільшки з рояль.

Усе необхідне я купив в Україні, куди навідався за два тижні до великої подорожі. Ось перелік усіх тих речей, які я збирався взяти за океан, включаючи ті, які вдягав на себе:

- три пари майок;
- троє шортів;
- три пари шкарпеток;
- три комплекти спідньої білизни і одні купальні плавки;
- одна сорочка з коротким рукавом (на випадок різкого похолодання);
- друга, тобто додаткова, пара кросівок (в першій я збирався їхати);
- гігієнічні причандали (зубна щітка, паста, маленький шампунь);
- аптечка (бинт, пластир, активоване вугілля і ще три-чотири мініатюрних упаковки з таблетками, призначення яких я не знав, бо мені їх силоміць запхнула мама ще тоді, коли летів у Швецію);
- цифровий фотоапарат з комплектом акумуляторів;
- іспансько-український та україно-іспанський словник на 40 000 слів;
- п'ять українських прапорців 9×15 см (роздавати на місці аборигенам);
- мобільний телефон та mp3-плеєр;
- паспорт, кредитки, трохи готівки і нарешті, крутий ковбойський капелюх з крутою ковбойською шворочкою, куплений в одному з магазинів Рівного.

Проаналізуйте вміст наплічника оповідача. Чи потрібні, на вашу думку, усі його речі для мандрівки?

Разом це заважило менше п'яти кілограм (найважчими снарядами виявились кросівки та словник), і то було усе, чим мені доведеться обходитись цілий місяць за океаном...

IV. Вперед, на Мексику!

Іди своєю дорогою,
і нехай люди говорять що завгодно.
Данте

«Субота, 12 липня 2008, полудень. Сиджу на департаменті сам один. Лишилось менше двох годин до початку Мрії.

Ще звечора роздрукував останні карти та рекомендації, а також інформацію про усі місця, так звані a must see[8]. Вчора у Стокгольмі весь день хмарилось і йшов дощ, а сьогодні сонячно. Зараз продивляюсь погоду за маршрутом. Щось не вельми втішно: лише у Парижі сонячно, а за прогнозом на час прибуття у Мілані та Мехіко — дощ і навіть грози... Але то таке, не цукровий, не розтану.

[8] *must see* — те, що слід обов'язково побачити (англ.).

Вирішив брати з собою ноутбук, аби, щойно вигулькне можливість, викладати фото в інтернеті.

Оце й усе... Писати якось не хочеться. Настрій не те щоб святковий, радше зібраний і зосереджений. Попереду 29 годин дороги і 12-годинний переліт через Атлантику.

Закінчую пакувати наплічник і вперед, на Мексику! Сіао!»

5. Чому автор вирішив, що його книга — це «історія про зухвалу та абсурдну Мрію», а не просто розповідь про подорож Мексикою? У чому полягає абсурдність цієї Мрії?

6. Оповідач згадує, що він довго розмірковував над першою фразою для книжки, прагнучи налаштувати читача на щось «глибше, серйозніше, але водночас цікавіше та жвавіше», аніж пригодницький роман. Наскільки, на вашу думку, обраний вступ про Чіапас і джунглі відповідає цій меті?

7. Яку роль відіграє образ провідника-індіанця у вступі? Чому нерозуміння мови і похмуре мовчання посилюють відчуття «загубленості» оповідача?

8. Чи всі мрії є справді безпечними та вартими того, щоб їх здійснювати? Чи може випадкова «знакова» зустріч, як із сусідом Мігелем, впливати на наше рішення ризикнути заради мрії? І як визначити, коли ризик виправданий, а коли може мати небезпечні наслідки?

9. Чому, попри те, що Мрія сама «прийшла йому в руки» (запрошення Мігеля), оповідач спершу відмовився від подорожі на Новий рік?

10. Чи завжди сила волі та прагнення до мрії виправдовують ризик, особливо якщо людина не має достатньої підготовки (наприклад, знання мови чи чіткого плану)? Поясніть, які ризики можуть виникнути в подібній ситуації та коли ризик є розумним і безпечним. Обґрунтуйте, чому підготовка — зокрема вивчення іноземних мов — є важливою умовою для безпечного досягнення амбітних цілей.

11. Опишіть «конфуз» із цінами на автобуси. Що саме переконало оповідача в тому, що 556 $ – це ціна в мексиканських песо, а не в доларах, і як цей момент підкреслює необхідність ретельної підготовки?

12. 11.Уявіть, що вам у соцмережі пропонують «легкий заробіток» за прості дії (зробити фото або передати предмет) із обіцянкою швидких грошей. Проаналізуйте, які фінансові ризики та можливі наслідки може мати така пропозиція, і поясніть, чому вона може бути шахрайською або небезпечною. Запропонуйте алгоритм дій, який допоможе зберегти і гроші, і безпеку та репутацію.

13. Поміркуйте, у яку країну ви хотіли б помандрувати найближчим часом. Опишіть план підготовки й уміст наплічника.

14. Як ви розумієте слова Вудро Вільсона: «Великими ми зростаємо в мріях. Усі великі люди — мрійники...»? Чи згодні ви із цим твердженням? Напишіть власне висловлення.

* * *

Вирушаючи до Мексики, оповідач дістався до Мілана лоукостом «Ryanair» (рейс з аеропорту Стокгольм – Скавста до Бергамо), ледве встиг на останній автобус до міста, пережив там шалену грозу і, хоча й проґавив останній автобус до аеропорту Лінате, на подив виявив, що його наплічник з ноутбуком, який плавав у залитому водою багажному відділенні, залишився сухим.

* * *

Я займав місце біля самісінького вікна ближче до задньої частини літака, саме там, звідки виднів крайній двигун. Біля мене сидів молодий

відгодований мексиканець, який за дванадцять годин польоту не зронив ні слова. За ним, як я зрозумів, сиділа його подруга, теж мексиканка.

Чи подорожували ви літаком? Якщо так, то опишіть свої емоції, коли літак злітає.

Політ був звичайний... На дев'ятій годині ми перетнули Флориду, якраз над мисом Канаверал (з іншого боку кабіни хтось верещав, що йому видно космодром) і полетіли далі над Мексиканською затокою. Ще через дві години на заході з бірюзових вод затоки виступило узбережжя, прикрите мазками блідих хмар і по всій довжині облямоване тонкими смужками піщаних пляжів. Так я вперше в житті побачив Мексику...

Літак знижався, поринаючи вглиб континенту, гори росли, земля дедалі чіткіше проступала за ілюмінатором...

Навкруги, скільки можна було бачити з вікна, до самих гір, які сковували кільцем долину Мехіко, простягались нескінченні квартали невеликих, переважно дво- і триповерхових будиночків... 747-ий розчепірив закрилки на повну, розпрямив шасі і полетів прямо над ними, так низько, що, здавалося, при поворотах міг позривати покрівлі краєчком крила — аеропорт ім. Беніто Хуареса лежав просто в межах міста, в південно-східній частині Мехіко.

Я прикипів до ілюмінатора. Знизу вирувало сумбурне переплетіння доріг та видніли нескінченні кубики убогих будівель, які щораз ближчали і ближчали. Я вже розрізняв автомобілі, дерева на тротуарах, чорні колійні нитки приміських потягів. Там внизу була Мексика! Моя Мексика!

У ту мить я міг відмінити закон тяжіння і здійнятися до небес. Я міг наблизити Місяць до Землі, а потім пожбурити його ген до орбіти Нептуна... Я міг зсувати гори, спиняти ріки, збивати зорі з небес. Міг сяяти сильніше за Сонце, бо я зрозумів — **мрії матеріальні, мрії створені для реальності, без цього природа не дозволила б мріяти.**

...Нарешті, стримуючи райдужне хвилювання, я вийшов із салону і зробив крок у простір Мексики, країни мрій, уперше ковтнув пахучого повітря з-над обширів далекої землі, про яку стільки читав у дитинстві.

...Пахло ядучим пластиком, старими замшевими кріслами, трохи солоним потом і... і більше нічим. Свобода не має запаху. Я був у Мексиці.

V. Теотіуакан: тут народжувалися боги

Від звичайного погляду скрите
відкривається лиш дивакам.
Прочитай золоті манускрипти,
подивися у вічі вікам.

Ліна Костенко

Мехіко...

Смог, галас, такос[9], маріачос[10], пальми. А ще — строкаті вивіски, невичерпні затори, ультрасучасні хмарочоси, бідацькі халупи, барокові церкви, і звичайно, гарні жінки.

ХАОС!

[9] *Такос* — страва мексиканської національної кухні; у Мехіко продається на кожному кроці.

[10] *Маріачос* (маріачіс, маріячіс, *icn.* mariachis) — мексиканські поети-музиканти, колоритний вуличний оркестр.

Перші враження зухвало просотувались у свідомість. Я почувався зануреним у наскрізь інший світ, світ безперебійної гуркотняви і ґелґання.

Практично все у Мексиці — не таке, як у нас, і навіть не таке, як у Західній Європі. Не те щоб краще чи гірше, просто інакше. Зовсім інші, незнані дерева та рослини, інші машини на вулицях (особливо яскраві вантажівки та автобуси з довгими носами-капотами — таких ніколи не бачив), по-іншому сплановані будови, незвичайні дорожні знаки та розмітка. Навіть небо над головою, вічно засотане олов'яною плівкою смогу, і те здавалось чужим і незнайомим.

На що воно схоже? На Мексику. І крапка.

Все достоту нагадує кіно: водії, котрі неспинно сурмлять з приводу і без, несуться на захмарній швидкості вулицями, широкими як Ніл, встигаючи при цьому лопотіти з пасажиром і лаятись з сусідніми шоферами. Опришкувата та імпульсивна мексиканська музика ненастанно долинає невідь звідки: то з вікна суміжного авто, то з ресторану, повз який проїжджаєш. Коструба́ті будинки, що ліпляться один до одного, графіті на кожному вільному шматку бетону, пістрявий люд, чорноволосий і засмаглий, який безперестанку щось вигукує і затято жестикулює; на перехрестях — голосисті полісмени-регулювальники, котрі замість твердих і розмірених рухів недбало розмахують кистю, наче дами на гульках, іншою рукою ще й тримаючи часом запалену цигарку.

Коротше, бедлам у найколоритнішому його прояві...

[11] *Lucha libre* — (ісп. *lucha libre* букв. *«вільна боротьба»)* — мексиканський національний стиль професійної боротьби.

[12] *Life is but a dream, a grotesque and foolish dream. Mark Twain* — Життя — лиш сон, гротескний і дурнуватий сон. Марк Твен (англ.).

VI. Lucha libre[11]

Life is but a dream,
a grotesque and foolish dream.
Mark Twain[12]

За все своє життя до самого візиту в Мехіко я жодного разу не чув і не бачив двійко простих іспанських слів: Lucha libre. Ці слівця ніяк не пов'язані з прадавніми цивілізаціями, загубленими містами, пірамідами чи джунглями, і я геть не збирався приплутувати їх у свій дорожній план. А втім, вони самі вписались у нього чіткими карбованими літерами, залишивши по собі чи не найяскравіші за цілу подорож (хоч і дещо моторошні) враження. Уже потім я збагнув, що Lucha libre — як невідворотний фатум. Неможливо приїхати в Мексику і розминутись із цією феєрією. Ви просто не зумієте проґавити те, що практично в усіх іспаномовних країнах Американського континенту сприймається чи не синонімом самої Мексики.

Аби ви не дуже нудились в очікуванні, я трохи підтягну завісу таємничості над цим загадковим явищем і повідаю вам, що Lucha libre (з іспанської — «вільна боротьба») є особливим різновидом професійної боротьби, для якої характерні усілякі швидкісні та вельми болючі захвати і прийоми, нарівні з так званими «летючими» прийомами (high-flying moves). Lucha libre — виключно мексиканське дітище, попри те, що правила борні та сама суть змагань значною мірою були пізніше перейняті американцями. У Мексиці Lucha libre — це справжній культ.

Між тим, прокинувшись ранком свого другого дня у Мехіко, я ще цього всього не знав.

Після поранньої тризни ми з Томом збили нову компанію та чкурнули на південь столиці, до місцини під назвою Ксочімілько (Xochimilco), де ще вціліли рештки ацтецьких іригаційних каналів, які за часів Кортеса рясною сіткою застилали всю долину Мехіко...

Після короткої промови мексиканця вгору піднісся цілий ліс рук. І тільки я сидів мовчки та кліпав очима, неначе блондинка, яка вперше вмостилася за кермо автомобіля з механічною коробкою передач і ніяк не може розкумекати, на біса ота палка з цифрами праворуч від її коліна.

— Поїхати куди? — тихо перепитав я.

— Подивитись на Lucha libre, — по-змовницьки відповів громило з графітовими кучерями.

— What's that[13]?

Пауза. Усі вилупились на мене, наче я спитав, хто ниньки за президента в Сполучених Штатах. Мені аж совісно зробилось через те, що я не тямлю, що воно таке, оте Lucha libre.

[13] *What's that?* — Що то таке? (англ.).

— Тебе як звати? — нарешті порушив мовчанку чорнокосий.

— М-м-макс... — обережно кажу я.

— І звідки ти будеш?

— Ну з України...

— Ого, я ще ніколи не бачив українця, — поблажливо прогудів мексиканець, а затим гукнув кудись в сторону: — Принесіть йому текіли, — і поплескав мене по плечу. — Максе з України, сьогодні ти їдеш з нами...

* * *

...Чари Тихого океану мигцем розсіялися, поступившись місцем остраху...

А втім, розчарую усіх, хто очікує кошмарної історії про мій переліт до Акапулько...

Панорама славетного мексиканського курорту остаточно затерла шокові враження від анахронічного літака. Ми зробили чимале коло над містом, заходячи до аеропорту з півночі, саме під час якого крізь холодний побляклий ілюмінатор старезного аероплана я уперше побачив Тихий океан. Безкрайній, абсолютний, необмежений. Безконечна синя гладінь, розпластана до небокраю і обрамлена пінистою бахромою

бурунів уздовж піщаного берега, ліниво поблискувала у навскісних променях. За кілька кілометрів від берега на хвилях мирно покачувалася двомачтова бригантина з косими білосніжними вітрилами. М-м-м, романтика, подумав я...

Акапулько для мене — місто рекордів. На той час воно стало моїм найпівденнішим та найзахіднішим (хіба є таке слово?) містом планети; я чекав від нього щирого літнього сонця, файних пестливих дівок, пікантних курортних походеньок, але дочекався, як це не сумно, самих лише жахів.

Якщо відкинути переліт (бо це ж було ще до Акапулько), то перший кошмар настиг мене в аеропорту. Справа в тому, що за три дні у Мехіко я встиг відвикнути від європейських цін і цілком адаптуватися до мексиканських. Я звик до копійчаних хостелів, недорогих, але ситних ленчів, а головне — до дешевих таксі...

Найперше і найяскравіше враження, що наперло на мене, щойно я в'їхав на тій таратайці в Акапулько, можна описати одним простим словом: пальми. Пальми на тротуарах, пальми прямо на дорогах, пальми у подвір'ях будинків. Хмарочоси зростають між пальмами, скляні хідники п'ятизіркових готелів ховаються за гірчичними стовбурами пальм, дискобари сидять в пальмових гаях, мов у засаді, поліцейські патрулі гасають на кумедних присадкуватих квадроциклах серед пальм, автобуси, ніби дитячі розмальовки, рябіють зображеннями зелено-жовтих пальмових шапок. А ще, звичайно, океан...

А тепер, кошмар третій — таксисти...

Проїжджаючи вздовж мальовничої берегової лінії Акапулько, таксист кепською англійською та іспанською, активно жестикулюючи, показував визначні місця, фотографував оповідача на тлі пейзажів, а потім біля готелю агресивно вимагав чайові, змусивши його віддати значну суму, попри небажання.

Я пробув на пляжі аж до вечора...

...Я розкошував і блаженствував. Маленький українець на краю великого океану.

* * *

По дорозі назад біля якогось присілка ми надибали стару й напівзвалену барокову церкву іспанської епохи...

...Коли ми повернулися до «La Villada», в ресторанчику нас чекала смачнюча вечеря, приготована Естер.

Зсередини кухмістерська в «La Villad'a» була повністю збудована з дерева; вздовж однієї стіни ліворуч від входу зяяв рядок продовгуватих вікон, що виходили на басейн, а навпроти починались сходи на другий поверх. Майже усі стіни, стеля, дерев'яні балки та колони в ресторанчику були обписані вдячними постояльцями, які по-всякому

розхвалювали хостел і залишали коротеньку інформацію про себе та власні автографи.

Я уважно передивився написи. Там були підписи з Британії, Іспанії, Франції, Бразилії, Японії, Індії, Китаю і навіть Таїланду. Найбільше панегіриків залишили мандрівники з США, Бельгії та Голландії. З України не було нікого.

Перечитуючи оті дифірамби, я натрапив на одній з балок на напис, який надзвичайно влучно схарактеризував небувалий затишок і красу цього хостелу. Якийсь блукач з Туманного Альбіону оригінально нашкрябав непевною рукою: «Дякуємо за те, що створили нам дім вдалині від дому»...

А потім я знайшов маркер у холодильнику. Пропустимо полеміку довкола питання стосовно того, що синій маркер робив у рефрижераторі з харчами, бо це не так важливо. Важливо, що я знайшов його першим, а проте мені довелося ще добру годину тузитися з Кеном та Пітером, відстоюючи право першому увіковічнити себе на стелі «La Villada» (нагорі було не так багато вільного місця, а писати про себе в якомусь темному кутку під сходами ніхто не хотів). Втративши надії відбити у боях мій маркер, ті два песиголовця почали ховати табуретки, щоб я не зміг дістатися стелі. Але я наловчився і, балансуючи на одній нозі на поруччі східців, одною рукою, наче мавпа тримаючись за балку, таки нашкрябав на стелі просто над одним із столів двома мовами — українською і англійською: «Максим Кідрук. Україна, Рівне — Київ. Липень 2008», а потім скраю ще прималював тризуба, ну, щоб Кену та Пітеру менше місця лишилося...

X. Ґелаґетса і мескаль

Як бачите, у цій книзі дуже багато нових слів, особливо у назвах розділів. Щоразу мені доводиться їх пояснювати. Хоча вам воно, думаю, не зашкодить. Ну, хоча б для загального розвитку.

Отож, Ґелаґетса — це щорічний фестиваль народних мексиканських танців, який проводиться наприкінці липня в Оахаці і на який збираються танцювальні колективи замалим не з усіх штатів південної Мексики. Сучасна Ґелаґетса — грандіозне цілоденне шоу, яке супроводжується народними гуляннями, ігрищами тощо. Кількома словами, Ґелаґетса — це справжня мексиканська краса, витончена грація, пристрасть, динамічність, запальність і т. д. і т. п.

* * *

...ми пробралися на Ґелаґетсу.

Сонце пражило нещадно. При вході до амфітеатру милолиці дівчатка роздавали простецькі солом'яні брилі з емблемою фестивалю. Оскільки Пітер та Марія головних уборів не мали, а я свій фасонистий ковбойський капелюх загубив у Мехіко на згадку про себе та Україну, ми прихопили собі по фестивальному головному убору: фасад кожного бриля

прикрашав напис «Guelagetza 2008», а позаду тріпалися скромні зав'язки, щоб можна було легко зорієнтуватися, де зад, а де перед.

Коли ми ступили на майданчик, люду набилось уже чимало, однак нам пощастило всістись недалеко від танцювального майданчика...

Нам з голландцями неймовірно поталанило. Поряд з нами вмостився хлопчина років дванадцяти, який на диво гарно володів англійською... Хлоп'яга першим обізвався до нас, певне, зачувши, що наша брава компанія варнякає між собою тільки англійською, і запропонував себе в ролі безкоштовного тлумача. Він охоче перекладав для нас жарти, які долітали зі сцени, а у перервах навіть переповідав історії походження окремих танків. Звали малого Енріке.

Мексиканські звичаї вимагають, щоб танцюристи не лише розважали публіку своїми хитромудрими па, а й частували її після кожного номера. Щоразу після завершення чергового хороводу, його учасники хапали до рук чималі кошелі й подавалися вздовж краю сцени, кидаючи у натовп різноманітні дарунки. За презенти правили маленькі мішечки з кавою, крихітні, всього два пальці завтовшки, пляшечки мескалю, консервовані сливки в пакетиках, а ще тістечка, цукерки, плоди ківі, манго, а іноді навіть банани.

Мені той звичай вельми припав до душі. Та й кому, скажіть, він не сподобався б? По-перше, це було весело. Після кожного танцю люди підхоплювалися з місць, горлали, пристрибували, вимахували капелюхами, коротше, чого тільки не виробляли, випрошуючи дармові бакшиші. По-друге, це не дозволяло публіці засиджуватися й куняти під тропічним сонцем. Кожен новий гурт метав юрбі нові подачки, і ніхто не знав, яким буде наступний дарунок. По-третє, будь-хто з глядачів мав можливість відхопити собі подарунок, хай навіть якийсь дріб'язок, а потім вихвалятися ним перед менш удачливими сусідами по лаві.

...Треба сказати, люди звертали на нас увагу. Маю на увазі себе, Піта та Марію, бо Кен та Рейчел, коротконогі, опасисті та засмаглі, косили під місцевих. По-перше, ми були вищими за всіх. Наші три голови в брилях з широкими крисами стриміли над затертою навалою мексиканців, наче три вітрильника посеред чорних хвиль. По-друге, ми всі мали те, чого не було і ніколи не могло бути в жодного мексиканця, — світлі очі. По-третє, ми були європейцями, а я ще й із такої далекої та загадкової для мексиканців України, що у Мексиці, особливо серед дівок, спричиняло справжній істеричний захват. Знаєте, коли в Європі кажеш «я з України», нерідко чуєш зневажливе «пхе» у відповідь і ловиш на собі зверхні, іноді презирливі погляди. Зате варто комусь спесиво пробуркати «I'm from US[14]», усі миттю розстеляються перед ним і готові з рідного батька

Чому пізнання звичаїв і традицій тієї країни, яку відвідуєш, — це надзвичайно важливий момент?

[14] *I'm from US* — Я зі Штатів (англ.).

шкуру здерти, аби догодити чужоземцю. У Мексиці все навпаки: люди втомились від американців.

— Ти звідки?

— Я з Огайо.

— А ти?

— А я з Техасу.

— Ah, whatever[15]...

— Зате, якщо ти європеєць, — ти уже величина. Причому, чим з дальшої Європи ти приїхав, тим більш принадний для мексиканських secoritas. Інший раз не встигали принишкнути останні виляски мого розкотистого «soy de Ucrania[16]», як чоловіки зачинали шанобливо кивати головами, приговорюючи «oh, señor, esta bueno[17]», а яскраве жіноцтво томно зітхало і зачинало пришвидшено дихати.

Так що знайте всі: українець у Мексиці — то велика сила!

Зрештою ми вибрались від сцени на вільний простір. Марія та Пітер попрохали мене трохи почекати поки вони збігають в інтернет-клуб та перевірять пошту. Я погодився і, поки вони шпорталися у світовій павутині, мляво походжав туди-сюди головною вулицею Оахаки...

* * *

Оповідач прибув до Сан-Крістобалю, щоб зустрітися з родиною свого друга Мігеля, де його гостинно прийняли бабуся Ана Марія і дідусь Авраам, незважаючи на мовний бар'єр. Після прогулянки містом і знайомства з місцевим студентом Роджером, увечері оповідач здивував сестру Мігеля та її друзів, продемонструвавши професійні навички аргентинського танго на вулиці в центрі Сан-Крістобалю.

XII. Rembo stuff[18]

Хоробрість не завжди гарчить.
Іноді хоробрість — це той тихий голос в кінці довгого дня,
який промовляє: «Завтра я спробую знову».
Анна Ханнінґейк

Справжніх шукачів пригод завжди було обмаль. Людство знало немало ризикових та авантюрних людисьок, яким ніколи не сиділося на місці, але вони зроду не стали б шукати неприємностей на свою голову просто так, заради гострих відчуттів. Для того, щоб встромити свою макітру в коловорот пригод, потрібен гарний стимул. У всі віки для різношерстих джентльменів удачі такими стимулами були слава, багатство і всякі інші, супутні їм товари. А за відсутності вищезгаданого навіть найвідважніші пройдисвіти вважали за краще дати драла перед небезпекою, особливо якщо були впевнені, що ніхто не застукає їх за таким безславним діянням.

[15] *Ah, whatever* — А яка різниця (англ.).

[16] *«soy de Ucrania»* — «я з України» (ісп.).

[17] *«oh, señor, esta bueno»* — «о, сеньйоре, це круто» (ісп.).

[18] *Rembo stuff* — у стилі Рембо; так влучно охарактеризував мої походеньки у джунглях Пітер Лампе, коли ми випадково стрілися з ним через два дні після мого повернення в лоно цивілізації (англ.).

...Оплачуючи триденний тур по руїнах майя в Сан-Крістобалі, я ненароком помітив у журналі реєстрації те, що інші мандрівники платили лише за одноденний вояж до руїн Паленке. Ніхто, абсолютно ніхто не їхав далі.

— А що після Паленке? — спитав я в огрядної жіночки-оператора.

— Після Паленке... кгм... е-е-е... там екотур... екотур по джунглях. Бонампак, Яхчілан, ночівля у готелі в джунглях, а потім... ну, трохи погуляєте по тропічному ліску.

— І все?

— І все.

— Давайте.

Отак просто і легітно я підписався на одну з найбільших авантюр свого життя, завуальовану милим palabra[19] «екотур».

[19] *palabra* — слово (ісп.).

— Вас підберуть у Паленке, — кинула жіночка мені навздогін після того, як я розрахувався і вийшов з контори.

Якби ж то знаття, що насправді ховалося за цим, на перший погляд невинним словечком. Але тоді я нічого не знав про давній мексиканський звичай називати кепські штукенції хорошими словами...

* * *

Група туристів вирушила в «екотур» з похмурим провідником-мая, який, ігноруючи потреби мандрівників, повів усіх углиб душного і непрохідного тропічного лісу, змушуючи швидко долати численні перешкоди,

зокрема і з бродами, що сягали майже до пояса.

Незважаючи на численні небезпечні переправи через річки з мотузкою і виснажливий рух у спекотних джунглях, група дивом змогла повернутися до готелю, знесилена, але без утрат.

* * *

У Європі була вже майже п'ята вечора. Ми підлітали до Парижа.

Мене сповивали дивні почуття. Я мовчки стежив, як 777-й акуратно знижується над аеропортом ім. Шарля де Голля, і роздивлявся літаки, котрі висіли в повітрі навпроти мого ілюмінатору, заходячи на посадку до паралельної смуги. З одного боку з'явилося щемке і мульке розуміння того, що світ раптом наче поменшав, зіщулився, зсохся. Прилетів у Францію — і вже наче вдома. Що б не сталося, тепер я якось зможу доволокти ноги до України чи Швеції. Віднині політ у будь-яку частину світу вже не здаватиметься казна-яким геройством. А шкода...

З іншого боку, в грудях розплився ледь помітний порожнистий смуток, коли я остаточно усвідомив, що моя велика Мрія відгриміла сповна, благополучно втілившись у життя.

Таки-так, **Мрія завершилася, ставши реальністю...** Мрії більше не було...

Залишились самі спогади.

XV. Останні штрихи: прощання з Мрією

Якщо ви дочитали аж до цього місця, значить, вам справді сподобалось. А може й не сподобалось, але ви однаково дочитали. Так чи так вам вистачить сил подужати і цей розділ, бо він останній і найменший. Я більше не мучитиму вас кусючими москітами, диявольською спекою, літрами випитого мескалю, ананасами, які летять в голову, пишногрудими мексиканками, великими волохатими павуками та іншою мерзотою. Я всього-на-всього підведу деякі підсумки і, певне, розкажу, чому я взявся за написання Хронік...

Місяць тому скептики на всі заставки розписували мені Мексику як країну загроз та небезпек, котрі кидатимуться на мене з-за кожного кутка і підстерігатимуть за кожним кущем, мене лякали незнанням мови і тим, що ніхто не буде зі мною панькатись, якщо раптом скоїться щось лихе або я встряну в якусь малоприємну історію. І що, шановні маловіри й песимісти? Натомість усюди я зустрічав славних та приязних людей, завжди усміхнених, завжди готових прийти на допомогу; я ніде не мав проблем зі спілкуванням, адже досить швидко порозумівся з іспанською (у мене просто не було вибору), а там, де моїх куцих мовних знань усе ж не вистачало, в хід йшли миги, символи та знаки, — адже всі ми люди і завжди знайдемо спосіб порозумітися, особливо, коли нам є що сказати одне одному.

Чому таким важливим моментом є знання мови країни, до якої подорожуєш?

Чи погоджуєтеся ви з думкою, що подорожувати наодинці набагато серйозніша проблема, ніж незнання мови. Відповідь обґрунтуйте.

Найважчим за усю подорож було прийняти рішення їхати самому. (Звісно, якщо не зважати на отой апарат «зроби-фото-або-я-зроблю-тебе-дебілом» у міланському аеропорту.)

Чесно кажучи, перед від'їздом, привалений тягарем власних сумнівів та чужих пересторог, я почував себе трохи скуто й напружено, налаштовуючись на серйозні випробування, морально готуючись до неочікуваних інцидентів, прикрих казусів та іншої подібної чортівні. Але тої ночі, коли я сидів навпроти Сьоми та Бенгта, набивав черево молоком з грінками, проводжаючи велику Мрію в небуття, я просто не міг повірити, наскільки легко й невимушено пройшла мандрівка...

А тепер, найголовніше, що спонукало мене взятися за перо... Я засів за написання цієї книги з трьох причин.

По-перше, я дуже хотів її написати.

Повернувшись до Стокгольма, я замислився над тим, що, либонь, зробив щось небуденне, хай не визначне, але справді незвичне. По-моєму, то не зовсім проста штука — рвонути наодинці на інший материк і, мабуть-таки, не кожного дня студенти з України вирушають мандрувати Мексикою.

Ідею увіковічнити мої мандри підкинув Ед, мій товариш і побратим, з яким ми знайомі ще з дитинства, причому підкинув ще до поїздки в Мексику. Сталося це тоді, коли я щойно отримав візу і на радощах дивився на світ та своє бурлацько-мексиканське майбутнє крізь лупаті скельця великих рожевих окулярів.

— Я їду в Мексику, чувак! Чуєш, мрії збуваються! Я — в Мексику! Сунусь сам, на цілих чотири тижні, байдуже, що не знаю іспанської! Я їду в Мексику, чувак, чуєш, мрії збуваються, я... — писав я до Еда в ICQ, натхненно вистукуючи клавішами у весняно-мокрому Стокгольмі.

Ед сидів у сухому Рівному, про щось там довго-довго думав, а може й не думав, а просто був зайнятий роботою, але зрештою відписав:

— Круто, чувак! Про це можна було б написати книгу.

Саме тоді я вперше задумався про Хроніки.

Я почав писати ще в Мексиці: ночами під час відпочинку в хостелах, гірськими дорогами в автобусах під час тривалих поїздок південними штатами, в аеропортах, коли мав вільну годину перед вильотами.

Назва «Мексиканські хроніки» прийшла раптово з нізвідки. Викристалізувалась із повітря у просторій залі аеропорту ім. Беніто Хуареса, коли я сидів на лискучій підлозі, глузував з «першокласників», писав про «першокласників» і чекав на свій літак...

По-друге, я хотів розказати про свою велику Мрію.

Я хотів розповісти про всі принади далекої і таємничої Мексики, які днями й ночами не залишали у спокої й надили мене...

Але це моя і тільки моя Мрія. Тому я не закликаю кидати все і чимдуж мчати в Мексику, дряпатись на скелі, штурмувати джунглі. Там, де я знаходив втіху й поринав у екстаз, хтось, мож, позіхатиме від нудьги.

У кожного своя Мексика... Тому й написав цю книгу.

Я хочу, щоб кожен, хто прочитає її, на якусь мить повернувся в дитинство чи юність і згадав свої дитячі — глевкі, наївні, простакуваті — мріяння. Я хочу, щоб, прочитавши Хроніки, ви не загубили свою Мексику...

І, по-третє...

Колись, тільки-но вступивши до університету, нас, сопливо-зелених первачків, зібрали в актовій залі привітати зі вступом. Зі сцени від представників деканату посипались стандартні вітання:

— Ви зробили правильний вибір, це найкращий університет на цілу галактику, бла-бла-бла...

Потім нам закрутили самодіяльний концерт і влаштували показове нагородження активістів та найбільш розумних на факультеті. Без сумніву, нагородження мало стратегічну мету показати молодим салабонам, до чого слід прагнути в цьому житті, розбудити в них бойовий дух і потяг до звитяжних звершень (на ниві науки, зрозуміло).

Пригадую, був там один хлопчина, третьокурсник, якого нагороджували почесною грамотою за третє місце на Всеукраїнській олімпіаді з нарисної геометрії. Я дивився на нього із заздрістю... І перше, що я подумав тоді, кусаючи губи і дивлячись, як тому хлопові вручають простеньку грамоту: «Я ніколи таким не буду. Я не зможу так. Це ж Всеукраїнська олімпіада!»

Пройшло п'ять років. Я «випускався» з того університету, приволікши за час навчання стільки перших і других місць із всеукраїнських і міжнародних олімпіад з математики, фізики, основ конструювання, деталей машин, комп'ютерного моделювання, скільки ще ніхто не притягав

до мене. За цим стояла колосальна робота, недоспані ночі, тонни спалених нервів. Але я зробив те, що хотів.

Згадайте початок цієї історії, коли доля полишила мене наодинці з тонучою Мрією, примушуючи вибирати: або їхати самому, або не їхати взагалі. Я тоді був ображений на цілий світ, включаючи Дімона, шведського короля, Джорджа Буша, і навіть Папу Римського. Як думаєте, що першим прийшло мені тоді у голову?... Звичайно, я подумав: «Це мені не під силу. Це просто божевілля. Мексика — надто небезпечно, я не зможу поїхати сам».

Але я поїхав.

Саме тому я написав цю книгу.

Бо хочу, щоб коли під впливом обставин ви наважитеся кинути життю виклик, — скажімо, коли задумаєте відкривати власний бізнес, або коли захочете освідчитись у коханні найчарівнішій у цілому світі дівчині, або надумаєте стати чемпіоном світу з боксу, або забажаєте отримати міжнародний грант і поїхати вчитися в Гарвард, або намрієте переплисти Тихий океан на байдарці, або схочете стати зіркою голлівудського кіно, або затієте написання роману-бестселера, або замислите заробити мільярд доларів, — я хочу, щоб першим, що ви подумаєте, стало: **«Я зможу. Я вчиню, що задумав. І я зроблю це краще, ніж будь-хто робив до мене».** А потім, незважаючи ні на що, підете напролом, вперед і тільки вперед, стираючи з лиця землі всі перешкоди на своєму шляху, допоки світло омріяної перемоги й тріумфу не засяє надновою зорею на ваших небесах.

Чи скористаєтеся ви порадою оповідача щодо впевненості й життєвої рішучості?

...Що ж до Мрії... Якийсь час я тинявся Стокгольмом, наче спорожнілий дзбан, якого, знаєте, цюкнеш палкою, і він незадоволено гуде. Я не знав про що думати, про що мріяти, чим заповнити довбешку в моменти нечастого відпочинку. Мрія пішла, залишивши по собі абсолютний вакуум. Щоразу, вткнувшись носом у подушку, я подовгу не міг заснути, ганяючи спорожнілою головою, від вуха до вуха, нічого не варті думки.

Я почувався скелелазом, котрий видерся на жадану і манливу вершину, на той, здавалося, недосяжний і неприступний пік, на який стільки раз дивився і про котрий стільки мріяв з низини, коли перед очі раптово постало безліч інших шпилів — ціле сонмище нових олімпів, ще вищих і ще більш недоступних, яких раніше не було видно з роздолу.

— Тобі потрібно закохатися, — зі знанням справи казав Сьома. — І всьо прайдьот.

І я закохався. Хоча, мабуть, не так як того хотів Сьома. Тепер, продираючись заліпленими імлистими ранками крізь бруковано-бетонні хащі Стокгольма, я вже мав про що думати, життя знов набуло сенсу — народилась нова велика Мрія. І зветься вона...

Проте давайте не будемо поспішати — усьому свій час. Нехай воно йде своїм плином, як кажуть, без вереску і штурханини.

20 липня 2008 — 5 січня 2009

17. Оповідач описує свої емоції під час приземлення в Мехіко: «Я міг сяяти сильніше за Сонце, бо я зрозумів — мрії матеріальні...»
Як цей момент «матеріалізації мрії» вплинув на його сприйняття хаотичного Мехіко («Смог, галас, такос, маріачос, пальми. А ще — ХАОС!»)?

18. Як ситуація з агресивною вимогою чайових від таксиста може стати прикладом фінансової та особистої небезпеки під час подорожей? Визначте, які помилки могли призвести до цього «кошмару» та як їх уникнути.
Запропонуйте правила безпечної поведінки з грошима (зокрема з чайовими), щоб не потрапляти в подібні ситуації.

19. Чому фестиваль Ґелаґетса («справжня мексиканська краса, витончена грація, пристрасть») так сподобався оповідачеві, особливо звичай роздавати подарунки публіці? Що ці подарунки символізують у контексті мексиканської культури?

20. Оповідач зауважує, що в Мексиці став «величиною» лише тому, що він європеєць, а «українець у Мексиці — то велика сила». Чому, на його думку, таке ставлення кардинально відрізняється від європейського сприйняття українців?

21. «Екотур» у джунглях Чіапасу виявився «найбільшою авантюрою».
Як невинне слово «екотур» завуалювало складну й небезпечну подорож з похмурим провідником-мая? Чому автор присвячує цьому епізоду розділ під назвою *Rembo stuff*?

22. Оповідач зізнається, що його велика Мрія «відгриміла сповна» і «більше не було». Що він має на увазі, коли каже, що світ «наче поменшав, зіщулився» після повернення? Чи може реальність бути меншою за мрію?

23. Яка головна причина спонукала оповідача взятися за написання «Мексиканських хронік»? Як він пов'язує свою подорож із досягненнями на університетських олімпіадах?

24. Яке послання автор надсилає читачам? Чому він бажає, щоб, прочитавши книгу, ми «не загубили свою Мексику» і щоб першою думкою у разі виклику життю було: «Я зможу. Я вчиню, що задумав...»?

25. Як народження «нової великої Мрії» (натяк на закоханість) відображає філософію оповідача про сенс життя? Чому він порівнює себе зі скелелазом, який, піднявшись на одну вершину, побачив «сонмище нових олімпів»?

26. На основі прочитаного тексту розкажіть, що робить Макса Кідрука *сучасним* письменником (ідеї, теми, стиль, жанри, освіта).

27. Робота в групах.

27-1. Об'єднайтеся в групи та уявіть, що ви плануєте подорож за кордон.

27-1. Обговоріть, як підготуватися до неї так, щоб вона була максимально безпечною (фінанси, документи, зв'язок, знання мови, поведінка на вокзалі / в аеропорту, у незнайомому середовищі).

27-1. Визначте можливі ризики та способи уникнення їх.

27-1. Відтак поміркуйте: чи всі мрії варто здійснювати, особливо якщо вони пов'язані з небезпекою або відсутністю підготовки.

27-1. Наведіть приклади, коли ризик є виправданим, а коли — ні.

27-1. Підготуйте коротку презентацію (до 5 пунктів) із порадами для безпечної подорожі та зробіть спільний висновок про баланс між мріями, ризиком і відповідальністю.

28. Відшукайте п'ять фактів про країну, яку б ви хотіли відвідати, і оформте їх у вигляді презентації (буклета, візитки, листівки тощо).

СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ[1]

Алітера́ція (від лат. ad — «до», «при», «біля» і litera — «літера») — стилістичний прийом, що полягає в повторенні однакових або подібних за звучанням приголосних звуків у вірші чи прозі для підсилення виразності, створення звукових образів та музичності. Цей «звукопис» допомагає емоційно поглибити зміст, акцентуючи увагу на певному фоні (напр.: шум, рух). Напр.: *Туман, туман та пустота… (Т. Шевченко).*

Ана́ліз тво́ру — логічна процедура, сутність якої полягає у розчленуванні цілісного літературного твору на компоненти, елементи; у розгляді кожного з них зокрема та у взаємозв'язках з метою осягнення характеристики, своєрідності цього твору. Аналіз літературного твору опосередковується розумінням специфіки художньої літератури і структури літературного твору, його безпосереднім естетичним сприйняттям. Мета, предметна спрямованість свідомості аналітика, застосовані при цьому методи визначають види аналізу літературного твору (естетичний, психологічний, соціологічний тощо), які можуть здійснюватися різними шляхами (проблемно-тематичний, пообразний, цілісний, повільне читання).

Асона́нс (лат. assonare — співзвучати) — 1. Повторення однакових голосних звуків у рядку чи строфі, що надає віршованій мові милозвучності, підсилює її музичність; напр.: *«Сонце гріє, вітер віє…» (Т. Шевченко)*. 2. Неточна рима, у якій співзвучні лише голосні звуки, напр.: *гомін — стогін.*

Драмати́чна пое́ма — невелика за обсягом віршована п'єса, у якій поєднується драматичне, епічне й ліричне розкриття теми; виклад відзначається стислістю і лаконізмом, відсутнє широке тло подій і зовнішня інтрига. В основу такої поеми покладено внутрішній драматичний сюжет, конфлікт світоглядних і моральних принципів.

Звуконасліду́вання — звуковідтворення, або ономатопея (грец. onomatopoieia — творення назв) — звук, імітація реальних явищ: намагання шляхом спеціального підбору та концентрації звуків мови — алітерацій чи асонансів — відтворити звуки, що існують у реальному навколишньому житті. Отже, звуконаслідування є зображальним прийомом на противагу виражальному — звукописові. Умовне відтворення звуків природи, криків тварин тощо: *ку-ку, гав-гав, му-у-у, тік-так, няв, ж-ж-ж*, а також створення слів, звукові оболонки яких нагадують позначувані предмети: *гавкати, цвірінькати, кувікати, кукурікати, нявчати*.

Зміст тво́ру — ідея, тема, проблеми, які порушує автор у творі. Зміст твору може бути пов'язаний з реальним життям, а може — з вигаданим.

Імпресіоні́зм — (франц. impressionisme, від impression — враження) — напрям модернізму, що базується на відтворенні митцем / мисткинею безпосереднього враження від об'єкта споглядання.

Метамодерні́зм — (з грецької: μετά — згодом, після + англ: modern — сучасний) — комплекс здобутків філософії, естетики і культури, що утворився як реакція на постмодернізм і перебуває в невизначеності між протиставленими аспектами модернізму та постмодернізму. Формування метамодернізму припадає на 2000-ні роки. Ще один подібний термін — постпостмодернізм.

Мета́фора — слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета або явища на інші на основі подібності чи контрасту: *комп'ютерна мишка*, *ніс човна* тощо.

Мисте́цькі генера́ції — умовне поняття, яке позначає групи митців і мисткинь, що належать до одного покоління або сформувалися в той самий історичний період, мають спільні або споріднені художні погляди, ідеї, принципи й естетичні уподобання.

[1] Повний словничок літературознавчих термінів (5–9 кл.), подано за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/atbcjMHl.

Міське́ фе́нтезі — літературний жанровий різновид, заснований на використанні міської міфології. Міське фентезі поєднує в собі риси таких жанрів, як фентезі, містика та реалізм, і має зв'язки з найрізноманітнішими літературними напрямами — від романтичної прози до побутописання, від детективу до роману жахів, від містики до соціально-філософського дослідження.

Модерні́зм (дослівно — «осучаснений», від лат. modernus — сучасний) — філософський і мистецький рух, який поряд з культурними течіями та змінами виник через широкомасштабні трансформації в західному суспільстві наприкінці XIX – початку XX ст.

Неоромантизм — напрям раннього модернізму; напрям у культурі кінця XIX – початку XX ст., пов'язаний із відродженням і розвитком ідей романтизму, але з новим поглядом на світ, де більше уваги приділяється індивідуальності, емоціям і духовним аспектам.

Нове́ла — невеликий прозовий твір про одну незвичайну подію з динамічним сюжетом, напруженою кульмінацією, чітко вираженими персонажами й увагою до психології героїв, а також несподіваним фіналом.

Постмодерні́зм (фр. postmodernisme — після модернізму) — світоглядно-мистецький напрям, що виник та існує за епохи постмодерну. Відлік його існування зазвичай ведеться від 1960–1970-х рр., коли він виник у США, Західній Європі та паралельно — у Східній Європі. Для постмодернізму характерні розмиття меж мистецьких жанрів і напрямів, усунення відокремленості масової культури від елітарної, автора / авторки від глядача / глядачки (читача / читачки), проголошення відносності істини й цінностей, недовіра до авторитетів, деконструкція, гра та іронія.

Приго́дницький рома́н — роман, сюжет якого насичений незвичайними подіями й характеризується їхнім несподіваним поворотом, великою динамікою розгортання. Для пригодницького роману характерні мотиви викрадення і переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування.

Рома́нс — вокальний музичний твір для одного або кількох голосів (зазвичай сольного), який супроводжується інструментальним акомпанементом.

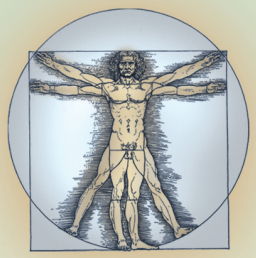
Символі́зм — напрям у європейському мистецтві й літературі останньої третини XIX – початку XX ст. що виник у Франції, а згодом поширився в багатьох країнах світу (зокрема в Україні). У символізмі конкретний художній образ перетворюється на багатозначний символ. Завдання митця — вгадати, відчути, побачити зв'язки між предметами та явищами, «розплутати» їх, показати таємничу взаємозалежність усього на світі. У творах символістів інформаційно-розповідна функція мови поступається місцем функції сугестивній (навіювання).

Фо́рма тво́ру — спосіб, яким автор виражає зміст твору. Це жанр, композиція, сюжет і позасюжетні елементи, система образів, мова художнього твору, ритм, мелодика та інші елементи відповідно до роду літератури, які впливають на сприймання змісту читачем / читачкою.

Худо́жність тво́ру — мистецька якість твору, що полягає в гармонійному поєднанні важливого змісту і відповідної йому досконалої форми.

Шістдеся́тники — українські культурні діячі та діячки, які виступали на захист мови і культури, боролися проти русифікації в 60-х рр. XX ст.

ДУХ ЧАСУ: ЛІТЕРАТУРНІ

Ренесанс (Відродження)
(XIII–XVI ст.)

Гуманізм.
Повернення до Античності.
Людина — центр всесвіту.

Бароко
(XVII–XVIII ст.)

«Дивний», «химерний».
Пишні метафори.
Зоропоезія. Декоративність.
Підкреслена схильність до використання антитези та контрасту.

ЕВОЛЮЦІЯ КУЛЬТУРИ: ВІД

Модернізм **Віра у прогрес і науку.** (кінець XIX – початок XX ст.)	Філософський і мистецький рух, який поряд з культурними течіями та змінами виник через широкомасштабні трансформації в західному суспільстві наприкінці XIX – початку XX ст.
Постмодернізм **Епоха іронії та деконструкції.** (кінець XX – початок XXI ст.)	Постмодернізм має такі ознаки: розмиття меж мистецьких жанрів і напрямів, проголошення відносності істини й цінностей, недовіра до авторитетів, деконструкція, гра та іронія.
Метамодернізм **Реакція на постмодернізм.** (2000-ні рр.)	Стан «постмодернізму», що перебуває у ваганні між модерністським прагненням до сенсу та постмодерністським скепсисом.

НАПРЯМИ ТА ЕПОХИ

Романтизм
(кінець XVIII–XIX ст.)

Мрія над буднями. Романтичний герой — виняткова особистість у надзвичайних обставинах. Зображення вигаданих, уявних світів і персонажів потойбіччя (Микола Гоголь. «Сорочинський ярмарок»).

Реалізм
(XIX ст.)

Правдиве зображення. Типізація характерів. Життя як воно є.

МОДЕРНІЗМУ ДО МЕТАМОДЕРНІЗМУ

ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ: ВІД СТРУКТУРИ ДО СЕНСУ

СУТНІСТЬ І МЕТА АНАЛІЗУ

Логічне розчленування цілісності

Розгляд окремих компонентів твору та їхніх складних взаємозв'язків.

Осягнення своєрідності твору

Головна мета — розкрити унікальні характеристики та естетичну природу тексту.

Основа —естетичне сприйняття

Аналіз спирається на розуміння специфіки структури художньої літератури.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Види аналізу за спрямованістю

Естетичний

Психологічний

Соціологічний

Шляхи реалізації аналізу

Проблемно-тематичний

Пообразний

Цілісний

«За автором»

Метод повільного читання

Реалізація аналізу «за автором» для глибинного занурення в текст

АЛГОРИТМ НАПИСАННЯ ВІРША

1. Поміркуйте, про що ви бажаєте написати вірш. Прислухайтеся до своєї душі, серця, настрою. Визначте, про що буде вірш: подія, роздуми, природа, кохання.

2. Пам'ятайте про римування рядків. Визначте розмір вірша (наприклад, двоскладовий ямб або хорей, трискладовий дактиль). Розпочинайте з перших чотирьох рядків, прописавши співзвучні слова в кінці кожного рядка.

3. Пишіть так, щоб висловити не тільки власні почуття, а й торкнути струни серця читачів.

4. Прикрасьте свій вірш! Для цього використовуйте художні засоби, якщо вони потрібні. Це епітети, метафори, порівняння тощо.

5. Зачитайте те, що написали вголос. Чи відчуваєте ритм? Чи співзвучні рядки? Перевірте, чи не забагато складів у якомусь із рядків. Виправте неточні рими, приберіть зайві склади, перевірте наголоси. Скоротіть або розширте рядки для кращого звучання.

6. Прочитайте вірш іще раз. Переконайтеся, що він передає запланований настрій. Ви усміхнулися? Тож сміливо можете зачитувати вірш рідним / друзям / подругам / учительству. Не бійтеся переписувати свій вірш, адже перша версія рідко буває остаточною.